Exeg.
63 ℓ

<36610538410019

<36610538410019

Bayer. Staatsbibliothek

Exeg. 637

DE GEOGRAPHIE DER HEILIGE SCHRIFT

VOOR IEDER EEN GEMAKKELIJK GEMAAKT, DOOR EENE BEKNOPTE EN ZAAKRIJKE VERKLAARING DER XII LANDKAARTEN, DIE WEL EER ONTWORPEN ZIJN

DOOR

WILLEM ALBERT BACHIENE,

IN LEVEN HOOGLEERAAR IN DE STERRE- EN AARDRIJKSKUNDE, EN PREDIKANT TE MAASTRICHT,

Doch nu met veele ophelderende aanmerkingen en verbeteringen verrijkt, met eene voorgaande Inleiding tot gebruik der Landkaarten,

DOOR

S. VAN EMDRE,

PREDIKANT TE WAGENINGEN, LID VAN 'T ZEEUWSCH GENOOTSCHAP EN ANDERE MAATSCHAPPIJEN.

Te UTRECHT, Bij G. T. v. PADDENBURG, EN ZOON.

EN

Te AMSTERDAM, Bij GERRIT WARNARS.

1796.

479 K.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

AAN DE

HOLLANDSCHE

EN

ZEEUWSCHE

Maatschappyen der Wetenschapppen
te Haarlem en Vlissingen

Wordt dit werk over de Heilige Geographie
opgedragen, met dien hartelyken wensch,
dat

dat dezelve hoe langs zo meer tot aankweeking van kennis en deugd mogen beroemd worden, en veel nut aan 't menschdom toebrengen, door derzelver begunstiger.

S. VAN EMDRE.

Wageningen
den 12 Maart
1795.

Bayerische Staatsbibliothek München

VOORREDE

AAN DEN

LEZER.

Zie daar de HEILIGE GEOGRAPHIE of *Aardrijkskunde des Bijbels* in een kort ſamenſtel gebragt. De Heer W. A. BACHIENE, laatst Hoogleeraar der Sterre- en Aardrijkskunde en Predikant te *Maaſtricht*, had reeds in 't jaar 1748, nog Predikant te *Kuilenburg* zijnde, 12 Landkaarten vervaardigd, met eene korte beſchrijving van dezelve, om te dienen voor den Bijbel, welke te *Gorinchem* bij N. GOETZEE wierdt uitgegeven. In 't vervolg heeft zijn wel Eerw. een en andere gebreken, zo in de Landkaarten, als derzel-

zelver beſchrijving ontdekkende, dit onderwerp op nieuws behandeld, doch in een veel ruimer beſtek, onder den naam van DE HEILIGE GEOGRAPHIE, in drie deelen in groot octavo; en tot dit groote werk op nieuws 12 Landkaarten getekend, met alle die verbeteringen en ontdekkingen, welke zijn E. zedert dien tijd waren onder 't oog gekomen. De uitgave van dit laatstgemelde werk is begonnen in 't jaar 1758, en geëindigd 1768. De Hoogleeraar had tot het ſamenſtellen van dat werk de uitgegeven ſchriften van den vermaarden A. RELAND, Prof. in de H. Oudheden en Ooſterſche taalen op Utrechtsch Hoogeſchool, gebruikt, als mede 't geen in een aantal reisbeſchrijvingen naar de landen van 't Oosten, en in andere geleerde verhandelingen, tot opheldering van de H. Schrift, betrekkelijk tot dit onderwerp, was te vinden. Welk eenen roem hij met dit werk behaald, en hoe veel nut hij daar mede gedaan heeft, is bekend; en 't ſterk debiet van 't zelve levert duidelijke blijken op van 't groot genoegen, 't welk dit geachte werk aan 't publiek heeft gegeven. Dikwijls heeft men gewenscht, dat men uit dat grootere werk *een kort begrip* maakte, tot een afzonderlijk gebruik der Landkaarten, die men bij elkander in een Atlasje (gelijk men 't noemt) kan laaten inbinden; daar toe is dit *verkorte ſamenſtel* in de eerſte plaats ingericht. Het kan ook dienen voor zulke, dien 't aan tijd of kosten ontbreekt, om groote werken te lezen, of zich eigen te maken. Eindelijk kan 't zelve ook ſtrek-

ſtrekken, als *een Aanhangſel* tot 't grootere werk van Profr. BACHIENE. De Lezer gelieve hier in aanmerking te nemen, dat, zedert gemelde Hoogleeraar zijn werk over de H. Geographie had ten einde gebragt, veele ſtukken zijn in 't licht gekomen, welke men als nuttige bijdragen tot deze wetenſchap kan aanmerken; nu onlangs nog 't werk van den Heer Y. VAN HAMELSVELD, onder den titel van *Aardrijkskunde des Bijbels*, waar van reeds vijf deelen het licht zien, en nog meer moeten uitkomen. Ik heb van deze laatere bijdragen, als mede van mijne eigen van tijd tot tijd gemaakte waarnemingen, voor zo ver ik 't hier nodig oordeelde, en tevens 't bepaald beſtek van dit werkje dulde, een behoorlijk gebruik gemaakt.

Verder heb ik tot gemak van veelen, bij wijze van Inleiding, eene verhandeling gemaakt, over *de Geographie in 't gemeen*, en wat er tot regt verſtand en gebruik der Landkaarten voor af dient geweeten te worden. Dit achtte ik dienſtig, om dat ſommigen wel liefhebberij hebben, om zich in de Bijbelſche Aardrijkskunde te oeffenen, doch geene gelegenheid gehad hebben, om eenig onderwijs daar in te genieten. *Zie* hier dan in dit werk vooraf eene duidelijke opgave van eenige dingen, die de GEOGRAPHIE in 't algemeen, en 't gebruik der LANDKAARTEN in 't bijzonder betreffen. Mogelijk zullen veele Lezers bij 't doorbladeren van dit beknopt werkje zich opgewekt vinden, om ook

't

't groote werk van bovengemelden Heer Bachiene te lezen, en langs dien weg hunne kundigheden in 't verstaan van een groot gedeelte des Bijbels tragten te vermeerderen, waar toe ik van harten wensch, dat de HEERE zijn zegen gebiede.

INLEIDING

TOT BETER VERSTAND VAN DE

H. GEOGRAPHIE.

De Aarde, die wij bewoonen, is van eene ronde gedaante, niet *plat maar bolrond*, welke ronde gedaante op meer dan eene wijs ons kenbaar wordt, wij zien elken morgen in 't oosten de zon opgaan, en des avonds in 't westen ondergaan, dit zou geen plaats kunnen hebben, zo de aarde niet rond was, gelijk ook zeer veele reizigers den aardkloot omgezeild hebben. Wij lezen van God *Jes.* 40: 22 *Hij is 't, die daar zit boven* DEN KLOOT DER AARDE. (*) Deze bolrondheid der aarde is ook de oorzaak, dat dezelve aan de eene zijde slegts te gelijk door de zon kan verlicht worden, wanneer 't op dien zelven tijd aan de *andere zijde* der aarde *duister is*: wij noemen dit *dag* en *nacht*. Het oppervlak van dezen Aardkloot bestaat uit *land* en *water*. Wat 't

(*) Wij hebben geen rede om aan die woorden eene andere vertaling of verklaaring te geven, dewijl wij op genoegzaante natuurkundige gronden verzekerd zijn aangaande de bolronde gedaante onzer aarde.

't land betreft, men onderſcheidt 't zelve in *vast* of aaneenhangend *land*, en in *eilanden*, welke rondom met 't water omgeven zijn, en zo 't land ſlegts voor een groot gedeelte door water omringd is, zo ſpreekt men van *een half eiland* ook wel van *een ſchier eiland.* (*) Het water onderſcheidt men in zeën, binnenlandſche meiren; een golf of inham der zee; voords in ſtroomen, rivieren, beeken, enz.

Onze aarde wordt 't best afgebeeld op eene globe, zijnde een door kunstgemaakte bol, waar op men nauwkeurig de verdeeling der landen en wateren, de voornaamſte ſteden, enz. vindt afgetekend, en die men door middel van een ſpil, welke door de polen gaat, op zeker werktuig, waar in die globe rust, kan worden omgedraaid. Wanneer nu deze Aard en Waterglobe op *eene platte Landkaart* zal overgebragt worden, zo geſchiedt zulks in twee ronde oppervlaktens, en dan kan men dit zo ſchikken, dat men binnen 't ronddeel aan de regterhand brengt de drie van ouds bekende waerelddeelen

Azia,

(*) In de H. S. worden niet alleen landen die geheel en ten deele door wateren omgeven zijn, *eilanden* genaamd, maar ook landen, die aan geene zijde eener zee gelegen zijn, ſchoon eigenlijk naar onze wijze van ſpreeken geen eilanden. In dezen ruimen zin komt dit woord voor *Gen.* 10: 5 *Pſ.* 97: 1 *Jerem.* 25: 22. HAMELSVELD meent opgemerkt te hebben, (zie *zijn aardrijksk. des Bijb. I. D. p.* 23) dat de H. Schrijvers beſtendig door dit woord bedoelen eilanden of vaste landen ten westen in of van de Middelandſche zee. Dat 't veeltijds geſchiedt geloof ik ook, maar dat 't beſtendig zo is, blijft bij mij nog onzeker, dewijl landen, die aan geene zijde van een meir of tusſchen rivieren liggen, naar den Bijbelſtijl ook eilanden kunnen heeten. Zie ook *Ezech.* 39: 6.

Azia, *Africa* en *Europa*; en in 't ronddeel aan de flinkerhand vindt men *America*, 't welk aan ons Europeanen op 't laatst der vijftiende eeuw ontdekt is, eerst de vooraanliggende eilanden door CHR. COLUMBUS in 't jaar 1492, en naderhand 't vaste land in 't jaar 1497 door AMERICUS VESPUTIUS, naar wien 't zelve den naam van *America* draagt. De naamen *Azia*, *Africa*, *Europa*, en *America* komen nergens voor in 't Oude Testament, en in de Schriften van 't N. T. vinden wij alleen *Azia*, doch nergens in zulk eene ruime betekenis, namelijk voor een der vier waereld deelen, want in den tijd van Jesus en de Apostelen werden *'t Joodscheland*, *Sijrie*, *Arabie*, *Mesopotamie*, enz. als landschappen onderscheiden van *Azia* aangemerkt, doch in later tijd heeft men dit woord in ruimer betekenis genomen. En schoon wij de benamingen *Africa*, en *Europa* in den Bijbel niet aantreffen, men vindt er tog landschappen gemeld, die men in later tijd tot *Africa* en *Europa* gerekend heeft, gelijk wij op zijn tijd in 't vervolg zien zullen. Op meest alle hedendaagsche Landkaarten heeft men *'t noorden* boven, *'t zuiden* onder, *'t oosten* aan de regterhand, *'t westen* aan de flinkerhand; zo is 't ook gelegen met eene algemeene waereldkaart, welke de geheele aard- en waterglobe op twee platte ronddeelen afbeeld, op zulk eene globe of waereldkaart ziet gij een dubbele streep in 't midden, welke in 360 graden is afgedeeld, deze noemt men *graden der lengte*. Rond om den rand van gemelde globekaart vindt men viermaal 90, dat is ook 360 graden, deze worden

graden der breedte geheeten. Op bijzondere landkaarten, gelijk bij voorbeeld deze, welke tot dit werk behooren, ziet men de graden der lengte op den bovenste en benedensten rand afgetekend; en de graden der breedte op den rand, die men aan de regter en flinker zijde heeft. Dit is zeer gemaklijk in de Geographie, men heeft nu flegts te zeggen: zulk een land of ftad ligt op die graden breedte, 't zij ten zuiden of noorden, en op die graden lengte, dan weet men aanftonds, waar men dat land, of die ftad zoeken moet. Neem hier van de proef: legt de eerfte landkaart van Prof. BACHIENE voor u, zo ziet gij van boven en onder op den rand dier kaart de getalletters 49, 50, 51, 52, 53. Aan weerskanten ter regter en flinker kant ziet ge op den rand 31, 32, 33, en zo dezelve iets langer was, zou men ook 34 vinden. Deze beiderlij getallen leeren, dat de landen, welke op die kaart voordkomen, liggen tusfchen den 31 en 34 graad noorderbreedte, en tusfchen den 49 en 53 oostelijke lengte. Men vindt ook gewoonlijk op de landkaarten eene fchaal van mijlen om den afftand der eene plaats van de andere te weeten. Bij voorbeeld, gij ziet op de gemelde eerfte kaart aan de flinkerzijde een mijlfchaaltje afgetekend van 10 uuren gaans, en gij wilt eens weeten, hoe ver *Jerufalem* en *Hebron* van malkander liggen, zet dan uw pasfer op dat figuurtje, waar bij gij 't woord *Jerufalem* ziet, en zoekt dan wat zuidwaards naar zoortgelijke figuur, bij dewelke gij *Hebron* vindt, meet die afftand op 't mijlfchaaltje, en gij zult 6 uuren vinden, dus is *Hebron* 6 uuren

A 2 zuid-

zuidwaards van *Jerusalem* gelegen. (*) Nog vindt men op de landkaarten verscheiden dingen door onderscheiden caracters of figuuren afgebeeld, die rivieren en beeken, bergen, steden, dorpen, enz. aanduiden. Stroomen en rivieren zijn breedere, en beekjes smallere streepjes op de kaart; bergen, boomen en bosschen vallen door derzelver figuur van zelve in 't oog; tot steden gebruikt men zulk een caracter als men bij *Jerusalem*, *Hebron*, *Samaria* enz. vindt; tot geringe plaatsen, vlekken en dorpen, de figuur van een o, welk men ziet bij *Bethlehem*, enz. Nog ziet men op de Landkaarten grootere en kleinere landen van elkander onderscheiden door kleine streepjes - - - - en stipjes zie de Vde Landkaart in, daar heeft men in 't midden dier kaart eenige - - - - - waar door *'t Koningrijk van Juda* wordt afgescheiden van *'t Koningrijk van Israël*; vervolgens worden die twee grootere afdeelingen in kleinere onderscheiden, namelijk in *de 12 stammen*, welke door van elkander worden afgescheiden. Dit achtte ik nodig, om over de Geographie in 't gemeen, als mede over 't gebruik der landkaarten in 't bijzonder aantemerken, die meer van de algemeene Geographie wil weeten kan in verscheiden uitgegeven werken zijn weetlust voldoen. (*)

Ik

(*) Wij vinden in de H. Schrift maar eenmaal 't woord *Mijl*, naamelijk *Matth.* 5: 41; doch verscheiden maal 't woord *Stadie*, gelijk *Luc.* 24: 13 *Joh.* 11: 18 en elders. 7½ of omtrent 8 Stadien maken een mijl uit, en 24 Stadien worden gerekend op een uurgaans.

(*) De Lezer kan zich bedienen van een werkje door mij uitgegeven genaamd: *de beginselen der Aardklootkunde bevattelijk, vermaakelijk en nuttig gemaakt*, met twee op nieuw getekende Landkaartjes, gedrukt te *Utrecht* bij H. VAN OTTERLOO 1789.

Ik keer weder tot de Geographie des Bijbels. Zo even merkte ik aan, dat men zich den Aardkloot voorſteldt in meest alle hedendaagſche landkaarten: 't noorden boven, 't zuiden onder, 't oosten aan de regterhand, en 't westen aan de ſlinkerzijde, doch de oude *Jooden*, *Arabiers* en andere oosterſche volkeren keeren zich naar 't oosten, 't welk zij dan boven of van vooren hebben, (*) 't westen agter zich, 't zuiden aan hun regterhand, en 't noorden ter ſlinker zijde. — Wij hebben behalven deze vier hemelſtreeken nog verſcheiden andere als Noordoost, Noordwest, zuidoost, enz. Op een ſcheepscompas treffen wij 32 zulke benamingen van winden of hemelſtreeken aan, welke in den Bijbel niet bekend zijn, daar men alleenlijk van oost, west, zuid en noord leest: dit heeft men wel in 't oog te houden. Wanneer men in de H.

(*) Wij vinden zeer dikwijls in den Bijbel de ſpreekwijs *voor 't aangezicht* gebruikt, HAMELSVELD wil (Aardrijksk. des *Bijbels I D. p.* 47 *enz.*) dat de H. S. dezelve dikwijls gebruikt om *'t Oosten* aanteduiden. Indien die uitlegging grond had zou dezelve in de ligging der plaatſen veel opheldering geven. Doch elk, die de Hebreeuwſche taal verſtaat, zal mij toeſtaan, dat die verklaring in de taal zelve geen grond heeft, dus moet zij grond hebben in 't gebruik dier zegswijs, doch ook dit blijkt niet, laat iemand onder veele Schriftuurplaatſen ſlegts onpartijdig nalezen *Gen.* 13: 9. 20: 15. 34: 21. Ja die ſpreekwijs wordt zelfs gebruikt, toen Israel door den Jordaan westwaard ging, toen zou de arke des verbonds voor hun aangezicht gaan *Joſ.* 3: 11. Dus verdient dunkt mij BACHIENE geen berisping als hij *Gen.* 25: 18, alwaar wij lezen: *Hij heeft zich nedergeſlagen voor 't aangezicht aller zijner broederen*, opvat voor in de nabuurſchap. Als die ſpreekwijs door 't gebruik *'t oosten* aanduidde, dan was 't bijvoegzel onnodig *tegen den opgang der Zonne Num.* 21: 11.

H. Schrift leest *ten oosten*, volgt daar uit niet, dat men regtstreeks aan 't oosten hebbe te denken, 't kan ook zijn ten noordoosten, of ten zuidoosten, (†) enz. — Wij zijn gewoon een water, dat rondom door land is omgeven *een meir* te noemen, en zo 't voor een gedeelte door land omringd is *een golf* of *inham der zee*, doch in de H. Schrift worden alle vergaderingen der wateren *zeën* genaamd *Gen.* 1: 10. Van daar, dat men in den Bijbel leest van eene *zoutzee*, *de zee van Tiberias*, *de zee van Jaëzer*, (*) dat eigenlijk meiren zijn. Het is een gebruik in de H. S. om ver afgelegen landen *de einden der aarde* te noemen, bijzonder ook als zij aan eene groote zee paalen. De Heer HAMELSVELD (*Aardrijksk. des Bijb. I D. p.* 22) zegt wel, dat die spreekwijs aller bijzonderst van *'t zuiden* gebruikt wordt, doch de eenige grond is, dat *'t zuidelijk deel* van *gelukkig Arabie* 't einde der aarde wordt geheeten *Matth.* 12: 42, doch dit bewijs is veel te zwak, daar de woorden *einden der aarde* in wel 60 plaatsen der H. S. voorkomen, daar wij aan *'t zuiden* in 't bijzonder niet kunnen denken *Ps.* 2: 8: 22: 28. 59: 14. 67: 8. *Spr.* 30: 4. *Jes.* 45: 22. enz. En wat *Ps.* 72:

(†) Dit heeft nog plaats bij *de Arabieren*, die alleenlijk de vierhoofd streeken van oost, west, zuid en noord kennen, gelijk D. ARVIEUX verhaalt zie *Reize naar den grooten Emir p.* 262.

(*) De Heer HAMELSVELD zegt (*Aardrijksk. des Bijbels I D. p.* 34) dat een meir, als 't klein is geen naam van zee draagt in de H. S., hier volgt hij BACHIENE *I D. p.* 96, doch deze gedachten is veel twijfel onderworpen, hoe maakt men 't dan met 't meir *Jaëzer*, dat zekerlijk in verre na zo groot niet geweest is als 't meir Tiberias, en even wel den naam van zee draagt *Jerem.* 48: 32.

72: 8, betreft, vergeleken *Exod.* 23: 31, ik geloof dat de Heer HAMELSVELD niet gemakkelijk zal kunnen bewijzen, dat wanneer in de laatstgemelde plaats de *zee Suph* tegen *de zee der Philistijnen* wordt overgesteld, men dan door *de zee Suph* te verstaan hebbe de geheele Roode zee tot 't zuidelijk deel van *IJmen* of *gelukkig Arabie.* Israëls rijksgebied heeft zich wel uitgestrekt tot *de Roode zee*, naamlijk ten noorden van die zee, maar niet ten zuiden tot in 't rijk van de Koningin van Scheba of daar omstreeks, ik meen tot dat deel, 't welk *Matth.* 12: 42. *'t einde der aarde* wordt geheeten. Verdere opmerkingen zullen ons in de verklaaring der Landkaarten voorkomen.

Laat ik dit ten besluite dezer inleiding nog mogen aanmerken, dat de kennis der landen, die in den Bijbel voorkomen zeer veel voordeels aanbrengen om de H. Schrift beter te verstaan, en daar toe heeft de Hoogleeraar BACHIENE door deszelfs *Heilige Geographie* en op nieuws getekende *Landkaarten* een geschikten weg ingeslagen, namelijk om iemand eerst bekend te maaken met 't Joodsche land, en dan in de tweede plaats met de andere landen, die in den Bijbel voorkomen. Ten aanzien van 't eerste doet ons de Professor opmerken, Kanaäns natuurlijke gesteldheid; wie deszelfs eerste bewooners waren; hoe 't naderhand onder de Twaalf stammen verdeeld is; hoe 't zelve onder de drie eerste Koningen gebloeid heeft, en verscheiden landen onder derzelver gebied behoorden; hoe vervolgens dit Koningrijk gescheurd is, en een tweeërlijrijk van *Juda* en *Israël* is ontstaan; hoe in laater tijd al dit land der

Romeinsche heerschappij onderworpen, en door landvoogden bestierd is; eene platte grond van de stad *Jerusalem* en derzelver omtrek; eene meer uitgebreide beschouwing van Palestina met alle deszelfs voornaamste steden en vlekken. Indien men in dit bovenstaande zich wat geoeffend hebbe, 't welk in de negen eerste landkaarten wordt afgebeeld, zal men veel duidelijker verstaan, de reizen der Godvrugtige Eerstvaderen, de Regterlijke en Koninglijke regeering des Joodschen volks, en eindelijk Jesus omwandeling op deze aarde. Hier op volgt in de tweede plaats eene beschrijving der Landen buiten Palestina *in de* drie laatste Landkaarten afgebeeld. De Hoogleeraar vangt aan met eene beschouwing der van ouds bekende waereld, onder Noachs nakomelingen: dit strekt zeer ter opheldering van *Gen.* 10 en veele andere Bijbelplaatsen. Hier op volgt *Egypte*, en de woestijne der Schelfzee, tot verklaring van 't geen wij vinden in de 5 eerste boeken van Mozes. En daar op laat hij alle de overige landen volgen, die ons voorkomen, bijzonder bij de Propheeten, en in de Handelingen der Apostelen, wanneer wij de reize van Apostel Paulus willen naarspeuren. Zie hier den

INHOUD

DER

XII. BIJBELKAARTEN, MET DERZELVER VERKLARING.

I. De natuurlijke gesteldheid van KANAAN, in deszelfs *zeën*, *rivieren*, *beeken*; gelijk ook de *bergen*, *dalen*, *vlaktens*, *woestijnen*, enz.

II. Het *Land* KANAAN nog bewoond door deszelfs eerste bezitters, KANAANS nakomelingen; benevens de landen, door welke zommige zich hebben uitgebreid. Daar bij de landen der *Philistijnen*, *Amalekiten*, *Edomiten*, *Moàbiten*, *Ammoniten*, *Midiäniten*, *Ismaëliten*, enz.

III. Het Land KANAAN en GILEAD onder de 12 stammen verdeeld.

IV. Het *Koningrijk* ISRAËLS, benevens deszelfs *overheerde landschappen*, onder de regeering van SAUL, DAVID, en SALOMO.

V. De beide Rijken JUDA en ISRAËL na SALOMO's dood gescheurd; benevens de overheerde landen, aan elk der beide behoorende.

VI. Het JOODSCHE LAND onder de heerschappij der Roomsche Keizers, en bestierd door hunne Landvoogden.

VII. De stad *Jerusalem*, benevens de daar om gelegen bergen, dalen, fonteinen, waterleidingen, lusthoven, enz.

VIII.

VIII. en IX. Geheel *Palestina* in deszelfs noordelijk en zuidelijk deel, met alle deszelfs voornaamste steden, vlekken, enz. afgebeeld.

X. De van *ouds bekende* WAERELD, benevens derzelver *verdeeling* onder NOACHS *nakomelingen.*

XI. EGYPTE en de WOESTIJNE DER SCHELFZEE.

XII. *De landen* der ASSIJRISCHE, BABIJLONISCHE, PERSISCHE, GRIEKSCHE, en daar na ROMEINSCHE *heerschappij*, ter opheldering van de prophetien, en geschiedenissen der H. Schrift.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

EERSTE KAART,

Behelzende de natuurlijke gesteldheid van KANAAN, *in deszelfs zeën, rivieren, beeken; gelijk ook de bergen, dalen, vlaktens, woestijnen, enz.*

Naamen en uitgestrektheid des Lands.

De oudste naam van 't land tusschen den *Jordaan* en de *middelandsche zee* gelegen, was, voor zo verre wij weeten, KANAAN, dus geheeten naar de nakomelingen van Cham's zoon, en de kleinzoon van Noach, die den naam van KANAAN droeg, welks afstammelingen zich derwaards met er woon begeven en zich uitgebreid hebben.

De grenzen van dit land waren oostelijk *de Jordaan* stroom en *Doode zee*, de westelijke was *de Middelandsche zee.* De andere grenzen waren twee groote gebergtens *de Libanon* ten noorden, en *de Seir* ten zuiden, men zie *Jos.* 11: 17 en 12: 7. ook worden de grenzen dikwijls aangeduidt door twee steden *Dan* in 't noorderdeel, en *Berseba* in 't zuiderdeel van Kanaan, men zie *Richt.* 20: 1. 1 *Sam.* 3: 20 en elders. (*)

Het

(*) Ten aanzien van de grenzen des beloofden lands begaat SHAW (*reize door 't oosten* 2 *D.* p. 31) eene groote misslag, de-

Het land ten oosten van den Jordaan werd GILEAD, (*) ook wel GILEAD en BAZAN genaamd. Het moet van 't land Kanaan onderscheiden worden gelijk men zien kan *Exod.* 16: 35 vergeleken *Jos.* 5: 10--12 *Num.* 33: 51. *Jos.* 22: 9-13. Van dit GILEAD, waarschijnlijk genaamd naar een gebergte van dien naam, 't welk zich een geheel end wegs naar de zijde van den *Euphraat* uitstrekt, (†) kunnen de grenzen ten oosten niet worden aangewezen; zuidwaards was de landpaal *de beeke Arnon*, westwaards *de rivier de Jordaan*, en noordwaards 't *gebergte Hermon*. Dit *Gilead* schoon niet tot 't eigenlijk Kanaan behorende, maakte tog een deel uit van Israels erffenis, toen Mozes in die landstreek was gekomen, en dezelve had ingenomen. De rede is daar in gelegen, dat dezelve behoorde tot *'t land der belofte*, 't welk van ongelijk grooter uitgestrektheid was dan Kanaan. Het land dat de Heere aan Abraham beloofde om zijnen nakomelingen te ge-

I. KAART.

dewijl hij 't zelve uitstrekt tot *Gozen* in *Egypte*; dit komt uit een kwalijk begrip van *Jos.* 10: 41 daar van een Gozen werd gesproken; doch dit is *Gozen* in *Kanaan*, tusschen *Kades Barnea* en *Gibeon*.

(*) *In de H. S. komt dikwijls voor* de uitdrukking van ***aan deze zijde***, en ***aan geene zijde van den Jordaan***. Dit moet met onderscheid opgevat worden. Eer Israel in Kanaan door Josua was ingebragt, betekent ***aan deze zijde van den Jordaan***, den oostkant der rivier; maar na dat zij reeds in Kanaan gekomen waren, duidt 't aan de westzijde.

(†) De Heer BACHIENE heeft 't gebergte Gileads veel te ver van den Euphrat verwijderd, ik heb dit reeds aangemerkt op 't voetspoor van MICHAELIS in mijn ***Bijbelverklaring betrekkelijk Palestina pag.*** 19 ***en*** 20, en in mijn ***Bijbelshuisboek.***

I. KAART. geven was *van de rivier van Egypte af tot de groote rivier*, *de rivier Phrat Gen.* 15: 18. Komt nu 't land Kanaan meermaal voor, als was 't zelve alleen de erffenis van Jacobs nageslacht, zulks geschiedt, om dat *Kanaan* 't voornaamste en beste deel van 't land der belofte uitmaakte.

Kanaan en *Gilead* kregen in 't vervolg nog andere benamingen, als 'T LAND ISRAELS; bij de scheuring des Koningrijks in Salomo's dood 'T LAND VAN JUDA, en ISRAELS. Onder de regeering der Romeinen zijn er nieuwe verdeelingen, en daar door ook nieuwe naamen ontstaan. Doch dit alles zal ons nog in 't vervolg voorkomen. Laat ons *de Natuurlijke* gesteldheid des Joodschen Lands zien, en wel eerst

DE WATEREN,

Zo als die bestaan in *zeën*, *meiren*, *rivieren beeken*, enz.

De Middenlandsche zee. De westkust des Joodschen lands wordt bespoeld door *de Middenlandsche zee*, doch komt met dien naam in de H. S. niet voor, maar draagt daar benamingen, die haare betrekking hebben tot 't Joodsche land. Om dat zij 't uitgebreidste water is, bespoelende geheel Palestina aan deszelfs eenen kant, wordt zij *de groote zee* genaamd *Num.* 34: 6. *Jos.* 1: 4; en daar zij de westkust bespoelt, wordt zij natuurlijk de westzee of de zee tegen den ondergang der zon genaamd, dat is tegen 't westen, men zie *Jos.* 1: 4. En daar, gelijk ik in de inleiding zeide, de Jooden zich niet 't noorden, maar

't

'c oosten voor zich ftellen, zo is bij gevolg de westzee *de Agterfte zee*, gelijk zij met dien naam meermaal voorkomt *Joel* 2: 20, *Zach.* 14: 8. Naar den kant van *Egypte*, of in 't zuiderdeel van Paleftina, maakt deze zee een groote inham of zeeboezem, die *Exod.* 23: 31 *de zee der Philiftijnen* heet, om dat de Philiftijnen langs derzelver kusten gewoond hebben, gelijk blijkt uit *Exod.* 13: 7. Andere inhammen bij *Joppe*, bij *Ptolemaïs*, enz. gaan wij voorbij. I. KAART.

Deze zee is aan weinig of geen eb en vloed onderworpen, waar door Paleftina ook minder bloot gefteld is, om door 't zeewater overftroomd te worden. Deze Middelandfche zee is ook vischrijk; en was gefchikt voor Israel tot de Scheepsvaart en den Koophandel *Ezech.* 27: 17, 2 *Chron.* 2: 16. Jonas ging te *Joppe* fcheep, om over deze zee naar *Tharfis* te vlugten. Ook heeft Paulus meer dan eens deze zee bevaaren om 't Euangelie elders te verkondigen.

De zoutzee.

De zoutzee is eigenlijk geen zee, maar een binnenlandsch meir, makende de oostlijke grenzen van 't zuidelijk deel van Kanaan uit. Dit meir draagt verfcheiden benamingen als: *de zee des vlakkenvelds*, om dat zij in die vlakte is gelegen, door welke de Jordaan loopt, die in dit meir uitwatert *Deut.* 4: 49. *De zout zee*, om dat deszelfs water bij uitftek zout is, *Gen.* 14: 3, *Deut.* 3: 17. *De oostzee Joel* 2:20, om reden ftraks bijgebragt. Bij JOSEPHUS en andere wordt ze *'t Afphaltisch meir* genaamd, wegens de groote klompen Afphalt of joodenlijm, die daar in gevonden worden. Hedendaagsch wordt dit meir meestal *de doode zee* ge-

I. KAART. genaamd, om dat men wil, dat er geen levendig schepsel in gevonden wordt. Dit meir is er altoos, ten minste in die uitgestrektheid, niet geweest; voorheen had men aldaar *'t dal Siddim Gen.* 14: 3, en in de nabijheid van dit dal, lagen in de vlakte der Jordaan *Sodom*, *Gomorra*, en andere plaatsen, die door 't vuur van den hemel, wegens de zonden dier inwooners verdelgd zijn. Na dezen tijd schijnt de Jordaan 't geheele dal Siddim overstroomd, en zulk een groot meir veroorzaakt te hebben. Het water van deze Doode zee is wegens de zoutheid ongemeen zwaar boven 't zeewater. FL. JOSEPHUS verhaalt onder andere aangaande dit meir, dat er digt bij boomen groeijen, dragende appelen, wel schoon voor 't gezicht, maar van binnen vol stof. (*) Men wil ook, dat dit meir met andere wateren, 't zij *de Middelandsche* of *Roode zee* door onderaardsche kanaalen gemeenschap heeft, dewijl zij al 't water van den berg Libanon komende, 't

(*) Zie FL. JOSEPHUS *Joodsche oorl. B.* 4. *C.* 27. Men heeft 't verhaal van deze appelen lang voor een verdichtzel gehouden, doch voornaame geloofwaardige reizigers spreeken er met zekerheid van, en hebben die zelve gezien; alles is nogthans zeer natuurlijk, gelijk men kan opmaken uit de reize van HASSELQUIST (2 *deel p.* 381) hij brengt dezelve tot de vrugt van den *Solanum Melongenæ* of *Dolappel*, welke niet verre van den *Jordaan* bij *de Doode zee* in overvloed gevonden wordt. De *Boorwesp*, zegt hij, maakt zomtijds de geheele binnenstof tot poeder, en laat de fraaij gecouleurde Schil geheel. Uit deze oorzaak ziet men, volgens zulk een eenvoudig verhaal, dat er geen rede is om dit verschijnsel, 't welk men aan meer plaatsen zal aantreffen, onder de verdichtselen te tellen.

't welk door den Jordaan er in gebragt wordt; door uitwaas-feming niet wel ontlasten kan. I. KAART.

De Galileesche zee. Een ander meir, eenige uuren noordwaards doch veel kleiner, ziet men op de Landkaart. Het draagt onderfcheidene benamingen : om dat 't zelve in *Galilea* ligt, wordt 't meest *de Galileesche zee* genaamd; en daar dit meir in de landftreek van Galilea lag, welke *Gennesareth* genoemd werd, zo komt 't ook voor met de benaming van *'t meir Gennesareth Luc.* 5: 1. In 't Oude Testament heeft het den naam van *Cinnereth*, waarfchijnlijk naar eene nabijgelegen ftad van dien naam *Jos.* 19: 35. gelijk om die zelfde rede, wegens eene andere ftad dit meir *de zee van Tiberias* in 't N. T. genaamd wordt *Joh.* 6: 1 en elders. Dit water is vischrijk, en meer dan eens vinden wij de Apostelen op 't zelve visfchende *Luc.* 5. *Joh.* 21. De Zaligmaker heeft meer dan eens wonderen op 't zelve verrigt, toen hij den ftorm ftilde (*), *Matth.* 8 en toen hij op 't zelve wandelde *Matth.* 14.

't meir Samochonitis. Nog verder noordwaards vindt men een klein meir, dat nooit onder den naam van zee voorkomt, door JOSEPHUS *'t meir Samochonitis* genoemd. In 't Oude Testament vinden wij 't zelve onder den naam van *de wateren Meroms Jos.* 11: 5, 7, 8. In 't N. T. vinden wij van dit meir geen gewag gemaakt. Het

(*) Het is geen onnodige uitdrukking, die wij vinden *Matth.* 8: 16 dat Jefus niet alleen de winden, maar ook de zee beftrafte, 't eerfte alleen was niet genoeg, dewijl de ervaring leert, dat na 't ftillen der winden, de zee nog een geruimen tijd zeer onftuimig is.

I. KAART. Het water is troebel, 't welk men toeschrijft aan den moerasfigen grond. Reisbeschrijvers melden, dat 't zelve (uitgezonderd die smalle streep, door welke de Jordaan loopt) geheel uitdroogt in den zomertjid, daar in 't zelve riet, biezen en heestergewas groeit, en als een kreupelbosch in 't zelve wordt gezien, waar in zich leeuwen, beeren, en tijgers onthouden; doch wanneer de wateren der Jordaan door 't smelten der sneeuw op den Libanon zich verheffen, moeten deze dieren 't zelve verlaten. Men kan daar uit ophelderen *Jer.* 49: 19, en 50: 44. (*)

Zee van Jaëzer. Aan geene zijde van den Jordaan vindt men van eene *zee Jaëzer* gemeld *Jos.* 16: 8 en *Jer.* 48: 32. waarschijnlijk dus genaamd naar eene stad van dien naam, in 't erflot van Gad *Jos.* 13: 24, 25. Zij komt in de Landkaart voor als de oirsprong of bron van *de beeke Arnon.*

Andere meiren. Men zou nog van andere meiren kunnen gewag maken, als 't meir *Phiala*, zijnde de bron of oorsprong van den Jordaan, enz, maar dit moeten wij kortheidswil voorbijgaan, en van de vlietende wateren melden.

De

(*) BACHIENE wil, dat dit meir nooit zee genaamd wordt wegens zijne kleinheid; doch dit is niet waarschijnlijk, want wij lezen ook van *een zee Jaëzer*; ja zelfs 't koperen waschvat in den tempel wordt *eene koperen zee* genaamd. Ik ben van gedachten, als dit meir meermaalen in 't O. en N. T. voorkwam, zou 't ook wel onder den naam van *zee* voorkomen, want die benamingen van *meir* en *zee* worden verwisseld, wanneer er van *'t meir Tiberias* gesproken wordt.

I. KAART. *De rivier Jordaan.*

De *Jordaan* is onder de vlietende wateren van *Palestina* de eenigste, welke den naam van *eene rivier* kan dragen; zij stroomt van 't noorden ten zuiden midden door 't Joodsche land, en scheidt *Kanaan* van *Gilead.* Deze rivier neemt haar oorsprong in 't meir *Phiala* gelegen in 't landschap *Tragonitis*, loopt 120 Stadien, dat is vijf uuren gaans, onder den grond voord, en komt bij den berg *Paneas* weer te voorschijn; van daar loopt die rivier in *'t meir Samochonitis*, en vervolgens in *'t meir Tiberias*, en wordt tot daar toe *de kleine Jordaan* geheeten, om dat hij daar smaller is. Van 't meir Tiberias stroomt hij verder zuidwaards en stort zich eindelijk uit in *de Doode zee.* De Jordaan-stroom heeft dit met veele rivieren gemeen, dat hij den eenen tijd des jaars hooger is dan op een ander tijd, bijzonder in den Lente tijd, wanneer de sneeuw op de bergen Libanon en Hermon begint te smelten, en zeer veel waters naar beneden loopt; hij gaat dan wel eens buiten deszelfs gewoone oevers, waarop gezien wordt in verscheidene plaatsen der H. S. *Jos.* 3: 15. 1 *Chron.* 12: 15. *Jerem.* 12: 5. 49: 19. 50: 44. *Zach:* 11: 3. (*)

De-

(*) Zommige spreeken van eene overstrooming des Jordaans aan beide zijden, ten einde 't omliggende land vrugtbaar te maken, bijna als de *Nijl* in *Egypte*; maar zulk eene overstrooming heeft er bij den *Jordaan* geen plaats, zie mijne *Bijbelverklaaring betrekkelijk Palestina pag.* 44—46, gelijk ook eene *Academische verhandeling* van den Heer G. KUIPERS thans predikant te *Dordrecht*, onder den *Utrechtschen* Hoogleeraar S. RAU verdedigd, 1773.

1. **Kaart.** Deze rivier is vermaard door wonderwerken en merkwaardige gebeurtenisſen als: Israëls doortogt *Joſ.* 3. waar op gezien wordt *Micha* 6: 5 *gedenkt, wat er geſchied zij van Sittim aan tot Gilgal toe. Sittim* of *Abel Sittim* was de laatſte legerplaats aan geene zijne der Jordaan, en *Gilgal* de eerſte aan deze zijde; dus moest Israël gedenken aan Gods goedertierenheid, die hunne Vaderen droogvoets, door zijn wonderdoende magt, door deze rivier deed doorgaan. Dees rivier is ook merkwaardig door 't wonderwerk van ELIAS en ELIZA 2 *Kon.* 2. De geneezing van NAAMAN 2 *Kon.* 5. Door den Doop van CHRISTUS. Om deze laatstgemelde zaak ſchrijft 't bijgeloof veel kragts aan dit water toe, en veele ſoorten van Christenen daar te land, gelijk ook eene menigte bedevaart-reizigers wasſchen zich op den tweede Paaschdag in den Jordaan.

Beeken. De beeken in 't Joodſche land zijn veele, zo die aan weerskanten van den Jordaan zich in die rivier ontlasten, als die ten westen in de Middelandſche zee uitwateren. De meeſte beeken worden in de dalen van Paleſtina tusſchen de gebergtens gevonden, gelijk zo de dichter zingt *Pſ.* 104: 10. Op allen tijd des jaars zijn de beeken niet vervuld met water, er zijn er die zomers geheel uitdrogen en dan naar eene valleie gelijken. Van hier dat 't Hebreeuwsch woord נחל *Nachal* niet alleen *eene beek*, maar ook *een dal* betekent. Laat ons eenige der voornaamſte optellen. (*)

De

(*) Op zulke uitdrogende beeken wordt op meer dan eene plaats der H. S. gezinſpeeld: JOB vergelijkt er de trouwlooze handelwijs zij-

De Kedron neemt zijn oorſprong digt bij *Jeruſalem*, ontſtaande niet alleen uit bronnen aan den voet der bergen, maar ook van den regen, die van de bij Jeruſalem liggende bergen afloopt; zij watert uit in de Doode zee. Deze *Kedron* komt dikwijls voor in 't Oude Testament, onder anderen in de vlugt van David voor Abſalon. 2 *Sam.* 15: 23, doch men vindt in 't N. T. maar eenmaal van dezelve melding in 't uitgaan van Jeſus naar Gethſemane *Joh.* 18: 1. Thands is die beek, volgens 't getuigenis der reizigers, meer dan de helft des jaars droog. **I. KAART.** *De Kedron.*

Een eind wegs *noordwaards*, niet verre van den berg *Quarentania*, heeft men eene beek, die zonder twijfel *Joſ.* 16: 1 *'t water van Jericho*, als zijnde bij die ſtad gelegen, wordt genoemd. ELIZA maakte derzelver onbruikbaar water gezond 2 *Kon.* 2: 19-22. *'t Water van Jericho.*

De beeke *Krith* ligt verder noordwaards, is bekend in de H. Schrift door den Propheet ELIAS. 1 *Kon.* 17: 1-7. Zij ligt aan deze zijde van den Jordaan, en watert in die rivier uit. *De Krith.*

Verder noordwaards ziet men nog meer beeken, ook die in *'t meir van Galilea* zich ontlasten, doch van dewelke niets aanmerkelijks te zeggen valt.

In 't westerdeel van Kanaan ontmoet men eenige beeken, die in de Middelandſche zee uit-

zijner vrienden bij, welken hem in tijd van nood in zijne verwagting te leur ſtelden *Job* 6: 15—20. zie ook *Jerem.* 15: 18. en SHAW's *Reize I D. p.* 182.

I. KAART. uitlopen, wanneer men van 't noorden ten zuiden gaat, namelijk.

De Kasimich. *De beeke Kasimich* of *Kasimir*, die bij *Tijrus* in zee valt, die zommige ten onregte voor de beroemde rivier *Eleutherus* hebben aangezien.

De Belus. *De beeke Belus* bij de stad *Ptolemais*, die zeer klein is.

De Kison. *De beeke Kison*, ook wel *de groote Kison* genaamd, in onderscheiding, gelijk de Heer BACHIENE denkt, van eene andere beek, die zich daar mede vereenigt en in 't meir van Galilea zich ontlast. Men zie van *de Kison Richt.* 4: 7, 13. Ook wil die Hoogleeraar, dat dezelve met de naamen van *de wateren Megiddo*, en *de beeke Kedumim* voorkomt *Richt.* 5: 19 *en* 21. en ook bedoeld wordt *Jos.* 19: 11 door *de beek, die voor aan Jokneam is.*

De Kana. *De beeke Kana*; van dezelve vindt men melding *Jos.* 16: 8 en *Cap.* 17: 9. Zij komt daar voor als de grensscheiding tusschen *de Stamme Ephraim* en *Manasse*; HIERONIJMUS en de gemeene Latijnsche overzetting vertaalen de Hebr. woorden נחל קנה *Nachal Kanah* door *een dal des riets.* Wij hebben ook straks aangemerkt, dat 't woord *Nachal* zo wel *een dal* als *beek* aanduidt.

De Zorek. Veel zuidelijker heeft men *de beeke Zorek*, bekend door de geschiedenis van SIMSON *Richt.* 16. RELAND twijfelt, of men door de *Nachal Zorek* of eigenlijk *Schoreek* een beek, of dal te verstaan hebbe.

De Besor. *De beeke Besor*, niet verre van *Gaza* gelegen, alwaar ze in zee vloeit, komt alleenlijk voor 1 *Sam.* 30: 9, 10.

Als

Als de zuidelijke grenspaal van Kanaan komt voor *de beeke van Egijpte Num.* 34: 5. *Jos.* 15: 4, 47. 1 *Kon.* 8: 65. Doch in de meeste van die plaatsen heeft men 't Hebreeuwsch woord *Nachal*, 't geen *een beek* of *vallei* of *dal* betekent, overgezet door *rivier*, uitgezonderd *Jos.* 15: 4 daar men 't te regt heeft vertaald door *de beeke van Egypte.* (*)

I. Kaart.

Beek van Egypte.

Men plaatst dezelven bij de stad *Rhinocorura*, en wil dat 't dezelve beek is, welke elders den naam van *Sichor* heeft *Jos.* 13: 3, 1 *Chron.* 13: 5. *Jer.* 2: 18 in welke laatste plaats van *den weg naar Egypte* en *de wateren Sichors* wordt gesproken. — Zommigen willen ook, dat die beek bedoeld wordt *Amos* 6: 14 als van *de beek der wildernisse;* en *Jes.* 15: 7 van *de beek der wilgen* wordt gesproken.

In de Landstreek ten oosten der Jordaan komen ook nog eenige beeken voor, en wel voornamelijk de *Arnon* en *Jabbok.* Josephus beschrijft 't land tusschen deze beiden beeken als een eiland, waar uit men kan opmerken, dat de oorsprong dier beide vlietende wateren niet ver van malkander zullen verwijderd geweest zijn.

De beeke Arnon maakte de zuidelijkste grens der Israeliten in de Overjordaansche landstreek uit. Wel eer was deze beek de landpaal tusschen de *Moabiten* en *Amoriten*, en na de ver-

De Arnon.

(*) Men hebbe deze beek zeer te onderscheiden van *de rivier van Egypte*, welke voorkomt *Gen.* 15: 18 en de oostlijke arm van den Nijl is. Zie dit bewezen in mijne *Bijbelverklaring betrekkelijk Palestina p.* 3, 4.

I. KAART. verdrijving of de verovering van 't Amoritisch aandeel, de grensfcheiding der *Moabiten* en *Israëliten*. Men wil ook, dat deze beek zich in verfcheidene takjes of armen verdeeld hebbe, om dat men leest van de *beeken Arnons Num.* 21: 14, 15. Zij ontlast zig in *de Doode zee*. Aan den oorfprong dezer beek ftelt de Heer BACHIENE een zee *Jaëzer* en eene ftad van dien naam.

De Jabbok, *De beek Jabbok* ligt noordelijker, maakte van ouds de grenspaal der *Ammoniten* en *Amoriten*, gelijk naderhand tusfchen de *Ammoniten* en *Israeliten*. Men vindt van deze beek reeds melding *Gen.* 32: 22-24. wanneer JACOB al zijn have en bij zig hebbende perfoonen over die beek deed trekken. Zij loopt uit in den Jordaan. Er zijn nog wel meer beeken aan de oostzijde van den Jordaan, doch die kunnen wij hier voorbijgaan en nu overgaan tot

DE LANDSGESTELDHEID.

Van Paleftina, zo als die beftaat in *bergen*, *dalen*, *vlakten*, *woeftijnen*, *wouden*, op dat wij dan nog iets zeggen van de oude vrugtbaarheid des Joodfchen lands.

VAN DE BERGEN.

Bergen. *Paleftina* is een zeerbergachtig land; niet alleen enkele bergen, maar geheele gebergten of bergftreeken worden in dezelve gevonden. In 't Hebreeuwsch wordt voor 't woord *berg* en *gebergte* 't zelfde woord gebezigd,

uit-

uitgenomen, dat zomtijds 't meervouwdige getal wordt gebruikt om *een gebergte* aanteduiden b. v. 2 *Sam.* 1: 21. vergeleken met 1 *Sam.* 31: 8. Laat ons de voornaamfte bergen befchouwen, eerst van 't land *Kanaan*, en dan van *Gilead* of de landftreek over den Jordaan. De Lezer volge mij in de Landkaart van beneden naar boven, dat is van 't zuiden naar 't noorden. Hier komt ons aanftonds voor. I. KAART.

't Gebergte Seir, dit ligt op de zuidelijkfte grenzen, *Jof.* 15: 10. De *Horiten* bewoonden eertijds dit gebergte *Gen.* 14: 6, en 't heeft waarfchijnlijk naar zeker Vorst uit de zelve, SEIR genoemd, deszelfs benaming gekregen, welke Vorst genoemd wordt *Gen.* 36-20. Naderhand is er EZAU met zijne nakomelingen gaan woonen, en was er reeds voor Jacobs wederkomst uit *Mefopotamie*, men zie *Gen.* 32. Ezaus nakomelingen, fterk vermenigvuldigende, hebben zij de *Horiten* verdreven, en 't zelve alleen bewoond *Deut.* 2: 5, 22. Dit gebergte wordt daarvan ook *'t gebergte van Ezau* geheeten *Obadja vers* 8. En de *Edomiten* komen om die rede onder den naam voor van *kinderen van Seir.* 2 *Chron.* 25: 11. 14, *Ezech.* 25: 8. Aan den voet van 't gebergte *Seirs* noordwaards lag zekere berg, die de *Kaale berg* genaamd wordt *Jof.* 11: 17 en 12: 7 misfchien om dat er geen gras, noch eenige ftruik op groeide. *Seir.*

Tusfchen de Middelandfche en Doode zee ziet men eene groote ftreek gebergten, oudtijds door *de Amoriten*, een de zeven volkeren van Kanaan *'t gebergte der Amoriten*, genoemd *'t Gebergte der Amoriten, naderhand van Juda.*

 noemd

I. KAART. noemd *Num.* 13: 29. *Deut.* 1: 7, 20. Na dat de *Israëliten* 't land hadden ingenomen en deze landſtreek grootendeels aan 't erflot van den Stam van Juda was gekomen, werd 't zelve *'t gebergte van Juda* genaamd *Joſ.* 20: 7. Tot dit gebergte behoort mede de berg *Perazim*, men vindt van dezelve gewaagd *Jeſ.* 28: 21, zie ook 2 *Sam.* 5: 18-20.

't Gebergte Ephraims. *Het gebergte Ephraims* lag van 't vorige noordwaards, en werdt dus genaamd naar den Stam Ephraims, in welks erflot 't zelve lag, doch dewijl na de eerſte verdeeling van Kanaan 't erfdeel van Juda en Ephraim te groot was, zo dat er ook andere Stammen een gedeelte van kreegen, zo ſtrekte dit gebergte, (wel eer alleen tot Ephraims erfdeel behoorende,) zich ook tot Benjamin uit; dit is de rede, dat *Rama*, tot Benjamin behoorende, gezegd wordt te liggen op 't gebergte Ephraims *Richt.* 4: 5. Tot dit gebergte kan men eenige bijzondere, en met naamen in de H. Schrift bekende bergen brengen, als daar is *de berg Quarantania*, zij heeft dien naam daar door gekregen, om dat men geloofde, dat Christus daar ter plaatſe 40 dagen gevast heeft, en men houdt denzelven ook voor dien hoogen berg op den welken de Satan den Zaligmaker bragt, om van daar alle de Koningrijken der waereld te zien. *Matth.* 4. Eertijds ſtond er eene kapél op, die men wil door Keizerin HELENA gebouwd, doch nu vervallen te zijn. Men ziet er verſcheidene hoolen, waar in voorheen kluizenaars zich ophielden, en nu nog jaarlijks op 't Paasch feest eenige Arabieren, om eene milde gift van de Christenen te ontvangen, die

die derwaards komen. Deze berg ligt tusschen Jerusalem en Jericho; aan den voet ontspringt eene beek met helder water, die zich naar den Jordaan wendt. *Zemaraim*, mede een berg tot 't gebergte Ephraims behoorende 2 *Chron.* 13: 4. Deze berg is aanmerkelijk geworden, volgens dat zelfde Hoofdstuk, door een veldslag tusschen ABIA en JEROBEAM Koningen van Juda en Israël. Nog behoorde onder Ephraims gebergte de *berg Gaas*, van welke men leest *Jos.* 24: 30. Andere bergen, die in de nabijheid van *Jerusalem* zijn, gelijk de Olijfberg enz, zullen wij melden, als wij eene beschrijving doen van *Jerusalem*. I. KAART.

Gerizim en *Ebal* zijn twee bergen in de nabuurschap van *Sichem*, de eerste ligt zuidwaards en de andere noordwaards van die stad; dit komt overeen met JOSEPHUS, en de waarnemingen van MAUNDREL, een Engelsch reiziger. Op *Gerizim* moest ten tijde van Israël de zegen, en op *Ebal* de vloek worden uitgesproken *Deut.* 11 en 27. *Jos.* 8. op *Gerizim* hebben de *Samaritanen* een tempel gesticht, van welken men leest 2 *Mach.* 6: 2, en is na verloop van twintig jaaren door Hijrcanus verwoest, en de puinhopen zijn er nog van te zien. Op deze Godsdienstoeffening aldaar ziet de Samaritaansche vrouwe, die tot Jesus zeide Joh. 4: 20. *Onze Vaders hebben op dezen berg aangebeden*, *enz.* De *Samaritanen*, die te *Sichem* woonen, hebben er nog een klein kerkje, alwaar zij op sommige tijden zamen komen, en hebben voor den berg, die zij *den gezegenden berg* noemen, veel achting. *Gerizim en Ebal.*

West-

I. KAART. Westwaards van *Sichem* plaatst men *den berg Zalmon*, op welke veel geboomte was *Richt.* 9: 48. Zommigen willen, dat er *Pſ.* 68: 15 van dien berg geſproken wordt, doch LUTHER geeft aan dit vers deze vertaling *wanneer de Almagtige heen en weer onder hen Koningen ſtelt, daar wordt 't helder daar 't* DONKER *is. De berg* of *'t gebergte Gilboa* ligt een groot eind noordwaards van *Sichem*, Israël heeft in den oorlog tegen de Philiſtijnen op dit gebergte een groot verlies van volk gehad, en SAUL met zijne drie zoons zijn er omgekomen, waar op David in zijn treurlied zegt 2 *Sam.* 1: 21. *Gij bergen van Gilboa noch daauw noch regen moet op u zijn enz.* Doch deze woorden moet men als geen Prophetie opvatten, want de reizigers getuigen, dat zij regen en daauw op 't zelve gezien hebben. (*)

Zalmon en Gilboa.

Karmel. *De berg Karmel* ligt van daar noordwestwaards bij de *baaij van Ptolemais* aan zee, vermaard door den Propheet ELIAS 1 *Kon.* 18. Het is een zeer hooge berg; hij moet onderſcheiden worden van een ander *Karmel* bij *Hebron* in de Stamme Juda, *Joſ.* 15: 55. daarom wordt *'t Karmel* in de Stam van Azer omſchreven als *een Karmel dan de zee*, *Jerem.* 46: 18. — Men kan hier nog aanmerken, dat

(*) Deze woorden van David komen voor in zeker lied, wiens inhoud men vindt vers 18—27 Dit lied draagt naar 't 17 vers den titel vau *de Booge*, welke de Israëliten moeſten leeren. In de *Vulgata* heeft men niet *arcum*, maar *planctum*; zulke opſchriften van liederen zijn niet ongemeen. De 22 Pſalm heeft tot opſchrift naar 't Hebreeuwsch *de hinde des dageraads*; de 56 *Pſalm de ſtomme duive in verre plaatſen*, de 84 Pſam *de wijnperſſe.*

dat 't woord *Karmel* betekent *eene vrugtbaare Landstreek;* zo vindt men 't vertaald *Jes.* 29: 17, *Cap.* 32: 15 en elders. Men ziet thands op den berg Karmel een Klooster, 't welk door Karmeliten Monniken bewoond wordt. I. KAART.

Eenige mijlen zuidoostwaards heeft men *den berg Thabor*, hij is rond, steil, en dus moeijelijk om te beklimmen, daar op gezinspeeld wordt *Jerem.* 46: 18. Ook is hij bezet met wijnstokken, olijf- en andere vrugtbaare boomen, en dewijl er zig in dat geboomte veel wild gevogelte ophoudt, was 't oudtijds een bekwaame plaats voor vogelvangers, om hunne netten uittespreiden, daar op wordt gezinspeeld *Hos.* 5: 1. Vrij algemeen stelt men, dat dit *Thabor* de berg is geweest op den welken Jesus naar *Matth.* 17 verheerlijkt is. Er zijn egter Godgeleerden die dit tegenspreken; men kan zulks met geene zekerheid bepalen. (*) *Thabor.*

Bij 't meir van Galilea ziet men een berg die men *mons Christi*, dat is *de berg van Christus* noemt, dewijl men meent, dat de Zaligmaker op denzelven die leerrede gedaan heeft, *De Berg van Christus.*

(*) In de nabuurschap van *Thabor* zuidwaards stelt de Heer BACHIENE *een berg Hermon*, en men wijst ook den reizigers aldaar een berg aan, welken men dien naam geeft, gelijk ook HIERONIJMUS daar van meldt; doch LIGHTFOOT trekt in twijfel, of er wel in de H. Schrift van meer dan eenen *Hermon* wordt gewagt gemaakt. En zeker 't bewijs uit *Ps.* 89: 13 't welk alleen wordt bijgebragt, is veel te zwak, om een tweeërlij *Hermon* te stellen. De Heer HAMELSVELD in zijn fraaij werk *Aardsrijkskunde des Bijbels I D. p.* 303 is van gedachten, dat HIERONIJMUS mogelijk niet een berg in Galilea, maar den gewoonen Hermon of Antilibanon bedoeld hebbe.

I. KAART. heeft, welke men vindt *Matth.* 5, 6 *en* 7, en op denzelven zijn twaalf Apostelen verkoren *Mark.* 3: 13, 14.

De Ladder der Tijriers en 't Gebergte Naphtali.

Aan de westerzijde des lands bij de Middelandsche zee heeft men een berg, die men den *ladder der Tijriers* noemt, en 4 uuren gaans noordwaards van Ptolemais ligt.

Ook vindt men in Galilea nog *'t gebergte Naphtali*, dus genaamd, om dat 't in den Stam van dien naam gevonden werd; men leest van 't zelve *Jos.* 20: 7.

De Libanon, en de Antilibanon of Hermon.

Dus komen wij eindelijk tot de noordlijkste grenzen van Kanaan, *den berg* of *'t gebergte Libanon;* hij wordt buiten twijfel bedoeld *Num.* 24: 7, daar wij in onze overzetting lezen van *den berg Hor*, doch beter, naar 't Hebreeuwsch, die woorden kunnen vertaalen *de berg*, *die berg*, dat is bij verdubbeling een berg bij uitnemendheid, *een zeer groot gebergte.* Men onderscheidt denzelven in den *Libanon* en den *Antilibanon;* beide nemen zij hun aanvang bij de Middelandsche zee, doch de *Libanon* is noordlijker en de *Antilibanon* zuidelijker en strekt zich ver oostwaards uit, en komt in de H. Schrift voor onder den naam van *Hermon.* De hoogste toppen des Libanons liggen altoos met sneeuw bedekt; deze gesmolten zijnde door de zon, veroorzaakt bronnen en fonteinen *Hoogl.* 4: 15. *Jer.* 18: 14. De *Libanon* was van ouds vermaard wegens veelerlije boomen en vrugten, wierook boomen *Hoogl.* 4: 11 *Hos.* 14: 7. Wijnstokken *Hos.* 14: 8. Bloemen *Nah.* 1: 4. Weilanden *Jer.* 40: 16. Vooral hooge cederboomen *Richt.* 9: 15. *Ps.* 29: 15. *Ezech.* 31: 3. Men had er wilde en tam-

tamme dieren, gevogelte enz. 2 *Kon.* 14: 9. I. KAART.
Jerem. 22: 23. De Libanon was een plaats bij uitſtek aangenaam tot een zomerverblijf, SALOMO had er een lusthuis laten bouwen 1 *Kon.* 10: 17, 2 *Chron.* 8: 6. Wat den *Antilibanon* betreft, die ſtrekt zich verder oostwaards uit, dan Kanaan, en wordt in den Bijbel *Hermon* geheeten, en droeg ook den naam van *Sirion* en *Senir Deut.* 3: 9. Verſcheidene toppen of bergkruinen droegen ook bijzondere namen, als *Amama* en *Senir*, ook eenige lagere bergtoppen, die *Sion* genoemd worden *Pſ.* 133: 3, doch deze laatſte plaats is van eene moeijlijke uitlegging. (*)

'*t Gebergte Gileads en Baſan.*

Dus zijn wij door de beſchouwing van den *Hermon*, die zich ver oostwaards uitſtrekt, gekomen aan geene zijde van den Jordaan, alwaar 't meest in aanmerking komt '*t gebergte van Gilead* en *van Baſan.* Dit zijn bergen, die in de H. Schrift voorkomen, als goede weiden hebbende voor 't vee *Hoogl.* 4: 1 en

(*) Men zie daar over mijne *Bijbelverklaring betrekkelijk Paleſtina p.* 12—14. Men vindt *Pſ.* 42: 7 melding van de *Hermonim* en '*t klein gebergte.* Het Hebreeuwsch woord *Hermonim* is het meervouwdige van *Hermon.* Misſchien meent hier de dichter den *Libanon* en *Antilibanon* beide, met al deszelfs heuveltoppen van onderſcheidene hoogte. Verbeeld u Lezer, dat de dichter zich bevond *in* '*t land der Jordaan,* bij den oorſprong dier rivier, en dus in de laagte van 't gebergte Hermons, dit noemt hij '*t klein gebergte.* Hier hoorde hij 't gedruis van verſcheidene cascades of watervallen boven zijn hoofd, van hooger gebergten neerſtorten. Iemand die ooit op hooge bergen geweest is, daar men watervallen heeft, zal zeer gemaklijk verſtaan 't geen de godvrugtige dichter *in* '*t* 8 *vers* van dat lied zegt. *De afgrond roept tot den afgrond bij* '*t gedruis uwer watergoten alle uwe baaren en uwe golven zijn over mij been gegaan.*

I. KAART. 1 en 6: 5, *Jer.* 50: 19. Men vindt meest melding van *'t gebergte Gileads*, doch men vindt ook van *den berg Basan*, onder andere *Ps.* 68: 16, welke plaats zeer moeijlijk om te verstaan is. (*) Men kan omtrent 't gebergte Gileads nog aanmerken, dat 't zelve op veele landkaarten niet ver genoeg ten oosten word uitgestrekt. (†)

Abarim. *Het gebergte Abarim* hebben wij te zoeken zuidwaards van 't gebergte Gileads, en noordwaards van de beeke Arnon, men zie van 't zelve *Num.* 33: 47, *Deut.* 32: 49. De hoogste van deze bergen *Abarims* wierd genaamd *Nebo* regt tegen over *Jericho* gelegen, — dezen moest *Mozes* beklimmen, en wel deszelfs hoogste kruin, genaamd *Pisga*, om van daar 't land KANAAN en GILEAD te beschouwen *Deut.* 34.

VAN DE DALEN.

Dalen. In een land van bergen vindt men *dalen*, waar door de hoogtens der bergen van elkander worden afgezonderd. In de H. Schrift worden van zeer veele *dalen* gesproken; wij kunnen slegts eenige der voornaamste opnoemen. Wan-

(*) Men kan eene uitlegging daar van vinden in mijn *Bijbelverklaring betrekkelijk Palestina pag.* 21.

(†) Wanneer wij *'t gebergte Gileads* zo ver van den Euphrat plaatsen, gelijk doorgaans in de meeste landkaarten geschiedt, dan kan men geen goede uitlegging geven van JACOBS reize uit *Paddan Aram*, gelijk de Heer MICHAELIS in zijne *mengelschriften* heeft opgemerkt *pag.* 100 en vervolgens. Dit gebergte heeft zich verder noordoostwaards uitgestrekt.

Wanneer wij wederom van 't zuiden noord- I. KAART.
waards voordgaan, ontmoeten wij eerst 't *Zoutdal*, gelegen bij de Doode zee of Zoutzee; 't is door eenige veldslagen vermaard geworden *Ps.* 60: 2. 1 *Chron.* 18: 12. 2 *Chron.* 25 11, 12. — *Het dal Eskol*, beroemd door den druiventros, dien de verspieders affneeden *Num.* 13 en 32. BACHIENE plaatst 't zelve zuidwaards van *Hebron*, doch HAMELSVELD noordwaards, op 't voetspoor van HIERONIJMUS en BROCHARDUS. — Het *dal van Hebron* en *van Gera* vindt men bij de steden van dien naam. — Het *dal Josaphats* wordt door veelen nabij *Jerusalem* gesteld, gelijk men hedendaags een dal van dien naam daar aanwijst; doch BACHIENE wil, dat dit dal, 't welk voorkomt *Joel* 3: 2, 12 noordoostwaards van *Hebron* gelegen hebbe — wat verder heeft men 't dal *Beracha* 2 *Chron.* 20. — *Het dal Rephaim* of *der Rephaiten* zuidwestwaards van *Jerusalem* *Jos.* 18: 16. Men had in 't zelve bouwland *Jes.* 17: 5. (*) — Het *Eiken dal* of *Terpentijn dal* 1 *Sam.* 17 *en* 21. — *Het dal van Gibeon* en *Ajalon* *Jos.* 10. — *Het dal Sittim* *Joel* 3. 18, BACHIENE plaatst 't zelve in 't vlakke veld, door welke de beeke *Kedron*

(*) Digt bij 't zelve plaatst BACHIENE *'t dal der Moerbezie-boomen*, van 't welk men in onze overzetting leest *Ps.* 84: 7. Doch 't Hebreeuwsche woord wordt door sommige geleerden anders vertaald. Men kan hier in aanmerking neemen, dat de Dichter van geen bijzonder dal van Moerbezie-boomen spreekt, want men vindt in 't Hebreeuwsch niet HET *dal* maar EEN *dal*, ook staat 't woord, door *Moerbezie-boomen* vertaald, niet in 't meervouwdige maar enkelvouwdige getal. De 84 *Psalm* is een reis-

I. KAART. *dron* loopt. Doch daar 't flegts eenmaal voorkomt, en wel in eene zinbeeldige redeneering, kan 't wel iets anders betekenen. MICHAELIS zet 't over: *dal der regen-beeken.* — *Het dal Achor* komt dikwijls voor, *Jos.* 15: 7. *Jes.* 65: 10 *Hos.* 2: 14. enz. Men vindt 't digt bij *Jericho* en *Gilgal.* Meer andere dalen gaan wij voorbij.

VAN DE VLAKTEN.

Vlakten. Men heeft in 't Joodsche land ook zeer groote *vlakten*, van welken in de H. S. gewaagd wordt, als daar is *'t vlakke veld des Jordaans* 2 *Chron.* 4: 17. zijnde het omliggende land des Jordaans *Luc.* 3: 3; en daar 't de grootste vlakte van Palestina van 't noorden ten zuiden is, zo wordt dezelve in de H. S. meermaalen zonder verdere omschrijving *'t vlakke veld* genaamd 2 *Kon.* 25: 4 *Ezech.* 47: 8. Tot deze vlakte behooren in 't zuiderdeel, aan deze zijde van den Jordaan, *de vlakke velden van Jericho Jos.* 4: 13; en aan geene zijde, *de vlakke velden van Moab Num.* 22: 1. — *De vlakte van Jisreël*, zo genaamd naar eene stad van dien naam; zij wordt in de H. S. *'t dal Jisreëls* genaamd *Richt.* 6: 33. die vlakte komt bij andere schrijvers ook voor, onder den naam

reislied voor de feestgangers, die van alle oorden naar *Jerusalem* kwamen; deze moesten dan eens over bergen, dan gingen zij weer door dalen, en 't was zeer verkwikkelijk in sommige dalen hier en daar Moerbezie-boomen aantetreffen, welke eene verfrissende vrugt opleveren, aangenaam op de reis; zulk een dal is voor den reiziger als eene fontein. De volgende woorden kan men dus vertalen: ***ook zal een regen van zegeningen hen overdekken.***

naam van *'t groote veld van Esdrelon*, *'t* **I. Kaart.**
groote veld van Dothaim, *en 't veld van Legio*, mede naar eene ſtad van dien naam. De vlakte van *Ptolemais*, naar eene ſtad van dezen naam bij de Middelandſche zee, zij heeft met de vorige vlakte gemeenſchap door een eng dal tusſchen twee reijen van bergen: deze groote vlakte, die men in de lengte op wel 40 uuren gaans begroot, verdeeldt men in een noordelijk en zuidelijk deel. Het noordelijk deel wordt *de vlakte van Saron* geheeten, zij muntte uit in grazige weilanden tot de veefokkerij geſchikt 1 *Chron.* 27: 29, en er wordt op gezien *Jeſ.* 65: 10; ook moeten er zeer fraaije bloemen zijn geweest, dewijl men leest *Hoogl.* 2: 1 van *eene rooze van Saron*. Het zuidelijk deel werdt *Sophala* genaamd; men zie 1 *Macchab.* 12: 38. Dit gedeelte der vlakte komt voor onder den naam van *Laagte*, namelijk van Juda's erflot, *Joſ.* 15: 33.

VAN DE WOESTIJNEN.

Men leest in de H. S. van veele woeſtijnen *Woeſtijnen.*
des Joodſchen lands, en wij zijn veelal gewoon, dit lezende te denken, aan eene zeer dorre en woeſte landſtreek, daar niets groeit, en alles akelig is; doch dan wordt men misleid door zijne eigene denkbeelden, die altoos geen gemeenſchap hebben met de waarheid der zaak. Het woord, door *woeſtijne* vertaald, beduidt doorgaands een land, daar men geene lusthoven, noch wijn en olijfgaarden, noch koornvelden vindt; nogthans trof men er ſteden en dorpen aan *Joſ.* 15: 61, *Jeſ.* 42: 11, be-

I. KAART. nevens grazige weilanden *Pſ.* 65: 13, *Joel* 1: 19, *Luc.* 15: 4. *De woeſtijne van Juda*, gelegen ten westen der Doode zee; er lagen verſcheidene ſteden in; *Joſ.* 15: 61, 62. JOHANNES verkeerde in dezelve, en leidde daar een ſtreng leven, *Marc.* 1: 4—6. — *De woeſtijn van Jericho*, hedendaags *de woeſtijn van Quarantania* genaamd, is eene der akeligſten van 't Joodſche land; in dezelve heeft de zaligmaker 40 dagen gevast *Matth.* 4. Er onthoudt zich aldaar wild gedierte *Marc.* 1: 13. Ook is dezelve, wegens ſtruikrovers, ten kwade berugt, zie ook *Luc.* 10: 30 — verder heeft men *de woeſtijnen Berſeba*, *Chereth*, *Maön*, *Engedi*, *Tekoä*, *Bethſaida*, enz.

VAN DE WOUDEN.

Wouden. Meer dan eens leest men van wouden des Joodſchen lands 1 *Sam.* 14: 25. 2 *Sam.* 18: 6, en elders. Men heeft er door te verſtaan groote bosſchen, daar boomen en heesters eene bosſchadie maken. In ſommige wouden had men een kreupel-bosch, daar de boomen in 't wild groeiden, waar in men ook verſcheurend gedierte had 2 *Kon.* 2: 24. zo moeten wij 't mogelijk begrijpen, als wij lezen 2 *Sam.* 18: 8 *dat 't woud meer van 't volk verteerde, dan 't zwaard verteerde.* Men had ook verſcheidene wouden, die zeer aangenaam waren en tot verlustiging ſtrekten: zo waren de eikenbosſchen van More en van Mamre, daar de Eerstvaders ABRAHAM, IZAAK en JACOB meermaalen hun verblijf hielden. Salomo had een woud, dat bewaterd werdt, en van boomen

men groende *Pred.* 2: 6; *een huis des wouds Libanons* 1 *Kon. 7:* 2. Men leest van *eene heerlijkheid des wouds Jes.* 10: 18; men had er ook aangenaame vrugtboomen in, gelijk men kan opmaken uit *Hooglied* 2: 3. (*). Wij vinden onder anderen ook gewag gemaakt van *een woud Ephraims*, 2 *Sam.* 18: 6. BACHIENE denkt, dat dit aan geene zijde, dat is aan den oostkant der Jordaan gelegen hebbe, en zijn naam verkregen van de gebeurtenis, die wij gemeld vinden *Richt.* 12: 1—6; doch HAMELSVELD is van gedachten, dat deszelfs bewijs niet genoegzaam is, en plaatst 't in den ſtam van Ephraim. Zie deszelfs *Aardrijkskunde des Bijbels I D. p* 384—387. **I. Kaart.**

VAN DE HOLEN OF SPELONKEN.

Holen of ſpelonken

Wij kunnen ook nog aanmerken de *holen* of *ſpelonken*, die men in 't land Israëls aantrof, wegens deszelfs bergachtige geſteldheid. Deze bergholen waren geſchikt om daar in eenigen tijd verblijf te houden, gelijk LOTH met zij-

(*) Door deze aanmerking, die zo zelden wordt gemaakt, verſtaat men duidelijker *Jeſ.* 32: 15, *dan zal de woeſtijne tot een vrugtbaar veld worden, en 't vrugtbaar veld zal voor een woud geacht worden.* Dan behoeft men *'t vrugtbaar veld* niet in eene tweërlije betekenis te nemen, maar men heeft eene fraaije opklimming van zaken. Het Jodendom, 't welk eene woeſtijne was, zou door bekeering in den dag des Nieuwen Testaments een vrugtbaar veld worden, ja door toevoeging der heidenen, van allerlije ſoort van volkeren, zou dat vrugtbaar veld *een woud* worden, beplant met allerlije ſoort van aangenaame boomen; men vergelijke *Jeſ.* 41: 19.

I. KAART. zijne dogters *Gen.* 19: 30—34 (*) of om tegen de woede van den vijand eene schuilplaats te zoeken. Wij lezen *Richt.* 20: 47, dat 600 Benjaminiten zich vier maanden verborgen in *den rotsteen van Rimmon;* men zie ook 2 *Kon.* 17: 8--10. De *spelonke Adullam* is uit de geschiedenis van David zeer bekend, 1 *Sam.* 22: 1.

LUCHTSGESTELDHEID.

Luchtsgesteldheid. Daar de H. S. op verscheidene plaatsen van de luchtsgesteldheid van *Palestina* spreekt, en dezelve veel invloed heeft op de vrugtbaarheid des lands, zo kunnen wij met weinigen daar ook van melden. Het Joodsche land ligt ruim 20 graden of 400 uuren gaands zuidelijker, dan ons *Nederland;* dus is gemakkelijk te begrijpen, dat 't climaat aldaar veel warmer dan bij ons zijn moet. *Palestina* is van 't zuiden ten noorden slegts 60 uuren gaands; en van 't oosten ten westen op verre na zo breed niet, en nogthans is de trap van warmte

(*) MICHAELIS in zijne *nieuwe overzetting des O. T.* tekent op deze plaats aan: „ In dit gewest zijn veele bergholen ter „ bewooning, droog genoeg, en zo groot, dat niet alleen „ kleine familien, maar zelfs wel eenige honderd, ja zelfs wel „ over de duizend man hun verblijf daarin kunnen vinden. In 't „ 36 Hoofdstuk zullen wij een geheel volk aantreffen, dat in berg„ holen woonde."

TAVERNIER in zijne *reize I D. p.* 70 zegt: „ Van *Aleppo* „ naar *Bir*, waren wij genoodzaakt in eene spelonk, in welke „ 3000 paarden zich konden onthouden, ons verblijf te neemen." *Aleppo* is wel buiten Palestina, doch de landsgesteldheid zal zo veel niet verschillen. Zie ook POCOCKES *Reize*, 2. *D. p.* 73.

te op onderſcheidene plaatſen ongelijk. Het kan 's zomers ongemeen heet zijn, doch de dagen, die dan korter zijn, dan onze zomerſche dagen, matigen de hitte; (*) 's winters vriest 't weinig of zelden, doch 't ijs was er bekend *Pſ.* 147: 17. De zuiden en oosten winden brengen veel hitte aan; de laatſte is ſchraal en droog tot verwelking der boom en plant gewasſen. Sommige willen, dat ook op ſommige tijden de doodelijke wind, welke in Arabie beſpeurd wordt, daar zoude waaijen; men noemt die *Smul*, of *Saméli*, en meent, dat er op gedoeld wordt 1 *Kon.* 19: 12, 13, *Pſ.* 91: 6, *Jeſ.* 2: 6, *Hab.* 1: 9. I. KAART.

De regen is de moeder der vrugtbaarheid. Het regent in den zomer weinig, de regentijd begint in 't laatst van September, doch duurt niet lang, maar in 't laatst van October regent 't meer, en bereidt de aarde tot uitſpruiting van 't graan: en deze regen, die na zulk eene langduurige zomerdroogte valt, wordt

(*) De langſte dagen beſtonden ſlegts uit 14 uuren en 12 minuten, dus merkelijk korter dan bij ons. Zij begonden oudtijds hun uurtelling met den opgang der zon, en eindigden die met haaren ondergang. Jeſus zegt *Joh.* 11: 9, *zijn er niet* 12 *uuren in den dag?* Zie ook *Matth.* 20: 6 en 12. Men wil, dat de uuren in den zomer toen langer waren, dan in den winter, om altijd 12 uuren in den dag te hebben. De Heer HAMELSVELD noemt dit *eene zeldzaame aanmerking*, zie deszelfs *Aardrijkskunde des Bijbels* 1 *deel p.* 172. Hoe die aanmerking *zeldzaam* kan heeten, begrijp ik niet, nadien veele geleerden die reeds gemaakt hebben, zie RELAND. *Antiq. Hebr. p.* 407. *Iken Antiq. Hebr. P.* 2. *C.* 7. § 3. RAMIRESIUS heeft zulke uurwerken beſchreven, die den dag in twaalf gelijke deelen afdeelen, vid. BRUNINGS *Comp. Ant. Græc C.* 33 § 2 *in notis.*

I. Kaart. wordt *de vroege regen* genaamd, en die in de maand van Maart, tot verdere rijpmaking der vrugten, gezien wordt, draagt den naam van *ſpaaden regen Deut.* 11: 14, *Jer.* 5: 24, *Joël* 2: 23. *Jacobi* 5: 7. De wintertijd is in *Paleſtina* een tijd, waar in veel regen valt *Hoogl.* 2: 11, en deze regen is nuttig, dewijl 't als eene ſtraf wordt bedreigd, dat het in drie maanden voor den oogst, (die in Paleſtina in April begint) niet regenen zou *Amos* 4: 7. Op den vroegen en ſpaaden regen wordt ook gedoeld *Jerem.* 3: 3, *Zach.* 10: 1. (*).

Dewijl er in den zomer weinig regen valt, is de daauw des te overvloediger, en wordt als een groote zegen aangemerkt *Gen.* 27: 28; men zie ook *Deut.* 33: 13. De reizigers naar 't Joodſche land ſpreeken veel van een' overvloedigen daauw. Men vindt er in meer dan eene plaats des Bijbels eene zinſpeeling op, b. v. *Deut.* 32: 2, *Pſ.* 110: 3*b uit de baarmoeder des dageraads, zal de daauw uwer jeugd zijn.* (†).

Sneeuw

(*) Het ſchijnt verwonderlijk, dat *Hoſ.* 6: 3 eerst van *den ſpaaden*, en dan van *den vroegen regen* wordt geſproken; doch men kan die woorden dus vertalen: *Hij zal tot ons komen als een regen, gelijk een ſpaade regen, die 't land bevogtigt.* Vid. Dathe *in proph. min. p.* 12.

(†) Deze woorden worden veeltijds kwalijk verſtaan, ook met opzicht tot 't natuur-verſchijnſel, waar op hier gezien wordt. Wie is hier de baarmoeder van den dageraad? 't is zij die den dageraad voordbrengt, en dit is de zon; de zon nu is de middelijlijke oorzaak van den daauw, gelijk bekend is, zij trekt dampen op, die bij 't ondergaan der zon nederdalen.

Sneeuw valt er meer op de bergen, dan in de laage landen: men wil, dat de maand Februarij de voornaamſte ſneeuwtijd is. Donder en blikſem heeft men meer in den winter, dan in den zomer, ook heeft men er hagelbuijen *Pſ.* 148: 5. I. KAART.

VRUGTBAARHEID.

Het *Land kanaan* was oudtijds beroemd wegens eene ongemeene vrugtbaarheid. Het wordt daarom genaamd: *een goed land*, *een vet land*, *een gewenscht land*, *eene ſierlijke erffenis*, *een land*, *vloeijende van melk en honing* *Deut.* 3: 25. *Neh.* 9: 25. *Pſ.* 106: 24. *Jer* 3: 19, *Exod.* 3: 8. enz. Mozes telt de voornaamſte voordbrengzels op *Deut.* 8: 8, 9. *Een land van tarw en gerst*, *en wijnſtokken*, *vijgenboomen en granaatappelen*; *een land van olierijke olijfboomen*, *en van honing*; *een land*, *daar gij brood zonder ſchaarsheid eeten zult*, *daar in u niets ontbreeken zal.* De middelijke oorzaak dier vrugtbaarheid was gelegen in de vetheid des gronds; de gematigde winterkoude, waar door 't graan geen gevaar liep; de overvloedige daauw des zomers; de regen van den herfst tot de lente; de veele beekjes, die 't land bevogtigden; de door kunst gemaakte waterleidingen, *Richt.* 1: 15, *Pred.* 2: 6. enz. Het was zeer koornrijk *Pſ.* 65: 14, *Pſ.* 72: 16. SALOMO kon alle jaar aan den koning van *Tijrus* leveren twintig duizend kor uitgeſlagen tarwe, en twintig duizend kor gerſte 1 *Kon.* 5 11, 2 *Chron.* 2: 10. De inwooners konden wegens *Vrugtbaarheid.*

I. KAART. gens den overvloed daar koophandel in drijven *Ezech.* 27: 17. (*) De wijnstokken vond men niet alleen in de vlakten, maar ook op de bergen *Jes.* 5: 1, *Jer.* 31: 5. In den stam *Juda* had men de beroemde wijnstokken van *Sorek*, wier druiven geen kernen hadden; de onzen hebben *den wijnstok van Sorek* overgezet door *edelsten wijnstok Gen.* 49: 11. De Israëllers hadden ook de wijnstokken aan de zijd-muuren van hun huis *Ps.* 128: 3. In de wijngaarden plantte men ook *vijgenboomen Luc.* 13: 6. Men maakte ook van wijnstokken en vijgenboomen prieëlen, onder welker lommer men zat, en dit gaf aanleiding tot die spreekwijs van *te zitten onder zijnen wijnstok en vijgenboom*, 't geen eene aangenaame en vreedzaame levenswijs aanduidt 1 *Kon.* 4: 25, *Mich.* 4: 4, *Zach.* 3: 10. (†) In 't Joodsche land waren ongemeen veel *olijfboomen.* SALOMO leverde twintig duizend bath

(*) Men heeft onder 't koorn zeker onkruid *Dolijk*, ook wel *dolkoorn* geheeeten, 't welk veel gelijkheid heeft aan 't waare koorn: de Zaligmaker bedoelt dit in zijne gelijkenis *Matth.* 13: 25 met 't woord ζιζάνια.

(†) *Marc.* 11: 13 leest men, dat Jesus tot een vijgenboom kwam, op welken hij niet dan bladeren vond, *want 't was de tijd der vijgen niet*, en toen dien boom vervloekte, naar 't 14 vers. De Heer IKEN merkt aan, dat 'er in 't Joodsche land vijgenboomen waren, die eerst in 't derde jaar rijpe vijgen voordbragten, dus had men alle jaar vijgen van 't 3de of 2de of 1ste jaar, was 't nu de tijd nog niet, dat men de rijpe vijgen reeds had ingezameld, en nogthans geen een vijg aan den boom, dan was 't een bewijs, dat deze boom in geen drie jaar had gedragen, en dus als onvrugtbaar der vervloeking waardig, Vid. ejus *Diss. T.* 1 *p.* 378.

bath olie aan den Koning van *Tijrus* 2 *Chron.* 2: 10 (*) *Palm* of *Dadelboomen*, bijzonder in den omtrek van *Jericho*, daarom de *Palmstad* genaamd *Deut.* 34: 3. Ook had men die veel in *Gilead*, gelijk ook de *balzemboomen*, waar op gezinspeeld wordt *Jes.* 8: 22, *is er geen balzem in Gilead?* Verder *Granaatappelen*, *Terpentijnnooten*, en *Amandelen Gen.* 43: 11. Eindelijk *Ceder-dennen-mijrthen-wilgen-Moerbezie-boomen*, enz. Onder de voordbrengzelen der dieren kan men den *honing* tellen *Deut.* 8: 8, 1 *Sam.* 14: 25—27. of de Bijenhoning ook bedoeld wordt *Matth.* 3: 4 door μέλι ἄγριον *wilden honing*, of *veldhoning*, is verschil. Er zijn, die door dezelve verstaan een zekere soort van *Manna*, 't welk in dit land op zekere tijden wordt gevonden; van die gedagten is ook de Heer J. HINLOPEN, in leven predikant te *Bommel* in deszelfs *Diss. Philol. Th. IX.* sub præs. Cl. S. RAVII *Traj.* 1775. *Palestina* leverde ook bergstoffen op, namelijk metaal-mijnen van *koper* en *ijzer Deut.* 8: 9, *Cap.* 33: 25. Ook *zoutgroeven*, gelijk wij reeds gesproken hebben van de *zoutzee*. I. KAART.

Het Land heeft veel verloren van deszelfs alou-

(*) De Heer SCHULTZ zegt te *Jerusalem* gehoord te hebben, dat, wanneer een tamme olijfboom zijn takken verliest, men dan takken van wilde olijfboomen digt bij *Jericho* haalt, en op den tammen boom inent, en hij als dan goede vrugten draagt. Indien dit waar is, waar naar hedendaagsche Reizigers wel eens onderzoeken mogen, dan strekt zulks zeer ter opheldering van *Rom.* 11: 24. zie MICHAELIS *orient. Bibl. X Theil p.* 67, 68.

I. KAART. aloude vrugtbaarheid door veelerlije verwoeſtingen, en door de luiheid der *Turken*, die 't thans in bezit hebben; en deze woestheid is, naar Gods voorzeggingen, wegens de zonden der Jooden *Lev.* 26: 33. *D ut.* 29: 22—24 *Joel* 2: 3. *Zach.* 7: 14. Schoon de reizigers nog ſpooren der aloude vrugtbaarheid hedendaags ontdekken.

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

TWEEDE KAART,

Verbeeldende het land KANAAN, *nog bewoond door deszelfs eerste bezitters* KANAANS NAKOMELINGEN, *benevens de landen, door welke sommigen hunner zich hebben uitgebreid. Daar bij de Landen der* PHILISTIJNEN, AMALEKITEN, EDOMITEN, MOABITEN, AMMONITEN, MIDIANITEN, ISMAELITEN, enz.

Door wie KANAAN *eerst bewoond is.*

Wanneer wij *de tweede Landkaart* inzien, zo beschouwen wij daar *'t Joodsche land*, eer 't zelve nog door de Israeliten was ingenomen, en door deszelfs eerste bezitters werdt bewoond. Wij hebben te vooren aangemerkt, dat 't land tusschen de Middelandsche zee, en den Jordaanstroom, benevens de Doode zee, 'T LAND KANAAN in de *H. S.* genaamd wordt. En deze naam is oorspronglijk van Noachs kleinzoon KANAAN, door wiens afstammelingen dit land is in bezit genomen. Men vindt van dezen KANAAN elf zoons opgeteld *Gen.* 10: 15–18. *En Kanaan gewan Zidon, zijnen eerstgeboorenen, en Heth, en den Jebusi, en den Emori, en den Girgasi, en den Hivvi, en den Arki, en den*

2. KAART. *den Sini, en den Arvadi, en den Zemari, en den Hamathi.*

De nakomelingen van deze elf kinderen hebben, al vroeg na de verſpreiding der volkeren, zich derwaards met er woon begeven; doch bij de inneming van 't land Kanaan worden zes van deze elf volkeren niet genoemd, waarſchijnlijk, dat zij toen reeds naar elders verhuisd zijn, wegens eene te ſterke vermenigvuldiging; dus blijven er nog flegts vijf volksſtammen over, bij welken twee anderen gevoegd worden, zo dat wij van zeven volkeren lezen, die Israël heeft te ondergebragt *Deut.* 7: 1 vergeleken Hand 13: 19.

De zes volkeren, van welken *Deut.* 7: 1 niet gemeld wordt, zijn *de Zidoniers, Arkiters, Siniters, Arvaditers, Zemariters, Hamathiters.* De Heer BACHIENE houdt 't voor waarſchijnlijk, dat deze zes volkeren zich noordwaards van *Paleſtina* begeven hebben in die landſtreek, welke naderhand *Sijrie* is genaamd, wat aangaat

Zidoniten. DE ZIDONITEN, van dezen kan men zulks met zekerheid zeggen, daar zij de ſtichters zijn van Zidon, eene ſtad op de noordelijke grenzen van Kanaan aan de zee.

Arkiten. DE ARKITEN ſchijnen ook noordwaards gewoond te hebben, men vindt in de Reistafelen van ANTONINUS eene ſtad *Arca* in *Sijrie*, en FL. JOSEPHUS ſtemt ook daar mede in, als hij de ſtad *Arca* plaatst op 't gebergte Libanons. Omtrent

Siniten. DE SINITEN zijn verſchillende gedagten, BOCHART zoekt dezelve bij de ſtad *Sin*, aan den oostenlijken arm van den Nijl; doch

HI-

HIERONIJMUS dacht hier aan eene ſtad *Sin* 2. KAART.
in *Sijrie*, niet verre van *Arca*, en dit is niet onwaarſchijnlijk, dewijl de Arabiſche overzetting van *Gen.* 10: 17, daar *Sini* ſtaat, vertaald heeft *Tripolitanen*, dewijl de ſtad *Tripoli* in *Sijrie* daar in de nabuurſchap ligt.

DE ARVADITEN hebben ook ten noorden *Arvaditen.*
van Kanaan gewoond. Er ligt een klein eilend *Aradus* of *Arva*, ter plaatſe, waar de rivier *Eleutherus* in de middelandſche zee uitwatert, welk eiland thands bij de Turken *Ru-ad* heet, en word *Ezech.* 27: 8 *Arvad* geheeten; zij waren bedreven zeelieden, en dienden met de Zidoniers voor roeijers op de ſchepen der *Tijriers*. Ook had men op 't vaste land ſteden, uit welker benaming 't ſchijnt te blijken, dat er *Arvaditen* gewoond hebben. Men leest ook *Ezech.* 27: 11, dat de *kinderen van Arvad* een gedeelte der krijgsbezetting in de ſtad *Tijrus* uitmaakte.

DE ZEMARITEN mag men wel zoeken *Zemariten.*
in Sijrie bij de ſtad *Simijra* of *Xijmira*, zuidwaards van de rivier Eleutherus. Aangaande

DE HAMATHITEN, nakomelingen van *Hamathiten.*
Kanaans jongſten zoon, heeft men volkomen zekerheid van hunne woonplaats, namelijk in *Sijrie*, tusſchen den *Libanon* en *Antilibanon*, welke landſchap in de H. S. doorgaands *Hamath* genaamd, en tot de noordelijke grenzen van Kanaan wordt geſteld, zie *Num.* 13: 21, 1 *Kon.* 8: 65, *Amos* 6: 14.

Nu ſchieten er nog vijf volksſtammen over, die uit de zoons van Kanaan in 't land bleven woonen, namelijk de *Hethiten*, *Jebuſiten*,

2. KAART. *ten*, *Amoriten*, *Girgasiten*, *Heviten.* (*) Laat ons derzelver woonplaatsen naarspeuren.

Hethiten. DE HETHITEN, deze woonden, naar 't getuigenis van de verspieders *Num.* 13: 29, vergel. *Jos.* 11: 3 op 't bergachtig gedeelte van Kanaan; en wil men nader weeten, op welk gedeelte, dan ziet men uit de geschiedenis van Abram, dat zulks in den omtrek van *Hebron* is geweest, want aldaar kogt de Eerstvader den akker en spelonke Machpela van de zoons van HETH *Gen.* 23, vergeleken met *Cap.* 25: 8—10. (†)

Jebusiten. DE JEBUSITEN woonden in de landstreek daar *Jerusalem* ligt, welke eertijds *Jebus* genaamd werdt *Jos.* 18: 28, *Richt.* 19: 10.

Amoriten. DE AMORITEN, welke *Gen.* 10: 4 *Emori* genoemd worden, vindt men allereerst te *Hazazon-Tamar*, naderhand *Engedi* geheeten, gelegen aan den oever der zoutzee *Gen.* 14: 7. Ook schijnen eenige *Amoriten* in de nabuurschap van *Hebron* bij de *Hethiten* gewoond te hebben, want MAMRE, aan welken de eiken bosschaadie toebehoorde, was een *Amori-*

(*) BACHIENE zegt, dat die volkeren genoemd worden 1 *Kon.* 9: 20, (zie zijn *H. Geogr.* 1. *D. p.* 303.) Doch hier heeft hij een misslag; er komen wel 5 volkeren voor, maar niet die nu gemeld zijn, want de *Girgasiten* worden aldaar niet genoemd, en in plaats van die *Pheriziten* gesteld.

(†) Men leest nog van *Koningen der Hethiten* 1 *Kon.* 10: 29. en 2 *Kon.* 7: 6. Hier door moet men Koningen der Kanaaniten verstaan die in *Fenicie* zich met er woon begeven hadden; zie MICHAËLIS op 2 *Kon.* 7. 6. Het is om die zelfde rede dat *Kanaan* in plaats van *Fenicie* genoemd wordt *Jes.* 23: 11, misschien ook *Zeph.* 1: 11, daar de onze 't vertaald hebben door volk *van Koophandel.*

riter Gen. 14: 13, ja die volksſtam heeft zich nog verder, zelfs tot over den *Jordaan* verſpreid, tusſchen de beeken *Jabbok* en *Arnon Num.* 21: 26, *Richt.* 11: 13, en om die reden wordt *'t land Gileads* 't land *der Amoriten* geheeten *Richt.* 10: 8. Ook hebben zij de landſtreek ten noorden van den *Jabbok* in bezit genomen, want OG, de koning van *Bazan*, wordt een koning der *Amoriten* genaamd *Joſ.* 9: 10. 2. KAART.

DE GIRGASITEN, deze ſchijnen de minſten in getal uit de nakomelingen van KANAAN te zijn geweest, dewijl zij meer dan eens van de lijst der *Kananitiſche* volkeren worden afgelaten, gelijk *Exod.* 3: 8, *Deut.* 20: 17, 1 *Kon.* 9: 20. In welken oord des lands zij gewoond hebben, is onzeker. Sommigen ſtellen hen ten oosten der *Jordaan*, omdat men *Matth.* 8: 28 vindt gewag gemaakt van *een land der Gergeſenen*; doch 't is nog niet bewezen, dat de *Gergeſenen* 't zelfde volk was met *de Girgaſiten.* Het kan zijn, dat zij bij de verovering des lands derwaards getrokken zijn, doch in Joſua's tijd woonden zij ten westen der Jordaan *Joſ.* 24: 11. *Girgaſiten.*

DE HEVITEN, welken *Gen.* 10: 17 *Hivvi* genaamd worden. Zij hebben niet te ſamen op eene plaats gewoond. Men vindt een gedeelte noordwaards, digt bij *Tijrus*, in 't gebergte Libanons *Richt.* 3: 3, 2 *Sam.* 24: 7. Ook oostwaards, aan den voet van Hermons gebergte, in *'t land Miſpa Joſ.* 11: 3. Anderen woonden te *Gibeon*, *Joſ.* 11: 19 vergel. *Cap.* 9: 7. BOCHART meent, dat de Heviten onder den naam van *Kadmoniten* voorkomen *Heviten.*

D *Gen.*

2. KAART. *Gen.* 15: 19, dewijl aldaar van geen *Heviten* wordt gewag gemaakt. Doch de grond voor dit gevoelen is te zwak, om 't zelve te omhelzen.

Nog twee andere volkeren.

Dus hebben wij de 5 overige volkeren van Kanaan beſchreven, doch 't is aanmerkelijk, dat men behalven die 5, nog van twee andere, en dus van 7 volkeren, vindt melding gemaakt *Deut.* 7: 1, wij lezen daar ook van KANANITEN en PHERISITEN. Dit heeft den geleerden veel bedenking gebaard. BACHIENE meent, dat, toen zes volkeren naar 't noorden in *Sijrie* uit *Kanaan* verhuisden, er eenigen zullen agter gebleven zijn, die tot zulk een vertrek geen genegenheid hadden, en zich bij een gevoegd, te ſamen den naam van hunnen oorſpronglijken Stamvader KANAAN zullen aangenomen hebben; dus zou men dan den oorſprong der *Kanaaniten* in dit geval hebben. Wat de *Pheriſiten* betreft, BOCHART is van gedagten, dat dewijl dit woord betekent *dorpelingen*, zij *Kanaaniten* zijn geweest, die geen ſteden, maar 't platte land bewoond hebben, en daarom *Pheriſiten* genaamd. BACHIENE merkt hier tegen aan, dat, daar zij als een bijzonder volk voorkomen, 't waarſchijnlijker is, dat een van Kanaans zoonen een zoon verwekt hebbe, die PHERES genoemd was, wiens nageſlacht zo talrijk is geweest, dat 't zelve in vervolg van tijd als eene bijzondere volksſtam kan voorkomen (*) Wat derzelver woonplaats betreft. DE

Kanaaniten en Pheriſiten.

(*) Dit zelfde zou men mogen gisſen van den oorſprong der benaming *Kanaaniten*, zo als zij hier voorkomen, namelijk dat een van

DE KANAANITEN woonden niet op 't gebergte, maar in eene vlakte, deels aan de Middelandsche zee, deels aan den Jordaan, gelijk blijkt uit 't berigt der verspieders *Num.* 13: 29; daarom worden ze onderscheiden in *Kanaaniten tegen 't oosten, en tegen 't westen Jos.* 11: 3. 2. KAART. *Woonplaats der Kanaaniten.*

DE PHERISITEN woonden niet verre van *Ephraims gebergte Jos.* 17: 15, tusschen *Bethel* en *Ai Gen.* 13: 7, vergeleken vs. 3; als mede in de nabuurschap van *Sichem*, Gen. 34: 30. *Der Pherisiten.*

Men kan omtrent deze zeven volkeren van *Kanaan* nog aanmerken, dat twee van dezelve de beroemdste, en mogelijk ook de talrijkste zijn geweest, namelijk de *Amoriten* en *Hethiten;* want somtijds worden alle de volksstammen, uit KANAAN oorspronglijk, *Amoriten* genaamd *Gen.* 15: 16, *de ongeregtigheid der* AMORITEN *is niet volkomen*, dat is: de zonde der inwooners van Kanaan. Zie ook 2 *Sam.* 21: 2, *Amos* 2: 10. Zij worden ook wel eens te samen *Hethiten* genaamd *Jos.* 1: 4. Misschien om dat toen *de Zidoniers* noordwaards getrokken waren, de *Hethiten* de oudste stam was, zijnde HETH na ZIDON de eerstgeboorene.

Wat

van de afstammelingen van KANAAN, die een zoon van CHAM was, in 't vervolg een zoon gekregen hebbe, welke hij ook KANAAN naar zijn Voorvader noemde, welk in aantal van nakomelingen gelijk was aan een der andere volksstammen, en daar naar den naam gedragen hebbe. Dat klein kinderen onder 't optellen van stammen gerekend worden, zien wij in EPHRAIM en MANASSE, die geen zoons, maar kindskinderen van JACOB waren, ook droegen de kleinzoons wel eens den naam van hun Grootvader, gelijk wij zien in NAHOR, die naar zijn Grootvader dus genaamd werd, volgends *Gen.* 11: 26 vergel. *vers* 24.

2. KAART. *Natuur en Zeden der inwooners.* Wat in 't algemeen hunne natuur en zeden betreft: de inwooners des lands worden door de verſpieders beſchreven, als mannen van groote lengte, die vaste bemuurde en zeer groote ſteden bewoonden: dit zal zeker wat bij vergrooting zijn opgegeven *Num.* 13. Dit is zeker, 't was een volk, afgericht op den oorlog, zij hadden onder hun oorlogs-tuig krijgswagens, naar de gewoonte van dien tijd, met ijzeren ſeisſen aan weerskanten voorzien, daarom ijzeren wagens genaamd, met welke zij onder de vijanden eene groote ſlachting konden aanrechten. SISERA veldoverſte van JABIN, Koning der *Kanaaniten* te *Haſor*, had 900 zulke ijzeren wagens, als hij tegen BARAK ſlag zoude leveren *Richt.* 4: 13. Zij leidden zich niet alleen toe op den veehandel, maar ook op den landbouw *Deut.* 6: 10, 11, *Joſ.* 24: 13. Zij, die langs de groote zee en den Jordaan woonden, dreeven koophandel; van daar, dat 't woord *Kanaaniter* in 't Hebreeuwsch aanduidt *een Koopman*, gelijk onze overzetters dat woord dikwijls dus vertaald hebben, zie *Job* 40: 25, *Jeſ.* 23: 8, *Hoſ.* 12: 8, *Spr.* 31: 24. (*) Ook willen ſommigen 't dus hebben overgezet. *Zach.* 14: 21. Hunne taal was de Hebreeuwſche, ten minſten daar mede zeer veel overeenkomst hebbende; hunne geaardheid en zeden ſchijnen in den tijd der Eerstvaderen ABRAHAM, IZAAK en JACOB beter geweest te

(*) Sommigen willen, dat men in die plaatſen de naam *Kanaaniter* zeer wel behouden kan, doch die 't verband of ſamenvoeging der woorden inziet, merkt duidelijk, dat 't woord *Koopman*, en *Kooplieden* hier beter te pas komt.

te zijn, dan naderhand, vriendelijk en be- 2. KAART.
scheiden, zo dat men niet leest, dat zij immer slegt bejegend zijn, maar wel 't tegendeel *Gen.* 23: 6, 11, 14. De Godsdienst was ook in dien tijd over al in 't land nog niet verbasterd, noch met afgoderij besmet, althans men had te *Salem* (naderhand *Jerusalem* genaamd,) Koning MELCHISEDEK, die tevens een priester was van den Allerhoogsten God, *Gen.* 14. (*) Doch de Godloosheid, die eerst slegts in eenige plaatsen heerschte *Gen.* 18, 19, werdt naderhand, benevens de zonde van afgoderij, algemeener, *Lev.* 18: 23–30, *Deut.* 7: 1–5. — Wat de regeering van 't land, ten tijde der *Kanaaniten*, betreft, er had eene Koninglijke heerschappij plaats, doch niet door een opperhoofd, maar door veelen werdt 't land bestuurd. Toen JOSUA 't land *Kanaan* innam, vinden wij van 31 Koningen melding gemaakt, doch wier gebied niet groot kan geweest zijn, *Jos.* 12: 9–24. (†)

DE

(*) Om dat men één priester van den waaren God te Salem vindt, kan men niet besluiten, gelijk sommigen doen, dat de Godsdienst van *de Kanaaniten* in 't geheele land tot dien tijd was zuiver gebleven.

(†) Wij vinden onder de volkeren des lands, aan Abrams nageslagt belooft, nog gewag gemaakt *Gen.* 15: 19 en 20, *van den Keniter, Keniziter, Kadmoniter* en *Rephaim;* sommigen denken, dat daar ook *Kanaanitische* volksstammen bedoeld worden, doch zeer verkeerd; men treft in 't vorige 18 vers eene beschrijving aan, niet van *'t land Kanaan*, maar een veel grooter land, *van de rivier van Egypte tot den Euphrat*, waar van *Kanaan* een gedeelte was. De oorsprong van deze drie volkeren, die deels in, en deels buiten Kanaan hun verblijf hielden, is onzeker.

2. KAART. DE PHILISTIJNEN.

Philistijnen. De naams oorsprong van PHILISTIJNEN is duister; FL. JOSEPHUS wil die hebben afgeleid van een agtsten zoon van MITSRAIM, die een broeder van KANAAN was, doch uit *Gen.* 10: 13, 14, blijkt, dat MITSRAIM niet meer dan zeven zoons had, dus is die gedachte niet waarschijnlijk. *Gen.* 10: 14 worden *de Philistijnen* gezegd uit CASLUCHIM een zesden zoon van MITSRAIM, te zijn voordgekomen. Daar nu nakomelingen van MITSRAIM zich in *Egypte* 't eerst hebben neergezet, zo zal men ook daar *de Philistijnen* in den aanvang te zoeken hebben. Men leest *Amos* 9: 7, dat *de Philistijnen* uit *Caphtor* zijn uitgetogen, welk *Caphtor Jer.* 47: 4 een eiland wordt genaamd; zo meent BACHIENE, dat men door dat eiland gevoeglijk verstaan kan een der eilanden, welke door de armen van den Nijlstroom gemaakt worden, en wel 't oostelijkste. Niet onwaarschijnlijk zou dan dit eiland dien naam ontvangen hebben van den CAPHTORIM, den zevenden zoon van MITSRAIM *Gen.* 10: 14; met welke *de Philistijnen* eenigen tijd te samen hebben gewoond;

Jethro, Mozes Schoonvader, wordt een Keniter genaamd *Richt.* 1: 16, dus schijnen de Keniten een *Midianitisch* volk te zijn geweest, indien men ziet *Num.* 10: 29 vergel. *Richt.* 4: 11. De naam *Kadmoniten* betekent *Oosterlingen*, misschien dus genaamd, om dat zij in Abrahams tijd ten oosten van Kanaan woonden. De *Rephaiten* hadden in Abrams tijd hunne woonplaats ten oosten van den Jordaan *Gen.* 14: 5, doch in Josua's tijd vindt men die ook in Kanaan *Jos.* 17: 15.

woond; vervolgens 't zelve verlaten, en *de* 2. KAART.
Aviten verdelgd, die in Hazerim tot Gaza woonden, gelijk wij lezen *Deut.* 2: 23, en dus zijn ze gekomen in steden langs de kusten der Middelandsche zee, in 't zuiderdeel van Kanaan, althans men leest reeds van een Koning der Philistijnen te *Gerar*, in Abrahams en Izaaks tijd *Gen.* 20: 1, en *Cap.* 26: 1. Het is ook om die reden, dat dit gedeelte der zee, *de zee der Philistijnen* heet *Exod.* 23: 31. Zij besloegen in Josua's tijd de gantsche zuidwestelijke streek lands van de beeke *Sichor* tot aan *Ekron*, zie *Jos.* 13: 3. Zij hadden daar onder anderen vijf vorstelijke hoofdsteden *Gaza*, *Asdod*, *Askelon*, *Gath* en *Ekron*. De Philistijnen waren een zeer afgodisch volk, men leest van den afgod *Dagon* te *Asdod* 1 *Sam.* 5: 1, van den afgod *Baalzebub* te *Ekron* 2 *Kon.* 1: 2; van een huis of tempel van *Astharoth* 1 *Sam* 31: 10. Zij waren bittere vijanden van Israël; een oorlogzuchtig volk, en wisten met boog en pijlen zeer behendig omtegaan, 1 *Sam.* 31: 3. *De Philistijnen* zijn in 't vervolg ondergebragt door *de Assijriers*, 't welk God had laaten voorzeggen door de Propheeten *Jes.* 14 en 20. *Jer.* 48. *Ezech.* 25. *Amos* 1. *Zeph.* 2.

ANDERE VOLKEREN, DIE IN DE NABUURSCHAP VAN ISRAELS LAND WOONDEN.

Onder de nabuurige volkeren brengen wij hier in aanmerking DE EDOMITEN, AMALEKITEN, MIDIANITEN, ISMAËLITEN, *Nabuuren der Israëliten.*

2. KAART. MOABITEN en AMMONITEN. Alle deze volkeren waren uit TERAH oorſpronglijk, welke de Vader is geweest van ABRAHAM en HARAN. De vier eerſte volkeren zijn voordgeſproten uit ABRAHAM, en de twee laatſte zijn uit de nakomelingſchap van HARAN, gelijk wij nu zien zullen.

Edomiten. DE EDOMITEN zijn uit Abraham oorſpronglijk, wiens zoon Izaak twee kinderen had, Ezau en Jacob. Deze EZAU, die de oudſte zoon van Izaak was, verkogt, op zekeren tijd, aan Jacob zijn eerstgeboorteregt voor een ſchotel linzenmoes, en om zijne begeerte uittedrukken, zeide EZAU naar *Gen.* 25: 30, *laat mij tog ſlorpen van dat* roode, *dat* roode *daar*, *want ik ben moede*, *daarom heeft men zijnen naam genoemd* EDOM. Het woord *rood* is naar 't Hebreeuwsch *Edom*. Ezau verkoor al vroeg tot zijne woonplaats *'t gebergte Seir* op de zuidelijke grenzen van *Kanaan Gen.* 33: 16. Op dit gebergte woonden ook de *Horiten Gen.* 14: 6; doch de *Edomiten* wat ſterk vermenigvuldigende hebben de *Horiten* van daar verdreven, en ook voor een gedeelte verdelgd *Deut.* 2: 12, 13. Toen hun geſlacht ſterk werdt, hebben zij zich verder zuidwaards uitgebreid tot aan den *Elanitiſchen* boezem der *Schelfzee*, welke landſtreek *'t veld Edoms* wordt geheeten *Gen.* 32: 3. De Edomiten hebben in 't land hunner wooning, verſcheidene ſteden geſticht als: *Kades*, *Bosra*, *Dedan*, *Phunon*, *Theman*, *Oboth*, *Sela* of *Jokteël*, *Duma*, *Petra*, *Pharan;* gelijk ook *Eloth* en *Ezeon Geber* aan den oever der Schelfzee. Dit gewest was wel zo vrugtbaar niet

niet als *Kanaan*, evenwel niet geheel dor en 2. KAART.
woest; men had er akkers, wijngaarden en waterputten. gelijk men kan opmaken uit *Num.* 20: 17. SANDIJS in zijne *reize pag.* 129 zegt, dat dit land nog rijk van Palmboomen is, en westwaards aan den zeekant tamelijk vrugtbaar. Dus overeenkomſtig met den Vaderlijken zegen, dien Izaak aan Ezau toeſprak *Gen.* 27: 39. *De Edomiten* waren wel nabuuren van Israël, toen dezen in 't bezit van Kanaan waren, doch geen goede vrienden; zij ſpanden meer dan eens aan met de *Moabiten* en *Ammoniten*, om Israël te beoorlogen 1 *Sam.* 14. David heeft naderhand de *Edomiten* overheerd, en cijnsbaar gemaakt, krijgsbezetting in hunne ſteden gelegd, 2 *Sam.* 8: 14. Dit heeft geduurd tot de regering van Joram, wanneer zij afvielen, en een eigen Koning verkooren 2 *Kon.* 8: 20—22, dus werdt Izaaks voorzegging vervuld Gen. 27: 40. — Naderhand zijn ze door de *Babijloniers* ondergebragt *Jeſ.* 34, *Jer.* 9. *Ezech.* 25, *Obadja* geheel, *Mal.* 1: 2-4. Toen vervolgens de Jooden naar *Babel* weggevoerd waren, hebben zij 't zuidelijk deel van *Judea* in bezit genomen, en de landſtreek werdt toen *Idumea*, en de Edomiten *Idumeërs* genaamd. Eindelijk zijn zij overheerd door JOHANNES HIJRKANUS, die hen noodzaakte, zich te laten beſnijden, waar door zij der Joodſche natie ingelijfd, en met de Joden voor één volk zijn gerekend.

DE AMALEKITEN hadden tot Stamvader *Amalekiten.*
AMALEK, die een kleinzoon was van Ezau, een zoon van Eliphas, die hem niet uit eene

3. KAART. echte vrouw, maar uit eene bijzit, genaamd TIMNA, had verwekt *Gen.* 36: 12. Men vindt *de Amalekiten* in de H. S. als een bijzonder volk, onderſcheiden van de *Edomiten.* Zij woonden ook op de zuidelijke grenzen van *Kanaan Num.* 13: 29, doch meer westwaards, dan *Edom*, dus nader bij de groote zee, en de Philiſtijnen, zie 1 *Sam.* 27: 8. FL. JOZEPHUS komt daarmede nagenoeg overeen, die *de Amalekiten* plaatst tusſchen de ſtad *Peluſium* en *de Roode zee.* Zij bewoonden een ſchraalen oord, meest vervuld met klippen en zandwoeſtijnen; ook vindt men maar van eene ſtad gewag gemaakt, die ook *Amalek* genoemd wordt 1 *Sam.* 15: 5. Sommigen denken, dat een deel *Amalekiten* verder oostwaards achter de zoutzee zich hebben neergezet, om dat men leest, dat BILEAM van *'t gebergte der Moabiten*, de *Amalekiten* zag *Num.* 24: 20, 21; doch dit is niet nodig te ſtellen; 't zien van Bileam kan in zijne verbeelding, door eene vertrekking van zinnen, hebben plaats gehad; men vergelijke *Num.* 24: 3. De *Amalekiten* waren de eerſte vijanden, die Israël *'t land Kanaan* zogten te betwisten, zij trokken Israël te gemoet in *Raphidim*, bij den berg *Horeb*; doch werden met groot verlies te rug gedreven *Exod.* 17: 8--13. God mishaagde deze daad zodanig, dat hij zeide, *de gedachtenisſe van Amalek te zullen uitdelgen van onder den Hemel*, en gaf aan Mozes bevel, *dewijl de hand* (namelijk der *Amalekiten*) *op*, of gelijk men 't beter vertalen kan, *tegen den troon des Heeren is*, *de oorlog zou blijven duuren van geſlachte tot geſlachte*, zie *Exod.*

17:

17: 14—16. Het verzuim van Koning Saul, om dit Godlijk bevel te volbrengen, toen hij daar toe gelegenheid had, is oorzaak geweest, dat de Koninglijke waardigheid van zijn huis vervreemd wierd, naar 1 *Sam.* 15. Niet lang daar na zijnze door David tweemaal geslagen 1 *Sam.* 27: 8, 9, en 1 *Sam.* 30: 16—18. Doch de geheele verdelging der *Amalekiten* heeft eerst plaats gehad in den tijd van Koning HISKIA 1 *Chron.* 4: 41—43. 2. KAART.

Midianiten.

DE MIDIANITEN waren uit MIDIAN, een der zoons, welken Abraham bij zijn tweede Vrouw KETURA verwekte; hun woonplaats was ten zuidoosten van Kanaan, tusschen de landen der *Edomiten* en *Moabiten*, digt bij de *Ismaëliten*, met welken zij als reizende Kooplieden voorkomen *Gen.* 37: 27, 28. uit dit 37 *Hoofdst.* blijkt dan ook, dat zij Koophandel dreven in Specerijen, balsem, en mijrrhe, welken zij naar *Egypte* voerden. Dat zij rijk in goud en andere kostbaarheden waren, blijkt uit den buit, dien de Israëllers behaalden in den oorlog *Num.* 31: 50—54, en *Richt.* 8: 24—26. Voor al waren zij overvloedig van vee voorzien; men zie *Num.* 31: 32—34. Onder 't zelve muntten ook schoone Kemelen uit, want *Jes.* 60: 6 leest men van *de snelle Kemelen van Midian.* De koophandel en veefokkerij deed hen veel al in tenten omzwerven *Hab.* 3: 7, doch zij hadden ook hunne vaste steden. Sommigen denken, dat een gedeelte der *Midianiten* aan *de Roode zee* zouden gewoond hebben, waar van de gedachtenis bij *de Arabieren* dan nog overgebleven zou wezen in eene stad, genoemd *Madian.* Sommi-

2. KAART. mige *Midianiten* hebben in goede verstandhouding met de Israëliten geleefd, waartoe 't verkeer van Mozes in *Midian*, en 't huwelijk met ZIPPORA, de dogter van JETHRO, niet weinig zal hebben toegebragt. Doch, toen *Israël* in aantogt was naar *Kanaan*, werden zij bevreesd, ontboden BILEAM, om Israël te vervloeken *Num.* 22–24. BILEAM raadde, dat zij hunne dogteren naar 't leger van Israël zouden voeren, om de Israëllers eerst tot hoererij, en naderhand tot afgoderij te verlokken: wegens deze zonde liet God 24000 Israëliten sterven, en werdt ook aan de *Midianiten* gewroken *Num.* 31. Onder 't Richterambt van GIDEON is er een droevige oorlog geweest tusschen *Israël* en de *Midianiten*, die zich nog met andere volkeren hadden vereenigd; men zie *Richt.* 6–8, *Ps.* 83: 10–12. Deze nederlaag wordt *Jes.* 9: 3, *de dag der Midianiten* genaamd, en *Jes.* 10: 26, *de slagtinge Midians aan de rotze Orebs*.

Ismaëliten. DE ISMAËLITEN waren nakomelingen van ISMAËL, die een zoon was van Abraham, uit Hagar, zijnde eene dienstmaagd van Abraham. God had aan haar eene belofte gedaan, dat hij hem tot een groot volk zou stellen *Gen.* 16: 10–12 en *Cap.* 21: 18. De eerste woonplaats was ten zuiden van Kanaan, in de woestijne *Paran*, in *Arabie*, daar zij zich met jagen bezig hielden *Gen.* 21: 20, 21. Vervolgens hebben zij zich uitgebreid in de landstreek *van Havila tot Zur* (namelijk de woestijne *Zur*) *die tegen over Egypte is Gen.* 25: 18. Naderhand hebben zij zich verder oostwaards begeven in *Woest Arabie*, en woonden

den oostwaards van *de Edomiten*, *Amalekiten*, *Midianiten*, enz. en worden genaamd *Kinderen van 't oosten Richt.* 7: 12. FL. JOSEPHUS noemt ISMAËL den Stichter der *Arabieren;* en nog hedendaags is 't gevoelen der Arabieren, dat zij uit ISMAËL zijn gesproten. De *Ismaëliten* hielden gemeenschap met *de Midiäniten*, gelijk wij hier boven zagen uit *Gen.* 37: 27, 28. Ook verkeerden zij, als bondgenooten, in den oorlog tegen Israël *Richt.* 8: 24. (*) De *Ismaëliten* komen naderhand voor onder den naam van *Nabatheën* en *Kedareenen*, naar de twee oudste zoons van Ismaël NEBAJOTH en KEDAR *Gen.* 25: 13, zie *Jes.* 60: 7, *Ezech.* 27: 21, *Ps.* 120: 5 en elders. Zij woonden meest in tenten *Richt.* 8: 11, die wegens de kleur van de geitenvellen, of wegens 't veelvuldig reizen, er zwartachtig uit zagen, waarop gedoeld wordt, *Hoogl.* 1: 5. Zij leven van hun vee, en ook voor al van den roof, in 't uitstropen der reizigers; dus wordt in Ismaëls geslagt vervuld de voorspelling Gods aan HAGAR, van haaren zoon ISMAËL *Gen.* 16: 12, *Hij zal een woud-ezel van een mensch zijn, zijne hand zal tegen allen zijn, en de hand van allen tegen hem.* **2. KAART.**

DE MOABITEN en AMMONITEN waren nakomelingen van MOAB en AMMON, twee zoons, die Loth bij zijne beide dogters heeft ver- ***Moabiten en Ammoniten.***

(*) *Ps.* 83: 7 wordt, behalven van de *Ismaëliten*, nog gesproken van de *Hagareenen*, als een bijzonder volk: sommigen denken aan een bijzonderen stam der Ismaëliten, doch ABEN ESRA en D. KIMCHI, twee Joodsche beroemde leeraars, denken, dat zij uit HAGAR, doch van een anderen man dan Abraham, afkomstig waren. Zie J. H. HOTTINGERI *Hist. Or. L.* 1. *C.* 1.

2. KAART. verwekt *Gen.* 19: 30—38, daarom *Loths kinderen* geheeten *Deut.* 2: 9, *Ps.* 83: 9. Zij woonden, als nabuuren, in den aanvang aan den Jordaan en Doode zee ten oosten, de *Moabiten* zuidwaards van de *Ammoniten.* Dit was eene landstreek, die te vooren bewoond was door de *Emim* en *Zamzummim*, of bij verkorting *Zuzim.* Zij werden door KEDOR LAÖMER, Koning van *Elam*, geslagen *Gen.* 14. De *Moabiten* en *Ammoniten* verdreven deze volkeren uit de bezittingen, en namen hun land in, *Deut.* 2: 9—11, en vers 19—21. Voor dat Israël in 't beloofde erfland kwam, hadden de *Amoriten* een der magtigste volkeren van *Kanaan*, aan de *Moabiten* en *Ammoniten* een gedeelte des lands ontnomen, namelijk al 't geen tusschen de beeken *Arnon* en *Jabbok* ligt; men zie *Num.* 21: 26. Dit geval wordt ook bevestigd met een oud dichtstuk, door een Amoriet op de overwinning van den Koning Sihon gedicht *Num.* 21: 27—30. (*) Bij deze overwinning hadden niet alleen de *Moabiten*, maar

(*) Dit lied, door een of meer Amoritische dichters opgesteld, was een zegezang op de overwinning van hunnen Koning SIHON. Naar de overzetting van MICHAELIS luidt 't dus:

„ Komt naar *Hesbon*, dat de stad SIHONS opgebouwd en
„ versterkt worde!
„ Want vuur is uit *Hesbon* uitgegaan,
„ Eene vlam uit de stad SIHONS;
„ Zij verteert *Ar* in *Moab*,
„ Benevens de bezitters van *Arnons* hoogten.

„ Wee

maar ook een deel der *Ammoniten*, hun land verlooren, zie *Richt.* 11: 13. De *Moabiten* hadden door dezen vijandelijken inval 't beste van hun land verlooren, en waren zuidwaards over de beeke *Arnon* te rug gedreven, zo dat die beek nu hunne noorder landpaale wierd. Evenwel, nadat de *Amoriten* 't land benoorden die beek in bezitting genomen hadden, werdt 't zelve nog naar de vorige inwooners dikwijls benoemd, als *een land Moabs Deut.* 29: 1, 32: 49. Zo ook *de vlakken velden der Moabiten Num.* 22: 1, 33: 48—50. 2. KAART.

Betreffende *de Ammoniten*, deze hadden eerst in bezit 't land ten westen en oosten der beeke Jabboks; doch zedert de overwinningen der *Amoriten* behielden zij alleen in bezit 't land ten oosten dier beek.

Godsdienst der Moabiten en Ammoniten.

Wat den Godsdienst dier volkeren betreft, deze was afgodisch: *de Moabiten* dienden den *Chamos* en *Baal Peor* 1 *Kon.* 11: 7, *Richt.* 11: 24. *Num.* 25: 1—3. *De Ammoniten* dienden den *Moloch* 1 *Kon.* 11: 7. Na dat de Israëliten de overjordaansche landstreek van *de Amori-*

„ Wee U *Moab!*
„ Gij zijt verlooren gij volk van *Camos!*
„ Hij liet zijne zoonen vlugtelingen worden,
„ En zijne dogteren gevangenen
„ Van SIHON den *Amoritischen* Koning!
„ De kunst was vrugteloos!
„ Alles wat tot aan *Dibon* ligt slaken wij aan,
„ En verwoesteden tot aan *Nofath*,
„ Ja er was vuur tot aan *Medba* toe!

2. KAART. *riten* hadden ingenomen, hebben, in later tijd, na de Babijlonische gevangenis, *de Moabiten* en *Ammoniten* hun oude land te rug genomen, daar te voren de Stammen *Ruben* en *Gad* hunne bezittingen hadden, en in derzelver steden gewoond, dit blijkt uit de boeken der Propheeten, zie *Jes.* 15 *en* 16. *Jerem.* 48 *en* 49: 1—6. *Ezech.* 25: 1—11. Doch deze bezitneming is van korten duur geweest, daar 't uit die zelfde Godspraken blijkt, dat NEBUKADNEZAR hun een gelijk lot zou doen ondergaan, als de inwooners van 't Koningrijk van Juda, zie *Jerem.* 27: 4—6. Eindelijk is zelfs de naam van *Moabiten* en *Ammoniten* geheel verlooren gegaan, en zijn ze onder den gemeenen naam van *Arabieren* begrepen.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

DERDE KAART,

Beschouwende 't land Kanaan en Gilead, onder de twaalf Stammen Israëls verdeeld.

Wij zullen in de beschouwing van dit stuk drie zaaken in opmerking neemen. 1.) Het regt, dat Israël had tot de inneeming van die landen. 2.) De inneeming zelve; 3.) De verdeeling onder de bijzondere Stammen, zo *ten oosten* als *ten westen* van den Jordaanstroom.

HET REGT VAN ISRAEL TOT DE INNEEMING.

Aangaande dit stuk hebben *de Naturalisten*, en alle de zulken, welken geene achting voor den Bijbel hebben, verscheidene aanmerkingen gemaakt, en tragten aantetoonen de onregtmatigheid, die er heeft plaats gehad in de overweldiging van een land, dat verscheidene eeuwen door een ander volk bezeten was, en men stelt de handelwijs der *Israëllers* gelijk met die der *Spanjaarden*, met 't overweldigen van verscheidene landstreeken in *America*, *'t regt van Israël op Kanaan.*

ca,

3. KAART. *ca*, na dat dit waerelddeel in 't laatst der 15 eeuw ontdekt was. En om dat de vijanden van den geopenbaarden Godsdienst hier op een aanval doen, wordt dit ſtuk gewigtig. De gedachten der geleerden zijn verſchillende, om die zwaarigheid wegteneemen. Sommige gronden dezelve op eene verdeeling der aarde door NOACH, onder zijne drie zoons, en willen, dat aan SEM *Paleſtina* is te beurt gevallen, en dat Vader NOACH dit met zijn testament bekragtigde, waar in hij alle de nakomelingen van *Cham* tot eene eeuwige ſlavernij zou gedoemd hebben. Doch dit alles zijn ſtellingen, die bewijs ontbreeken. (*) Een ander lost de zwaarigheid dus op: de *Israëllers* hadden oude Godlijke beloften, dat zij te eeniger tijd *Paleſtina* bezitten zouden; dit deed hen wagten, tot dat de Voorzienigheid hen dit zonder ſlag of ſtoot deelachtig maakte, of oorzaak tot een regtvaardigen oorlog zoude geven; dit laatſte gebeurde, want *de Israëliten* uit *Egypte* trekkende begonnen *de Kanaaniten* eerst de vijandlijkheden. (†) De Heer MICHAËLIS wederlegt deze beide gevoelens, en is vervolgens van begrip, dat *Paleſtina* van onheu-

(*) Dit gevoelen heeft EPIPHANIUS beweerd; en daar 't enkel op Joodſche en fabelachtige overleveringen ſteunt, is 't niet te begrijpen, dat die uitlegging nog veele navolgers gehad heeft, en nog in deze eeuw de Heer NONNE, in eene Disſertatie, 1755 is verdedigd, door den Heer MICHAËLIS aangehaald en wederlegd in zijn *Moſaisch regt* 1 *Deel p.* 29, 30.

(†) Dit is 't gevoelen van den Heer OEPKE in eene *Disſertatie*, in 't jaar 1759 uitgegeven, insgelijks door MICHAËLIS wederlegd, in 't voorgemelde werk als boven.

heugelijke tijden af een land van omzwervende herders is geweest, waar in ook ABRAHAM, IZAAK en JACOB 't regt van eigendom geoeffend hebben, en dat dit land niet aan *de Kanaaniten*, maar oorſprongelijk aan de nakomelingen van HEBER, uit welken Abraham was, toe behoorde; daar nu noch ABRAHAM, noch zijn nageſlacht immer afſtand van dit land gedaan hebben, behielden *de Israëllers* een aloud regt op 't zelve, en mogten, bij hunne wederkeering uit *Egypte*, alwaar zij ſlegts als vreemdelingen verkeerd hadden, dit land weder opeisſchen, en bij gelegenheid van tegenſtand, met geweld overmeesteren. Daar dit gevoelen ook al op onderſtellingen rust, die niet genoegzaam bewezen zijn, (*) zo laaten wij nu onze gedachten melden. Ik voor onderſtel alleen de historiſche waarheid der H. Schrift, welke men in Godgeleerde Schriften overvloedig tegen *Naturalisten*, en *Deisten* bewezen vindt, want anders zouden wij te breedvoerig worden. Merk op 't volgende: God, die de Schepper en Onderhouder der waereld is, komt een onbetwistbaar regt toe, om te beloven, en uittedeelen naar zijn welgevallen; ook ſtrijdt 't niet tegen de Godlijke regtvaardig- 3. KAART.

(*) Wij lezen nergens, dat dit land aan de nakomelingen van HEBER hebbe toebehoord, en zo dit plaats had, dan hebben *de Israëliten* een regt op *Kanaan* met veele andere volkeren gemeen gehad, die uit HEBER zijn voordgeſprooten, als daar zijn *de Moabiten* en *Ammoniten*, *de Ismaëliten*, *de kinderen uit Ketura*, als mede *de Edomiten*, enz. Zie verder dit gevoelen wederlegd in mijn werk genaamd: *Bijbelverklaring betrekkelijk Palestina p.* 121—123.

3. KAART. digheid, wanneer hij een volk, wegens deszelfs boosheid, in hun land door een ander volk laat uitroeijen, en aan 't laatste volk 't zelve ter bezitting schenkt. Zo was hier 't geval: de aloude inwooners waren eene zeer godlooze natie, wier zonde hand over hand toenam, men zie *Gen.* 15: 16, *Lev.* 18: 24—29. Het oogmerk des Heeren was hier tweeledig, deels om *de Kanaaniten* te straffen, deels om zijne belofte aan ABRAHAM en zijn zaad te vervullen; zo verklaart zich God *Deut.* 9: 5. *Niet om uwe geregtigheid, noch om de opregtigheid uwes harten komt gij heenen in, om hun land te erven: maar om de Godloosheid dezer volkeren verdrijft ze de Heere uwe God voor uw aangezicht uit de bezitting; en om 't woord te bevestigen, dat de Heere uwe God uwen Vaderen Abraham, Izaak en Jacob gezwooren heeft.* Zie ook *Hoofdst.* 12: 30. 20: 17, 18. Laaten wij ons hier een vorst verbeelden, die een zeer uitgestrekt landschap regeert; in zeker gedeelte van zijn gebied leeft een ongehoorzaam en weerspannig volk, de Koning draagt 't zelve langmoedig veele jaaren, en doet 't vermaanen en waarschouwen, maar 't wordt hoe langs zo boozer, en verspreid zijn schadelijken invloed verder, waarom hij, na eene langgetergde verdraagzaamheid, zijnen Veldheer last geeft, om zulk een volk uitteroeijen, en 't land aan deszelfs overwinnaars uittedeelen. Wie zal hier onregtmatigheid aantreffen? God is de Koning der aarde, en dus ook van *Palestina;* MOSES en JOSUA waren zijne Veldheeren, en *Israël* de krijgsmagt, die de vijanden van God moes-

moesten verdelgen, en 't land ter beloning in erffenis verkrijgen, wegens de belofte, wel eer aan derzelver Voorvaderen gedaan. Laat ons 3. KAART.

DE INNEEMING DES LANDS

De inneeming des Lands.

Zien. Het land, aan Abrams nageflacht beloofd *Gen.* 15: 18, had eene zeer groote uitgeftrektheid, van *de rivier van Egypte*, een oostelijken arm van den Nijlftroom tot *de rivier Phrat*; doch 't beste gedeelte om te bewoonen was voorzeker die landftreek, door welke de *Jordaan* vloeide, en door veele beeken werdt bewaterd, daar en boven tot aan den oever der groote zee reikte. In den aanvang was alleen gefchikt ter bewooning voor Israël *'t land Kanaan*, gelegen tusfchen den Jordaan en de zee, en 't was meer toevallig, (naar den mensch gefproken,) dat 'er eene gelegenheid zich op deed, dat fommige Stammen hunne bezitting aan geene zijde dier rivier, namelijk in *Gilead* verkregen, Hoe dat Israël in 't veroveren van 't land moest te werk gaan, vinden wij in zekere algemeene wet *Deut.* 20. Wanneer zij in 't beoorlogen van 's lands inwooners aan eene ftad kwamen, die buiten Kanaan was gelegen, moeften zij derzelver inwooners den vrede toeroepen, en indien zij die aannamen, werden zij aan Israël dienst- en cijnsbaar, doch anders werden zij gedood, zie *vers* 10—15. Maar inwooners van de fteden, die God Israël ten erve gaf, moeften zij geheel verdelgen, om dat, wanneer de Israëliten onder die volkeren woonden, zij ligtelijk door dezelve tot afgoderij en andere

3. KAART. gruwelen konden vervoerd worden, zie *vers* 16—18. (*) Hier uit kan men reeds van vooren beſchouwen, dat de oorlog zeer bloedig zal geweest zijn. En ſchoon de Israëliten eene groote legermagt van gewapende manſchap konden opleveren, zou 't echter menschlijker wijs onmogelijk zijn geweest, om 't land te veroveren, wegens de ſterkte door natuur en kunst, benevens de menigte en ſterkte der inwooners. God had beloofd JACOBS nageſlacht bij te ſtaan, ja zelfs horſelen (†) (eene ſoort van wespen) te zenden voor hun aangezicht, om de vijanden te verdrijven *Exod.* 23: 28, 't welk ook vervuld is *Joſ.* 24: 12. Daarom wordt de overwinning des lands meermaal aan God toegekend, zie *Pſ.* 44: 2—4.

MOZES *had zulks* 38 *jaaren vroeger willen doen.*

MOZES, Israëls eerſte legerhoofd, had reeds 38 jaaren vroeger een toeleg, om 't land *Kanaan* te overmeesteren, en wel van de zuidzij-

(*) BACHIENE is van gedagten, dat men den inwooners van de ſteden in *Kanaan* voor de belegering de vrede moest aanbieden, maar dit ſtrijdt met de uitdrukkelijke wet Gods *Deut.* 20, men heeft ſlegts '*t* 15 *en* 16 *vers* te lezen, en men zal eene duidelijke tegenſtelling vinden tusſchen de afgelegen ſteden, dat zijn ſteden buiten *Kanaan*, en tusſchen de ſteden der *Kanaaniten.* Ook zou de Heere dan zijn oogmerk hebben kunnen misſen in die afgodiſche en Godlooze volkeren uitteroeijen. Daar en boven, had JOSUA en *Israël* de inwooners der Kanaanitiſche ſteden vrede toegeroepen, dan was 't niet nodig geweest, dat de *Gibeoniten* op eene listige en bedriegelijke wijs vrede met *Israël* zogten, gelijk wij lezen *Joſ.* 9. MICHAËLIS is ook van gedagten, dat aan de ſteden der *Kanaaniten* geen vrede moest aangeboden worden; zie zijn *Moſ. regt.* 1 *Th. p.* 319. *Voorv. voor Exod. p.* 89.

(†) MICHAËLIS in zijne nieuwe overzetting heeft geen *horſelen*, maar vertaalt 't Hebr. woord door *landplagen.*

zijde van *Kades Barnea*; en MOZES had reeds mannen uitgezonden, om *'t land Kanaan* te bespieden; dan, 't nadeelig gerucht, dat die verspieders te rug bragten, aangaande de grootte en dapperheid der inwooners, en de sterkte hunner steden, bragt Israël tot de zonde van murmureering en wantrouwen op Gods magt en hulp, waarom zij nog 38 jaaren in de woestijne van Arabie moesten omzwerven. (*) Had nu MOZES toen zijn oogmerk bereikt, had *'t land Gilead* aan de oostzijde van den Jordaan in geen aanmerking gekomen. Maar na verloop van die jaaren kwam MOZES met 't volk van een geheel anderen kant, om *Kanaan* te vermeesteren, namelijk over *de beeke Arnon* oostwaards. 3. KAART.

Hij neemt de overjordaansche landstreek in.

Mozes moest toen tot bereiking van zijn oogmerk 't *zuidelijk deel van Gilead* doortrekken, en, dewijl hij van een zagtmoedigen aart was, verzogt hij aan SIHON, Koning der *Amoriten*, den doortogt door zijn land, belovende eene goede krijgstucht te zullen in acht nemen, zonder dat de akkers, wijngaarden en waterputten zijner onderdanen benadeeld wierden *Num.* 21: 21, 22. De Koning bood met

(*) *Num.* 14: 33 lezen wij van 40 jaaren, dat wil zeggen tot 't 40 jaar. In dien tijd van 38 jaaren zouden, wegens de zonde van murmureering, alle de Israëliten sterven, die thans boven de 20 jaaren waren, behalven JOSUA en CALEB; dus was de sterfte geduurende dat tijdperk groot, veelen stierven jong, weinigen bereikten een hoogen ouderdom. Het is zeer waarschijnlijk, dat MOSES den 90 *Psalm* op die omstandigheid gemaakt heeft: 't is tog geen algemeene waarheid, dat de mensch niet langer leeft, dan 70 of 80 jaaren, en nogthans lezen wij dit *Ps.* 90: 10; dit moet dan alleen toegepast worden op de omstandigheid van dien tijd.

3. KAART. met zijne legermagt wederſtand, en Israël kreeg de overwinning, en nam deszelfs land in. In *'t noordelijk deel van Gilead*, 't welk in 't bijzonder *Baſan* genoemd werdt, regeerde in dien tijd OG, ook een Koning der *Amoriten*; deze, merkende, dat Israël zijne grenzen aan de overzijde van de beeke Jabbok naderde, ſtelde zich in ſlagorde, en trok met zijne krijgsmagt Israël tegen, doch ook ditmaal ondervond MOZES met 't volk de Godlijke hulp, behaalde de overwinning, en land en ſteden vielen in hunne handen *Num.* 21: 33—35. *Deut.* 3: 1—22 gelijk ook *Deut.* 20: 16—18. Dus verkreeg Gods volk, door 't regt des oorlogs, de geheele overjordaanſche landſtreek. Mozes verſchafte aan 't volk toen, eenigen tijd, de nodige rust, die door eene langduurige reis, en daar op gevolgde krijgstogten zeer was afgemat, en legerde zich in *de vlakke velden der Moabiten*, en 't land werdt, gelijk wij ſtraks nader zien zullen, onder $2\frac{1}{2}$ ſtammen verdeeld.

Het land ten westen der Jordaan door JOSUA *ingenomen.*

Het volk was intusſchen zeer begeerig, om 't land *ten westen der Jordaan* in bezit te krijgen. Intusſchen was MOZES geſtorven, en Joſua, als Veldheer of Opperlegervoogd, in zijne plaats verkooren. Joſua trok door een Godlijk wonderwerk met al 't volk den *Jordaan* over, uit *de vlakke velden der Moabiten*, en noemde de plaats der legering *Gilgal*, om dat 't volk aldaar beſneden werdt, zijnde ten oosten van Jericho.

Hij bragt 't land Kanaan in 4 krijgstogten t' onder.

JOSUA rigtte te *Gilgal* zijn hoofdkwartier op, alwaar ook de tabernakel zich bevond, en dit *Gilgal* is ook beſtendig 't hoofdkwartier

tier gebleven, geduurende den geheelen oorlog, want van daar begonnen en eindigden de krijgstogten, gelijk men zien kan *Jos.* 9, 10, *en* 14. Deze groote Veldheer bragt in vier bijzondere krijgstogten 't land onder zijn gebied, ten nutte van Israël. 3. KAART.

Eerste veldtogt, waar in Jericho en Ai wordt veroverd.

In den eersten veldtogt werden alleenlijk twee steden veroverd, namelijk *Jericho* en *Ai.* In de overmeestering der eerstgemelde stad, toonde God zijne wonderdadige hulp, daar de muuren der stad, bij gelegenheid, dat die met bazuinen geschal zeven dagen rond gegaan waren, van zelve omvielen. Bij de inneming werdt alles omgebragt, uitgezonderd RACHAB en haar geslacht, vermits zij, door 't geloof aan Israëls God, de verspieders geherbergd had; deze stad werdt, als de eersteling der overwinning, met vuur verbrand, en dus, als eene offerande, den Heere toegebragt, en een vloek uitgesproken over hem, die dezelve zoude herbouwen, zie *Jos.* 6: vergeleken 1 *Kon.* 16: 34. — Vervolgens werdt de stad *Ai* met eene krijgslist ingenomen. Hier eindigde de eerste veldslag tegen de Kanaaniten, ten westen der Jordaan. Josua bouwde een altaar op den berg *Ebal*, om den Heere brand- en dank- offeren toetebrengen, en een vrolijk feest te vieren. Ook las hij voor 't volk 't wetboek, den zegen en vloek, gelijk Mozes geboden had, en keerde toen weder naar *Gilgal.*

Tweede veldtogt, waar in 't zuiderdeel van Kanaan wordt ingenomen.

Kort daar na werdt er eene tweede veldtogt geopend, waar door *'t zuiderdeel van Kanaan* werdt te ondergebragt; men vindt denzelven *Jos.* 9 *en* 10. De aanleiding daar toe ga-

3. KAART. gaven *de Gibeöniten*: de inwooners van *Gibeon* hadden op eene listige wijs eenen afzonderlijken vrede met JOSUA en de *Israëliten* gemaakt; verscheidene Koningen der *Kanaaniten*, die gehoord hadden, dat de Israëllers *Jericho* en *Ai* hadden ingenomen, verbonden zich samen ter verdediging, en daar zij dien afzonderlijken vrede en vriendschap der *Gibeöniten* euvel opnamen, belegerden zij *Gibeon*, en 't zou derzelver inwooners buiten twijfel zeer kwalijk gegaan hebben, was die stad ingenomen. JOSUA, daar van berigt ontvangen hebbende, ontzette die stad, maakte eene deerlijke slagting, en dreefze op de vlugt; op weg werden de vijanden door een verschriklijk onweer overvallen, zo dat nog grooter getal door den hagel sneuvelde. Deze overwinning werdt agtervolgd van de inneming van *'t zuidelijk deel van Kanaan*, waar op deze veldtogt eindigde, en JOSUA wederkeerde naar zijn hoofdkwartier te *Gilgal*.

Derde veldtogt tot overmeestering van 't Noorderdeel.

Een derde krijgstogt diende om *'t noordelijk gedeelte* te overmeesteren. JABIN, de Koning van *Hasor*, met eenige Vorsten der *Kanaaniten* saamgespannen, bragt een zeer groot leger op de been, 't welk zich in de nabuurschap van *Hasor*, na bij *'t meir Samochonitis* gelegen, verzamelde, en JABINS oogmerk was, om *Israël* te *Gilgal* onverwagt op 't lijf te vallen; doch JOSUA kwam hem voor, rukte op den vijand los, versloeg en verstrooide denzelven, en de stad *Hasor* niet alleen, maar veele andere steden der saamverbonden Koningen vielen in zijne handen, zie *Jos.* 11: 1–15. Deze overwinningen werden beslooten door

Een vierden veldtogt, in welken hij de Enakim te onderbragt, die zich onthielden in 't gebergte tusschen de steden *Hebron*, *Debir* en *Anab*, en waren door de moeijlijke toegangen nauwlijks te genaken geweest. Zij werden verdelgd, uitgenomen eenige weinigen, die naar *Gaza*, *Gath* en *Asdod*, Philistijnsche steden, de wijk genomen hadden, waar van 't nakroost nog in Davids tijd was overgebleven *Jos.* 11: 21, 22. 1 *Sam.* 17.

3. KAART. *Vierde veldtogt ter onderbrenging van de Enakim.*

Men stelt gewoonlijk, dat Josua omtrent 6 of 7 jaaren met de verovering des Lands Kanaans hebbe doorgebragt. (*) God wilde niet, om wijze reden, dat de inwooners in één jaar zouden worden uitgeroeid; op dat 't land niet woest, en 't wild gedierte niet te veel vermenigvuldigd wierde. *Exod.* 23: 29, 30. *Deut.* 7: 22.

JOSUA *heeft verscheidene jaaren gekrijgd.*

De volkeren des lands zijn echter door Israël niet geheel uitgedelgd; God had dit wel bevolen *Deut.* 20: 16, 17, en wel tot een goed oogmerk *vers* 18, vergelijk *Exod.* 23: 33 en *Num.* 33: 55. Maar eene traagheid en slapheid der *Israëllers* was daar de oorzaak van, waar over JOSUA hun eene berisping gaf *Jos.* 18: 3. Van daar dat de *Kanaaniten* kort daar na weder zeer toenamen, en de verscheidene oorlogen, die de *Israëllers* naderhand met de overgeblevene *Kanaaniten* gevoerd hebben; ook heb-

Alle de Kanaaniten zijn niet verdelgd.

(*) Zo denkt ook BACHIENE, doch HAMELSVELD is van gedagten, dat er meer jaaren daar toe verlopen zijn; men leeze 't geen hij daar voor bijbrengt in zijne *Aardrijkskunde des Bijbels* 3 *D. p.* 411. Vid. etiam VENEMA *Hist. Eccl. T. I. p.* 282.

5. KAART. hebben zij nog een voornaam nadeel geleden door de verleiding tot den afgodendienst *Richt.* 3: 6. God nogthans, die 't kwaade tot een nuttig einde toelaat, wist dit ook tot heil van zijn volk te doen medewerken, naar *Richt.* 3: 1–4. Al dit overwonnen land werdt onder de 12 Stammen Jacobs verdeeld; wij kunnen in dezelve twee voorname tijdperken aanmerken.

DE EERSTE VERDEELING DES LANDS GILEADS, BEOOSTEN DEN JORDAAN.

Verdeeling des lands, ten oosten der Jordaan.

Geschiedde voor dat men over den *Jordaan* trok, om *Kanaan* intenemen. Vooraf moeten wij aanmerken, dat de zoons van Jacob of Israël twaalf in getal waren, welke naar de orde der geboorte dezen zijn: 1. RUBEN, 2 SIMEON, 3 LEVI, 4 JUDA, 5 DAN, 6 NAPHTALI, 7 GAD, 8 ASER, 9 ISSASCHAR 10 ZEBULON, 11 JOSEPH, 12 BENJAMIN. Wat Jacobs derden zoon LEVI betreft, deze kreeg geen bijzonder erfdeel, maar 48 steden, die door 't geheele land verspreid lagen; en wat JOSEPH aangaat, deze wordt ook in de verdeeling niet genoemd, maar in deszelfs plaats zijne beide zoons EPHRAIM en MANASSE, dus 't 12 tal wederom gevonden wordt, welken genaamd worden, *de twaalf Stammen Israëls.* JACOB had op zijn sterfbed, door den Propheetischen geest gezegd *Gen.* 49. 7, niet alleen van SIMEON, maar ook van LEVI: *ik zal ze verdeelen onder Jacob, en verstrooijen onder Israël.* SIMEON kreeg zijn erfdeel in 't midden der Stammen *Juda* verspreid, en

en LEVI, zo als gezegd is, onder alle de Stammen. Ook zou RUBEN, als de eerstgebooren, eene dubbele erfportie gehad hebben, doch had dit verbeurd *Gen.* 49: 3, 4, dit dubbel aandeel kreeg nu JOSEPH, waarom de Eerstvader JACOB, bij die zelfde gelegenheid, dat hij een zegenend affcheid nam, tot JOSEPH zeide *Gen.* 48: 5. EPHRAIM en MANASSE *zullen mijnen zijn, als* RUBEN *en* SIMEON. Toen MOZES gelegerd was aan de oostzijde der Jordaan en de beide Koningrijken van SIHON en OG te ondergebragt waren, verzogten de Stammen RUBEN en GAD, om dit land tot eene erfportie te mogen hebben, vermits zij zeer veel vee hadden, waartoe *Gilead* en *Bazan*, door haare ruime en goede weilanden, zeer gefchikt was, belovende aftezien van hun deel in *Kanaan*. Hier bij voegde zich ook de helft van den Stam *Manasse*. MOZES ftond zulks toe, op voorwaarde, dat zij geene ruste zouden nemen in dit land, voor dat zij alvorens hunnen broederen, de overige Stammen, zouden geholpen hebben in de onderbrenging der Kanaaniten, aan den anderen kant der Jordaan; men zie *Num.* 32. Deze fchikking is ook vervolgens uitgevoerd, niet door 't lot, maar door verdeeling: RUBEN 't zuidelijkfte, GAD 't middelfte, en *de halve Stam* MANASSE 't noordelijkfte.

3. KAART.

Aan de Stammen RUBEN, GAD *en half* MANASSE.

Ik merk hier nu nog bij aan, dat RUBEN, wiens ftrijdbaare manfchap beftond in 43730; verkreeg 17 fteden volgens *Num.* 32: 37, 38, vergel. *Jos.* 13: 16–20; onder deze fteden worden ook geteld *Hesbon* en *Dibon*, ook *Debir* genaamd; doch deze plaatfen, fchoon in 't

Het erfdeel van RUBEN.

3. KAART. 't erfdeel van RUBEN liggende; zijn aan *den Stam* GAD gekomen, tot welks steden die vervolgens gebragt worden *Jos.* 13: 26, *Num.* 32: 34.

Het erfdeel van GAD.

De Stam GAD bestond uit 40500 manschappen; in dezelve worden 14 steden opgeteld *Jos.* 15: 25—27, vergel. *Num.* 32: 34—36, waar onder ook de 2 straksgemelde, die met stippen rondom in Rubens erfdeel uitgemonsterd zijn.

Het erfdeel van half MANASSE.

De Stam MANASSE bestond uit 52700 strijdbaare mannen, doch slegts de helft kreeg er een aandeel; misschien, dat die landstreek, wegens de overgeblevene oude inwooners, te klein bevonden wierd voor den geheelen *Stam*. In deze landstreek waren 60 steden *Jos.* 43: 30, doch niet meer dan twee worden met naamen opgeteld *vers* 31, namelijk *Astharoth* en *Endrei*, beide de hoofdsteden, en residentie-plaatsen van den Koning OG. Dewijl zekere JAIR, die van Moeders zijde uit MANASSE was, veel aandeel in die overwinning der 60 steden had gehad, worden zij daarom *vlekken* JAIRS genoemd *Deut.* 3: 14, en elders. Ook wordt dit erfdeel of een voornaam deel deszelven *'t Land Argob* geheeten *Deut.* 3: 4, 14. 1 *Kon.* 4: 13. (*)

VERDEELING VAN KANAAN, OF 'T LAND TEN WESTEN DER JORDAAN.

Verdeeling van Kanaan of 't

Er bleven dan nog 9 en een halve Stammen over, om hun erfdeel te ontvangen in *'t land Kanaan.*

(*) Dit is de landstreek, naderhand *Trachonitis* genaamd.

naan. Deze uitdeeling geschiedde bij 't lot, want de eene oord van 't land was beter, dan de andere, dus zal die loting omtrent de verschillende oorden b. v. ten zuiden, ten oosten, ten westen, in 't midden, ten noorden enz. geschied zijn, en dan vervolgens eene grootere of kleinere portie, naar de volkrijkheid van iederen Stam, afgezonderd zijn. Deze gedagte strookt 't best met 't geen wij vinden *Num.* 26: 52—56.

3. KAART. *land ten westen der Jordaan, bij loting.*

De hoogepriester ELEAZAR en JOSUA, benevens de hoofden der Vaderen, maakten een begin om JUDA en de kinderen JOSEPHS, namelijk EPHRAIM en *half* MANASSE, derzelver erfportie door 't lot uittedeelen.

Eerst aan 2½ *Stam* JUDA *en de kinderen* JOSEPHS.

JUDA, welks strijdbaare manschap een getal van 76500 bij de telling beloopen had, viel een zeer groot land te beurt, *'t zuidelijk deel van Kanaan*, al wat tusschen de *Zoutzee* en *Middelandsche zee* ligt. Het middelste gedeelte was zeer bergachtig, zeer geschikt, niet alleen voor koorn, maar ook voor de wijnstokken, die er zeer uitmuntend waren, en aan beide zijden had men vlakten, geschikt voor weilanden; Jacob zeide in zijn stervend afscheid *Gen.* 59: 11, 12. *Hij* [namelijk Juda] *bindt zijnen jongen ezel aan den wijnstok, en 't veulen zijner ezelinne aan den edelsten wijnstok; hij wascht zijn kleed in den wijn, en zijn mantel in wijndruiven-bloed; hij is roodachtig van oogen door den wijn, en wit van tanden door den melk.* De steden van JUDA's *Stam* worden *Jos.* 15 opgeteld, en tot vier bijzondere kreitzen gebragt, steden ten *zuiden*; in *de laagte* of vlakte; op *'t ge-*

't Erflot van JUDA.

8. KAART. *gebergte;* en in *de woestijne.* Het getal der steden bedroeg 115, of, zo men wil, 125. Doch alle deze steden zijn nooit door JUDA alleen bezeten, want bij eene volgende deeling werden veele steden aan SIMEON en DAN overgegeven, ook bleven *de Philistijnen* ten westen aan de groote zee woonen.

Noordwaards van daar kreegen de kinderen Josephs *de Stam* EPHRAIM en *de halve Stam* MANASSE hun aandeel.

't Erflot van EPRAIM. *De Stam* EPHRAIM bestond bij de telling uit 32500 strijdbaare manschap; hunne erfportie grensde, bij deze verdeeling, ten zuiden aan Juda, doch bij eene nadere verdeeling is deszelfs zuidelijk deel aan den Stam BENJAMIN, en ook, voor een deel, aan DAN gekomen, dus deze beide Stammen DAN en BENJAMIN daar tusschen beide zijn ingevallen. Een deel van dit zuidelijk gewest heeft naderhand nog den naam blijven behouden van *'t gebergte Ephraims.* Er worden maar eenige van derzelver steden opgeteld, ook bezaten zij eenige steden in MANASSE zie *Jos.* 16: 9, onder andere *Tappuah Jos.* 17: 8.

Het erflot van half MANASSE. *De halve Stam* MANASSE volgt hier op. De geheele Stam bestond, bij de telling, uit 52700 krijgslieden, dus 20200 meer mannen, dan EPHRAIM. Dit strijdt niet met Jacobs prophetie *Gen.* 48: 19, want bij de telling in de woestijne der Schelfzee *Num.* 1: 33—35, overtrof EPHRAIM den Stam MANASSE, gelijk mogelijk nog wel in volgende tijden kan plaats gehad hebben. Deze *halve Stam* kreeg zijne erfportie ten noorden van EPHRAIM, doch bij eene nadere verdeeling kreegen de MA-

NAS-

NASSITEN ook nog eenige ſteden uit 't erfdeel van ISSASCHAR en ASER, namelijk *Bethſean*, *Jibleam*, *Dor*, *Endor*, *Thaanach* en *Megiddo*, met haare onderhoorige plaatſen *Joſ.* 17: 4. Zie daar de eerſte verdeeling van 't binnen Jordaanſche land, die men ook de tweede verdeeling kan noemen, indien de reeds gemaakte ſchikking onder 2½ Stammen ten oosten der Jordaan in Gilead medegerekend wordt. Zij geſchiedde toen *Joſua* zijn hoofdkwartier nog te *Gilgal* had. Doch naderhand heeft hij 't zelve te *Silo* opgericht, in den Stam van Ephraim, dat meer midden in 't land is, alwaar ook de tabernakel werdt overgebragt, en meer dan 300 jaaren is gebleven. Na verloop van eenige jaaren, ſommigen denken 7 jaaren, na de hier voorgeſchrevene uitdeling van *Kanaan* aan *de Stammen* JUDA, EPHRAIM en *half* MANASSE, begon JOSUA op nieuws eene verdeeling te maken, en die was nodig, om dat nog 7 Stammen geen vast erfdeel, noch bezittingen hadden, namelijk SIMEON, DAN, NAPHTALI, ASER, ISSASCHAR, ZEBULON, en BENJAMIN. Joſua en de oudſten van Israël bemerkende, dat de voorgaande verdeeling wat te ruim genomen was, moest nu deze nieuwe verdeeling wat ingekort worden.

3. KAART.

Volgende verdeeling, bij welke de overige 7 Stammen hunne portie krijgen.

Den Stam BENJAMIN viel 't eerſte lot te beurt; de ſtrijdbaare manſchap, in *de velden der Moabiten* opgenomen, bedroeg 45600, zijn erfdeel was tusſchen Juda en Ephraim, men telde er 26 ſteden in, *Joſ.* 18: 21—28. onder welke ook *Jeruſalem.* De landſtreek

Het erflot van BENJAMIN.

3. KAART. van dezen Stam was aan Ephraim, wiens portie te groot was, ontnomen.

Het erflot van SIMEON. *De Stam* SIMEON was bij de meergemelde telling 22200 mannen ſterk; deze kreeg zijn lot uit 't erfdeel van Juda, dat te gtoot was *Joſ.* 19: 9. Niet onwaarſchijnlijk beſtond hun erfdeel niet zo zeer, in eene aaneenhangende ſtreek lands, als wel in eenige ſteden met derzelver omlanden, die binnen de grenzen van Juda's erfdeel verſpreid lagen; dit ſchijnt te blijken, om dat nergens de grenzen van Simeons erflot beſchreven worden, gelijk wel der andere Stammen, en dus werdt de voorzegging van Jacob *Gen.* 48: 7, met opzicht tot SIMEON, ook vervuld.

Het erflot van ZEBULON. Hier op volgde 't lot van ZEBULON, deszelfs getelden waren 60500. Deze Stam verkreeg zijn erfdeel in 't *noorderdeel van Kanaan*, en als men de landkaart inziet, had ten aanzien van dezen Stam plaats 't geen Jacob zeide *Gen.* 49: 13. *Zebulon zal aan de haven der zeeën woonen, en hij zal aan de haven der ſchepen wezen, en zijne zijde zal zijn naar Zidon;* vergelijk 't geen Moſes zegt *Deut.* 33: 19. Men vindt de ſteden, tot dit erfdeel behoorende, opgenoemd *Joſ.* 19: 10—15.

Het erflot van ISSASCHAR. ISSASCHAR volgde dezen Stam in de landverdeeling, de ſtrijdbaare mannen bedroegen bij de telling 64300. Hun land was ten zuiden van Zebulon. Deze Stam paalde ook aan weerskanten aan de zee, zie *Deut.* 33: 19. Hun land was aangenaam *Gen.* 49: 14. Men vindt 16 ſteden in dezelve opgeteld *Joſ.* 19: 18—22.

ASER

ASER volgt hier op in orde van de loting, hem wordt bij de telling eene nakomelingſchap van 53400 ſtrijdbaare mannen toegeſchreven. Zijn erfdeel beſtond in een ſmallen ſtrook lands, langs de groote zee, hebbende ten oosten Naphtali, Zebulon en Isſaſchar. *Joſ.* 19: 26 lezen wij, dat deze Stam reikte aan *Karmel westwaards*, doch eigenlijk betekent 't Hebreeuwsch woord, 't welk de onzen *westwaards* vertaald hebben, *de zee*, dus wil 't zeggen *tot aan Karmel bij de zee*, in onderſcheiding van een ander *Karmel* in JUDA's *Stam*. Deze Stam ſtrekte zich zuidwaards uit tot aan *den Stam* MANASSE, gelijk wij kunnen opmaken uit *Joſ.* 17: 10. De *zeeboezem van Acco* ſcheurde deze landſtreek van ASER in twee ſtukken, waar op gedoeld wordt *Richt.* 5: 17. Het was een ongemeen vrugtbaar land; de reizigers ſpreken er nog van, 't welk overeenkomt met de voorzegging van JACOB *Gen.* 49: 20, en van MOZES *Deut.* 33: 24. Het gebergte leverde ook ijzer en koper op, gelijk ſchijnt te blijken uit *'t 25 vers.* Deszelfs ſteden worden opgegeven *Joſ.* 19: 25—30.

3. KAART. *Het erflot van* ASER.

NAPHTALI kreeg zijn erflot ten oosten van Aſer. Deze Stam beſtond bij de telling uit 45400 ſtrijdbaare mannen; zij reikte ten noorden aan *den berg Libanon*, de oostlijke grens was de *Jordaan*, volgens *Joſ.* 19: 33. Doch moeilijk is 't ſlot van 't 34 vers, daar wij dus de grenzen van ASER lezen: *en aan Juda aan den Jordaan tegen den opgang der zonne.* Men kan hier volſtrekt niet denken aan *den Stam* JUDA, die in *'t zuiderdeel*

Het erflot van NAPHTALI.

3. KAART. *van Kanaan* zijn aandeel had; BACHIENE denkt hier aan eene ſtad, gelegen aan den Jordaan, tegen 't oosten. *Gen.* 49: 21 wordt van NAPHTALI gezegd: hij is *eene losgelatene hinde, hij geeft ſchoone woorden.* Dit wordt door S. BOCHART dus vertaalt: *Naphtali is een ſcheutachtige boom, die ſchoone groote takken uitgeeft.* Hij brengt dit t' huis op de vrugtbaarheid der nakomelingen. (*) MOZES in zijn zegenwensch, propheteert de aangenaame vrugtbaarheid der landouwe, als hij zegt *Deut.* 33: 23, *zijt verzadigd van de goedgunſtigheid, en vol van den zegen des Heeren.* Doch moeilijk is 't te verſtaan, 't te geen er onmiddelijk op volgt: *bezit erflijk 't westen en 't zuiden.* BACHIENE vertaalt 't Hebr. woord ים door *de zee*, en verſtaat er *de zee van Cinnereth* of 't *meir Tiberias* door; *'t zuiden* ziet dan op de zuidelijke landſtreek van Naphtali, die voordeelig was wegens de vischvangst in dat gemelde meir. De ſteden vindt men opgeteld *Joſ.* 19: 33—38.

Het erflot van DAN. DAN kwam 't laatst in de Loting uit, deze Stam beſtond uit 64400 ſtrijdbaare mannen, kreeg zijn erfdeel tusſchen Juda en Ephraim bij de zee, en wel werdt 't genomen uit 't land, dat bij de voorige deeling te Gilgal te groot aan JUDA en JOSEPH bedeeld was, De grenzen van dezen Stam worden niet gemeld,

(*) MICHAËLIS vertaalt 't: *Naphtali is eene verplante terpentijnboom, hij draagt eene pragtige kroon.* HAMELSVELD hee t: *Naphtali is eene breede terpentijnboom, verſierd met ſtatelijke takken.*

meld, maar wel de ſteden *Joſ.* 19: 41–46. 3. **Kaart.**
BACHIENE denkt, dat de ſtad *Japho*, naderhand *Joppe*, daar aan niet behoord hebbe, wegens 't geen men leest vers 46. Dit toebedeeld erfdeel werdt vervolgens te klein voor *de Daniten*, zo dat ſommigen naar elders land hebben moeten verhuizen; men vindt deze verhuizing *Richt.* 18, en zulks wordt, bij wijze van een voorverhaal, vermeld *Joſ.* 19: 47, wij lezen daar in onze overzetting: *De landpaal der kinderen* DAN *was hun te klein uitgekomen*, *enz.* MICHAËLIS vertaalt dit: *buiten deze landpaalen kreeg* DAN *nog andere bezittingen*, *enz.* De reden moet niet gezogt worden in de kleinheid van 't erflot, maar wordt ons opgegeven *Richt.* 1: 34. *De Amoriten drongen de kinderen* DANS *in 't gebergte*, *want zij hun niet toelieten aftekomen in 't dal. De Daniten* hadden dan eerst de vlakte bewoond tusſchen 't gebergte en de zee, maar werden door *de Amoriten* daar uit verdreven. En daarom, gelijk 't vervolg van 't 47 *vers* van *Joſ.* 19 luidt, *togen de kinderen van* DAN *op*, *en krijgden tegen Leſem*, *en namenze in*, *en ſloegenze met de ſcherpte des zwaerds*, *en erfdenze*, *en woonden daar in*, *en zij noemden Leſem* DAN, *naar den naam huns Vaders* DAN. Deze ſtad ligt in 't noorderdeel des Joodſchen lands, en wordt *Richt.* 18: 7, *Lais* genoemd. Deze ſtad, naar den Stamvader der Daniten, *Dan* genaamd, wil de Heer MICHAELIS onderſcheiden hebben van eene ſtad, reeds in Mozes tijd bekend, als hij den veldtogt van Abram verhaalt *Gen.* 14: 14, en ook *Dan* geheeten.

 Wat

3. KAART. *De Stam Levi kreeg 48 ſteden in bezitting.*

Wat nu nog *den Stam* LEVI betreft, deze erfde niet, gelijk de overige Stammen Israëls *Deut.* 10: 9, LEVI *heeft geen deel noch erve met zijne broeders.* Zij verkregen nogthans uit alle Stammen 48 ſteden met haare voorſteden *Num.* 35: 2—7. Dit was agtervolgens Jacobs voorſpelling *Gen.* 49: 7. Dus hadden de Leviten niets met den Landbouw en veeteelt nodig, maar zij werden onderhouden uit de tienden der vee- en veldvrugten van de andere twaalf Stammen, en hadden dus de ſchoonſte gelegenheid, als woonende verſpreid door 't geheele land, om 't volk te onderwijzen in den Godsdienst, naar *Deut.* 33: 10. *Lev.* 10: 11. Deze ſteden bezaten zij niet alleen tot gebruik, maar ook in eigendom, volgens *Lev.* 25: 32, 33. Denkt men, waarom moesten *de Leviten* 48 ſteden ter bewooning hebben, daar in ſommige Stammen de helft van dit getal niet wordt gevonden, men bedenke, dat alle ſteden in de 12 Stammen niet opgeteld worden, en zij ook op de dorpen konden woonen, daar *de Leviten* alleen de ſteden met derzelver omland of voorſteden hadden. Dertien van deze 48 ſteden waren voor de prieſteren, zijnde uit Levi, die alle gelegen waren in *de Stammen* JUDA, SIMEON *en* BENJAMIN, dus kort bij *Jeruſalem*, die in 't vervolg van tijd de zetel van den Godsdienst zijn zou.

TOT

TOT EEN AANHANGSEL VAN DE LANDKAART VOEGEN WIJ HIER BIJ DE VERDEELING DES JOODSCHEN LANDS EZECH. 48.

Verdeeling des lands volgens Ezech. 48.

Wij dienen daar nog iets van te zeggen, alzo de Heer BACHIENE deze landverdeeling aan 't boven einde zijner derde Kaart plaatst. Zijn Hooggel. is van oordeel, dat deze nieuwe verdeeling, die zeker van de voorige verſchilde, geſchikt was voor de 12 Stammen, die toen nog in de landen van Asſijrie en Babel gevangen waren, wanneer zij zouden wederkeeren. Het is waar, na de wederkeering is dit plan van verdeeling niet uitgevoerd, doch daar van was de ſchuld bij 't volk; daar en boven was *geheel* Israël niet weergekeerd, ſchoon de vergunning door CIJRUS algemeen was, en 't geheele volk betrof, daar nogthans de wedergekeerden meest uit *de Stammen* JUDA *en* BENJAMIN waren, en weinigen uit de andere Stammen. Deze nieuwe verdeeling is voorzeker regelmatiger, dan de oude was. Zij liep door aan weerszijden van den Jordaan in 13 deelen. Het zevende of middelſte deel, moest deels voor den Heere, deels voor den Vorst of beſtuurder in 't burgerlijke zijn. Het land, dat *een heilig hefoffer*, of vrijwillige ſchatting voor den Heere zou zijn, moest deels voor *de Leviten* en deels voor *de prieſters* zijn, dan bleef er nog een zuidelijk deel over, 't geen voor de ſtad *Jeruſalem* was, gelijk men dat lezen kan *Ezech.* 48.

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

VIERDE KAART,

Vertoonende 'T KONINGRIJK ISRAELS, *benevens deszelfs* OVERHEERDE LANDSCHAPPEN, *onder de regeering der Koningen* SAUL, DAVID, *en* SALOMO.

Deze landkaart is van veel grooter uitgeſtrektheid, dan de voorige; daar in werdt ons alleen voorgeſteld *'t land* KANAAN en GILEAD, onder de XII Stammen Israëls verdeeld; maar in deze vindt men de uitgeſtrekheid des lands, aan Abraham, met opzicht tot zijne nakomelingen, beloofd *Gen.* 15: 18, *van de riviere van Egypte tot de groote riviere, de riviere Phrat of Euphrat.*

Wij moeten in de beſchouwing van deze kaart op twee zaaken acht geven: vooreerst op *'t eigenlijk Koningrijk Israëls*, 't welk Jacobs nageſlacht, bij de inneming ten tijde van Mozes en Joſua, door 't lot is uitgedeeld; ten tweeden op *die landen, die zuid, oost en noordwaards van de zelve gelegen zijn*, voor zo ver die op deze landkaart worden afgebeeld.

Men

Men vindt 't *Koningrijk Israëls* van de landen, die naderhand overheerd zijn onderscheiden, en door de gewoone - - - - - streepjes afgebakend; daar op moeten wij dan in de eerste plaats acht geven. Het is thands de zaak niet, om de bijzondere steden, vlekken en dorpen, daar in voorkomende, te beschrijven; daartoe is de 8ste en 9de Landkaart geschikt; maar hier moeten wij letten op de regeering en uitbreiding des Rijks. Toen Mozes *'t OverJordaansche land* aan twee en eene halve Stammen, namelijk *Ruben*, *Gad* en half *Manasse*, had uitgedeeld, en naderhand Josua *'t binnen Jordaansche* of *'t eigenlijk land Kanaan* had ingenomen, en aan de overige Stammen ten erve had gegeven, werdt in alle steden en plaatzen, alwaar een genoegzaam getal inwooners was, zekere regtbank of gerecht ingesteld, waartoe de oudsten en voornaamsten des volks verkooren werden, als richters en ambtlieden, en hadden 't bestier in 't burgerlijke, terwijl de priesters en leviten op de kerkelijke zaaken acht gaven. 4. KAART.

Van dat Mozes 't land ten oosten der Jordaan innam, zijnde, naar de beste tijdrekening, in 't jaar der waereld 2553, tot de invoering van de Koninglijke regeering, ten tijde van Samuel, in 't jaar 2909, zijnde een tijdperk van 356 jaaren, zijn er, behalven de bijzondere stedelijke regeeringen, nog verscheidene Opperhoofden geweest over Israël. Mozes was zeker de voornaamste, hij was hun leidsman en legerhoofd geweest, geduurende de veertig jaarige reize door de woestijne, en ook de aanvanglijke Stichter van Israëls-burgerstaat; ja hij

4. KAART. evenaarde zo zeer aan een Koning, dat hij ook genoemd word *Koning in Jeſchurun*, dat is in Israël *Deut.* 33: 5. Doch zo dra had Mozes aan de gemelde twee en een halve Stammen hunne bezittingen in Gilead niet toegewezen, of hij ſtierf, na dat alvorens Joſua, in zijne plaats, tot Israëls bevelhebber was verkooren en ingehuldigd, *Deut.* 34: 9. Joſua ſtierf in den ouderdom van 110 jaaren, in 't jaar na de Schepping 2570. Na deszelfs overlijden zijn er van tijd tot tijd eenige Opperbevelhebbers verkooren, vooral in den oorlog; echter oefſenden zij ook meer of min 't beſtuur in burgerlijke zaaken, om welke reden zij den naam van *Richters* draagen. Men telt er 15, en deze richterlijke regeering heeft, naar men rekenen kan, omtrent 340 jaaren geduurd. (*) Zij waren onderſcheiden van de volgende Koningen, zij hadden die ſouvereine magt niet, ſchoon ſommigen die zich aanmatigden, zie *Richt.* 9: 6, *Hoofdſt.* 17: 6. 18: 1, 19: 1. Deze richters waren ook niet uit een bijzonderen Stam, volgden elkander niet beſtendig op, maar werden meest bij gelegenheid verkooren, dat

15 Richters onder Israël.

(*) Langer kan men die regeering niet ſtellen, want Salomo bouwde den tempel in 't 480ſte jaar na den uittogt der Israëliten uit Egypte, zie 1 *Kon.* 6: 1. Hier moet af de reize door de woeſtijn 40 jaaren, de regeering van Joſua 17 jaaren; Sauls regeering, en die van David, elk 40 jaaren, en dan nog tot 't 4de jaar van Salomo's regeering. Paulus zegt *Hand.* 13: 20, *En daarna omtrent* 450 *jaaren gaf hij hun richters tot op Samuel den Propheet.* Hoe men deze woorden verſtaan kan, is te zien in mijn *Bijbelshuisboek pag.* 225, alwaar men eene verhandeling heeft over *de tijdrekenkunde des Bijbels.*

dat Israël door nabuurige volkeren werdt onderdrukt, om als aanvoerders in den oorlog hen te verlosſen. 4. KAART.

OTHNIEL was de eerſte, welke verwekt werdt bij gelegenheid, dat Israël 8 jaaren dienstbaar was aan Cuſchan Riſchataim, Koning van *Meſopotamie*, waar van hij Israël verloste, en 't land ſtil was tot 't 40ſte jaar. — 1. OTHNIEL.
EHUD was de tweede, die 't volk verloste van Eglon Koning der *Moabiten*, dien zij 18 jaaren onderworpen waren geweest, waar door 't land rust kreeg tot 't 80ſte jaar. — 2. EHUD.
SAMGAR was de derde, welke Israël verlosſing toebragt van de *Philiſtijnen*. — 3. SAMGAR.
Hier op volgde DEBORA, die eene Vrouw was, doch door middel van BARAK Israël bevrijdde van de onderdrukkingen door Jabin, Koning der *Kanaaniten* te *Haſor*, waar door 't land rust kreeg tot 't 40ſte jaar — 4. DEBORA *en* BARAK.
GIDEON was de vijfde, die verwekt werdt, toen de Israëllers 7 jaaren door de *Midianiten* verdrukt waren, die verlosſing en rust aanbragt tot 't 40ſte jaar. — 5. GIDEON.
ABIMELECH was de zesde, die drie jaaren heerschte, waar na hij gedood werdt. — 6. ABIMELECH.
Hij werdt opgevolgd door THOLA, den zevenden richter, die 23 jaaren 't beſtuur in handen had. — 7. THOLA.
Toen had men ten agtſten JAIR, die dit ambt 22 jaaren bekleedde. — 8. JAIR.
JEPHTA was de 9de richter; 't beſtuur werdt hem opgedragen bij gelegenheid der onderdrukkingen der *Philiſtijnen* en *Ammoniten*, welke 18 jaaren geduurd hebben, doch zijne regeering duurde ſlegts 6 jaaren, wanneer hij ſtierf. — 9. JETHTA.
EBSAN, de tiende richter, was zijn opvolger, die 7 jaar 't bewind had. — 10. EBSAN.
De elfde richter was

4. KAART. 11. ELON. 12. ABDON. 13. SIMSON. 14. ELI. 15. SAMUEL.

was ELON, die 10 jaar 't bevel voerde. — ABDON, de twaalfde richter, was deszelfs opvolger, en richtte Israël agt jaaren. — Toen volgde SIMSON, de dertiende in dit ambt, die 20 jaaren richter was, en tegen de *Philistijnen* ſtreed, die Israël 40 jaaren onderdrukt hebben. — Na zijn dood werdt ELI richter, die de veertiende is, en beſtierde Israël 40 jaaren. — Hier op lezen wij van SAMUEL, die in rang de vijftiende is, doch hoe lang hij 't beſtuur in handen heeft gehad, kan niet zeker gezegd worden; mogelijk al bij 't leven van Eli, toen die oud begon te worden, en bij zijn leven is de Koninglijke regeering ingevoerd.

Indien wij nu 't bovenſtaande in aanmerking neemen, en in de landkaart nazien, waar die volkeren gewoond hebben, die Israël onderdrukten en beöorloogden, dan zal men duidelijker en gemaklijker *'t boek der Richteren* verſtaan; b. v. *Meſopotamie* vindt gij ver ten noordoosten van 't land Israëls; *de Moabiten* ten oosten van de Zoutzee; de *Philiſtijnen* in 't zuiderdeel van Kanaan, aan de groote zee; de Koning der *Kanaaniten* te *Haſor*, in 't noorden van 't Joodſche land, digt bij den oorſprong der Jordaan; *de Midianiten* zuidwaards van de Moabiten; *de Ammoniten* lagen oostwaards van 't land Gileads.

Invoering der Koninglijke Regeering.

Dit Richterlijk beſtuur is veranderd in eene Koninglijke regeering; dit geſchiedde nog bij 't leven van SAMUEL. De gelegenheid daar toe was de volgende: de vroome Samuel had 't ambt van Richter een reeks van jaaren bediend, en was nu tot een hoogen ouder-

dom

dom gekomen, en kon niet wel alle de dee- 4. KAART.
len van zijn ambt waarnemen, weshalven hij zijne twee zoons, JOËL en ABIA, tot medehelpers verkoos, geevende hun ter bestiering over 't zuidelijk deel van Israëls land, en zij woonden te *Berseba;* doch zij wandelden niet in de voetstappen van hunnen braaven Vader, die nooit 't volk verongelijkt, noch verdrukt had, noch ook eenig geschenk genoomen, om 't regt te verkeeren 1 *Sam.* 12: 3, 4. Doch Samuels zoons wandelden niet in zijne wegen, maar neigden zich tot gierigheid, namen geschenken, en boogen 't regt, 1 *Sam.* 8: 3. Daarop vergaderden zich alle de oudsten van Israël, en kwamen tot Samuel, te *Rama*, en zeiden tot hem: ziet gij zijt oud geworden, en uwe zoonen wandelen niet in uwe wegen, zo zet nu eenen Koning over ons, om ons te richten, gelijk alle de volkeren hebben; zie 't 4 *en* 5 *vers.* Door de volkeren verstaan zij hunne nabuuren, de *Edomiten*, *Midianiten*, *Moabiten* en andere volkeren, die reeds Koningen hadden. Er zijn, die denken, dat deze Koninglijke regeering door Vader Jacob reeds voorspeld was *Gen.* 49: 10, in die woorden: *de Scepter zal van Juda niet wijken, enz.* (*). Doch met meer grond wordt daar

(*) Het Hebreeuwsch woord, door *Scepter* vertaald, wordt zeer dikwijls door *Stam* overgezet, zelfs tweemaal in dit zelfde 49 *Hoofdstuk* namelijk *vers* 16 *en* 28. En zo wordt 't ook hier beter vertaald; *de Stam zal van Juda niet wijken* enz. dat is, *Juda zal niet ophouden een bijzondere Stam te zijn, tot dat de Silo komt;* want de Scepter of Koninglijke regeering is van JUDA geweken met de Babijlonische gevangenis, en na de weder-

4. KAART. daar van gesproken *Deut.* 17: 14—20, daar Mozes vooronderstelt, dat Israël t' eeniger tijd een Koning zou kunnen begeeren, alwaar hij eenige bevelen geeft, hoe 't volk in zulk een geval zich te gedragen had; maar nu in Samuels tijd pleegde 't volk, in dit gewichtig geval, den mond des Heeren geen raad, waarom God tot Samuel zeide: *hoor naar de stemme des volks in alles, dat zij tot u zeggen zullen, want zij hebben u niet verworpen, maar zij hebben mij verworpen, dat ik geen Koning over hen zijn zal* 1 *Sam.* 8: 7. Waarom de Heere zegt *Hos.* 13: 11. *Ik gaf u een Koning in mijnen toorn.* Samuel, om 't volk van hun voorneemen aftetrekken, stelde hun de gewoone handelwijs der Koningen voor, die doorgaands eene zeer willekeurige regeering hebben, en tot onderdrukking des volks zijn 1 *Sam.* 8: 11—18; doch 't volk zeide naar *'t* 19 *vers*, *Neen, maar daar zal een Koning over ons zijn.* De drie eerste Koningen waren SAUL, DAVID, en SALOMO, die elk 40 jaaren over Israël geregeerd hebben.

SAUL *Koning.* De eerste, die den Koninglijken troon beklom, was SAUL, een zoon van Kis, uit den Stam van Benjamin; zijne verkiezing, zalving en

derkeering zijn de meeste Vorsten uit den Stam LEVI geweest, en toen Jesus werdt geboren, was HERODES, een *Edomiter*, Koning. Dus, schoon er wel wetgevers uit JUDA, gelijk ook uit andere Stammen, geweest zijn tot Messias tijd, nogthands geene Koningen. JUDA inzonderheid had nodig een bijzondere Stam te blijven, op dat men weeten kon, dat de Messias daar uit was voordgekomen.

en inhuldiging vindt men 1 *Sam.* 9 *en* 10. — 4. KAART.
Zijne eerste heldendaad was de stad *Jabes* in *Gilead*, die door de *Ammoniten* belegerd was, te ontzetten, 1 *Sam.* 11: 1—11. — *Strijdt tegen de Philistijnen.* Vervolgens wendde hij zijne magt tegen *de Philistijnen*, welken hij bij de stad *Michmas* aangreep, en versloeg, 1 *Sam.* 13 *en* 14. — *Ook tegen de Moabiten, Ammoniten, Edomiten en Sijriers.* Ook oorloogde hij gelukkig tegen *de Moabiten*, *Ammoniten*, *Edomiten*, als mede tegen de *Sijriers* van *Tzoba*, 1 *Sam.* 14: 47. — De merkwaardigste van alle zijne verrigtingen is zijne veldtogt tegen *de Amalekiten*, 1 *Sam.* 15, welke veldtogt zo gelukkig uitviel, dat hij in zijne magt had, om 't geheele geslacht van *Amalek*, naar des Heeren uitdrukkelijken last, uitteroeijen, *Exod.* 17: 14—16. Welk bevel des Heeren hem door Samuel herinnerd werdt, 1 *Sam.* 15: 2, 3; doch daar hij dien last niet naauwkeurig uitvoerde, viel hij in Gods ongenade, welk aan den propheet Samuel bevel gaf, om een van IZAI's zoons tot Koning te zalven, 't welk, bij de uitkomst, DAVID was, die door Koning Saul langen tijd vervolgd werdt, tot dat Saul, in een oorlog tegen *de Philistijnen*, welken hem omsingeld hadden, in zijn eigen zwaard viel, en omkwam, 1 *Sam.* 31.

DAVID Koning alleen over Juda. Na Sauls dood werdt DAVID tot Koning te *Hebron* gezalfd en uitgeroepen 2 *Sam.* 2: 1—4; doch in dien tijd alleenlijk over *den Stam Juda*, vermits de overige Stammen Saul 's zoon ISBOSETH voor hunnen Koning erkenden, die, na eene regeering van 7 en een half jaar, waar in geduurig binnenlandsche oorlogen waren, wegens wederzijdsche aanhan-

4. KAART. hangelingen, door twee vloekverwanten vermoord werdt, waarſchijnlijk te *Mahanaim*, daar hij zijn zetel had 2 *Sam.* 4.

Over geheel Israël. Na deszelfs dood kwamen de oudſten van Israël te *Hebron*, en zalfden DAVID tot Koning over gantsch Israël 2 *Sam.* 5. Dus zou nu vervuld worden 't geen Jacob in eene voorzegging voorſpeld had, ten aanzien van Juda's Stam, uit welken David was. *Gen.* 49: 8 *Juda, gij zijt 't, u zullen uwe broeders loven, uwe hand zal zijn op den nek uwer vijanden; voor u zullen zich uwes Vaders zoonen nederbuigen.* Doch niet alleen werdt aan Juda's Stam 't regt der Kroon vastgemaakt, maar bijzonder aan Davids huis 2 *Sam*: 7: 12—16. David verkoos, in den aanvang zijner regeering, *Hebron* tot zijn zetel en hofhouding, doch in 't zevende jaar van Davids regeering, werdt door JOAB, zijn veldoverſten, de ſtad *Jeruſalem* met deszelfs ſlot, *de burgt Zion* genaamd, ingenomen, en toen verplaatſte David den zetel zijns rijks derwaards; gelijk ook *Jeruſalem* de verblijfplaats van de volgende Koningen uit Davids geſlacht is gebleven. Davids geheele regeering was genoegzaam eene aaneenſchakeling van krijgsverrigtingen, zo tegen de *Philiſtijnen*, *als Moabiten*, *Sijriers*, *Edomiten*, *Ammoniten*, enz.

DAVID *overwint de Philiſtijnen.* Vooreerst voerde David den oorlog tegen de *Philiſtijnen*, welken *Jeruſalem* wilden aantasten, doch David overwon hen in twee veldſlagen, in *'t dal der Rephaiten*, eene groote vlakte zuidwestwaards van Jeruſalem, en bemagtigde bij die gelegenheid *Gath*, de voor-

voornaamſte hoofdſtad der Philiſtijnen, gelijk nog meer andere ſteden 2 *Sam.* 8: 1, 1 *Chron.* 18: 1. **4. Kaart.**

Vervolgens overwon hij *de Moabiten* 2 *Sam.* 8: 2. 1 *Chron.* 18: 2. *Ook de Moabiten.*

Doch nog meer aanmerking verdienen Davids krijgsverrigtingen in *Sijrie*, een landſchap meest noordwaards van 't land Israëls gelegen ten zuidwesten van de rivier den Euphrath. Men vindt in Davids tijd van drie Koningrijken in de H. S. gewag gemaakt, die in *Sijrie* lagen, namelijk *Sijrie-Tzoba*, *Sijrie van Damascus*, en *Sijrie-Hamath*, dus bijgenaamd naar de bijzondere hoofdſteden, die in dezelve lagen. De Koningen van *Tzoba* en *Hamath* hadden lang oorlog gevoerd; de Koning van Damascus was onderworpen aan die van Tzoba, en ſtond met hem in bondgenootſchap. Aanmerkelijk is, 't geen wij lezen 2 *Sam.* 8: 3. *David ſloeg ook Hadadezer den zoon Rechobs, den Koning van Tzoba, toen hij heenen toog, om zijne hand te wenden naar de riviere Phrath.* Daar nu de *Phrat* of *Euphrat* verder van 't land Israëls verwijderd was, dan *Tzoba*, zo begrijpt de Heer BACHIENE de zaak aldus, dat David met zijne krijgsmagt zijn kans heeft waargenomen, om een inval te doen in 't Koningrijk *Sijrie Tzoba*, terwijl deszelfs Koning HADADEZER zijne hand, dat is zijne magt, gewend had naar de rivier Phrat, om aan dien kant zijn rijk uittebreiden. In dezen krijg behaalde David eene roemrugtige overwinning 2 *Sam.* 8: 4—11, vergel. 1 *Chron.* 18: 4—11. *Als mede de Sijriers.*

Bayerische Staatsbibliothek München

4. KAART. *Gelijk ook de Edomiten.*

Toen David wederkeerde van 't flaan der *Sijriers*, was zijn veldoverfte ABISAI zuidwaards van Kanaan in den ftrijd tegen *de Edomiten*, en hier ook behaalde David den roem der overwinning, dewijl er 18000 van *de Edomiten* in *'t zoutdal* verflagen werden 2 *Sam*: 8: 13, vergel. 2 *Chron.* 18: 12. Ook fchijnt er nog een tweede veldflag in *'t zoutdal* te zijn voorgevallen onder 't beleid van den krijgsoverften JOAB, die een broeder was van Abifai, bij welke gelegenheid 12000 *Edomiten* omkwamen *Pf.* 60: 2. Dus onderwierp zich David *de Edomiten*, (*) waar door eenige aloude Godfpraken haare vervulling ontvingen *Gen.* 25: 23; *Gen.* 27: 37, 40. *Num.* 24: 18, daar Bileam zegt: *Edom zal eene erflijke bezitting zijn*, (namelijk van Israël) *en Seir zal zijnen vijanden eene erflijke bezitting zijn; doch Israël zal kragt doen.*

Eindelijk ook de Ammoniten.

Vervolgens begon David eenen oorlog tegen de *Ammoniten*, bij gelegenheid, dat derzelver Koning HANUN de gezanten van David fmaa-

(*) Op die onderwerping der *Edomiten*, gelijk ook op de voorige onderbrenging der *Moabiten* zinfpeelt David *Pf.* 60: 10, in die woorden: *Moab is mijn wasch-pot, op Edom zal ik mijn fchoen werpen.* Niet onwaarfchijnlijk wil de Koning, volgens MICHAËLIS en andere geleerden, daar mede zeggen, dat hij nu in 't bloed der overwonnen *Moabiten* zijne voeten kon wasfchen; en daar men bij 't voeten wasfchen niet ongewoon was de fchoenen toetewerpen aan flaven of bedienden, zo wil hij met die uitdrukking te kennen geeven, dat de *Edomiten* nu aan hun dienstbaar waren, even als flaaven, die fchoenen of voetzoolen hunner heeren bewaaren.

ſmaadelijk bejegend had. Doch Hanun vertrouwde op 't bondgenootſchap met *de Sijriers*, welke ook *den Ammoniten* te hulp kwamen, uitgenomen *de Sijriers van Tzoba*. JOAB, Davids krijgsoverſte, verdeelde zijne legermagt in twee hoopen, met den eẽn viel hij *de Sijriers*, met den anderen *de Ammoniten* aan, en David behaalde eene volkomene overwinning 2 *Sam.* 10, vergel. 1 *Chron.* 19. David wist deze overwinningen zich ten nutte te maaken tot eene afzonderlijke vreede met *de Sijriers*, en liet toen in 't volgende jaar door JOAB op nieuws *de Ammoniten* beöorlogen, de hoofdſtad der Ammoniten, *Rabba* genaamd, werdt belegerd en ingenomen. Geduurende dit beleg is 't geval van David met Bathſeba, en met Uria den Hethiter voorgevallen; men zie 2 *Sam.* 11 *en* 12, vergel. 1 *Chron.* 20. Men leest 2 *Sam.* 12: 31, *Het volk nu, dat daar in was* (namelijk in *Rabba*) *voerde hij uit, en legde 't onder zagen, en onder ijzeren dorschwagens en onder ijzeren bijlen, en deed ze door den tichel-oven doorgaan; en alzo deed hij aan alle ſteden der kinderen Ammons*, vergelijk 1 *Chron:* 20: 3. (*) Van dien tijd af, dat David de zonde met Bathſeba, en omtrent Uria bedreven had, heeft hij niet veel voorſpoed gehad, en zijn rijk is jammerlijk geſchokt, zo door binnenlandſche verdeeldheden, verwekt ten deele door 4. KAART.

AB-

(*) Dit ſchijnt wreed in David; doch andere verzagten die ſtraf, en willen, dat David *de Ammoniten* aan die opgenoemde dingen te werk ſtelde.

4. KAART. ABSALOM, zijn zoon, 2 *Sam.* 13—19; ten deele door SEBA, *een Benjaminiter* 2 *Sam.* 20. Ook overkwamen 't volk verſcheidene oordeelen, als hongersnood, en oorlog met de Philiſtijnen 2 *Sam.* 21, als mede pestilentie, na dat David 't volk geteld had, waar door 70000 gedood werden 2 *Sam.* 24. Na al 't welk David den weg van alle vleesch ging, na dat hij zijn zoon Salomo op den troon geplaatst had.

SALOMO *Koning.* SALOMO, zijn zoon, was de opvolger in 't rijk, geboren uit BATHSEBA. Hij was geenzins de oudſte van de zoons, die David bij onderſcheidene Vrouwen had; van de nog levende kinderen was ADONIA de oudſte zoon, welken David bij HAGGITH verwekt had 1 *Kon.* 1: 6. David had aan Bathſeba beloofd, dat haar zoon SALOMO na hem op den troon zou zitten, zie 1 *Kon.* 1: 17, *en* 30; en zulks was ook overeenkomſtig Gods wil 2 *Sam.* 7: 12, vergel. 1 *Chron.* 28: 5, en 1 *Kon.* 8: 20. Wij zullen hier veele dingen van Salomo voorbijgaan, en meest achtgeven op 't geen de Aardrijkskunde betreft. — Salomo verdeelde zijn geheel Rijksgebied in XII kreitſen of diſtricten. Deze verdeeling had betrekking tot de Koninglijke inkomſten der hofhouding, in de bezorging van vee, koorn, wijn, olie, en andere vrugten. Over elk diſtrict was een beſtelmeeſter, welke, ieder in zijne maand, de voorgemelde inkomſten van vee en veld aan den Koning tot de hofhouding bezorgen moest 1 *Kon.* 4: 7—19.

Zijn rijk uitgebreid, en SALOMO's rijk was zeer uitgebreid en vreedzaam 1 *Kon.* 4: 21—25, vermits zijn Vader

der David de meeste vijanden had t' ondergebragt. (*) Een gevolg van deze vreedzame regeering was de ſtichting van den Tempel (†) in plaats van den draagbaaren tabernakel, als mede nog andere gebouwen, als zijn eigen Koninglijk paleis, 't huis des wouds Libanons (§) benevens 't huis der Koningin, de dogter van PHARAO, Koning van *Egypte*, welk gebouw aan 't zijne vast was 1 *Kon.* 6 *en* 7. Ook verſterkte Salomo verſcheidene steden, zo in, als buiten lands, onder zijne heer- 4. KAART. *vreedzaam. Sticht den Tempel en andere gebouwen. Verſterkt eenige ſteden.*

(*) Op die uitgebreidheid wordt gezien, of, zo ſommigen willen, gezinſpeeld, *Pſ.* 72: 8. *Hij zal heerſchen van zee tot zee en van de riviere tot aan de einden der aarde.* Dat is van de Middelandſche zee tot 't noorderdeel der Roode zee; en van de rivier Phrat tot aan de zee, welke 't einde der aarde wordt genaamd. Op zijne vreedzaame regeering wordt gedoeldt, vers 7; en op de geſchenken, die hij kreeg, vers 15, als mede op den overvloed in alles, *vers* 16.

(†) Het is der moeite waardig na te lezen de aanmerkingen van MICHAËLIS over den tempel van Salomo, in zijne *Nieuwe overzetting* op 1 *Kon.* 8.

(§) Salomo ſpreekt, *Pred.* 2: 6, van *een woudt, dat van boomen groende.* waarſchijnlijk heeft de Koning bij dit woud, 't welk van vijvers en waterleidingen voorzien was, een paleis gebouwd, en wel aan den Libanon, van daar *'t huis des wouds Libanons* genaamd. En ik ben niet vreemd van te denken, dat Salomo zich op dit zijn aangenaam buiten goed bevond met eenige Jeruſalemſche dogters, toen hij *'t Hooglied* dichtte, om dat er meer dan eens van *den Libanon,* als in de nabijheid zijnde, in 't zelve wordt gewag gemaakt, men zie *Hoofdſt.* 3: 8, 15, en elders. Hij ſchetst, met alle de fraaiheden eener oosterſche dichtkunde, 't aangenaame van eene opregte huwelijksliefde, van een herders Vorst met Sulammith, deszelfs bruid, af. Of de Koning nu met dit lied een hooger doel gehad hebbe, met opzicht tot Christus en zijne kerk, is hier de zaak niet, om te behandelen.

4. KAART. heerschappij; onder de laatstgemelde *Tamor* of *Tadmor* in *Sijrie*, welke stad bij de Grieksche Schrijvers *Palmijra* heet; als mede andere steden tot schatsteden, dat is, om daar in magazijnen aanteleggen van mondbehoeften en wapenen, in tijd van oorlog 1 *Kon.* 9. — Hij deed den Koophandel bloeijen door de scheepvaart op *Ophir* en *Tarsis*, (zie daar van in de beschrijving van de Xde Landkaart.) 1 *Kon.* 9 *en* 10. Welke Koophandel verbazende schatten aan 't rijk op bragt. — In alle deze grootheid viel Salomo tot zwaare zonden van afgoderij, waar toe zijne veele wijven uit heidensche volkeren hem verleidden 1 *Kon.* 11: 1—8. Waarom God gedagt aan zijne dreigtaal 2 *Sam.* 7: 14, vergel. *Ps.* 89: 31—33. Hij kreeg wederpartijders, in 't zuiden HADAD, *den Edomiter*; in 't noorden RESON, Koning van *Sijrie* te *Damascus*; en in zijn eigen land JEROBEAM, uit den Stam *Ephraims* 1 *Kon.* 11. — Doch men wil, dat Salomo in zijn ouden dag zich nog weer van zijne zonden bekeerd, en toen zijn boek *de Prediker* gemaakt heeft.

Legt zich op den Koophandel en Scheepvaart toe.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

VIJFDE KAART,

Vertoonende de beide Rijken JUDA *en* ISRAEL, *die na* SALOMO'S *dood zich van malkander gescheurd hebben*, *benevens* DE OVERHEERDE LANDEN *aan elk der beiden behoorende.*

In de voorige Landkaart zagen wij de twaalf Stammen aan eenen Koning onderworpen, geduurende de regeering van SAUL, DAVID, en SALOMO, zijnde een tijdperk van 120 jaaren, dewijl elk 40 jaaren 't gebied voerde; doch in deze zien wij *'t land Israëls in twee deelen gescheurd*, in een noordelijk en zuidelijk deel, waarom men op deze VIJFDE KAART eenige streepjes----- vindt, welke door de Stammen *Dan* en *Benjamin* loopen van de Middelandsche zee tot den Jordaan; en elke Stam is wederom afzonderlijk afgebakend door kleine stippen.......... Het noordelijk deel wordt 'T KONINGRIJK ISRAELS, en 't zuidelijk deel 'T KONINGRIJK VAN JUDA genaamd. Het was reeds bij Salomo's leven voorzegd, dat zulk eene scheuring na zijn dood zou voorvallen, wegens zijne groote zonden: zijn zoon zou maar eenen Stam be-

Verdeeling des Lands in twee Rijken.

 hou-

5. KAART. houden, en de overige zou de Heere aan een knegt van Salomo geeven, 1 *Kon.* 11: 11—13. Het blijkt uit 't vervolg, dat door dezen knegt JEROBEAM moet verftaan worden, een dapper held, uit den Stam van *Ephraim*, welke door Salomo gefteld was over allen last van 't huis Jofephs, men zie '*t* 28 *vers.* Aan dezen Jerobeam werdt, bij zijn uitgaan van Jerufalem, door den propheet AHIA in Godsnaam aangekondigd, dat de Heere te eeniger tijd tien Stammen van Salomo zou affcheuren en aan hem geeven, en Salomo flegts eenen Stam zoude behouden. (*) Zie *vers* 29—32.

Oorzaaken der fcheuring. Deze fcheuring viel, gelijk gezegd is, eerst na Salomo's dood voor; de gelegenheid daar toe was op deze wijs: REHABEAM, een zoon van Salomo, was de wettige opvolger van zijnen Vader op den troon, doch Salomo, welke mogelijk wist, wat er tusfchen den propheet AHIA en JEROBEAM was voorgevallen, zogt die prophetie te verijdelen, en

(*) Hier in fchijnt eene ftrijdigheid met 't geen men vindt, 1 *Kon.* 11: 31, daar aan JEROBEAM tien Stammen beloofd worden, dus bleven er nog twee van de twaalf overig. Men kan 't verftaan van maar *éénen volkomen Stam*, en dat was *de Stam van Juda*, doch aan Jerobeam konden geen elf Stammen beloofd worden, want 't grootfte gedeelte van *Benjamin* bleef aan de zijde van REHABEAM. MICHAËLIS in zijne *Nieuwe overzetting des Bijbels* begrijpt de zaak nog anders, hij ftelt dat de Stam van Juda natuurlijker wijs aan DAVIDS huis toekwam, hebbende ook in den aanvang *alleen* over *Juda* geregeerd, dus moet men dan door dien eenen Stam, welken REHABEAM zou behouden, *Benjamin* verftaan, zo dat er nog maar tien Stammen overbleeven.

en ſtond Jerobeam naar 't leven, welke naar *Egypte* tot den Koning SISAK vlugtte, en aldaar bleef tot Salomo's dood, 1 *Kon.* 11: 40, intusſchen had Jerobeam gelegenheid, om den Koning van Egypte in zijne belangen te krijgen, welke hem in die zaak gaarn zoude helpen, om langs dezen weg 't magtig Koningrijk der 12 Stammen aanmerkelijk te verzwakken. Zo dra Salomo geſtorven was, werdt JEROBEAM uit *Egypte* te rug ontboden, en de gantſche gemeente Israëls, met Jerobeam aan 't hoofd, vervoegde zich naar *Sichem*, om REHABEAM Koning te maaken; doch op zekere voorwaarde: 't volk deed een verzoek voorafgaan, 't verzogt verminde-ring van lasten, wegens de harde dienstbaarheid, onder welke 't volk, geduurende Salomo's regeering, geweest was. Rehabeam nam deze zaak in overweeging, en begeerde, dat Israël op den derden dag bij hem antwoord zoude haalen. De jonge Vorst raadpleegde met de oudſten des volks, die hem aanraadden, om 't volk daar in genoegen te geeven; hier op nam hij ook den raad in van eenige jongelingen, deze waren van een tegengeſteld gevoelen, hij moest aan 't volk dus antwoorden: *mijn kleinſte* [vinger] *zal dikker zijn, dan mijns Vaders lendenen: indien nu mijn Vader een zwaar jok op u heeft doen laden, zo zal ik boven uw jok nog daar toe doen; mijn Vader heeft u met geesſelen gekaſtijd, maar ik zal u met Scorpioenen* (*) *ka-*

5. KAART.

(*) *Scorpioenen* zijn hier eene ſoort van *doornen*, die men in 't oosten vindt, zie MICHAËLIS over deze plaats.

5. KAART. *kastijden.* Dit voorstel beviel den Koning beter; doch wanneer hij dit antwoord op den derden dag aan 't volk gaf, zo viel 't zelve van hem af, en Rehabeam nam de vlugt van Sichem naar Jerusalem; en tien Stammen maakten JEROBEAM Koning, zo dat *Juda* en *een gedeelte van Benjamin* alleen den huize Davids aankleefde 1 *Kon.* 12: 1—24.

Er ontstaan twee bijzondere Koningrijken, Van Juda en van Israël.

Zie daar de scheuring. Het gebied van REHABEAM, die maar eenen volkomen Stam behield, werdt naar denzelven *'t Koningrijk van Juda* geheeten, en de heerschappij van JEROBEAM, aan welke zich de meeste Stammen onderworpen hadden, werdt *'t Koningrijk van Israël* genaamd. Rehabeam had dan 't gebied behouden over éénen geheelen Stam, namelijk den Stam Juda, doch behalven dezen waren er nog gedeelten van andere Stammen, die hem bijvielen. Dat 't grootste gedeelte van *Benjamin* zich onder Rehabeam begaf, kan men opmaaken uit 1 *Kon.* 12: 29. *Hoofdst.* 15: 17, en elders; ook een klein gedeelte van *Dan*, want onder de steden, die Rehabeam versterkte, om die in staat van tegenweer te stellen, vindt men ook *Zora* en *Ajalon* opgeteld 2 *Chron.* 11: 10, die men weet, dat tot *Dan* behoorden, *Jos.* 19: 41, 42. — Toen Jerobeam door het oprichten van twee gouden kalveren den afgodsdienst instelde, zo verlieten de Priesteren en Leviten hunne steden en bezittingen, en kwamen in *Juda* en te *Jerusalem;* en dit voorbeeld werdt gevolgd van veele huisgezinnen uit alle de Stammen, die onder JEROBEAM stonden, en met zijn afgodischen dienst zich niet vereenigen

gen konden 2 *Chron.* 11: 13—16. — Eenige jaaren laater, onder de regeering van den Godvrugtigen Koning AZA, een kleinzoon van Rehabeam, vervoegden zich nog veele Israëllers tot 't rijk van Juda, namelijk uit de Stammen *Ephraim*, *Manasse* en *Simeon*, zie 2 *Chron.* 15: 9. — Schoon 't dan wel de naam heeft, dat 't *rijk van Juda* maar uit één of twee Stammen bestond, door verhuizing en bijvoeging werdt echter dat rijk zo groot, dat 't ten aanzien van volkrijkheid in evenwigt kon komen met *'t Koningrijk van Israël.* (*) 5. KAART.

Hoofdsteden der beide Koningrijken.

De hoofd en hofstad van *Juda's rijk* was bestendig *Jerusalem;* doch *'t rijk der tien Stammen* is meermalen van hoofdstad veranderd: eerst had men de hofhouding te *Sichem* 1 *Kon.* 12: 25, vervolgens heeft Jerobeam die naar *Thirsa* verplaatst, want wij vinden zijn huis aldaar 1 *Kon.* 14: 12, 17; ook is deze stad de verblijfplaats van eenige volgende Koningen geweest; doch toen de Koning ZIMRI te *Thirsa* werdt belegerd door OMRI, zo stak hij 't Koninglijk paleis in brand, om niet in de handen zijner vijanden te komen, en kwam dus om 't leven, waarna Omri, welke hem opvolgde, eene nieuwe stad stichtte, namelijk *Samaria*, welke bestendig tot den zetel van dat rijk is gebleven.

Het

(*) Daar en boven is de Stam van *Juda* van ouds zo vermaard geweest, dat reeds in Josuas en Sauls tijd een onderscheid wordt gemaakt tusschen *Juda* en *Israël*, zie *Jos.* 11: 21, 1 *Sam.* 15: 4.

5. KAART.

Koningen, die over dezelve 't gebied gevoerd hebben.

Het is van veel belang, dat wij hier met een opslag van 't oog ons kunnen voorstellen, welke Koningen over ieder rijk geregeerd hebben, hoe lang hunne regeering geduurd hebbe en wie gelijktijdig in *Juda* en *Israël* 't gebied hebben gevoerd. Hier in is veel moeilijkheid, doch, van den arbeid van groote geleerde gebruikmaakende, kan de lezer zich de zaak dus voorstellen.

Jaaren der waereld.	*Koningen van Juda.*	*Koningen Israëls.*
3029.	REHABEAM regeert 17 jaaren.	JEROBEAM regeert 22 jaaren.
3046.	ABIA zijn zoon wordt in 't 18 jaar van Jerobeam Koning, en regeert 3 jaaren.	
3049.	AZA zijn zoon wordt Koning in 't 20ste jaar van Jerobeam, en regeert 41 jaaren.	
3050.		NADAB volgt zijn Vader Jerobeam op in 't 2de jaar van Aza, en regeert tot in zijn 2de jaar.
3051.		BAËZA roeit 't huis van Nadab en Jerobeam uit, en regeert tot 't 24ste jaar.
3074.		ELA volgt zijn Vader op, en regeert tot in zijn tweede jaar.
3075.		ZIMRI roeit 't huis van Baëza uit, en bezit 7 dagen den troon, en werdt omgebragt door OMRI in 't 27ste jaar van Aza, doch werdt niet eer voor Koning erkend, dan in 't 31ste jaar van Aza, en regeerde na den dood van Zimri tot 't 12de jaar.

Jaaren der waereld.	*Koningen van Juda.*	*Koningen Israëls.* 5. Kaart.
3086.		Achab zijn zoon is opvolger, en regeert 22 jaaren.
3090.	Josaphat volgt Aza zijn Vader op, in 't 4 jaar van Achab, en bezit den troon 25 jaaren.	
3108.		Ahasia komt nu aan de volkomene heerſchappij, doch was 2 jaaren te vooren door zijn Vader Achab tot mederegent aangenomen, ſterft kort daar na, en laat 't rijk aan zijn broeder.
3108.		Joram in 't 18de jaar van Joſaphat, en regeert 12 jaaren.
3112.	Joram, zoon van Joſaphat, was *6* jaaren te vooren reeds onder-Koning, doch nu geeft hem zijn Vader deel in de regeering, zijnde 't 5 jaar van Joram den Koning van Israël. Hij regeert nog 8 jaaren.	
3119.	Ahasia volgt zijn Vader Joram in 't gebied op, in 't 12 jaar van Israëls Koning Joram, en regeerde een jaar.	
3120.	Athalia Moeder van Ahaſia deed 't Koninglijk geſlacht ombrengen, behalven Joas. Zij regeerde *6* jaaren.	Jehu doodt Koning Joram, roeit 't huis Achabs uit, en regeert 28 jaaren.
3126.	Joas nog maar 7 jaar oud, wordt tot Koning uitgeroepen in 't 7 jaar van Jehu, en Athalia zijne Grootmoeder wordt gedood. Hij regeert 40 jaaren.	

5. KAART.

Jaaren der waereld.	*Koningen van Juda.*	*Koningen Israëls.*
3148.		JOAHAS volgde zijn Vader Jehu op in 't 23ste jaar van Joas, en regeerde 17 jaaren.
3163.		JOAS zijn zoon begon te regeeren in 't 37ste jaar van Joas Koning van Juda, en bezat den troon 16 jaaren.
3165.	AMASIA volgde zijn Vader Joas op, die door zijne knegten was omgebragt, en regeerde 29 jaaren.	
3179.		JEROBEAM de IIde volgde zijn Vader op in 't 15de jaar van Amasia, na dat hij 11 jaaren te vooren tot een deelgenoot des rijks was aangenomen. Hij heeft 41 jaaren geregeerd. Na zijn dood is de troon ruim 11 jaaren zonder Koning geweest.
3194.	UZIA, die ook AZARIA heet, volgde zijn Vader op in 't 27 jaar van Jerobeam den IIden. (*) Hij regeerde 52 jaaren.	
3232.		ZACHARIAS zijn zoon kwam tot den troon in 't 38ste jaar van Uzia, en regeerde ½ jaar. SALLUM zoon van Tabes, doodde Zacharias, werdt Koning, en regeerde een maand.
3233.		MENAHEM zoon van Gadi doodde Sallum, en regeerde 10 jaaren.
3243.		PEKAHIA volgde zijn Vader in 't rijk, in 't 50ste jaar van Uzia, en regeerde 2 jaaren.
3245.		PEKAH zoon van Remalia, bragt Pekahia om 't leven in 't 52ste jaar van Uzia, en behield 't rijk 20 jaaren.

(*) Het 27 jaar van Jerobeam moet gerekend worden van dat hij een deelgenoot des rijks werdt, in 't jaar 3168.

Jaaren der waereld.	*Koningen van Juda.*	*Koningen Israëls.* 5. Kaart.
3246.	Jotham zoon van Uzia werdt Koning in 't 2de jaar van Pekah, en regeert 16 jaaren.	
3262.	Achas zijn zoon was opvolger in 't 17de jaar van Pekah, en regeert 16 jaaren.	
3265.		Hosea zoon van Ela doodt Pekah, doch werdt in 't
3274.		12de jaar van Achas eerst bezitter des rijk, en regeerde 9 jaaren.
3277.	Hiskia, welke in 't laatste jaar zijns Vaders tot mede regent werdt aangenomen, werdt Koning in 't 3de jaar van Hosea, en regeerde 29 jaaren.	
3283.		In 't 9de jaar van Hosea zijnde 't 6de van Hiskia heeft Salmanasser Koning van *Assijrie*, de tien Stammen gevangelijk weggevoerd, en een einde van *'t Koningrijk Israëls gemaakt.*

3306. Manasse zoon van Hiskia volgt zijn Vader op in 't gebied, doch in 't 22ste jaar zijner regeering werdt hij naar *Babel* gevoerd; eenigen tijd daar na weer hersteld, en regeerde toen nog 31 jaaren.

3361. Amon zijn zoon was zijn opvolger op den troon, doch werdt na twee jaaren vermoord.

3363. Josia zijn zoon werdt Koning, regeert 31 jaaren, sneuvelt in den oorlog tegen Pharao Necho Koning van Egypte.

3394. Joahas volgde zijn Vader Josia op. doch wordt drie maanden daar na afgezet.

Eliakim of Jojakim zijn broeder wordt Koning in zijne plaats. In deszelfs vierde jaar komt

NE-

5. KAART. *Jaaren der waereld.* *Koningen van Juda.*

NEBUCADNEZAR Koning van *Babel* te Jeruſalem, maakt Jojakim onderdaanig, voert verſcheidene aanzienlijken des Joodſchen lands met eenige tempelvaten naar Babel. (*) Eenige jaaren daarna tegen den Koning van Babel rebelleerende, werdt hij met koperen ketenen gebonden en naar Babel gevoerd, doch ſtierf op weg.

3405. JOJACHIN of JECHONIA zijn zoon werdt Koning in zijne plaats; doch na drie maanden geregeerd te hebben, werdt hij met eene menigte Jooden naar Babel gevoerd.

ZEDEKIA deszelfs oom werdt Koning in zijne plaats. In 't 9de jaar zijner regeering, werdt Jeruſalem belegerd, en 18 maanden daarna ingenomen, ſtad en tempel verwoest, de Koning en 't volk in ballingſchap naar Babijlonie gevoerd, waarmede *'t Koningrijk van Juda* eindigde, in 't jaar der waereld 3416. (*)

Hoe lang ieder rijk geſtaan heeft. Wat *'t Koningrijk Israëls* betreft, dit heeft, van Jerobeam afgerekend, in 't jaar der waereld 3029 tot 3283, een tijdperk van 254 jaaren ſtand

(*) Van deze eerſte wegvoering moet men rekenen 't begin van de 70 jaaren der gevangenis, waar van men leest.

(*) Men kan nog aanmerken, dat de beide Koningrijken, na de ſcheuring met verſcheidene benaamingen voorkomen. Het noordelijk rijk wordt genaamd *'t Koningrijk der tien Stammen*, ook wel *Ephraim*, om dat Jerobeam uit dien Stam was; insgelijks *Samaria*, wegens de hoofdſtad. Zo dat men meer dan eens leest van *Juda* en *Ephraim*, van *Jeruſalem* en *Samaria*, om de beide Koningrijken aanteduiden, zie *Joſ.* 11: 13; en elders. Doch dewijl de inwooners van 't Koningrijk van Juda, zo wel als van 't rijk der tien Stammen, uit Jacob, dat is Israël, oorſprongelijk waren, zo worden die twee Koningrijken, *Jeſ.* 8: 14, *de twee huizen Israëls* genaamd. In de boeken der *Chronijken* wordt meermaalen door *Israël* 't Koningrijk *van Juda* verſtaan, zie 2 *Chron.* 15: 17; *Hoofdſt.* 19: 8; *Hoofdſt.* 21: 2, en 28: 19. Dit moet men in acht nemen, om niet te dwaalen.

ſtand gegrepen, maar had onder de 19 Koningen niemand, die Godvrugtig was, alle waren zij voorſtanders van den afgodsdienst. — *Het Koningrijk van Juda*, van Rehabeam af, tot op Zedekia in 't jaar 3416, is nog 133 jaaren langer ſtaande gebleven; men telt ook zedert de ſcheuring 19 Koningen, behalven nog de Koningin Athalia, dus 20 te ſamen. Onder dezelven telt men eenige Godvrugtige Koningen, namelijk ASA, JOSAPHAT, JOAS, AMASIA, (*) ASARIA ook UZIA genaamd, JOTHAM, HISKIA, MANASSE en JOSIA. 5. KAART.

Deze Koningen, zo van *Juda*, als van *Israël*, of der tien Stammen, hebben veelvuldige oorlogen gevoerd, zo tegen malkanderen, als tegen andere volkeren. *Hebben veele oorlogen gevoerd.*

REHABEAM wilde in den aanvang zijner regeering, toen tien Stammen afgevallen waren, een oorlog beginnen, om 't Koningrijk Israëls weder onder zijn gebied te brengen, doch de Heere liet hem door den propheet Semaja daar tegen waarſchouwen, 1 *Kon.* 12: 21—24. Evenwel liet de Koning eenige ſteden verſterken, meest zuidwaards van Jeruſalem liggende, 2 *Chron.* 11: 5—10. Omdat hij begreep, dat, wanneer hij met JEROBEAM in oorlog kwam, de Koning van *Egypte* SISAK, die een vriend van Jerobeam was, dezen zoude bijſtaan; derhalven moest hij ten zui-

(*) Indien men AMASIA mede rekend dan zijn er 9, anders maar 8. Doch ſommigen laten AMASIA van de lijst der vroomen Koningen af.

5. KAART. zuiden op zijne hoede zijn, wanneer hij een oorlog ten noorden had. Het geen Rehabeam vreesde, gebeurde ook in 't vijfde jaar zijner regeering, toen kwam SISAK met een groot leger naar *Judea*, nam de versterkte steden in, en kwam tot voor Jerusalem, en Rehabeam moest met groote geldsommen de verwoesting afkoopen, 2 *Chron.* 12: 1—9. Verder was er oorlog tusschen JEROBEAM en REHABEAM alle hunne dagen, 1 *Kon.* 14: 30; en 15: 6. Deze oorlog werdt voordgezet door zijn zoon ABIA, en zijn kleinzoon ASA.

Verder zijn er nog verscheidene oorlogen geweest tusschen de Koningen van Juda en van Israël, gelijk ook met nabuurige volkeren, te breed, om hier te melden; men kan dezelve in 't werk van den Heer BACHIENE nalezen *H. Geographie I. Deel bladz.* 743—805.

De overheerde landen van de beide Koningrijken. En wat *de overwonnene en cijnsbaare landen* betreft, deze waren bij de scheuring, en nog eenigen tijd daarna, onderworpen aan 't Koningrijk, bij het welk zij 't digst bijgelegen waren, gelijk men op de Landkaart zien kan; (*) maar vervolgens maakten de onderworpene Vorsten zich de onderlinge twisten ten nutte, vielen af, en werden onafhangelijk.

Toen

(*) Het *land der Philistijnen*, en *'t land der Edomiten* kwam onder 't gebied van Juda's rijk; de andere overheerde landen, die oost en noordwaards gelegen zijn, kwamen onder 't rijk der tien Stammen, uitgezonderd *'t rijk van Damascus*, 't welk reeds in SALOMO's tijd was afgevallen.

Toen *'t Koningrijk Israëls* vernietigd was, en deszelfs inwooners, voor een groot gedeelte, naar *Assijrie* waren weggevoerd, en 't zelfde lot naderhand *'t Koningrijk van Juda* te beurt viel, welks inwooners naar Babel werden weg gevoerd, verwekte God, na verloop van 70 jaaren, (*) den *Persischen* Koning CIJRUS, die in den Bijbel CORES wordt genaamd, welke de landen van *Assijrie* en *Babijlonie* onder zijn gebied gebragt had, welke Vorst aan de Jooden, onder zijne heerschappij, vrijheid gaf, om weder naar hun land te keeren; doch van welke vergunning de inwooners van Juda's Koningrijk het meeste hebben gebruik gemaakt, zie 2 *Chron.* 11: 16, *en* 15: 9. Zij keerden weder onder 't opzicht en geleide van ZERUBBABEL, JOSUA, den zoon van Josadak, en eenige andere hoofden der Vaderen, en namen in bezit de erflanden en steden, die aan ieder der Stammen voorheen toe behoorden, *Esra* 2: 1; *Neh.* 11: 20. Deze wederkeering rekent men geschied te zijn, in 't jaar der waereld 3468. Van dien af tijd is Jacobs nageslacht, naar den voornaamsten Stam, Juda benoemd met den naam van *Juden* of *Joden*. De propheeten, die na de gevangenis geprophetéerd hebben zijn HAGGAI, ZACHARIA en MALEACHI.

5. KAART. *Wegvoering en wederkeering der inwooners.*

Verder is 't Joodsche land aan veelerleie wisselvalligheden onderworpen geweest. In den beginne werden zij bestuurd door opperhoofden uit den Stam van Juda, niet onder den Ko-

Behoorden toen onder 't Persisch gebied.

(*) Zie *Jerem.* 25: 11, 12; en *Hoofdst.* 29: 10.

5. KAART. *Koninglijken* titel, maar afhangelijk van 't *Perſisch* rijk, waren zij *Landvoogden;* ZERUBBABEL was de eerſte, in wiens tijd men den verwoeſten tempel begon te herbouwen. Hunne nabuuren, de *Chuteen*, en anderen, die naderhand *Samaritanen* genaamd zijn, en een vermengden Godsdienst hadden, deels Joodsch en deels Heidensch, verzogten mede deelgenooten van den tempelbouw te wezen; dan, dit werdt door de wedergekeerde Joden afgeſlagen. Het gevolg daar van was, dat zij alle pogingen in 't werk ſtelden, om den voordgang des tempels te hinderen, en door behulp van Perſiſche Staatsministers, misſchien, terwijl Cijrus door den oorlog tegen de *Masſageten* uitlandig was, dadelijk ſtremden, waar door dit Godshuis eerst 21 jaaren laater voltooid werdt, namelijk in 't derde jaar van DARIUS HIJSTASPES *Esra 6: 15*, 16. Deze DARIUS geſtorven zijnde werdt opgevolgd door zijn zoon XERXES *den Iſten*, die vervolgens 't rijk naliet aan ARTAXERXES LONGIMANUS; deze is waarſchijnlijk die geen, welke in 't boek van *Esther* den naam van AHASUERUS draagt, en door voorſpraak van de Jodinne ESTHER tegen de kwaade aanſlagen van Haman, den Joden verlosſing heeft te weeggebragt. (*)

Herbouwing van den tempel.

In 't zevende jaar van dien Vorst kreeg ESRA de wetgeleerde volle magt des Konings om

ESRA *trekt*

(*) Zie deze gedagte breedvoeriger in mijn werk *Bijbelverklaaring betrekkelijk Paleſtina* en tegen zwaarigheden verdedigd, *bladz.* 136.

5. KAART.
naar Jerusalem tot hervorming der Jooden.

om naar *Jerusalem* aftetrekken, en beschikkingen omtrent den Godsdienst te maaken. Hij trok met eenige hoofden der Vaderen uit Babel naar Jerusalem, en hoorende, dat 't volk, waar onder veele Priesters en Leviten, wijven genomen hadden der omliggende afgodische volkeren, deed hij geheel Israël te Jerusalem vergaderen, hield eene redevoering, en deed 't volk belooven die wijven te verlaaten; zie *Esra* 7 *en* 10.

NEHEMIA *trekt derwaards, om Jerusalem te herbouwen.*

Dertien jaaren laater, zijnde 't 20ste jaar van ARTAXERXES LONGIMANUS, kreeg NEHEMIA, die te *Susan* in *Persie* des Koningsschenker was, verlof, om naar Jerusalem tetrekken, en de muuren en poorten dier stad, welke woest lagen, te herstellen. (*) Dit verrigtte Nehemia gelukkig tegen alle aankantingen der vijanden; hij bleef aldaar 12 jaaren onder den titel van *Hattirschata*, dat is *Landvoogd* in Judea, trok vervolgens weder naar *Persie*; doch moest kort daarna weder naar Jerusalem reizen, zie *Nehem.* 13: 6, *enz.*

De Persische Monarchie geëindigd zijnde, gaat tot de Grieken over.

Na den dood van voornoemden ARTAXERXES LONGIMANUS worden nog verscheiden Koningen geteld, zijnde DARIUS CODOMANNUS de laatste, met welken de *Persische* Monarchie, die zedert Koning *Cijrus* meer dan

(*) Van deze vergunning aan Nehemia moet men rekenen 't begin der 70 jaarweeken, of de 490 jaaren, *Dan.* 9: 24. Doch dan moet men de woorden in '*t* 25 *vers* niet vertaalen *om te doen wederkeeren* enz. want toen had er geene wederkeering plaats, gelijk te vooren, maar slegts eene vergunning, om de stad te herbouwen. Men moet de woorden dus vertaalen, *om wederom Jerusalem te bouwen,* zie dit breeder in mijne *Bijbelverklaaring betrekkelijk Palestina bladz.* 137, 138.

5. KAART. dan 200 jaaren had ſtand gegrepen, een einde nam, en met ALEXANDER DE GROOTE tot *de Grieken* overging, omtrent 330 jaaren voor Christus geboorte. Deze Vorst, naauwlijks agt jaaren 't gebied gevoerd hebbende, ſtierf zonder een opvolger verkoozen te hebben, 't welk veel verwarring veroorzaakte. De bevelhebbers van bijzondere landſchappen matigden zich de heerſchappij aan, waar door vier Koningrijken ontſtonden, naar Daniels voorzegging, *Hoofdſt.* 11: 3, 4. Namelijk de Koningrijken van *Macedonie*, *Azia*, *Sijrie*, en *Egypte.*

Het Joodſche land raakt onder de heerſchappij van Sijrie, Ook van Egypte.

Het Joodſche land tusſchen *Sijrie* en *Egijpte* liggende, waren de Joden dan aan deze, dan aan geene onderworpen. Eerst kwamen zij onder 't gebied van *Sijrie*, doch de Koning van Egypte PTOLOMEUS SOTER, ook LAGUS genaamd, eigende zich 't Joodſche land toe. De Jooden hier aan tegenſtand biedende, nam hij, na eene korte belegering, Jeruſalem in, voerde eenige duizende Jooden gevangen naar Egypte, en dus kwam 't land onder *de Egyptiſche Koningen*, die men *Lagiden* noemt.

SELEUCUS NICANOR, Koning van *Hoog* of *Opper Sijrie*, en deszelfs opvolgers, de *Seleuciden*, poogden dit wingewest den Egyptiſchen Vorſten wel te ontrukken, doch dit

Komt weer onder Sijrie.

gelukte niet zeer, tot dat ANTIOCHUS DE GROOT 't zelve bemagtigde; deze had tot opvolger zijn zoon SELEUCUS PHILOPATER, die vervolgens 't rijksgebied naliet aan

De Jooden worden

zijn broeder ANTIOCHUS EPIPHANES, van welken de Jooden ondraaglijke wreedheden hebben

ben uitgestaan. (*) Van deze dwingelandij zijn zij verlost door *de Hasmoneën*, een priesterlijk geslacht, dus genaamd naar zekeren HASMONEUS, welks kleinzoon JUDAS MACHABEUS zeer geijverd heeft, en den tempeldienst hersteld, van welken een jaarlijks-feest werdt ingesteld, 't welk voorkomt *Joh.* 10: 22. Onder deszelfs opvolgers zijn er geweest, die niet alleen 't ambt van hoogepriester hadden, maar ook den naam van Vorsten en Koningen droegen. Vervolgens kregen twee broeders, HIJRCANUS en ARISTOBULUS, twist omtrent de heerschappij, 't geen gelegenheid gaf, dat de Romeinen zich met de zaak bemoeiden. POMPEJUS, een Romeinsch Landvoogd in Sijrie, nam Jerusalem in, stelde HIJRCANUS in de hooge priesterlijke en Vorstelijke waardigheid, en maakte 't Joodsche land onderworpen aan *de Romeinen*, 't welk gebeurde omtrent 60 jaaren voor Christus geboorte. Het vervolg dier gebeurtenis moeten wij in de verklaring van *de zesde Landkaart* beschouwen.

5. KAART. *zeer onderdrukt. Doch naderhand verlost.*

Komen onder 't gebied der Romeinen.

(*) Zie FL. JOSEPHUS *oudh. b.* 12. *H.* 6: 7; 't eerste boek der *Machab. H. f. enz.* Men wil, dat Paulus daar op ziet *Hebr.* 11: 35–38.

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

ZESDE KAART,

Vertoonende HET JOODSCHE LAND, *aan de heerſchappij der Roomſche Keizers onderworpen, en beſtuurd door hunne landvoogden.*

Verdeeling des Lands. Zie daar *'t Joodſche land* ten tijde van *de Romeinen*, dienende bijzonder tot opheldering in 't leezen van de geſchiedkundige ſchriften van 't Nieuwe Testament. De hoofdverdeeling des lands is de Jordaanſtroom, die 't zelve in twee groote deelen, zo ten westen, als ten oosten, van die rivier afdeelt. Het deel ten westen van den Jordaan en de Doode zee bevat drie landſchappen, te weten *Judea*, *Samaria en Galilea*. Al wat ten oosten ligt kan in 't gemeen *Perea*, of *de Overjordaanſche landſtreek*, genoemd worden; doch in 't bijzonder werdt 't zuidlijkst deel tusſchen de beeken Arnon en Jabbok *Perea* geheeten, en al wat verder noordelijker lag, vervolgens weder onderſcheiden in *Batanea*, *Gaulonitis*, *Iturea*, *Trachonitis* en *Decapolis*.

Wij

Wij zullen eerst iets omtrent *de Aardrijkskundige gesteldheid* zeggen, dan omtrent *de regeeringsform* 't een en ander melden, 't welk niet weinig licht aan de H. schrift zal bijzetten. 6. KAART.

AARDRIJKSKUNDIGE GESTELDHEID.

Wij zien dan op deze Kaart, dat 't Binnenjordaansche in drie landschappen onderscheiden wordt, namelijk *Judea* ten zuiden, *Samaria* in 't midden, en *Galilea* in 't noorden. *Aardrijkskundige gesteldheid des Joodschen lands.*

Judea (*) was 't grootste, aanmerkelijkste, en tevens 't aanzienlijkste deel des Joodschen lands, en behelsde die zelfde landstreek, die volgens de voorige Kaart *'t Koningrijk van Juda* had uitgemaakt. Ja volgens den Heer BACHIENE was *Judea* grooter, strekkende zich met eene smalle strook lands langs de Middelandsche zee noordwaards tot aan *Ptolemais* uit: dus waren de grenzen van Samaria ten westen niet de zee, maar dit gedeelte van Judea. Deze gedachte steunt niet alleen op 't getuigenis van FL. JOSEPHUS (*Antiq. l.* 13, *c.* 8) maar ook op *'t eerste boek der Machabeën, 't* 10 *en* 11 *Hoofdstuk.* Omdat nu deze landstreek naderhand bij Judea gevoegd *Judea, derzelver uitgestrektheid. Bijgevoegd Judea.*

(*) *Judea* wordt ook genaamd *Land Juda Matth.* 2: 6, dit komt nader bij 't Hebreeuwsch *Jehuda;* en de Griekfche overzetting van de zogenaamde 70 hebben 't Hebreeuwsch niet door *Judea,* maar door *Juda,* vertaald; doch laatere Grieken noemden dit land *Judea,* en zo komt 't meest voor in 't N. T.

6. KAART. voegd is, zo kan men onderfcheid maaken in *'t eigenlijke Judea*, en in *'t bijgevoegde Judea*, (*) dus ftrijdt met dit gevoelen niet *Hand.* 12: 19, daar wij lezen, dat Petrus van *Judea* naar *Cefarea* vertrok, welke ftad *Cefarea* in die fmalle landftreek, of 't bijgevoegde Judea lag, want hij vertrok naar *Cefarea* uit dat landfchap, dat eigenlijk of meer gewoon, *Judea* heette.

Daar toe behoorde ook Idumea. Het zuidelijk deel van Judea werdt in 't bijzonder *Idumea* genaamd; dus komt 't voor *Mark.* 3: 8; en bij FL. JOSEPHUS (*Ant. l.* 5. *c.* 1.) De rede is daar in gelegen, dat, toen de inwooners van Juda naar Babijlonie gevoerd waren, *de Edomiten*, die van daar zuidwaards lagen, die landftreek, welke toch van inwooners ontbloot was, ingenomen hebben, zie hier van *Ezech.* 36: 5. Deze *Edomiten*, ook *Idumeërs* genaamd, hebben daar in ge-

(*) De oude Aardrijksbefchrijvers fpreeken ook van een *Macedonia adjecta*, of *een bijgevoegd Macedonia*, zijnde een landftreek tusfchen de rivieren *Strijmon* en *Nestus*, weleer aan *Tracie* behoord hebbende, maar door Koning PHILIPPUS overwonnen en aan *Macedonie* gehegt. Vid. CELLARII *Geogr. Ant. T.* 1. *p.* 850. De Heer HAMELSVELD fpreekt hier den Heer BACHIENE, voor een gedeelte, tegen; hij ftaat wel toe, dat *de vlakte van Saron*, ten westen van Samaria tot aan *Ptolemais* ten noorden, van tijd tot tijd onder 't gebied der Jooden is geweest, maar ontkent, dat die vlakte langs de zee, tot Ptolemais, ooit in een aardrijkskundigen zin tot *Judea* is gerekend. Zie deszelfs *Aardrijkskunde des Bijbels* 4 *D. bladz.* 359. Mijn kort bestek laat niet toe, om de redenen voor en tegen te overweegen; 't gefchil is ook van dit belang niet, want hoe wij 't ook neemen, 't is toch waar, dat 't in zekeren zin tot Judea behoord hebbe.

gerust gewoond, tot dat JUDAS *de Machabeër*, die, om dat zij met de Sijriers de Jooden onderdrukten, in hun land viel, en eene groote ſlachting veroorzaakte; en 35 jaaren laater bragt *de Machabeëſche* Vorst en hoogepriester JOHANNES HIJRKANUS *de Idumeërs* onder, doch veroorloofde hun, om in 't land te blijven woonen, mits zij den Joodſchen Godsdienst aannamen, en zij werden door beſnijdenis Joodengenooten, en *Idumea* onder *Judea* meest al begrepen. Volgens FL. JOSEPHUS (*de bello l.* 3. *c.* 2.) was geheel *Judea* nog geſmaldeeld in verſcheidene heerlijkheden (τοπαρχιαι.) Men vindt de zelve in de Landkaart vermeld als *Gophna*, *Akrabata*, *Tamna*, enz. Zij werden meest genaamd naar zekere voornaame ſteden. 6. KAART.

Kleinere verdeelingen van Judea.

De inwooners van onderſcheiden zoort, en taal.

De inwooners van Judea waren van onderſcheidene ſoort: vooreerst *Jooden* en *Joodengenooten*, welke laatſten meest oorſpronglijk *Idumeers* waren; zij, die den Joodſchen Godsdienst waren toegedaan, werden onderſcheiden naar de taal in *Hebreeuwſche* en *Griekſche* Jooden; deze laatſten waren uit meer afgelegen landen, der Griekſche heerſchappij wel eer onderworpen, zedert dat de Jooden 't juk der Sijriſche Koningen afgeſchud hadden, weder in Paleſtina komen woonen, of kwamen naar Judea, om de hooge feesten te Jeruſalem waarteneemen, *Joh.* 12: 20, zie ook van deze *Griekſche Jooden Hand.* 6: 1, en *Hoofdſt.* 9: 29, deze Jooden gebruikten de Griekſche overzetting des Bijbels in hunne Sijnagogen. Men vond ook verſcheidene Romeinen, die heidenen waren in deze landſtreek, vooral zedert

6. KAART. dert dat, omtrent 10 jaar na Christus geboorte, *Judea* tot een wingewest der Roomſche Keizers is geworden; dezen hadden hunne krijgsknegten, behoorende tot de bezetting der ſteden, welke onder de Stadhouders ſtonden, die eerst te Jeruſalem en naderhand te Ceſarea hun verblijf hielden. Drie taalen waren dus in Judea in gebruik, *de Hebreeuwſche*, *Griekſche* en *Latijnſche* of *Romeinſche taal*, daarom liet Pilatus 't opſchrift boven 't kruis in die drie taalen ſtellen, *Joh.* 19: 20. *De Hebreeuwſche* taal was nogthans in de zamenleving niet meer zo zuiver; door de Babijloniſche gevangenis was die met 't *Chaldeeuwsch* vermengd, en door de heerſchappij der *Sijriſche* Vorſten had dezelve ook veel van 't *Sijrisch dialect* of *tongval*. Van hier verſcheidene woorden in 't N. T. die geen zuiver Hebreeuwsch zijn, b. v. *Abba*, *Akeldama*, *Bar*, *Gabbatha*, *Golgotha*, *Ephphata*, *Maranatha*, *Rabbouni*, enz. Schoon nu deze taalverbastering in 't dagelijksch gebruik plaats had, de Hebreeuwſche werdt toch in de ſchriften van 't oude Testament in alle haare zuiverheid bewaard. Ook kan men nog aanmerken, dat de taal in *Judea* veel beſchaafder was, dan de uitſpraak was in 't noorderdeel des Joodſchen lands, gelijk wij ſtraks zien zullen.

Samaria. *Samaria* was 't tweede landſchap van 't Binnenjordaanſche, en men vindt 't ten noorden van Judea, en ten zuiden van Galilea, van daar, dat men, uit 't laatst gemelde landſchap naar *Jeruſalem* gaande, b. v. op de hooge feesten, den weg door *Samaria* nam, als

als zijnde de naaste; hier op ziet 't geen 6. KAART.
men van den Zaligmaaker vindt, wanneer hij *Judea* verliet en naar *Galilea* vertrok, ſtaat er bij aangetekend: *Hij moest* DOOR SAMARIA *gaan.* Doch wij lezen ook, dat de Heiland vertrok van Galilea, en kwam *over den Jordaan*, in de landpaalen van Judea *Matth.* 9: 1, mooglijk omdat hij te vooren door de Samaritanen onvriendelijk bejegend was, *Luc.* 9: 52, 53. Deze landſtreek werdt oudtijds bewoond door den Stam van *Ephraim*, den halven Stam van *Manasſe*, en een gedeelte van den Stam *Isſachar*; doch toen die Stammen, met de overige, die tot 't Koningrijk Israëls behoorden, na de inneeming van de hoofdſtad *Samaria* door SALMANESER Koning van *Asſijrie*, aan geene zijde van den *Euphrat* in ballingſchap waren weggevoerd, en door de landen zijner heerſchappij verſtrooid, volgens 2 *Kon.* 17 *en* 18, werdt die ſchoone landſtreek genoegzaam van haare inwooners ontbloot, en ſlegts eenige weinigen van de geringſte des volks overgelaten, gelijk voorzegd was, *Jeſ.* 17: 6, *Amos* 3: 12; doch deze zijn, eenige jaaren laater, met MANASSE, Koning van *Juda*, door den *Asſijriſchen* Koning ESAR-HADDON, desgelijks naar *Asſijrie* overgevoerd, waar in men de vervulling aantreft van *Jeſ.* 7: 8, waar door dit land genoegzaam geheel ledig werdt, waarom de bovengemelde Asſijriſche Koning eene andere volkplanting uit de landen zijner heerſchappij derwaards deed optrekken, namelijk uit *Babel*, *Kuta*, *Ava*, *Hamath*, en *Zevarvaim*, en deedze in de ſteden van *Samaria* woonen, 2 *Kon.* 17: 24, en werden in den

Door wie bewoond.

6. KAART. den aanvang gemeenlijk *Kuteën* of *Chuteën* genaamd, waarſchijnlijk, omdat de meesten van *Kuta* waren; deze waren heidenſche volkeren, die vreemde Goden dienden. Deze nieuwe volkplanting kwam in gedachte, dat zij, behalven hunne eigene Goden ook den God van dat land, namelijk den Jehova, moeſten dienen, in welke gedachte zij verſterkt wierden, omdat zij door 't wild gedierte, bijzonder door leeuwen, zeer geplaagd werden, die, geduurende de ontvolking van die landſtreek, zeer vermenigvuldigd waren. ESAR HADDON zond, op hun verzoek, een der Israëlitiſche prieſters, om hen in den Godsdienst der Jooden te onderwijzen; hier uit ontſtond, dat zij den God Israëls mede onder hunne Goden aannamen, en er dus een gemengden eerdienst te voorſchijn kwam, 2 *Kon.* 17: 25—33. Hier door kwamen die inwooners, die vervolgens den naam van *Samaritanen* droegen, zeer in haat bij de inwooners van 't Koningrijk van Juda. En, nadat dezen vervolgens naar *Babijlonie* gevoerd, en door vergunning van CIJRUS waren weergekeerd, en den tempel te Jeruſalem zouden herbouwen, zo boden de *Kuteërs* of *Samaritanen* den Joden, in die opbouwing, hunne hulp aan, welke door ZERUBBABEL en andere hoofden des volks werdt van de hand gewezen. Hier over nijdig zijnde, tragtten zij aan 't hof van *Perſie* den voordgang van den tempelbouw te beletten, waar door de volmaaking van Godshuis geſtremd, en dit gebouw niet, dan na ruim 20 jaaren, voltooid werdt, zie *Esra* 4. Daarenboven bouwden de Samaritanen zelven eenen tem-

Hun Godsdienst.

tempel op den berg *Gerisim*. Deze en meer 6. KAART. andere zaken maakte de wederzijdsche verbittering groot; en 't is van daar, dat *de Jooden geene gemeenschap hielden met de Samaritanen*, zie *Joh.* 4: 9. — Zij hadden nogthans bij overlevering de 5 boeken van Mozes, en verkeerden ook in de verwagting van eenen Messias, gelijk blijkt uit 't gezegde van de Samaritaansche vrouwe tot Jesus, *Joh.* 4: 25; niet onwaarschijnlijk heeft deze vrouw 't oog op, *Deut.* 18: 15, 18. Daar nu ook van tijd tot tijd veele afvallige Jooden tot de Samaritanen waren overgelopen, en door huwelijk zich verzwagerd hadden, zo konden zij ook op zekere wijs hun afkomst rekenen uit Jacob, gelijk de gemelde vrouw tot den Heiland zeide: *zijt gij meer, dan onze Vader Jacob, die ons dezen put gegeven heeft? Joh.* 4: 12. Met dat alles was de haat wederzijds zeer groot, want de Jooden hielden den naam van *Samaritaan* voor een scheldnaam *Joh.* 8: 48. Zie ook *Luc.* 9: 52, 53. Verder kan men over de Samaritanen en derzelver hedendaagsche gesteldheid nalezen BACHIENE *H. Geographie* 2 *D. p.* 823. *enz.* Mijne *Bijbelverklaaring betreklijk Palestina p.* 167—170.

Haat tusschen Jooden en Samaritanen.

Galilea. *Galilea* is 't derde landschap ten noorden van Samaria, reikende tot aan 't gebergte Libanon. Dus lag deze landstreek op de uiterste grenzen van Palestina. Niet onwaarschijnlijk wordt dit *Galilea* daarom bedoeld *Hand.* 1: 8, indien wij de woorden *'t uiterste der aarde* overzetten, gelijk zeer wel geschieden kan, *'t uiterste des lands*, dewijl die woorden met *Judea* en *Samaria* worden zamengevoegd.

6. KAART. voegd. LIGHTFOOT was van oordeel, dat *de Over-jordaansche landstreek* ook tot Galilea behoord hebbe, en dus zou 't zelve veel grooter zijn, dan Judea; doch dit gevoelen is door RELAND en BACHIENE wederlegd.

Galilea was zeer vrugtbaar en geschikt tot den landbouw, als mede tot den vischvangst, daar men, behalven de zee en den Jordaanstroom, ook nog 't meir *Tiberias* en van *Samochonitis* had.

Werdt verdeeld in Opper en Neder Galilea. Het noordelijk deel werdt *Opper-Galilea*, en 't zuidelijk deel *Neder-Galilea* genaamd. Dit geheele landschap werdt oudtijds bewoond door de Stammen *Issachar*, *Aser*, *Zebulon*, en *Naphtali*. Doch deze wierden reeds zeer vroeg, onder de regeering van hunnen Koning PEKAH, door den *Assijrischen* Koning TIGLATH PILESER naar zijn land weggevoerd, 2 *Kon.* 15: 22, welk lot, eenige jaaren laater, ook aan de overige Stammen van 't Koningrijk Israëls door SALMANEZER, Koning van *Assijrie*, is te beurt gevallen, 2 *Kon.* 17: 3—6; en slegts eenige weinigen van de armste soort des volks bleven in hun Vaderland over. Het ontbrak nogthans dit land aan geene inwooners, dewijl veelen uit *Sijrie* en *Phoenicie* zich aldaar met er woon nederzetteden, waarop gezien wordt *Jer.* 12: 14. Van deze vermenging des volks in *Galilea* spreekt ook STRABO

Werd Galilea der heidenen genaamd. (*geogr. L.* 16.) Waarom deze landstreek *Galilea der heidenen* of *der volkeren* heet, *Jes.* 8: 23 vergel. *Matth.* 4: 15, zie ook 1 *Mach.* 5: 15. Waar door sommige alleen 't noorderdeel, maar de Heer BACHIENE *'t geheele Galilea* verstaat, wegens de voorzegging *Jes.* 8: 23;

8: 23; *Hoofdst.* 9: 1, vergel. *Matth.* 10: 12–16. *Galilea* was wegens die vreemde natien, als mede wegens eene onbeſchaafder taal, bij de inwooners van *Judea* niet veel in achting, men hield ze voor dom en onkundig, en ſommige meenden, dat er geen propheet uit Galilea kon opſtaan, *Joh.* 7: 52. Hun uitſpraak of tongval verſchilde zo veel van die der Jooden, die zuidelijker woonden, dat men een *Galileër* ligtelijk aan zijne taal onderkennen kon, zie *Matth.* 26: 72. *Hand.* 2: 7, 8. Doch dit landſchap is zeer verheerlijkt door Jeſus inwooning, zo te *Nazareth*, als te *Kapernaum*, gelijk hij ook zijne meeste Discipelen en Apostelen uit *Galilea* had, en alomme in deszelfs ſteden en vlekken 't Euangelium verkondigde, zie *Matth.* 4: 23, *Mark.* 1: 39, 9: 30 *Luk.* 4: 44, vergel. *Hoofdst.* 8: 1, *Hand.* 10: 37, en elders. (*) Het was nogthans, wegens Jeſus reize naar Jeruſalem op de hooge feesten, dat hij ook door andere deelen des Joodſchen lands zijne dierbaare leer predikte, en met wonderwerken ſtaafde. — Deze inwooning en 't verkeer des Heilands in Galilea gaf gelegenheid, dat PILATUS Jeſus tot HERODES zond, die een *Viervorst* van *Galilea*, en in dien tijd, wegens 't Paaschfeest, te Jeruſalem was;

6. KAART.

De inwooners onbeſchaafder, dan andere Jooden.

Is zeer verheerlijkt door Jeſus inwooning.

(*) Jeſus moest nogthans klagen, dat ten aanzien van hem 't ſpreekwoord gold: *een propheet is niet ongeacht, dan in zijn Vaderland en huis Matth.* 13: 57; en de Euangelist voegt er in 't 58 vers bij: *Hij heeft aldaar niet veele kragten gedaan van wegen hun ongeloof.* Het ongeloof aan Jeſus was oorzaak, dat hij er niet veele wonderwerken kon verrigten, dewijl maar weinige zieken tot hem kwamen en gebragt werden.

6. KAART. was; deels, om dat Herodes best kon weeten, of Jesus zich in *Galilea* oproerig gedragen had; deels, omdat Pilatus zich mogelijk vleidde dat Herodes dezen aangeklaagden, als zijn onderdaan, opeisschen zoude.

De Over-jordaansche Landstreek. Eindelijk komen wij aan *'t land over den Jordaan*, oudtijds *Gilead*, ook *Gilead* en *Basan* genaamd; 't komt in 't Oude en Nieuwe Testament meermaalen voor, als *Jos.* 9: 10, *Richt.* 10: 8, *Matth.* 4: 25, *Mark.* 3: 8. Het zelve wordt, wegens zijne gelegenheid *aan geene zijde* of *over den Jordaan*, *Perea* genaamd.

Dit land behoorde eigenlijk tot *Arabie*, en werdt wel eer bewoond door de Stammen *Ruben*, *Gad*, en half *Manasse*; deze met de andere Stammen des rijks van Israël door de *Assijrische* Koningen in ballingschap weggevoerd zijnde, hebben *de Moabiten* veele steden van 't zelve weder in bezit genomen, want de steden uit *Rubens* erflot komen voor, als steden der *Moabiten*, *Jes.* 15 *en* 16, *Jerem.* 48, *Ezech.* 25: 9; doch wordt door die zelve propheeten gemeld, dat zij zich niet lang in die wingewesten verheugen zouden, gelijk ook, na de wederkeering, dit land onder de heerschappij der Jooden hersteld is. Deze gantsche *Over-Jordaansche landstreek* werdt weder in eenige kleinere landschappen gesmaldeeld.

Werdt in eenige smaldeelen onderscheiden. Het zuidelijkste werdt meer bijzonder *Perea* genaamd, meer noordelijk *Batanea*, *Gaulonitis*, *Iturea*, *Trachonitis* en *Dekapolis*.

Perea. *Perea*, 't welk, benevens Galilea, door Herodes den Grooten aan zijn zoon ANTIPAS, als een Vier-Vorstendom, werdt aanbedeeld, behelsde

't

't beste deel van deze landſtreek, tusſchen de beeken *Arnon* en *Jabbok*. 6. KAART.

Batanea, gelegen ten noorden van de beeke *Jabbok*, werdt door dien zelfden Herodes aan zijn zoon PHILIPPUS bij testament gemaakt, benevens de landſchappen *Iturea*, ook genaamd *Auranitis*, gelijk ook *Trachonitis*. *Gaulonitis* lag noordwaards van Batanea. *Batanea*, *Iturea*, *en Trachonitis*. *Gaulonitis*.

Dekapolis is een land van 10 ſteden, waar toe PLINIUS brengt *Damascus*, *Philadelphia*, *Raphana*, *Scijthopolis*, *Gadara*, *Hippos*, *Dion*, *Pella*, *Geraſa*, en *Canatha*. Dus ſteden, alle aan de overzijde der Jordaan, uitgezonderd *Scijtopolis*, liggende binnen den Jordaan, in Samaria. Men vindt van *Dekapolis* melding, *Matth.* 4: 25. *Mark.* 7: 31. Het kan niet wel een aaneenhangend landſchap zijn geweest, omdat de opgemelde ſteden te ver van elkander liggen, en andere landſchappen tusſchen beiden komen; maar tien ſteden, met eenig omliggend land, die, te zamen genomen, dien naam dragen, waarom men op de landkaart 't woord *Dekapolis* niet vindt. *Dekapolis*.

DE REGEERING ONDER DE ROMEINEN, ENZ.

Wij hebben te vooren, in de verklaaring der *vijfde landkaart*, gezien, hoe POMPEJUS, landvoogd der Romeinen in Sijrie, ruim 60 jaaren voor Christus geboorte, *Jeruſalem* innam, en 't Joodſche land aan de Romeinen onderworpen en cijnsbaar maakte. *Paleſtina* is evenwel niet aanſtonds, als *een Romeinsch wingewest*, door *Stadhouders* beſtuurd, zelfs nog niet *Regeering onder de Romeinen*.

6. KAART. niet bij 's Heilands geboorte, want toen regeerde over 't Joodsche land *Koning* HERODES, bijgenaamd DE GROOTE, schoon hij afhanglijk van de Romeinen moet worden aangemerkt.

Bij de komst van Christus in 't vleesch was OCTAVIUS 't opperhoofd van 't Romeinsche rijk; hij verkreeg van den Romeinschen raad den eernaam van AUGUSTUS, en nam, ter gedachtenis van zijn oudoom JULIUS CÆSAR, den bijnaam aan van CÆSAR; deze naam is in 't Grieksch geschreven (Καισαρ) *Kaisar*. Hij komt *Luc.* 2: 1, dus voor, onder de naamen van *Keizer* AUGUSTUS, welke eene beschrijving in zijn gebied belastte, (*) waarschijnlijk om de vaste bezittingen der inwooners te weeten, waar door elk in 't Joodsche land naar zijn voorouderlijke stad zich moest begeeven, en dus ook JOSEPH en MARIA, welke te *Nazareth* in *Galilea* woonden, naar *Bethlehem* in *Judea* moesten trekken, alwaar de langbeloofde Messias, volgens de Godspraak *Mich.* 5: 1, gebooren werdt. De uitvoering van deze beschrijving was aan de Stadhouders der bijzondere wingewesten aanbevolen, doch daar 't

(*) De geleerden zijn 't niet eens, hoe ver zich deze beschrijving uitstrekte, of *tot het geheele Romeinsche gebied*, of *alleen tot 't Joodsche land.* Profr. VAN HOVEN te *Kampen* heeft in *eenen Letter en Geschiedkundigen brief* aan den wel E. Heer R. SCHUTTE, in leven Predikant te *Amsterdam*, tragten te bewijzen, dat men *'t oostersch gedeelte* van 't gebied der Romeinen door de griekfche woorden πασα οἰκουμένη verstaan moet, en wel in navolging van de LXX overzetters, die deze uitdrukking gebruiken van de oude *Assijrische*, *Babijlonische* en *Persische* rijken in Azie.

't Joodsche land nog niet onder 't Stadhouderschap van Sijrie stond, en zelfs nog geen bijzonderen Stadhouder had, gelijk in laater tijd plaats vond, zo moest Herodes dit werk verrigten, of Keizer Augustus moest daartoe een ander aanstellen, aan wien hij, met betrekking tot *Palestina*, zulks opdroeg; en wij weeten uit *Luc.* 2: 2, dat deze beschrijving niet geschied is door *Koning* HERODES, maar door CIJRENIUS, een man, die omtrent tien jaaren laater de *Stadhouderlijke* waardigheid over *Sijrie* bekleed heeft, en daar Lucas veele jaaren daar na zijn Euangelie schreef, zo noemt hij hem *Stadhouder van Sijrie*, dewijl hij onder die omschrijving best bekend was. (*) 6. KAART.

HERODES DE GROOTE stierf kort na den kindermoord te Bethlehem, en had zijn landbestuur, bij uitersten wil, onder zijne drie zoons ver-

(*) Men kan *Luc.* 2: 2, met weglaating van *een comma*, welke geen Godlijke auctoriteit heeft, de woorden van Lucas eenvouwdig dus vertalen: *Deze beschrijving was de eerste van Cijrenius Stadhouder van Sijrie.* Het woord ἡγεμονεύοντος is dan geen Genitivus absolutus der Grieken, maar een Genitivus, die geregeerd wordt van den Nominativus ἀπογραφὴ en πρωτη. Het is *een participium*, dat in plaats van *een substantivum* gebruikt wordt, gelijk meermaal de Grieken doen; zo vinden wij bij DIO *l.* 45, dat CICERO zegt: Μαρκος ὑπατευῶν, Λουκιος δημαρχῶν, enz. *Markus [was] Burgemeester, Luciut Gemeensman.* Dat 't werkwoord ἐγενετο tusschen den Nominativus en Genitivus staat, vinden wij ook meermaalen, men zie *Openb.* 19: 9. Lucas kon dan niet duidelijker spreken: hij noemt CIJRENIUS *Stadhouder van Sijrie*, niet om den tijd aantewijzen, dien had hij reeds gemeld vers 1, vergel. Hoofdst. 1: 5; maar om den persoon aanteduiden. Hij spreekt van *eene* EERSTE *beschrijving van* CIJRENIUS, om dat er door hem eenige jaaren laater nog *eene tweede* heeft plaats gehad.

6. KAART. verdeeld, welke waren ARCHELAUS, ANTIPAS en PHILIPPUS.

ARCHELAUS verkreeg *Idumea*, *Judea* en *Samaria*, en had bij de Romeinen den titel van *Landvorst*, doch onder de Jooden had hij den naam van *Koning Matth.* 2: 22. In 't tiende jaar zijner regeering werdt hij door Keizer Augustus afgezet en naar *Vienne* in *Gallie*, thans *Frankrijk*, gebannen, en zijn gebied werdt aan de landvoogdij van Sijrie gehegt. ANTIPAS komt dikwijls in de H. S. voor onder den naam van HERODES, als *Matth.* 14: 1. *Mark.* 8: 15. *Luc.* 3: 1, 19, *Hoofdst.* 9: 7. *Hoofdst.* 13: 31, 32. *Luc.* 23: 6, *Hand.* 4: 27, 28; *Hoofdst.* 13: 1, en elders. Hij bezat *Galilea* en *Perea*, onder den titel van *Vier-Vorst*, doch de Jooden gaven hem al mede den titel van *Koning*, b. v. *Mark.* 6: 14; hij is door Keizer Kaligula naar *Lugdunum*, thans *Lions* in *Gallie*, gebannen.

PHILIPPUS droeg insgelijks den naam van *Vier-Vorst* over de landschappen *Iturea* en *Trachonitis Luc.* 3: 1. Waarbij FL. JOSEPHUS (*Antiq. l.* 17: *c.* 10,) nog voegt de landschappen *Batanea* en *Gaulonitis*. In 't 20ste jaar van Keizer Tiberius is hij zonder erfgenamen gestorven, en zijn Vier-Vorstendom is tot een Romeinsch wingewest gemaakt en Sijrie toegevoegd.

Stadhouders in Judea en Samaria. ARCHELAUS gebannen zijnde, is zijn gebied door Stadhouders bestierd; Pontius Pilatus was de vijfde, onder welken Jesus Christus gekruist is. De Romeinsche Stadhouders waren van tweeërleie soort, zulken, die onmiddelijk van den Keizer of Romeinschen raad af-

afhingen, gelijk die van *Sijrie* en andere wingewesten; dezen werden *Proconſules*, *Præſides* of *Prætores* genaamd. Doch er waren ook anderen met den titel van *Procuratores*, die aan de eerstgemelde onderworpen waren, gelijk die van *Judea*, die aan *Sijrie* ondergeſchikt waren. (*) 6. KAART.

De Romeinſche Keizers oeffenden door de Stadhouders een Souverein gezag in burgerlijke zaken; van hier, dat de Jooden zeiden *Joh.* 19: 15. *Wij hebben geen Koning, dan den Keizer.* Doch ſchoon zij dit zeiden, ſtelden zij er geen voorregt in, want aan vreemden onderdanig te zijn en ſchattingen te betalen, kwam hun, die de Vrijheid beminden, onbillijk voor; om welke redenen de tollenaars bij hen zeer gehaat waren; van hier, dat zo veelen verlangden naar de komst van den Mesſias, dien zij, als een aardsch Koning, verwagtten zie *Matth.* 20: 20, 21; en daarvan wilden zij Jeſus, die geen aardsch Koningrijk oprichtte, niet erkennen voor den Mesſias. *Hunne magt.*

Wat de kerkelijke zaken of den Godsdienst betreft, daaromtrent ſtonden de Romeinen aan de inwooners der overheerde provincien groote vrijheden toe. Zo was 't ook gelegen in 't Jood-

(*) Zie dit duidelijk uit FL. JOSEPHUS bewezen door BACHIENE *H. Geographie I D. bl.* 901, *enz.* Pilatus was dan geen *Gouverneur* of *Landvoogd*, in dien zin als *de Stadhouders van Sijrie* waren, maar een *Procurator* of *verzorger* des Keizers, wiens ambt 't was de geldmiddelen uit 't land aan den Keizer te bezorgen; doch ook zijn beſtuur ging over burgerlijke zaken, zo dat hij niet alleen *Quaæſtor* was, maar ook *Procurator vice Præſidis*, niet over 't geheele Joodſche land, maar allee over *Judea*, waar onder *Idumea* behoorde, en over *Samaria*.

6. KAART. Joodſche land. Zij hadden nog een grooten raad of *Sanhedrin*, beſtaande in overprieſters, ſchriftgeleerden en ouderlingen des volks, die de magt, onder de toelating der Romeinſche Keizers hadden, om volgens hunne wetten in kerkelijke zaken vonnis te ſpreken en ſtraffen uittevoeren. b. v. den kerkelijken ban *Joh.* 9: 34; geesſelen, *Matth.* 10: 17, *Hand.* 5: 40; doodſtraffen, *Hand.* 6: 11—15, vergel. *Hoofdſt.* 7: 57—60. Van hier, dat Pilatus aangaande Jeſus zeide *Joh.* 18: 31, *Neemt gij hem, en oordeelt hem naar uwe wet;* dus hadden zij hem, wegens de beſchuldiging van Godslastering, kunnen ſteenigen. Maar 't zij, dat zij de volksmenigte vreesden, of dat zij Jeſus een ſchandelijker dood wilden aangedaan hebben, zij beſchuldigden hem van oproer, dat hij zich tot Koning had opgeworpen, dit was eene burgerlijke misdaad, die den Romeinen aanging, en in die betrekking was *'t hun niet geoorloofd iemand te dooden Joh.* 18: 32.

Begin van de Joodſche Oorlogen. Niet tegenſtaande de Stadhouders krijgsmagt in 't Joodſche land hadden, vielen er nu en dan oproerige bewegingen voor, doch geene zo erg, als ten tijde van GESSIUS FLORUS, die omtrent 64 jaaren na Christus geboorte Stadhouder in Paleſtina was: deze volgens JOSEPHUS bedriegelijk, geldgierig en wreed van aard zijnde, kon met zijne krijgsmagt de Jooden niet in toom houden. CESTIUS, *landvoogd van Sijrie*, kwam hem met eene groote legermagt te hulp, doch 't kon niet veel baaten; hij bragt wel eenige zeeſteden onder zijne magt, en maakte zich van dat gedeelte van *Jeruſalem* meester, 't welk *de beneden-ſtad* ge-

genaamd werdt, maar vond zich genoodzaakt van *de boven-ſtad* aftetrekken. NERO, in dien tijd Roomsch-Keizer zijnde, zond een zijner Veldheeren, namelijk VESPASIAAN, met deszelfs zoon TITUS, naar Paleſtina, verzeld met eene groote krijgsmagt; dit was in 't jaar 67; deze vermeesterde eenige ſteden in *Galilea*, trok vervolgens meer zuidwaards, en maakte zich gereed, om *Jeruſalem* in zijne magt te krijgen. Middelerwijl hij daar mede bezig was, vielen te Rome merkelijke veranderingen voor: NERO maakte zichzelven van kant. Na hem zijn er in zeer korten tijd 3 agtereenvolgende Keizers geweest, te weten, GALBA, OTHO en VITELLIUS; deze laatſte van kant gemaakt zijnde, werdt in 't jaar 69 VESPASIAAN zelf tot Keizer verklaard, waar op hij genoodzaakt, werdt om *Paleſtina* te verlaten, en met 't grootſte deel zijner krijgsmagt naar *Rome* te trekken, om eenige oproerigheden te ſtillen. Van deze afwending maakten de Christenen te Jeruſalem gebruik, die uit de ſtad vertrokken naar 't ſtedeke *Pella*, over den Jordaan gelegen, en aldaar voor den grouwel der verwoeſting beveiligd bleven. 6. KAART.

Hier op kwam in 't jaar 70 TITUS, zoon van Vespaſiaan, op bevel zijns Vaders, *Jeruſalem* belegeren, juist op een Paasch-feest, toen de ſtad zeer vol volk was. Er heerschten groote partijſchappen, de een bragt den ander om 't leven; de menigte des volks veroorzaakte groot gebrek aan leeftocht, dewijl de ſtad ingeſlooten was; men at allerleie ſlegte dingen; een moeder kookte haar eigen kind. Op deze hongersnood volgde de pest. De ſtad werdt *Jeruſalem belegerd en ingenomen.*

6. KAART. na een beleg van vijf maanden ingenomen, wordende toen door 't krijgsvolk vermoord alles, wat hun voorkwam, moeders met zuigelingen werden niet gespaard, zo dat 't bloed als waterstroomen langs de straaten vloeide. Veele Jooden hadden hunne toevlugt naar den tempel genomen, maar dit pragtig gebouw, door moedwil van de Soldaten in brand gestoken zijnde, kwamen zij allerellendigst om 't leven. FL. JOSEPHUS begroot 't getal der Jooden, die geduurende 't beleg, en bij de inneeming der stad zijn omgekomen, op elf maal honderd duizend menschen, zonder daar onder te rekenen, die geduurende den oorlog op andere plaatsen van Palestina gesneuveld zijn, makende dan, naar zijn gedachte, veel meer, dan 1300 duizend persoonen uit. Daar bij werdt een groot getal Jooden, zo men wil, wel 97000, gevangen genomen, weggevoerd, en op de markten der voornaamste steden tot slaven verkogt, en zijn over de geheele aarde verspreid. Hier door werden de Godspraaken der propheeten vervuld *Dan.* 9: 26, *Joel* 2: 30, 31, *Mal.* 4: 1. Insgelijks de voorzeggingen van Jesus Christus, *Matth.* 24: 15, enz. *Luc.* 19: 41—44. *Hoofdst.* 21: 20, *enz.* Eindelijk de wensch des Joodschen volks bij Jesus veroordeeling *Matth.* 27: 25, *zijn bloed kome over ons, en over onze kinderen.*

Lotgevallen in laater tijd. Jerusalem en 't Joodsche land hebben na dien tijd veelerleie lotgevallen ondergaan. Een halve eeuw laater werdt door den Romeinschen Keizer AELIUS HADRIANUS de stad Jerusalem opgebouwd, en hij noemde dezelve *Aelia Capitolina.* In de vierde eeuw kreeg de stad haa-

haaren voorigen naam weer; en de moeder van Konſtantijn den Grooten, genaamd HELENA, die 't Christendom beleed, deed in 't jaar 326 eene reis naar *Paleſtina*, en liet te *Jeruſalem* en op veele andere plaatſen kerken en Godsdienſtige gebouwen ſtichten; van dien tijd af zijn er uit alle Christen-oorden der waereld bedevaarten gedaan naar *Jeruſalem*, *Bethlehem*, enz. om de zogenaamde heilige plaatſen te bezoeken, gelijk nog jaarlijks door veele Roomschgezinden geſchiedt. — In 't jaar 615 veroverde KOSROËS, Koning van *Perſie*, *Jeruſalem*, doch verloor 't binnen kort weer aan de Christenen, die in de bezitting herſteld werden. — In 't jaar 637 bemagtigde *de Saraceenen*, onder den *Arabiſchen* Vorst OMAR, geheel Paleſtina, en 't raakte deswegens onder 't gebied der *Khalifs*, eerst van *Perſie*, daarna van *Egypte*, onder welke de heerſchappij der *Saraceenen* verdeeld was. In 't jaar 1095 begon men een zogenaamde heiligen oorlog, op aanmaaning van den Paus, en men noemde die *kruistogten*. In 't jaar 1099 veroverden de Christenen *Jeruſalem*, en maakten GODFRIED VAN BOUILLON, zijnde *Hertog* van *Lotheringen*, tot Koning van Jeruſalem. Dit Koningrijk werdt bemagtigd in 't jaar 1187 door SALAHADDIN, Sultan van Egypte, die 't zelve 330 jaaren behield, niettegenſtaande alle pogingen der Christenen, die nog verſcheidene kruistogten deeden. Eindelijk trok SELIM, Sultan der Turken met al zijne magt naar *Sijrie*, *Paleſtina* en *Egypte*, en nam die landen in 't jaar 1517 in, en *Paleſtina* is nog hedendaagsch in de magt der Turken.

6. KAART.

Paleſtina komt aan de Saraceenen.

Kruistogten der Christenen tot herwinning.

Wordt door den Sultan van Egypte veroverd.

Wordt door den Turkſchen Keizer bemagtigd.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

ZEVENDE KAART,

Verbeeldende de ſtad JERUSALEM, *benevens de daar omgelegen* BERGEN *en* DALEN, FONTEINEN, WATERLEIDINGEN, LUSTHOVEN, enz.

De ſtad Jeruſalem.

In de voorige verhandeling hebben wij *'t Joodſche land* beſchouwd, naar de verdeeling en regeering ten tijde der Romeinſche heerſchappij. Nu zullen wij in deze tegenwoordige verhandeling, volgens deze en nog twee volgende landkaarten, naar die bovengemelde verdeeling, de voornaamſte ſteden, vlekken en dorpen bezien. Wij geven den voorrang aan de ſtad *Jeruſalem*, omdat die de hoofſtad was van 't geheele land, en daar van is zo veel optemerken, dat, ſchoon wij ons zeer bekorten zullen, echter eene bijzondere verhandeling nodig is.

Wij zullen van deze ſtad veele onderſcheidene zaaken beſchouwen, als derzelver *Naamen*; *ligging*; *bergen*, op welke de ſtad gebouwd was; *ſtraaten*; *muuren* met hunne *toorens*; *poorten*; *grootte* der ſtad; voornaamſte *gebouwen*; *bergen in derzelver omtrek*; *dalen*; *fonteinen* en *waterleidingen*; enz.

NAA-

NAAMEN DER STAD. 7. KAART.

De oudſte naam, die ons in de H. S. voorkomt, is *Salem Gen.* 14: 18, alwaar MELCHISEDEK in dien tijd prieſter en Koning was. De Kerkleeraar HIERONIJMUS verſtond door dat *Salem* eene plaats, digt bij *Scijthopolis*; men vond aldaar in zijn tijd puinhoopen van zeker paleis, 't welk, volgens een gerugt, overblijfſelen van de wooning van Melchiſedek zouden geweest zijn. Ondertusſchen is 't eenſtemmig gevoelen van andere, zo oude Griekſche, als Latijnſche Kerkleeraars, dat *Salem* de oudſte naam geweest is van Jeruſalem, en daarom naderhand met dien naam nog in den Bijbel voorkomt, gelijk *Pſ.* 76: 3. FL. JOSEPHUS is ook van die gedachte (*Ant. l.* 1. *c.* 11.) Het woord *Salem* betekent *vrede*, daar ziet Paulus op *Hebr.* 7: 2. *Naamen der ſtad. Salem.*

Jebus is een andere naam; men vindt den zelven *Joſ.* 15: 8, *Hoofdſt.* 18: 28, *Richt.* 19: 10, 1 *Chron.* 11: 4. Deze is oorſprongelijk van *de Jebuſiten*, welke nakomelingen waren van een der elf zoonen van Kanaan *Gen.* 10: 16, deze Jebuſiten hebben die ſtad zeer lang bezeten, tot op Davids tijd, en toen heeft ze den naam gekregen en behouden van *Jebus.*

Jeruſalem, eene benaaming uit twee Hebreeuwſche woorden ſamengeſteld, namelijk *Jeru* en *Salem*, of, naar de Hebr. uitſpraak, *Schalajim*; dat dit laatſte woord *vrede* betekent, wordt algemeen toegeſtemd; doch 't eerſte woord leiden ſommigen af van *vreezen*, anderen van *zien*, doch RELAND, BACHIENE en andere, van *bezitten*, of *erflijk bezitten*, *Jeruſalem.*

7. KAART. *ten*; dus zou die geheele naam *Jeruſalem* aanduiden *eene erffenis* of *bezitting des vredes*, dat is, naar den Hebr. ſtijl, *eene vreedzaame* of *geruste erffenis.*

De oude geſchiedſchrijver HERODOTUS ſpreekt in zijne ſchriften (*Hiſt. l.* 2. *c.* 159 & *l.* 3. *c.* 5) van *Kadijtis*, welke hij eene groote ſtad van *Sijrie* noemt. Sommige denken, dat hij met dien naam *Jeruſalem* bedoeld hebbe; RELAND denkt aan *Gad*, eene ſtad weleer der Philiſtijnen, doch alles is onzeker.

Ælia Capitolina. *Aelia Capitolina* is een naam, die Jeruſalem in de 2de eeuwe des Christendoms door Keizer AELIUS HADRIANUS heeft verkregen, en eenigen tijd behouden. Hij had in 't tweede jaar zijner regeering omtrent aan dien zelfden oord, daar de oude verwoeste ſtad geſtaan had, eene nieuwe ſtad gebouwd; doch toen KONSTANTIJN DE GROOTE den Christen-Godsdienst omhelsde en voorſtond, begon de naam *Jeruſalem* bij de Christenen weer te herleeven.

De heilige en gezegende ſtad. De *Turken*, in wier bezitting thands de ſtad is, gelijk ook 't geheele land, noemen Jeruſalem *Alkuds Barach*, *de Heilige ſtad*, ook *Alkuds Imbarih de gezegende ſtad.*

Zinbeeldige benaamingen. Men vindt in de H. S. eertitels en verſcheidene zinbeeldige naamen aan die ſtad gegeven, als *de heilige Stad Neh.* 11: 1, *Jeſ.* 48: 2, *Dan*: 9: 24. *Matth.* 4: 5, en elders. — *Ariel Jeſ.* 29: 1, 2, 7, 8; 't woord beduidt *een leeuw Gods*, dat is *een groote* of *ſterke leeuw*, en daar men zulk een leeuw tot een zinnebeeld van een dapper held hield, gelijk men ziet *Jeſ.* 33: 7, zo kon Jeruſalem, bijzon-

zonder de burgt Zions, den naam van *Ariël* 7. KAART.
dragen; die burgt Zions was Davids ſtad; *de ſtad Ariëls* is dan *de ſtad des dapperen helds.* — Men brengt er toe de benaaming van *Bosra*, *Libanon*, *Leeuwinne*, doch dezen zijn wat twijfelachtig of zij wel op Jeruſalem zien. (*) In een kwaden zin, wegens de Godloosheid der inwooners, wordt zij geheeten *Sodom* en *Gomorra Jeſ.* 1: 10; *eene Hoere vers* 21; *eene Guichelaresſe Jeſ.* 57: 3; *eene bloedſtad Ezech.* 24: 9.

DE LIGGING DER STAD.

Ligging der ſtad.

Uit onkunde en misverſtand van ſommige plaatſen der H. S. hebben ſommige gewild, dat Jeruſalem lag in 't midden der geheele aarde, doch zeker is 't, dat die ſtad genoegzaam in 't midden van Paleſtina wordt gevonden. Men kan de woorden *Pſ.* 74: 12, *midden der aarde* zeer wel vertaalen *midden des lands*, Zij was door deze ligging bekwaam, om de hoofdſtad des rijks, als mede de plaats van den openbaaren Godsdienst te wezen, waar heenen de Stammen moeſten opgaan, *Pſ.* 122: 4. En daar deze ſtad niet alleen op een berg, maar tevens aan den hoogſten oord des Joodſchen lands lag, werden die naar Jeruſalem gingen over al gezegd *optegaan*, en die van daar gingen, gezegd *aftegaan*. Men moet

(*) Althans *Bosra* komt hier in 't geheel in geen aanmerking; men brengt er veel al toe *Jeſ.* 63: 1, doch in dat Hoofdſtuk wordt van Jeſus lijden te Jeruſalem niet geſproken, maar van zijne overwinning op de vijanden.

7. KAART. moet dit nogthans zo niet begrijpen, als of de berg, op welken de ſtad lag, hooger was, dan andere bergen, want de Olijfberg in de nabijheid van Jeruſalem, is veel hooger, dewijl men vau deszelfs top *Jeruſalem* in de laagte, als in een dal beſchouwt. Jeruſalem ſchijnt in de H. S. ſomtijds geplaatst te worden in *den Stam Benjamins*, gelijk *Joſ.* 18: 28, *Richt.* 1: 21; ſomtijds in *den Stam Juda*, gelijk *Joſ.* 15: 63, *Jerem.* 38: 12. BACHIENE begrijpt de zaak aldus: dat deze ſtad wel geheel gelegen hebbe op 't grondgebied van Benjamin, maar dat die van Juda dezelve op *de Kanaaniten* verwonnen hebben, *Richt.* 1: 8; doch dit moet men alleenlijk van *de beneden-ſtad* verſtaan, dewijl de *Jebuſiten de boven-ſtad* of *de burgt Zions* tot op Davids tijd inhielden. Dit heeft veroorzaakt, dat die van Juda, nevens die van Benjamin, *Jeruſalem* te ſamen bezeten hebben, en in vervolg van tijd werdt Jeruſalem allen den Stammen Israëls gemeen, dewijl David daar den zetel zijns rijks oprichtte 2 *Sam.* 5: 5, 9. Vooral had dit plaats na de wederkeering des Joodſchen volks uit de gevangenis *Neh.* 11: 1, 2. Het blijkt uit deze plaats, dat veelen niet gaarn in die hoofdſtad woonden, omdat men 't lot moest gebruiken, om die ſtad van inwooners te voorzien, en hen zegenden, welke zich daartoe vrijwillig aanbooden; waarſchijnlijk kwam dit daar van, om dat deze ſtad, welke bij de nabuurige volkeren voor eene booze en rebellige ſtad bekend ſtond naar *Esra* 4: 12, 't meest aan vijandlijke aanvallen was blootgeſteld. Daarenboven waren, naar der Jooden zeggen, de hui-

huizen aldaar niet 't eigendom der inwooners, 7. KAART. maar moesten zonder geld of huur te nemen op de hooge feesten, de andere Jooden, die van elders kwamen, herbergen; de Huisvader ontvong niets van de gasten, dan de huiden der offerbeesten, die zij agter lieten. Men meent, dat op dit gebruik, van zijn intrek geduurende 't feest in een of ander huis te nemen, rust 't zeggen der Discipelen tot Jesus. *Meester* WAAR WILT GIJ *dat wij u bereiden, 't Pascha te eeten, Matth.* 26: 17.

BERGEN VAN JERUSALEM.

Bergen, op welke de stad gebouwd was.

Jerusalem lag op eenen berg, die verscheiden heuvelen had. De berg was *Zion*, daarom wordt door Zion dikwijls geheel Jerusalem verstaan *Ps.* 87: 2, 3, *Ps.* 102: 14, 17. Daarom wordt Jerusalem en Zion dikwijls onderling verwisseld *Ps.* 102: 22, *Ps.* 137: 1, vergel. *vers* 5, *Jes.* 2: 3 en elders; zie ook de zinspeling van Paulus *Hebr.* 12: 22. Gelijk BACHIENE zulks ook uit FL. JOSEPHUS en latere schrijvers bewijst, *H. Geogr.* 2 *D. bl.* 108. *enz.*

De heuvel Zion.

Deze berg had nogthans onderscheidene heuvelen. De voornaamste waren *Zion* en *Akra. De heuvel Zion* in 't bijzonder dus genoemd, lag hoger, en daarop was de boven-stad gebouwd; *Akra* was een heuvel, die lager was, op welken de beneden stad gevonden werdt; tusschen beiden was eene valleie, die bij JOSEPHUS *'t Kaasmakers dal* heet. Men verschilt in de ligging dier beide heuvelen. LIGHTFOOT en andere hebben *Zion* in 't noor-

7. KAART. noorden, en *Akra* in 't zuiderdeel van Jerusalem gesteld. Doch 't gaat zeker, dat Zion ten zuiden, en Akra ten noorden lag, men zie *Neh.* 12: 31—40; ook blijkt zulks duidelijk genoeg uit JOSEPHUS en anderen, zie BACHIENE *H. Geogr.* 2 *D. bl.* 122. *enz.* Hier mede strijdt niet *Ps.* 48: 3, *schoon van gelegenheid is de berg Zion* [*aan*] *de zijden van 't noorden*, want 't woordeken *aan* staat niet in de grondtaal; dus beschouwd de dichter de stad des grooten Konings in derzelver twee deelen, *den berg Zions*, en *de zijden van 't noorden.*

Aan Zion was allernaast verknogt *de heuvel Morija* 2 *Chron.* 3: 1. *Jes.* 31: 4. Veelen willen, dat die heuvel dezelfde is geweest, op welken Abraham zijn Zoon moest opofferen *Gen.* 22: 2. Salomo heeft dezen heuvel *Morija* tot een geschikte plaats laten maken voor den tempel des Heeren, en JOSEPHUS schrijft, dat deze tempelheuvel, tusschen welken en den berg Zion een dal was, dat door eene soort van steenen brug met malkander was vereenigd. Om dat nu Morija een heuvel was, die tot Zion behoorde, zo wordt de Heere wegens den Godsdienst, die daarop geschiedde, gezegd *op Zion te woonen*, zo in Davids tijd, die op Zion de Arke des verbonds had overgebragt, als naderhand, toen de tempel op Morija gebouwd was, zie *Ps.* 9: 12, *Jes.* 8: 18, en veele andere plaatsen. *Ophel* was een ander heuvel van Zion, men zie van denzelven *Neh.* 3: 26, *Mich.* 4: 8. Dit Ophel schijnt eene bijzondere sterkte op Zion geweest te zijn 2 *Chron.* 27: 3, *Hoofdst.* 33: 14, *Neh.* 3: 27.

Dus

Dus verre hebben wij de heuvelen der boven- 7. KAART.
ſtad beſchouwd.

De heuvel Akra was gelegen tegen over den *De heuvel Akra.*
heuvel Zions, gelijk te vooren is gezegd; op denzelven was de benedenſtad gelegen; doch met dit Akra was vereenigd *de heuvel Bezetha*, hij komt niet in de H. S. maar wel bij FL. JOSEPHUS voor; men wil, dat ten tijde van Koning AGRIPPA den I, die een kleinzoon van Herodes den Grooten was, of volgens anderen al eerder, dezelve aan 't voorgemelde deel der ſtad getrokken, met een muur omgeven, en met de daarbij gelegen vallij *de nieuwe ſtad* genaamd is.

STRAATEN DER STAD.

Dat er in eene ſtad, als Jeruſalem was, *Straaten der ſtad.*
veele ſtraaten zullen geweest zijn, is zeker, en niet onwaarſchijnlijk hebben eenige voorname ſtraaten uitgelopen naar de ſtadspoorten, gelijk gebruikelijk is; doch in de H. S. vinden wij ſlegts drie ſtraaten met naamen genoemd, namelijk *de ſtraat der waterpoort*, en *de ſtraat van Ephraimspoort Neh.* 8: 2, 4, 17; *de Bakkersſtraat Jerem.* 37: 21.

DE MUUREN DER STAD, MET DERZELVER TOORENS.

FL. JOSEPHUS ſchrijft aan Jeruſalem drie *Muuren en toorens.*
muuren toe (*de bello l.* 6. *c.* 6.) Dit moet men egter dus niet begrijpen, als of elk dezer muuren rond om de ſtad liep, en de een den anderen inſloot. De eerſte of oudſte muur

7. KAART. omgaf de bovenſtad; de tweede muur beſloot in zich de benedenſtad; en de derde de nieuwe ſtad. Deze muuren der ſtad hadden verſcheidene *toorens*, waar van veele door Koning UZZIA waren aangelegd 2 *Chron.* 26: 9, welke, op zekere tusſchenwijdten gebouwd, tot ſterkte der ſtad tegen den vijand dienden. Deze toorens waren vierkant, van binnen hol, zo dat men met trappen kon naar boven klimmen, en hadden gaten, om den vijand te beſchieten; ook groote bakken tot verzameling van regenwater. Deze toorens maakten een getal uit van 164. — De eerſte muur had 60 toorens, en onder deze muntten uit de toorens *Phaſaëlon*, *Mariamne* en *Hippikus*. Deze 3 waren ongelijk hooger, dan de andere: Phaſaëlon was 85, Mariamne 90, en Hippikus 55 ellen hoog; en daarbij moet men nog in aanmerking nemen, dat de grond van den berg Zion daar ter plaatſe nog 30 ellen boven den gemeenen grond hoogte had. JOSEPHUS zegt, dat er geen weergaa van deze toorens in de geheele waereld werdt gevonden. TITUS bij de verwoeſting van Jeruſalem liet ook deze 3 toorens tot gedachtenis van den ouden luiſter der ſtad ſtaan. — De derde muur had ook eenige vermaarde toorens, bijzonder den tooren *Pſephinus*, die 70 ellen hoogte had, men kon van denzelven oostwaards tot in *Arabie*, en westwaards tot in *de groote zee* zien. Verder gewaagt JOSEPHUS van *een Hoektooren*. Ook meldt de H. S. nog van twee toorens, den tooren *Hananeël*, en den tooren *Meah Neh.* 12: 39, en elders. — Op de veelheid der toorens, die Jeruſalem omringden, ziet

ziet de dichter *Ps.* 48: 13, *gaat rondom Zion*, 7. KAART.
en omringtze, telt haare toorens,

POORTEN.

De poorten dienden in oude tijden ook tot *Poorten.*
eene voorname sterkte der stad, die met zwaare
deuren en ijzeren grendelen werden gesslooten
Ps. 147: 13. Op deze sterkte wordt in eenige
plaatsen der H. S. gezien, als *Gen.* 22: 17,
Richt. 5: 8. *Jes.* 32: 7. Men denkt, dat Jeru-
salem 12 poorten gehad hebbe: men vindt er
Neh. 3 tien opgeteld; ook leest men nog van
eene poort Ephraims en *eene Hoekpoort*, 2 *Kon.*
14: 13, vergel. 2 *Chron.* 25: 23. Op welk
twaalftal poorten dan ook kan gezien wor-
den *Ezech.* 48: 31—34, en *Openb.* 21: 12, 13.

Tot de benedenstad worden 6 poorten ge-
bragt. 1) *De Schaapspoort Neh.* 3: 1. Deze 1. *De*
stond dicht bij den tempel, dus waarschijn- *Schaaps-*
lijk genaamd, wegens de schaapen, die tot of- *poort.*
feranden naar den tempel werden gebragt; zij
liep uit naar den Olijfberg, en men wil, dat
zij na den herbouw der stad thans *de St. Ste-*
venspoort heet. — 2) *De Vischpoort Neh.* 3: 3, 2. *De*
waarschijnlijk mede aan de oostzijde der stad, *Vischpoort.*
en dus den weg naar den Jordaan, uit welke
rivier-visch kwam. — 3) *De Oudepoort Neh.* 3. *De Oude-*
3: 6, mogelijk wordt zij *Zach.* 14: 10 *de* *poort.*
eerste poort genoemd, zo sommige willen de
alleroudste, die nog is overgebleven uit de
verwoesting der stad door *de Chaldeën.* — 4) 4. *De*
De Ephraimspoort, zekerlijk aan 't noordein- *Ephraims-*
de der stad, naar den weg, die naar Ephraims *poort.*
erfdeel liep, men vindtze *Neh.* 12: 39, en

 houdt-

7. KAART. houdtze voor dezelfde met *de poort Benjamins*
5. *De Hoekpoort.* *Jerem.* 37: 13, *Zach.* 14: 10. — 5) *De Hoek-poort* 2 *Kon.* 14: 13, vergel. 2 *Chron.* 25: 23, waarſchijnlijk aan den noordwester kant der
6. *De Dalpoort.* ſtad, niet verre van de voorige. — 6) *De Dalpoort Neh.* 3: 13, 2 *Chron.* 26: 9. Deze plaatst men ten westen der ſtad, uitlopende naar de vallije van Siloam.

Tot de Bovenſtad brengt men insgelijks 6
7. *De Mistpoort.* poorten 1) *de Mistpoort Neh.* 3: 14, deze ſtond naar '*t* 13 *vers* 1000 ellen, dat is twee en een halve ſtadien van de Dalpoort, zij wordt voor dezelfde gehouden met *de Esſeërpoort* bij
8. *De Fonteinpoort.* JOSEPHUS voorkomende. — 2) *De Fontein-poort*, deze volgt op de voorige *Neh.* 3: 15, men ging door dezelve naar de fontein Siloam, even buiten de ſtad, ten zuidwesten
9. *De Waterpoort.* van Zion; zie ook *Neh.* 2: 13, 14. — 3) *De waterpoort*, ſtaande aan 't oostelijk deel der
10. *De Paardenpoort.* ſtad *Neh.* 3: 26. — 4) *De Paardenpoort*, *Neh.* 3: 26, ook tegen 't oosten gelegen *Jerem.* 31: 40, niet onwaarſchijnlijk dus genaamd, omdat de paarden uit de ſtal van Salomo's paleis dikwijls door deze poort geleid werden naar de beeke Kedron, vergelijk 2 *Kon.* 11: 16 en 2 *Chron.* 23: 15. — 5) *De Oostpoort Neh.*
11. *De Oostpoort.* 3: 29, waarſchijnlijk dezelfde, die *Jerem.* 19: 2 den naam van *Zonnepoort* draagt, vermits de oostelijke Hemelſtreek bij de Hebreën den opgang der zonne heet. — 6) *De poorte Miph-*
12. *De poort Miphkad.* *kad Neh.* 3: 31. Dit woord hebben de onzen onvertaald gelaten, gelijk ook de 70 Griekſche overzetters, doch in de gemeene Latijnſche overzetting vinden wij 't vertaald door *Porta Judicialis* dat is *de Gerechtspoort*, de-

ze

ze vertaling is niet onaannemelijk, en de re- 7. KAART.
de van deze benoeming kan daar in zijn gelegen geweest, dat men die poort gebruikt heeft om te vergaderen tot onderzoek van gerechtszaken, gelijk men oudtijds eene der poorten tot een Raadhuis hield; daarop wordt gezien *Klaagl.* 5: 14. *Amos* 5: 15, en elders. Niet onwaarſchijnlijk wordt deze Gerechtspoort ook bedoeld *Neh.* 12: 39, daar wij van *een gevangen poort* lezen, dus aldaar ook misdadigers bewaard werden, die bij de hand waren, om door de richters onderzogt te worden.

GROOTTE DER STAD JERUSALEM.

Grootte der ſtad.

Uit 't voorige is reeds gebleken, dat Jeruſalem niet altijd even groot is geweest: 't is met deze ſtad gegaan, als met ſommige van onze Nederlandſche ſteden, die naderhand aangebouwd en vergroot zijn. Wij ſpreken nu van dezelve, zo als zij was, ten tijde van FL. JOSEPHUS. deze bepaalt den omtrek op 33 ſtadien, (*de Bello l. 6. c. 6. Conf. c.* 13.) Doch 't is zeer waarſchijnlijk dat dees geſchiedſchrijver niet de geheele ſtad, maar de geheele omtrek der bovenſtad, bedoeld hebbe; dit kunnen wij daar uit opmaken, omdat hij anders zichzelven zoude tegenſpreken, in de beſchrijving van den derden muur, die hij dan veel te groot zou geſteld hebben. HEKATEUS ABDERITA (*in Fragm. ap.* JOSEPHUM *Contra* APP. *l.* 1.) bepaalt den omtrek der ſtad op 50 ſtadien, dus 17 ſtadien meer, die men voor de benedenſtad te

7. KAART. nemen hebbe. En zeker, indien JOSEPHUS in dien zelfden zin, als HEKATEUS, den omtrek der ſtad verſtaan hadde, dan zou hij den laatstgemelden ſchrijver aanhalende, hem wel hebben tegengeſproken. Dewijl nu 24 ſtadien een uur gaands uitmaken, zo kan men ligtelijk opmaken, hoe groot de omtrek der geheele ſtad geweest is. — Dat 't getal der inwooners in dien tijd ook zeer groot moet zijn geweest, blijkt, alzo HEKATEUS (*loco cit.*) 't zelve op 120,000 begroot.

VOORNAAME GEBOUWEN.

Voornaamen gebouwen. De Tempel. Onder de voornaamſte gebouwen der ſtad behoort 't eerst in aanmerking te komen *de tempel*, zijnde 't huis, geſchikt tot den ſtatelijken Godsdienst voor geheel Israël. Deze tempel was geſticht op den heuvel Morija; de gelegenheid daartoe vinden wij 2 *Sam.* 24, vergel. 1 *Chron.* 21 *en* 22. Op dezen heuvel Morija had weleer ARAVNA, (*) die ook ORNAN heet, eenen dorschvloer, welken David kogt voor 50 zilveren ſikelen 2 *Sam.* 24: 24; ja David kogt den gantſchen omtrek dezer plaats, groot genoeg, om een Huis des Heeren te bouwen, voor 600 gouden Sikels, naar 1 *Chron.* 21: 25. Dit voornemen van David, om aldaar een Tempel te bouwen, is door zijn

(*) ARAVNA wordt Koning genaamd, 2 *Sam.* 24: 23; niet onwaarſchijnlijk was hij de laatſte Koning der *Jebuſiten* te Jeruſalem, die David bij 't innemen van de burgt Zions niet alleen bij 't leven geſpaard, maar hem ook eenig land tot gebruik gelaten had, namelijk den dorschvloer met deszelfs omtrek.

zijn zoon Salomo in 't vierde jaar zijns Koningrijks verrigt; de bouwstoffen van steenen en cederenhout werden hem, met vergunning van HIRAM, Koning van *Tijrus*, van 't gebergte Libanons toegevoerd. Salomo heeft 7 en een half jaar over den tempel gebouwd. Na dat dit gebouw 425 jaaren had gestaan, is 't zelve door Nebukadnezar Koning van Babel verwoest, en na de wederkeering der Joden uit Babel weer opgebouwd, doch zo luisterijk niet, als 't voorig gebouw *Esra* 3: 12, 13. Naderhand is dat tempelgebouw door Herodes merkelijk verbeterd. (*) *7. Kaart.*

De Burgt Zion, welk een slot of sterkte was, 2 *Sam.* 5: 7. Dit slot, met een ringmuur omgeven, lag op 't verhevenste gedeelte van den berg Zion. Deze burgt werdt langen tijd door de Jebusiten ingehouden, doch in 't agtste jaar der regeering van David werdt dezelve door zijn Veldheer Joab ingenomen, 2 *Sam.* 5, 1 *Chron.* 11. Zedert dien tijd verkoos David dit slot tot den zetel van zijne hofhouding, en werdt genaamd *de stad Davids*. Men had binnen deze stad Davids nog eene sterkte, genaamd *Millo* 2 *Sam.* 5: 9. 2 *Chr.* 32; 5. *De Burgt Zion.* *Millo.*

Op dien zelfden berg Zions stond ook *'t paleis des Konings Salomo; 't huis der Koninginne;* enz. 1 *Kon.* 7: 2—7. *Het paleis van Salomo, enz.*

Verder werdt in latertijd de berg Zion nog versierd met *'t paleis des Konings Herodes*, gele- *Het paleis van Herodes.*

(*) De Jooden zeiden *Joh.* 2: 20, *zes en veertig jaaren is over dezen tempel gebouwd.* Dit ziet op de verbeteringen en geduurigen opbouw van dit huis, in die gemelde jaaren.

7. KAART. legen in 't westelijk deel, bij de drie bekende torens *Hippikus*, *Phasaelis*, en *Mariamne*. Het was volgens JOSEPHUS een bij uitstek pragtig gebouw, van marmersteen opgetrokken, omgeven van een muur van 30 ellen hoogte, men had er voortreflijke galderijen en waterbakken.

De huizen van Annas en Kajaphas. Binnen Jerusalem vond men ook de huizen der hoogepriesters ANNAS en KAJAPHAS. (*) Niet onwaarschijnlijk hebben deze huizen naast elkander gestaan; zij hadden een voorplein of binnenplein, zijnde eene ruime plaats in de openlucht, welk plein men verstaan moet door 't griekfche woord αὐλὴ, 't welk onze overzetters door *de zaale* vertaald hebben, *Matth.* 26: 69. Dit plein had eene buiten poort, door welke men naar buiten uitging, gelijk blijkt uit 't 71 vers.

Het slot Antonia. *Het slot Antonia*, eertijds *Baris* genaamd, gesticht door *den Hasmoneeschen* Vorst JOHANNES HYRKANUS; 't werdt, door Herodes den Grooten versterkt, en naar zijn vriend MARKUS ANTONIUS, *Antonia* genaamd, 't was na-

(*) Indien 't huis van ANNAS naast dat van zijn schoonzoon KAJAPHAS gestaan hebbe, en deze beiden wooningen op één voor of binnenplein zijn uitgekomen, op welk voorplein Petrus zich bevond, dan ontgaat men eene groote moeijlijkheid in de vergelijking der Euangelisten in de Lijdenshistorie van Jesus, met opzicht tot de verlochening van Petrus. Dees Apostel heeft de eerste verlochening van den Heiland gedaan, terwijl Jesus nog in 't huis van ANNAS was, volgens *Joh.* 18: 17; en de tweede en derde verlochening, terwijl Jesus bij KAJAPHAS was vers 25—27. Want 't verhaal van de overbrenging van ANNAS tot KAJAPHAS vindt men aldaar in 't 24 vers, met welk vers in 't verband men anders zeer verlegen is.

nabij den tempel gebouwd, en behalven door 7. KAART.
een plein met een muur omringd, die aan
elken hoek met een rondeel of tooren voorzien
was, van welke die toorens 50 ellen hoog
waren, doch de vierde 70 ellen, tegen over
de noordlijke zijdmuur des tempels, van welks
top men alles zien kon, wat in de voorhoven
des tempels omging. Toen 't Joodſche land
aan de Romeinen onderworpen was, ſtrekte
dit ſlot tot een citadel of kaſteel, en had eene
Romeinſche bezetting van Soldaten, om oproeren
der Jooden voortekomen of te keer te
gaan; men vindt van dit ſlot melding onder
den naam van *Legerplaats Hand.* 21, 22
en 23.

Men vindt in de ſchriften des N. T. *Rechthuis*
ook gewag gemaakt van *een Rechthuis*, 't *van Pilatus.*
welk bewoond werdt door den Landvoogd
PONTIUS PILATUS *Joh.* 18 *en* 19. In dit
huis is 't rechtsgeding aangaande Jeſus, voor
zo ver 't de Romeinſche vierſchaar betrof,
afgehandeld. Dit huis des Landsvoogds had
ook een voorplein, in 't grieksch *Lithoſtrotos*
genaamd, aanduidende *eene plaats met ſteenen
bevloerd*, en in 't Hebreeuwsch *Gabbatha* geheeten,
om dat zij boven den gemeenen grond was
verheven. *Joh.* 19: 13. Niet verre van dit
Rechthuis zag men

't Paleis van Koning AGRIPPA, een agter- *'t Paleis*
kleinzoon van Herodes den Grooten, 't lag op *van Agrippa.*
een verheven oord, en men kon van 't zelve
een ruim gezicht over de geheele ſtad hebben.
Ja Agrippa had dit paleis zo hoog opgetrokken,
dat hij uit een der vertrekken alles

les

7. KAART. les zien kon, wat in den tempel omging, waarom de Joodſche overheden aan de westzijde des tempels een hoogen muur bouwden, waar door dit gezicht belet werdt. (*) Ook ſtond binnen Jeruſalem

't Paleis van Helena. *'t Paleis van Helena*, die eene Koningin weduwe was van *Adiabena*, een rijk aan de overzijde der Tigris in Asſijrie; zij had in de laatſte tijden van den Joodſchen burgerſtaat met haaren zoon IZATES den Joodſchen Godsdienst omhelsd, was te Jeruſalem komen woonen, had daar dit paleis geſticht, en deelde in den hongersnood, waar van AGABUS geprophetEerd heeft *Hand.* 11: 28, ten tijde van Keizer KLAUDIUS veel koorn en andere liefdegaven onder de armen uit.

Nog andere gebouwen. Men had behalven deze nog meer paleizen te Jeruſalem, als van ANTIOCHUS EPIPHANES, Koning van *Sijrie*; van MONABAZ, den *Adiabeenſchen* Koning, van de Koninginne BERENICE; enz.

BERGEN IN DEN OMTREK VAN JERUSALEM.

Bergen in den omtrek der ſtad. In den omtrek van de ſtad waren eenige bergen, die hooger waren dan die, waar op de ſtad gebouwd was, en werdt dus door deze-

(*) Niet onwaarſchijnlijk maakt Paulus eene zinſpeeling op dien hoogen muur *Eph.* 2: 14, als hij zegt: *want Hij is onze vrede, die deze beide een gemaakt heeft, de middelmuur des afſcheidſels gebroken hebbende.*

zelve gedekt en beschermd. Hier op zinspeelt de dichter *Ps.* 125: 2, *rondom Jerusalem zijn bergen: alzo is de Heer rondom zijn volk, van nu aan tot in eeuwigheid.* Onder deze was meest vermaard 7. KAART.

De Olijfberg ten oosten van Jerusalem *Zach.* 14: 4. Hij wordt ook bedoeld *Ezech* 11: 23, 1 *Kon.* 11: 7, en lag 5 stadien, dat is omtrent ¼ uur gaans van Jerusalem, eene Sabbathsreize genaamd *Hand.* 1: 12. Wanneer men uit de stad derwaards ging, moest men een dal door, dat in 't midden werdt bewaterd door eene beeke, *Kedron* genaamd *Joh.* 18: 1, zie ook 2 *Sam.* 15: 23, 30. Hij heeft verscheidene toppen. Volgens MAUNDRELL is de noordlijkste top de hoogste, men kan van daar niet alleen Jerusalem en 't omliggende land, maar zelfs de Doode zee beschouwen. Deze berg komt voor, als eene aangenaame en vrugtbaare plaats, beplant met Olijfboomen, van welke men nog eenige op dezelve vindt. Salomo pleegde op denzelven zijne afgoderijen 1 *Kon.* 11: 7. In veel later tijd is die berg zeer vermaard geworden door de verkeering van Jesus Christus *Luc.* 21: 37; als mede in deszelfs nabuurschap aan den voet van dien berg oostwaards, daar men de vlekken *Bethphage* en *Bethanie* had, in welk laatste SIMON *de melaatsche*, als mede LAZARUS met zijne beide zusters MARTHA en MARIA, woonden. — Ook had men aan den voet van den olijfberg westwaards den hof *Gethsemane*, bekend door Jesus ziele-lijden. — Eindelijk is de Zaligmaker van den Olijfberg ten hemel gevaren. *De Olijfberg.*

Er

7. KAART. *De heuvel Gareb.* Er zijn ook nog andere bergen en heuvelen rondom de ſtad Jeruſalem, als de heuvel *Gareb*, deze was gelegen ten noordwesten der ſtad, digt bij de ſtads muur, zie *Jerem.* 31: 38, 39. —— *De berg Eroge.* De berg *Eroge*, waarſchijnlijk bedoeld *Joſ.* 15: 8. en andere meer. —— Wat *Golgotha* betreft, deze was de gerichtsplaats, ten westen van Jeruſalem, en wordt doorgaans mede tot de bergen of heuvelen gerekend, doch komt in de H. S. noch ook bij FL. JOSEPHUS, ook niet bij EUSEBIUS en HIERONIJMUS, onder den naam van *berg* voor.

DALEN.

Dalen. Wij hebben reeds aangemerkt, dat tusſchen Jeruſalem en den Olijfberg een dal gevonden wierd, waardoor de beek Kedron liep, en dat daarom *'t Dal Kedron.* den naam van *'t dal Kedron* droeg. Zommigen ſtellen aldaar ook *'t dal Joſaphats*, doch BACHIENE ſtelt dit dal ruim 5 uuren zuidwestwaards van Jeruſalem. Digt bij 't dal Kedron of zuidoostwaards van de ſtad heeft men *'t Dal Hinnoms.* *'t dal Hinnoms* te zoeken, ook wel *'t dal des zoons Hinnoms* genoemd, *Joſ.* 15: 8, *Hoofdſt.* 18: 16. Deze plaats is zeer misbruikt tot afgoderij, men had in dit dal opgericht 't beeld van den *Moloch*, den afgod der *Ammonieten*, 1 *Kon.* 11: 7, aan welk de Joden hunne kinderen opofferden en verbrandden, 2 *Chron.* 28: 3, vergel. 2 *Kon.* 16: 3, 4. en 2 *Chron.* 33: 6. Dit dal Hinnoms wordt ook *Tophet* genoemd *Jer.* 7: 31, 32. *Hoofdſt.* 19: 6. —— In dit dal wa-

waren zekere hoogten opgeworpen, op welke 7. KAART. de offeranden geschiedden. Men leidt 't woord *Tophet* af van 't woord *Toph*, dat naar 't Hebreeuwsch *een trommel* betekent, om dat, zo men bij overlevering wil, men bij die offeranden trommelde, om 't geschrei der kinderen te verdoven. Met eene zinspeling op 't geen in dit dal plaats had, wordt 't oordeel over SANHERIB, den Koning van *Assyrie*, aangekondigd *Jes.* 30: 33, 't welk men dus vertalen kan: *Dewijl Tophet van gisteren bereid is, is 't ook voor den Koning* (verstaa SANHERIB) *bereid: Hij* (namelijk de Heer) *heeft 't diep en wijd gemaakt, enz.* Men zie de geschiedenis 2 *Kon.* 19: 20—37. De vroome Koning JOSIA heeft dien afgodsdienst vernietigd, en dat dal verontreinigd. 2 *Kon.* 23: 10. Onder de vier volgende Koningen zijn zij tot dien Afgodsdienst van den *Baal* of *Moloch* wedergekeerd, waar op gezien wordt *Jerem.* 2: 23. *Ziet uwen weg* IN HET DAL, *kent wat gij gedaan hebt, enz.* zie ook *Hoofdst.* 19: 1—14. Wegens 't vuur, waarmede dat menschenoffer verrigt werdt heeft dit dal Hinnoms verstrekt tot een zinnebeeld der *helle* of der verdoemenis, onder de benaming van Γέεννα, *Gehenna*, *Matth.* 5: 29, 30. 10: 28. 18: 9. 23: 15, 33. *Luc.* 12: 5. *Jac.* 3: 6. Hiertoe kan men ook brengen *Jes.* 66: 24.

BEGRAAFPLAATSEN.

De Joodsche Meesters willen eenpaarig, *Begraafplaatsen.* dat niemand ooit binnen Jerusalem begraven is,

7. KAART. is, dan de nakomelingen van Davids koninglijk geslacht, en de prophetesse HULDA, waar van men leest 2 *Kon.* 22: 14—20. Doch niet alleen te Jerusalem, maar door 't gansche Joodsche land, was 't in gebruik, hunne dooden buiten de steden te begraven, op een veld, tot eene begraafplaats geschikt. Sommigen hebben gewild, dat de gemeene begraafplaats der inwooners van Jerusalem *'t dal Hinnoms* is geweest, wegens 't geen men leest *Jerem.* 7: 32. en 19: 11. doch dit ziet alleen op de gesneuvelden door *de Caldeën*, bij 't innemen der stad. Met meer grond kan men daar voor houden *'t dal Kedron*, men zie *Jerem.* 31:40; doch 'er waren ook verscheiden graven van bijzondere persoonen, waartoe ook de tuinen of hoven gebruikt werden, 2 *Kon.* 21: 18, 26. *Joh.* 19: 4. Dewijl nu de lijken en graven voor onrein werden gehouden, was men gewoon ter waarschouwing voor de wandelaars, die met witte kalk te bepleisteren, waarop de Zaligmaker zinspeelt *Matth.* 23: 27. En dewijl door langheid des tijds die witheid er afsleet, werden die graven onkenbaar, een regt zinbeeld van geveinsden, *Luc.* 11: 44. —— Men had ook koninglijke begraafplaatsen, zo van Davids geslacht, 1 *Kon.* 2: 10. 2 *Chron.* 32: 33. deze waren binnen Jerusalem; doch er waren koninglijke graven buiten Jerusalem, 2 *Kon.* 21: 18, 26. vergel. 2 *Chron.* 26: 23. Deze koninglijke graven lagen, volgens FL. JOSEPHUS, ten noorden buiten de stad. —— Ten tijde van 's Zaligmakers dood heeft de Joodsche raad aangekogt een akker van zekeren

pot-

potbakker tot eene begraafplaats voor vreemde- 7. KAART.
lingen, en dewijl die gekogt was voor den bloedprijs, waarmede Judas den Heer Jesus verraden heeft, werdt hij *Akeldama*, dat is *een akker des bloeds* genaamd, welk men ten zuiden van Zion even buiten Jerusalem stelt. Die begraafplaats was geschikt voor vreemde Joden en Jodengenooten, die ten tijde der hoogefeesten of anderzins te Jerusalem stierven, gelijk zij ook nog heden strekt tot eene begraafplaats voor de Pelgrims of bedevaardreizigers.

FONTEINEN EN WATERLEIDINGEN.

Fonteinen en Waterleidingen.

Jerusalem was aan een droogen grond gebouwd, doch de inwooners waren niet ontbloot van bronnen, die hun water verschaften, waarop gezinspeeld wordt *Ps.* 46: 5. Welk water in zekere vijvers bewaard werdt. Onder de bronnen had men *de fonteine Siloam* even buiten de stad, ten zuidwesten van den berg Zion, zij was eertijds Gihon genaamd, 1 *Kon.* 1: 33 en 38, 2 *Chron.* 32: 30, en 33: 14. Deszelfs water werdt naar zekere vijvers afgeleid, namelijk *Salomo's vijver*, *Neh.* 2: 14. bedoeld. Op dit water van Siloam wordt gezinspeeld *Jes.* 8: 6, daar de regeering van Davids geslacht bij dezelve vergeleken wordt, integendeel van de harde regeering der *Assyriers*. Behalven deze vijver van Salomo had men nog andere, die mede door 't water der fonteine Gihons werden gevuld, de een *de opperste vijver* genoemd, *Jes.* 7: 3. gelegen bij den hoogen weg van 't veld des Vollers,

Siloam.

De opperste vijver.

7. KAART. 2 *Kon.* 18: 17, zij wordt ook *de oude vijver* genoemd, *Jes.* 22: 11. De andere was *de onderste vijver*, door JEHISKIA gemaakt binnen Jerusalem, 2 *Kon.* 20: 20. Men zie breeder van dezelve BACHIENE *H. Geogr.* 2 *d. bl.* 276 enz.

De onderste vijver.

De Fonteine Etam. *De fonteine Etâm* komt in de H. Schrift niet voor, maar wel bij de Joodsche Rabbijnen, die ons zeggen, dat zij, wat de springbron betreft, op den weg tusschen *Hebron* en *Jerusalem* gevonden wierd, welker water door buizen onder de aarde naar den tempel werdt geleid, doch 't komt ons onbegrijpelijk voor, hoe 't water zo ver van Jerusalem, daar de grond laager is, naar den tempel, die zo hoog lag, kon worden opgevoerd. Dus is misschien die bron nader bij de stad geweest, en 't water, te Jerusalem door onderaardsche buizen gekomen zijnde, door kunst naar den tempel geleid.

De Draakenfontein. *De Draakenfontein* werdt even buiten de stad ten westen gevonden, zij wordt gemeld *Neh.* 2: 13. Mogelijk is dit een der bronnen, die aan de beeke Kedron toevoer van water bezorgd heeft.

De Fonteine Rogel. *De fonteine Rogel*, die men genoemd vindt *Jos.* 18: 16; ook wordt die fontein bedoeld *Jos.* 15: 7, doch in welke laatste plaats onze Overzetters in plaats van FONTEINE *Rogel* de Hebr. woorden vertaald hebben *En-Rogel*, even of 't Hebreeuwsch woord עין, een eigen naam is, daar 't een bron of fontein betekent. Deze fontein lag op de grensscheiding van Juda en Benjamin.

Ein-

Eindelijk kunnen wij nog gewag maken van zeker Badwater te Jerusalem, genaamd *Bethesda*, van 't welk men leest *Joh.* 5: 2—7, welk woord betekent *eene wooning van barmhartigheid* of *weldadigheid*. De rede van die benaming was, om dat bij dit bad zeker gebouw was gesticht met 5 zaalen, of vertrekken, geschikt voor zieke menschen, die eenige kwalen hadden, en op zekeren tijd, nadat een engel dit water had beroerd, die in 't bad afdaalden, genezen werden. Sommigen hebben die vijver blootelijk voor een gezondheids-bron aangezien; anderen denken aan iets ongewoons, bij wijze van wonderwerk; wederom anderen meenen, dat 't geheel verhaal onwaar is, en niet van Johannes zou voordkomen, maar in laater tijd in zijn Euangelie ingevoegd, te meer, om dat FL. JOSEPHUS niets van dit badwater meldt. Deze laatste gedachte is onwaarschijnlijk, want JOSEPHUS vezwijgt veel meer andere gebeurtenissen, ook vinden wij die versen in zeer oude overzettingen, als de *Syrische*, *Æthiopische*, *Italiaansche* en andere. Ook wordt 'er van gewag gemaakt door AUGUSTINUS in de 5de eeuw, door AMBROSIUS in de 4de eeuw, en door TERTULLIAAN in de 3de eeuw. Ook kunnen wij dit badwater voor geen bloote gezondheids-bron houden: waar vindt men op de aarde zulk een bron, in welke zo veelerleie kranken, als blinden, kreupelen, en verdorden, konden genezen worden. In dien tijd en vroeger had men meer buitengewoone dingen, die wel kunnen waar zijn, al worden zij thands niet meer gezien. Deze vijver lezen wij in 't 2de vers,

7. KAART. *De vijver Bethesda.*

7. KAART. was *aan de Schaaps[poort]*, doch 't woord *poort* vinden wij niet in 't Grieksch, dus 't met een ander woord kan ingevuld worden. Sommigen vullen 't in met *bad*, op die wijs: *daar is te Jeruſalem, bij 't ſchaapsbad een vijver, welke in 't Hebreeuwsch wordt toegenaamd Bethesda*, enz. Dan dewijl wij niets met zekerheid daarvan melden kunnen, willen wij hier niet breedvoeriger zijn.

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

AGTSTE EN NEGENDE LANDKAART.

Bevattende GEHEEL PALESTINA, *in deszelfs noordelijk en zuidelijk deel onderſcheiden, met alle de voornaame ſteden, vlekken, enz.*

Deze twee Landkaarten moeten als één gerekend worden, om dat zij aan een gevoegd zijnde te zamen eene aftekening geven van 't Joodſche land, zo als 't zelve op de zesde Landkaart voorkomt; doch 't beſtek is veel grooter, en dus kon de Heer BACHIENE nog wat naauwkeuriger zijn in 't opgeven van den afſtand door Romeinſche mijlen; ook heeft zijn Hooggeleerde zulke plaatſen, in welker waare ligging nog eenigen twijffel overbleef, met een * ſterretje getekend. Uit 't opſchrift dezer twee kaarten, 't welk dus is: *geheel Paleſtina, in deszelfs noordelijk en zuidelijk deel onderſcheiden, enz.* zou iemand ligtelijk verwagten, dat wij deze verdeeling thans volgen zullen; doch de woorden *noordelijk* en *zuidelijk deel* zien in 't geheel niet op eenige Aardrijkskundige verdeeling van 't Joodſche Land; maar alleen op

8, 9 KAART, de tekening dezer landkaarten; 't wil niet meer zeggen, dan dit: op de agtste landkaart vindt men de eene helft van geheel Palestina dat ten noorden ligt, en op de negende kaart treft men de andere helft aan, die in 't zuiden is. — Wij hebben hier die zelfde verdeeling in 't oog te houden, die wij reeds op de zesde Landkaart hebben aangetroffen, namelijk in vier groote deelen, *Judea*, *Samaria*, *Galilea*, en *Perea*, of de Over-jordaansche landstreek.

JUDEA

Judea. maakt 't zuidelijk deel uit, waartoe in dien tijd ook behoorde *Idumea*, en BACHIENE daartoe nog brengt *de vlakte Sarona*, langs de zee, tot aan *Ptolomais*, onder den naam van *'t Bijgevoegde Judea*.

In de beschrijving van de steden en vlekken van dit deel van Palestina zouden wij een begin moeten maken van *Jerusalem*, als de hoofdstad des Joodschen lands, doch deze hebben wij reeds in de vorige verhandeling breedvoerig genoeg beschreeven, dus gaan wij andere steden beschouwen, als:

Bethlehem. *Bethlehem*, een vlek, twee uuren gaans ten zuiden van Jerusalem, zeer vermaard geworden door de geboorte van den Zaligmaker. Oudtijds droeg dit steedje of vlek, gelijk ook deszelfs ommeland, den naam van *Ephrath* of *Ephratha*, *Gen.* 35: 16, 19. *Hoofdst.* 48: 7. waarom deze plaats, ter onderscheiding van een ander *Bethlehem*, gelegen in *Galilea*, den bijnaam kreeg van *Bethlehem Ephrata*, *Mich.* 5: 1.

Het

Het woord *Ephrata* komt af van een woord dat *vrugtbaar zijn* betekent, zeker van de vrugtbaarheid der landſtreek. Bethlehem wordt op de lijst van Juda's ſteden *Joſ.* 15. niet gemeld, waarſchijnlijk om dat 't toen zeer gering was, gelijk 't ook zo voorkomt *Mich.* 5: 1. Wegens de kleenheid der plaats waren ook de inwooners weinig, om in aanmerking te komen onder de duizenden van Juda, men vergelijk 1 *Sam.* 23: 23. 2 *Chron.* 17: 14. Daar men nu onder Israël Overſten had over duizend, honderd, enz., zo komt de aanhaling van *Mich.* 5: 1., die men vindt *Matth.* 2: 6., daar van *Vorſten van Juda*, in plaats *van duizenden van Juda* wordt gemeld, zeer wel te pas. Het was de geboorteplaats van David, ook hebben zijne nakomelingen aldaar een geruimen tijd gewoond, ook na de wederkeering, doch zijn in 't vervolg, uit vrees voor HERODES, naar *Galilea* geweeken, zonder dat dit de geboorte van Jeſus te *Bethlehem* heeft kunnen hinderen, gelijk wij dit zien *Luc.* 2. **8, 9 KAART.**

Thekoa, een ſtedeken, 2 uuren zuidwaards van Bethlehem, heeft eenige vermaarde perſoonen opgeleverd volgens de H. S. 2 *Sam.* 14: 4. 2 *Sam.* 23: 26. *Amos* 1: 1. De nabijgelegen woeſtijn was zeer geſchikt tot de veehoederij, en leverde allerbeste honing op; Johannes de Dooper maakte daar van gebruik, *Matth.* 3: 4. *vergel. vers* 1. *Thekoa.*

Jericho, eene ſtad oostwaards van Jeruſalem niet verre van den Jordaan; 't is eene zeer oude ſtad, door Joſua veroverd en verwoest, *Joſ.* 6, doende eene vloekſpraak over den geenen, *Jericho.*

8,9 KAART. nen, die deze ftad zou herbouwen, en tot eene vesting maken, *vers* 26., welke vloekfpraak in 't vervolg zekeren HIëL heeft getroffen, volgens 1 *Kon.* 16: 34. Men had in die landftreek zeer veel Palmboomen, waarvan Jericho den naam van *Palmftad* droeg, *Deut.* 34: 3. Ook veele balzem-boomen; daarenboven is ook de roos van Jericho vermaard. Deze plaats komt ook in 't N. T. voor, *Luc.* 19. en elders. Het was eene priesterlijke ftad, waar door 't gebeurde, dat op den weg tusfchen Jericho en Jerufalem dikwijls priesters en leviten gevonden wierden.

Gilgal. *Gilgal* was eene ftad of vlek, de eerfte legerplaats van Israël na den overtogt van den Jordaan, *Jof.* 4: 19, gelijk *Abel Sittim* de laatfte legerplaats was aan geene zijde van die rivier, zo moest Israël altoos in gedachtenis houden dien merkwaardigen overtogt door dien ftroom, *Mich.* 6: 5. De naam van *Gilgal* is oorfpronglijk van de befnijdenis des volks, *Jof.* 5: 2—9. Dit *Gilgal* moet onderfcheiden worden van eene andere ftad van dien naam, bij de bergen *Ebal* en *Gerifim*, *Deut.* 11: 30.

Ai. *Ai*, eene ftad in de nabuurfchap van Jericho en Gilgal, *Jof.* 7: 2. Zij was de tweede ftad, door Jofua ingenomen met eene krijgslist, en verwoest, *Jof.* 8: 28, doch naderhand herbouwd, want men vindt naderhand die ftad genoemd *Esra* 2: 28. en *Neh.* 7: 32. Ook was er nog eene andere ftad van dien naam in 't land der *Ammonieten*, *Jer.* 49: 3.

Zemaraim. *Zemaraim*, gelegen bij of op een berg van dien zelfden naam, *Jof.* 18:22, vergel. 2 *Chron.* 13:

13: 4. zij wordt met eene kleene verandering 8,9 KAART.
Jos. 7: 5. *Schebarim* genoemd. (*)

Bethel, eene der oudste en beroemdste steden **Bethel.**
des lands, 4 uuren gaans van Jerusalem, ten noorden, op den weg naar Sichem of Neapolis. Oudtijds werdt Bethel *Luz* genaamd, *Richt.* 1: 23; de oorsprong dezer naamverandering vindt men *Gen.* 28: 10—17. en *Hoofdst.* 35: 6, 7. Deze benaming duidt aan *een huis Gods.* Naderhand is er eenigen tijd de tabernakel en arke des verbonds geweest, zie *Richt.* 18, 20 en 21, zie ook 1 *Sam.* 10: 3, en *Hos.* 12: 5. Dit *Bethel* was na de scheuring der 12 stammen eene dier plaatsen, daar de afgodische kalverendienst verrigt werdt. Men moet deze stad onderscheiden van eene nieuwere stad *Luz*, van welke men leest *Richt.* 1: 26. (†)

Bethaven, dus wordt Bethel wel eens bij **Bethaven.**
verachting, wegens den afgodsdienst, genoemd, *Hos.* 4: 15, 5: 8. en 10: 5, 8. beduidende eene plaats der nietigheid of ongeregtigheid. Doch de

(*) HAMELSVELD in zijne *Aardrijkskunde des Bijbels*, 4 *d.* *bl.* 64. wil 't woord *Schebarim* als geen naam van eene stad hebben aangemerkt, maar vertaalt dit gedeelte van 't vers: *tot dat zij hen geheel verstrooid hadden.*

(†) *Jos.* 16: 2. en 18: 13. wordt nog van een *Luz*, behalven Bethel, gewag gemaakt, en deze plaats schijnt in de nabuurschap van *Bethel* te hebben gelegen. Dit is waarschijnlijk 't oude *Luz*, in wier ommeland *Bethel* lag, na welker bouwing dat steedje in verval raakte, dus kon men van *Bethel* zeggen, dat 't voorheen *Luz* heette, om dat die plaats tot 't grondgebied van dat steedjen behoorde, en de oude naam van *Luz* door 't verval van die stad ging te niet. En mogelijk is dat aloude *Luz* naderhand weer herbouwd, *Richt.* 1: 26. De Heer HAMELSVELD denkt er eenigzins anders over, zie zijn *Bijbelsche Aardr.* 3 *d. bl.* 44 *en* 77, 78.

8,9 KAART. de ſtad, die wij hier bedoelen, is van *Bethel* onderſcheiden, liggende bij *Ai*, en *Michmas*, *Joſ.* 7: 2, 1 *Sam.* 13: 5.

Migron. *Migron*, een vlek of dorp, gelegen tusſchen Ai en Jeruſalem, *Jeſ.* 10: 28. Men zie van die plaats ook 1 *Sam.* 14: 2.

Michmas. *Michmas* lag in den ſtam Benjamins, en niet in Ephraim, gelijk ſommigen gewild hebben, zie *Neh.* 11: 31. Deze ſtad vond men ten oosten van Bethaven, 1 *Sam.* 13: 5. Men had bij Michmas een hollen weg tusſchen ſcherpe ſteenklippen, zeer moeilijk om doortetrekken, vooral met een heirleger, 1 *Sam.* 14: 4, 5. Dit ondervond ook SANHERIB, die met zijne ſtormrammen en ander oorlogsgereedheid, dezen hollen weg niet kon doortrekken, maar zijn krijgsgereedſchap moest afleggen, *Jeſ.* 10: 28, 29.

Geba. *Geba*, eene priesterlijke ſtad in Benjamin gelegen, en wel eens *Geba Benjamins* genaamd, *Richt.* 20: 10, 1 *Kon.* 15: 22, en dit was niet onnodig, nadien er volgens FL. JOSEPHUS nog eene ſtad van gelijken naam lag tusſchen *Ptolemaïs* en *Ceſarea*, dus in den ſtam Azer. Zij is aanmerklijk door een veldſlag en overwinning, die David op de Philiſtijnen had, 2 *Sam.* 5: 25.

Gibea. *Gibea*, ook in Benjamin gelegen, niet verre van Rama, *Richt.* 19: 13. Het moet onderſcheiden worden van een *Gibea* in den ſtam Juda, *Joſ.* 15: 57. genoemd, daarom wordt 't zelve ook wel *Gibea Benjamins* geheeten, 1 *Sam.* 13: 1, 15. *Richt.* 19: 14. Het was de plaats van Sauls geboorte of opvoeding, van hier ook *Gibea Sauls* genaamd,

1 *Sam.*

1 *Sam.* 11: 4. *Jeſ.* 10: 29. Deze ſtad is zeer ten kwaade berugt geworden door zeker geval, *Richt.* 19—21. daarop wordt gedoeld, *Hoſ.* 9: 9, en 10: 9. (*) 8,9 Kaart.

Gibeon, eene ſtad in de nabuurſchap van de twee voorige, gelegen ten noordwesten van Jeruſalem. Zij wordt ook *Gibbār* genaamd, *Esra* 2: 20, vergel. *Neh.* 7: 25. Bij de inneeming van Kanaan werdt deze ſtad door geen Koning geregeerd, maar was eene Republiek, want men leest van geen Koning, hoedanig andere ſteden van Kanaan hadden, maar van oudſten des volks, die als overheden voorkomen, *Joſ.* 9: 11; en onder Gibeon ſtonden nog drie andere ſteden in haar omtrek gelegen, die *vers* 17. genoemd worden, *Chephira*, *Beëroth* en *Kirjath Jearim.* De inwooners van Gibeon maakten met veel list een verbond met Joſua, waardoor zij in 't leven geſpaard, en alleenlijk tot dienstbaarheid verwezen zijn, *Joſ.* 9. Gibeon viel aan de ſtam Benjamin te beurt, doch werdt aan de priesteren ingeruimd, ook is er eenigen tijd de tabernakel geweest, en Zadok de hoogepriester woonde aldaar, 1 *Chron.* Gibeon.

(*) Daar 't woord Gibea *een' heuvel* betekent, zo hebben de overzetters van den Bijbel wel eens misgetast, en hebben dat woord voor den eigen naam eener ſtad aangezien, b. v. onze *Nederlandſche* overzetters, 1 *Sam.* 14: 2, daar wij lezen: *Saul nu zat aan 't uiterſte van Gibea onder den granaaten-boom, die te Migron was.* Dit moet zijn: *Saul nu zat aan 't uiterſte van eenen heuvel, enz.* Want de Koning bevond zich niet te *Gibea*, maar te *Migron.* De Heer HAMELSVELD brengt daartoe ook 1 *Sam.* 22: 6: doch hier heeft de Hoogleeraar een abuis, alzo daar onze *Nederlandſche* overzetters *Gibea* door *eenen heuvel* vertaald hebben. Zie zijn *Aardrijkskunde* 4 *d. bl.* 71.

8,9 KAART. 1 *Chron.* 16: 39, 40. Digt bij de ſtad had men eene groote watervijver, 2 *Sam*, 2: 13 *Jerem.* 41: 12.

Chephira, Beëroth, en Kirjath Jearim. Onder de ſteden, die voor Joſua's tijd onder 't regtsgebied van Gibeon ſtonden, telden wij op *Chephira*, *Beëroth*, en *Kirjath-Jearim*; deze laastgemelde ſtad is in de H. S. vermaard door 't verblijf van de arke des verbonds, die aldaar op een heuvel in 't huis van Abinadab geplaatst werdt 1 *Sam.* 7: 1, 2, welken heuvel eenige uitleggers meenen bedoeld te zijn *Pſ.* 43: 3, door *den berg van Godsheiligheid.* Intusſchen was de tabernakel van de arke des verbonds afgezonderd, die dan eens te *Silo*, dan eens te *Bethel*, dan te *Gibeon* gevonden werdt. Men rekent 't verblijf der arke te *Kirjath-Jearim* op 67 jaaren, wanneer David in 't agtſte jaar zijner regeering die naar Jeruſalem overbragt.

Anathoth. *Anathoth* eene prieſterlijke ſtad in den ſtam Benjamin, gelegen ten noorden van Jeruſalem. Het is de geboorteplaats van den propheet JEREMIA *Jerem.* 1: 1, *Hoofdſt.* 29: 27. Hij bezat in de nabijheid der ſtad een veld of akker, dien hij op Godlijken last gekogt had van zijns Ooms zoon HANANEËL *Jerem.* 32: 6—15, tot een voorteken, dat, ſchoon dit gantſche land door zijne inwooners zou verlaten worden, er nogthans naderhand een tijd komen zou, dat men *huizen*, *velden en wijngaarden koopen zou*, zie *vers* 15, 25, 42—44.

Nob. *Nob* eene ſtad insgelijks in Benjamin, en niet aanſtonds, maar in laatertijd eene prieſterlijke ſtad geworden, 1 *Sam.* 22: 19. Zij was ge-

gelegen tusſchen Geba en Jeruſalem. De Koning Saul heeft in die ſtad een gruwelijken moord doen aanrichten, latende aldaar 87 prieſters, en naderhand alle de inwooners om 't leven brengen, 1 *Sam.* 22: 9—19. Men moet deze ſtad onderſcheiden van *Noba*, voorkomende, *Num.* 32: 42. 8,9 Kaart.

Gallim, eene ſtad behoord hebbende aan den ſtam Juda, zij is van eene onzekere gelegenheid, en niet zeer aanmerkelijk, doch wordt gedacht, *Jeſ.* 10: 40. Ook wordt in 't 31 vers gewaagd van *Madmena* en *Gebim*, die ook niet zeer aanmerkelijk zijn. *Gallim.* *Madmena.* *Gebim.*

Rama eene ſtad in Benjamin, omtrent twee uuren ten noorden van Jeruſalem gelegen. Men vindt ze gemeld *Joſ.* 18: 25, waarſchijnlijk dezelfde ſtad, die genoemd wordt *Rama op Ephraims gebergte*, *Richt.* 4: 5, welk gebergte zich zuidwaards van den ſtam Ephraims uitſtrekte. Deze plaats wordt ook genaamd *Ramathaim.* Doch er zijn andere plaatſen van dien naam, waar van ons Rama moet onderſcheiden worden: eene ſtad in Aſers ſtam, *Joſ.* 19: 29, eene in Naphtali vers 36, eene in Gilead 2 *Kon.* 8: 28, 29. *Rama*, waar van wij hier ſpreeken, is de geboorte plaats van SAMUEL, en door verſcheidene gevallen des Konings Sauls aanmerkelijk 1 *Sam.* 7 *en* 10. Dit *Rama* wordt waarſchijnlijk bedoeld *Jerem.* 31: 15, waar in 't naar gekerm der gevanglijk weggevoerde Jooden naar Babel voorſpeld wordt, die door Rama zouden trekken, *Jer.* 40: 1; wegens eenige overkomst, brengt MATTHEUS dat, bij wijze van accommodatie, op den kindermoord te Bethlehem te huis, (men zie *Rama.*

8, 9 KAART. zie J. MARCK. *Exerc. Text. Exerc.* 20.) Wij houden 't ook daar voor, dat dit *Rama* onder den naam van *Arimathea*, eene ſtad der Jooden, voorkomt *Luc.* 23: 50, 51.

Emmaus. *Emmaus* een vlek 60 ſtadien, dat is 2 en een half uur gaans noordwaards van Jeruſalem; 't moet onderſcheiden worden van eene ſtad *Emmaus*, naderhand *Nikopolis*; als mede van een ander *Emmaus* of *Ammaus*, digt bij *Tiberias*, beroemd door warme baden.

Mispa. *Mispa*, er was meer dan eene ſtad van dien naam, twee in Judea, waar van de eene ſtad tot den ſtam Juda, *Joſ.* 15: 38, de andere tot Benjamin behoord heeft, *Joſ.* 18: 26. Doch behalven deze vindt men nog een *Mispa* aan den voet van *Hermons* gebergte, *Joſ.* 11: 3, 8; in *Gilead*, *Richt.* 11: 29; in 't land der *Moabiten*, 1 *Sam.* 22: 3. Het *Mispa* in Benjamin is in de H. S. 't aanmerklijkst, *Richt.* 20: 1, 21: 1, 1 *Sam.* 7: 5—7; 10: 17, *Jer.* 40: 6, 41: 1—6, en elders.

Engedi. *Engedi*, in vroeger tijd *Hazezon Thamar* genaamd, (*) *Gen.* 14: 7. Deze ſtad was gelegen bij de Doode zee, waarſchijnlijk aan dérzelver noordergedeelte. Op deze ligging aan de zee wordt gedoeld, *Ezech.* 47: 10, waar in eene voorzegging geſchiedt van visſchers bij En-

(*) Het verdient hier aanmerking, 't geen de Heer HAMELSVELD zegt, dat er te *Engedi* ook veele *balſemboomen* wiesſen, en 't woord, 't welk *Hoogl.* 1: 14, door *wijngaarden* is vertaald, in 't gemeen aan allerleie plantſoenen gegeven wordt, zo dat men hier zou moeten vertalen: *Mijn liefſte is mij een Cijprustros in de balſemhoven van Engedi*, zie deszelfs *Aardrijkskunde* 3 D. *bl.* 97.

Engedi, 't geen des te aanmerkelijker is, alzo 8,9 KAART. de Doode zee, of Zoutzee geen visch plagt te hebben, dus eene groote verandering ten goede, 't geen zinnebeeldig op de bekeering van menschen door veelen wordt toegepast. De landouwe was aangenaam en vrugtbaar in Palm- en Dadelboomen; als mede wijngaarden *Hoogl.* 1: 14. Men had in de woestijne aldaar spelonken 1 *Sam.* 24; ook leest men vers 1 en 23 van vestingen van Engedi, waar door men de steenklippen dier woestijne volgens BACHIENE verstaan kan, men vergelijke *Job.* 39: 31, *Jes.* 33: 16. (Zie ook BORCHARDUS *beschrijv. des H. Lands H.* 7. §. 39.)

De Zoutstad aan den oever van de Zoutzee gelegen, *Jos.* 15: 62; men had in de nabijheid een dal van dien naam 2 *Sam.* 8: 13, 1 *Chron.* 18: 12, *Ps.* 60: 2. Volgens sommigen was deze stad dezelfde met *Zoar*, doch volgens anderen onderscheiden. *De Zoutstad.*

Zoar eene der vijf steden, in 't dal *Sittim* gelegen *Gen.* 14: 2, waar van er vier door 't hemels vuur verteerd werden, maar deze plaats, toen *Bela* genaamd, op verzoek van Loth verschoond, en toen *Zoar* geheeten, 't welk *klein* of *gering* betekent, en is tot in laatere tijden onder dien naam bekend gebleven, en niet kort daar na verwoest, gelijk sommigen willen; zij was gelegen aan de zuidelijke tonge der Zoutzee. *Jes.* 25: 5, lezen wij: *haare grendelen zijn naar Zoar*, liever vertalen wij die woorden: *hunne vlugtende zijn naar Zoar*, welker inwooners in 't vervolg van dit vers, wegens hunne wulpsheid en dertelheid, bij eene *driejaarige veerze* worden *Zoar.*

8,9 KAART. den vergeleken; zie ook *Jerem.* 48: 34. *Zoar* is ten tijde der Christenen eene bisſchoplijke ſtad geworden, en in de H. oorlogen wordt zij *Palmer* geheeten.

Maon. *Maon* eene ſtad van Juda, met eene nabij gelegen, woeſtijn, 1 *Sam.* 23. Zij is te onderſcheiden van *Beth Maon Jerem.* 48: 23.

Karmel. *Karmel*, eene ſtad niet verre van Maon op een gebergte in de woeſtijne van Juda, bekend door de geſchiedenis van NABAL 1 *Sam.* 15: 12. De berg, op welken deze ſtad gebouwd was, moet onderſcheiden worden van een anderen berg van dien naam, aan de Groote zee, bij Ptolemaïs.

Ziph. *Ziph*, er zijn twee ſteden van dien naam geweest *Joſ.* 15: 24 *en* 55. De laatsgemelde is met Davids ballingsſchap bekend geworden, door 't verraad, dat de inwooners tegen zijn leven ſmeedden 1 *Sam.* 23, zie ook *Pſ.* 54. Koning Rehabeam liet die ſtad verſterken, beducht voor een inval der Egyptenaaren in zijn land 2 *Chron.* 11: 8.

Juta. *Juta Joſ.* 15: 55, op 't gebergte Juda, waarſchijnlijk dezelfde werwaard Maria reisde, *Luc.* 1: 39. Het was eene prieſterlijke ſtad, *Joſ.* 21: 16, Zacharias en Elizabeth woonden aldaar.

Bethzur. *Bethzur* op 't gebergte Juda, *Joſ.* 15: 58, men vindt er gewag van *Neh.* 3: 16, zij lag niet verre van Hebron, komt meermalen bij FL. JOSEPHUS voor. Eene overlevering wil, dat de kamerling digt bij deze plaats in eene bron door Philippus zou gedoopt zijn; doch onwaarſchijnlijk, deels omdat deze plaats de naaste weg naar Gaza niet was, en de weg der-

derwaards zo rotzig en ongelijk is, dat hij met een wagen niet kan bereden worden. Niet verre van daar ligt 8,9 KAART.

Hebron eene zeer oude ſtad, volgens *Num.* 13: 22, haar voorige naam was *Kirjath Arbah Gen.* 23: 2. De naam *Hebron* is niet ontleend van Kalebs nakomelingen, want die ſtad had reeds dien naam voor MOZES tijd, en is zeer bekend in de geſchiedenis der Eerstvaderen; Abraham woonde met zijn huisgezin in de nabuurſchap bij *'t Eikenbosch van Mamre.* Ook wordt, wegens dit bosch, *Hebron* zelf *Mamre* genaamd *Gen.* 23: 19. Men moet dit Eikenbosch van Mamre onderſcheiden van *'t Eikenbosch More*, in de nabuurſchap van *Sichem Gen.* 12: 6; ook is 't zelve onderſcheiden van dien *Eikenboom*, of liever den *Terpentijnboom* bij Sichem, onder welken Jacob eenige afgoden begroef *Gen.* 35: 4. Deze drie bijzondere plaatſen worden ſomtijds onder elkander vermengd. Bij Hebron was ook gelegen *de akker* en *ſpelonke Machpelah*, tot een familie graf der Eerstvaderen. Deze ſtad is door Joſua, bij de inneeming des lands, aan Kaleb tot een erfdeel gegeven. Naderhand werdt Hebron eene priesterlijke ſtad, zo dat Kalebs geſlacht alleen 't ommeland behield, *Joſ.* 21: 11, 12; vergel. 1. *Chron.* 6: 55, 56. Ook werdt Hebron tot eene vrijſtad verkoren, *Joſ.* 20: 7. *Hebron.*

Debir, niet verre van Hebron, eene ſtad den Stam Juda toegewezen; zij werdt te vooren *Kirjath Sepher* genoemd *Joſ.* 15: 15; ook komt zij voor met den naam van *Kirjath Sanna vers* 49, als mede *Debirah*, gelijk wij dezelve in 't Hebreeuwsch geſpeld vinden. *Joſ.* *Debir.*

8,9 KAART. 10: 39, vergel. *Richt.* 1: 11. Doch moet onderſcheiden worden van een ander Debir, in den Stam Gad *Joſ.* 13: 26. Zij is den prieſteren gegeven volgens *Joſ.* 21: 15.

Berſeba. *Berſeba*, betekenende *een put des eeds*, men ziet den oorſprong van dien naam *Gen.* 21: 22-32. Bij welken put naderhand een ſtad is geſticht, die eerst in 't erfdeel van Juda's Stam viel *Joſ.* 15: 28, doch vervolgens aan Simeon gegeven is *Joſ.* 19: 2, alwaar men ook *Seba* vindt, waarſchijnlijk dezelfde met *Berſeba*, bij verkorting dus genoemd; de Hebr. letter door *en* vertaald, kan ook *of* betekenen, anders zou men in die lijst der ſteden eene plaats te veel vinden; men vergelijke 1 *Chron.* 4: 28. Zij komt als een der zuidelijkſte ſteden des Joodſchen lands voor *Joſ.* 15: 28, vergel. *vers* 21, daarom leest men zo dikwijls *van Dan tot Berſeba Richt.* 20: 1, 1 *Sam.* 3: 20. Toen er waarſchijnlijk nog geene ſtad was, en Abraham, Izaak en Jacob in tenten woonden, hadden zij bij dien put meermaal hun verblijf, en dienden God door offeranden en gebeden. Doch werdt naderhand met andere ſteden eene ſtad van afgoderij 2 *Kon.* 23: 8, daar ge ziet 't geen men leest, *Amos.* 5: 3, en 8: 13, 14.

Harad. *Harad* eene ſtad op de zuidelijkſte grenzen van den Stam Juda, alwaar een der Kanaanitiſche Vorſten, die aldaar Koning was, Israël een nederlaag toebragt, *Num.* 33: 40; waarſchijnlijk dezelfde ſtad, die *Joſ.* 15: 21, *Eder* wordt geheeten.

Horma. *Horma*, niet verre van Harad, eertijds *Zephat* genaamd, *Richt.* 1: 17, vergel. *Num.* 21:

2,

2, 3. (*) Zij werdt eerst aan Juda, nader- hand aan Simeon gegeven, *Jos.* 15: 30 en 19: 4. 8, 9 KAART.

Rimmon lag insgelijks op de uiterste grenzen ten zuiden, en ook eerst aan Juda, toen aan Simeon bedeeld, *Jos.* 15: 32 en 19: 7. *Zach.* 14: 10 komt *Geba* in Benjamin voor, als de noordelijkste stad van 't Koningrijk Juda, en *Rimmon* als de zuidelijkste, zie verder BACHIENE 2 *D. bl.* 605 606. *Rimmon.*

Molada, insgelijks in 't zuidelijk deel gelegen, en is van Juda tot Simeon overgegaan *Jos.* 15: 26 en 19: 2. *Molada.*

Gerar, BACHIENE houdt 't voor waarschijnlijk, dat er twee steden van dien naam geweest zijn, eene in 't eigenlijk Kanaan, tusschen Hebron en de Groote zee, en eene andere stad der Philistijnen, tusschen Kades en tusschen *Sur Gen.* 20: 1, en dus buiten de grenzen der Kanaaniten; in deze laatste plaats heeft Abraham als vreemdeling verkeerd *Gen.* 20: 1, en is Izaak geboren *Gen.* 21: 1—3, gelijk hij ook aldaar als vreemdeling geweest is, *Gen.* 26. *Gerar.*

Rhinokorura of liever *Rhinokolura*, eene stad op de zuidwestelijke grenzen van Palestina, die in den Bijbel niet voorkomt, dan alleen bij de 70 Griekfche overzetters op *Jes.* 27: 12, daar in 't Hebr. gevonden wordt: *van den stroom der rivier, tot aan de beek van Egypte*, (†) 't welk zij vertaald hebben: *van den* *Rhinokolura.*

(*) Hoe men *Num.* 21: 2, 3 te begrijpen hebbe, kan nagezien worden HAMELSVELD *Aardrijkskunde des Bijbels* 3 *D. p.* 128, 129.

(†) De onzen hebben *de rivier van Egypte*, doch 't moet zijn

8,9 KAART. *den ſtroom der rivier*, *tot aan Rhinokorura.* Anderen noemen die ſtad *Rhinokolura*, 't welk aanduidt *zulken*, *dien de neuzen zijn afgeſneden.* STRABO en DIODORUS SICULUS verhaalen, dat zeker Koning van Egypte aldaar kwaaddoeners deed woonen, dien hij de neuzen had laten affnijden.

Raphia en andere ſteden. *Raphia*, *Tappuah*, *Beth-Tappuah*, *Thabatha*, *Anthedon*; ſteden die weinig aanmerkelijk zijn.

Gaza. *Gaza*, eene der vijf Vorſtelijke ſteden der Philiſtijnen *Joſ.* 13: 3, 1 *Sam.* 6: 17, 't was eene aloude ſtad, want zij wordt *Gen.* 10: 19 gemeld, als 't uiterſte des lands Kanaan ten zuiden. Zij werdt Juda toegewezen, doch bleef in de bezitting der Philiſtijnen tot Salomo's tijd. Deze ſtad heeft in laater tijd veel geleden door den Egyptiſchen Koning PHARAO NECHO, waar op gedoeld wordt *Jerem.* 47: 1. Doch eer dit voorviel, propheteerde Jeremias 't oordeel over die plaats, 't welk haar nog laater zou te beurt vallen *Jerem.* 47: 5, zie ook *Am.* 1: 6, 7. *Zeph.* 2: 4. *Zach.* 9: 5, 't welk uitgevoerd is door ALEXANDER DE GROOT, die uit *Sijrie*, en dus van 't noorden naar *Egypte* trok. Het is na de verwoeſting, die 't een en ander maal ondergaan heeft, weer herbouwd, en verſterkt door GABINIUS; dus moet men *Hand.* 8: 26, 't woord *woest* niet tot de ſtad brengen, noch men behoeft het te vertalen door *onbemuurd* of on-

zijn *beek van Egypte*, want wij vinden daar 't Hebr. woord *Nachal* en niet *Nahar*.

ongesterkt, maar 't behoort tot den weg naar Gaza, welke *woest* was, dat is, naar 't gebruik van 't woord ἔρημος, *eenzaam*, daar men geene huizen vindt, welke weg van Jerusalem de naaste was, in vergelijking van eenen anderen, die door Bethlehem liep. Zij komt ook als eene welvaarende stad voor bij POMPONIUS MELA, PLINIUS, STEPHANUS, in *de reisbeschrijving* van ANTONINUS, en elders. Zie WESSELINGII *Annot. ad Itiner.* ANTONINI. 8,9 KAART.

Askelon ook eene der vijf Philistijnsche hoofdsteden. Die van Juda hebben deze stad, benevens *Gaza* en *Ekron*, een korten tijd bezeten *Richt.* 1: 18, maar de Philistijnen hebben die naderhand weer veroverd, zie *Hoofdst.* 3: 3; en *Askelon* is in hunne magt gebleven tot op de regeering van Salomo 1 *Kon.* 4: 24. STRABO meldt, dat in den omtrek van *Askelon* veel *uijen* wast, welke wij *Shalotten* noemen; in 't Latijn is de naam dier plant *Ascalonia*. *Askelon.*

Asdod, almede eene der Philistijnsche Vorstelijke steden, die door den Stam van Juda ook niet kon overmeesterd worden, en merkwaardig is door den afgod *Dagon* 1 *Sam.* 5: 1—4, daar wij lezen in 't 4 *vers*, dat het hoofd en de hand-palmen van dat afgodsbeeld op den dorpel des tempels waren gevallen, waar op dan volgt *vers* 5: *daarom treden de priesteren Dagons, noch alle, die in 't huis Dagons komen, op den dorpel Dagons te Asdod niet, tot op dezen dag.* Hier uit kan men ophelderen *Zeph.* 1: 9. *Ik zal ten zelfden dage bezoeking doen, over allen, die over den dorpel springt.* Deze stad is almede door Salomo overwonnen, ge- *Asdod.*

 lijk

8,9 KAART. lijk men kan opmaken uit 1 *Kon.* 4: 24. Zij is in laater tijd door PSAMMITICHUS, Koning van *Egypte*, die ten tijde van Juda's Koning Manasse regeerde, ingenomen en verwoest, tot vervulling der prophetien *Amos* 1: 8, *Hoofdst.* 3: 9—11, *Zeph.* 2: 4. Vervolgens schijnt deze stad min of meer herbouwd, want de inwooners van *Asdod* booden de Jooden veel tegenstand in den opbouw van den tempel te Jerusalem *Neh.* 4: 7; doch wat laater begingen de Jooden de onvoorzichtigheid, van *Asdodische* wijven en bijwijven onder hen te doen woonen, bij welken zij kinderen verwekten, die eene gemengde taal, namelijk ook de *Asdodische* taal hunner moeders spraken *Neh.* 13: 23—27.

Gath. *Gath*, mede eene der hoofdsteden van 't land der Philistijnen; er waren meer steden van dien naam, doch met eenige omschrijving, als *Gath Hepher Jos.* 19: 13, en andere. Ter onderscheiding wordt deze stad ook wel eens genoemd *Gath der Philistijnen Am.* 6: 2. Aanmerkelijk is 't geval, dat ons verhaald wordt, 1 *Chron.* 7: 20—22, hoe *de Gaditen* negen zoons van Ephraim gedood hebben bij gelegenheid, dat *de Gaditen* waren afgekomen om hun vee te nemen, welke gebeurtenis moet voorgevallen zijn, toen Israël in Egypte woonde, eer er nog Philistijnen te *Gath* en in dien omtrek waren, maar nog Kanaaniten gevonden werden. Deze stad zou den Stam *Dan* zijn te beurt gevallen, dewijl zij in deszelfs erflot lag, doch de Philistijnen hadden die nog in Davids tijd in hunne magt, welke daar zelfs eene schuilplaats tegen Saul zogt 1 *Sam.*

21:

21: 10—15, *Hoofdst.* 27: 1—7, doch David 8,9 KAART,
aan de regeering komende, heeft die ſtad ingenomen 1 *Chron.* 18: 1. Sommigen willen, dat dit *Gath* bedoeld wordt onder den naam van *Meteg-Amma* 2 *Sam.* 8: 1.

Ekron. *Ekron* is de noordelijkſte van de vijf Vorſtelijke ſteden der Philiſtijnen *Joſ.* 13: 3. Zij viel den Stam Juda te beurt, doch werdt naderhand aan Dan overgegeven, maar de Philiſtijnen zijn meest al in 't bezit gebleven.

Eleutheropolis. *Eleutheropolis* komt wel nergens in de H. S. voor, noch ook bij JOSEPHUS, om dat zij in laater tijd is gebouwd, doch komt dikwijls voor bij ongewijde Schrijvers, en is de geboorte-plaats van den Kerkleeraar EPIPHANIUS. Zij was gelegen 20 Romeinſche mijlen van Jeruſalem, en 24 van Askelon. Het is onzeker, wanneer, en door wien deze ſtad geſticht is.

Azeka. *Azeka* *Joſ.* 15: 35, alwaar die ſtad tot den Stam Juda wordt gebragt. EUSEBIUS en HIERONYMUS plaatſen dezelve tusſchen Eleutheropolis en Jeruſalem.

Socho. *Socho*; er zijn twee ſteden van dien naam geweest in den Stam Juda, eene in de laagte, en eene op 't gebergte *Joſ.* 15: 35, 48. Sommigen houden *Socho* 1 *Kon.* 4: 10, nog onderſcheiden van de twee voorige.

Adullam. *Adullam*, eene oude ſtad, men leest reeds van dezelve *Gen.* 38: 1. EUSEBIUS en HIERONYMUS houden die ſtad ten onregte dezelfde te zijn met *Eglon*, en EUSEBIUS beſchrijft die, als een groot vlek. Zij is eene der Koninglijke ſteden onder de Kanaaniten geweest *Joſ.* 12: 15, en werdt, na de over-

M 4 win-

8,9 KAART. winning, aan Juda's Stam toegewezen *Jos.* 15: 35. In derzelver nabuurschap had men eene groote spelonke onder een steenrots, in welke David zich wel eens verborgen heeft, en in welke wel 400 mannen eene schuilplaats konden vinden 1 *Sam.* 22: 1, 2. — Die zelfde spelonk heeft in veel laater tijd nog tot eene wijkplaats gediend voor de Christenen van *Thekoa*, als *de Saraceenen* in de nabijheid hunner stad gekomen waren, om 't land uitteplunderen, zogten zij in die spelonken met hunne vrouwen kinderen en vee veiligheid. (*)

Maresa. *Maresa* wordt in de lijst van Juda's steden gevonden *Jos.* 15: 44, de ligging is niet volkomen zeker, waarschijnlijk 2 Romeinsche mijlen van Eleutheropolis, naar 't zuiden of zuidwesten, mogelijk dezelfde met *Morescheth Mich.* 1: 14, en de geboorte-plaats van MICHA, die een *Moraschthiter* wordt geheeten, De naam der stad betekent *eene erflijke bezitting*, en daar op wordt gezinspeeld *Mich.* 1: 15, bedoelende SANHERIB, Koning van *Assijrie*, welke die stad zoude innemen 2 *Kon.* 18: 13. Zij heeft te eeniger tijd onder de heerschappij van Gath behoord, gelijk men kan opmaken uit *Mich.* 1: 14.

Achzib. *Achzib* wordt *Jos.* 15: 44, op de lijst van de steden van Juda gesteld, en daar 't woord *Achzib een leugen* betekent, zo wordt er op die benaming eene zinspeling gemaakt *Mich.* 1: 14. *De huizen van Achzib zullen den Koningen Israëls tot een leugen zijn.* Het geen zeggen wil de huizen der stad Achzib zullen

(*) Vid. G. TIJRUS *de Bell. Sacr. L.* 15. *C.*

len niet voldoen aan de verwagting, die hunne Koningen daar van zullen hebben, en 't geweld der vijanden niet kunnen wederstaan, zie 2 *Kon.* 18: 13. 8,9 KAART.

Lachis, eene zeer vermaarde stad in den Stam Juda, tusschen 't gebergte, en de groote zee *Jos.* 15: 39. Zij is naderhand door SANHERIB, Koning van *Assijrie* veroverd, zie 2 *Kon.* 18; men zie ook de voorzegging *Mich.* 1: 13, alwaar men weder eene toespeling op den naam vindt, want *Lachis*, *een wandelaar*, en *Larechesch*, *snelle dieren* verschillen niet veel. Zij is ook daarna door NEBUKADNEZAR ingenomen *Jerem.* 34: 7. *Lachis.*

Kehila, agt Romeinsche mijlen ten zuidoosten van Eleutheropolis; zij is in de H. S. bekend door David, die dezelve ontzet heeft, toen zij door de Philistijnen was belegerd, 1 *Sam.* 23: 1—5, welke trouw van David zij niet dankbaar zouden erkend hebben, en David in Sauls handen overgeleverd hebben, indien hij niet van daar was geweken *vers* 6—13. Sommigen willen, dat David bij die gelegenheid *Ps.* 55 hebbe opgesteld, en willen, dat op de stad en hare inwooners toepasselijk is 't geen men aldaar vindt *vers* 10—12. Zij wordt *Neh.* 3: 17, 18 *Kegila* genaamd. *Kehila.*

Makkeda, tot den Stam Juda behoorende *Jos.* 15: 41, agt mijlen van Eleutheropolis. In de nabijheid dier stad had men eene spelonke, in welke vijf koningen zich verstoken hadden *Jos.* 10: 16—27. *Makkeda.*

Libna is eene stad van onzekere gelegenheid, doch lag in 't algemeen in de landstreek van Eleutheropolis, zij lag in Juda's *Libna.*

8,9 KAART. Stam, *Jos.* 15: 42, doch is daar na eene priesterlijke stad geworden *Jos.* 21: 13; zij was de geboorteplaats van JEREMIA, wiens dogter *Hamutal* gehuwd was aan Koning JOSIA 2 *Kon.* 23: 31. Die plaats moet men onderscheiden van *Libna Num.* 33: 20; ook van *Libnath* in den Stam Aser.

Jarmuth, en andere steden. *Jarmuth*, *Eglon*, *Nezib*, *Estemo*: steden, die niet veel aanmerking verdienen.

Ziklag. *Ziklag* behoorde eerst tot Juda *Jos.* 15: 31, is daarna aan Simeon gegeven, *Jos.* 19: 5. Naderhand door de Philistijnen bemagtigd; in Sauls tijd behoorde zij aan ACHIS, Koning van *Gath*, die dezelve aan David, welke tot hem voor Saul gevlugt was, in eigendom schonk, tot eene erflijke bezitting voor zijn geslacht 2 *Sam.* 27: 5, 6. Deze stad lag ten noorden van de beeke Bezor.

Ether of Jathir, en Asan. *Ether* of *Jathir* en *Asan*, steden, die op de lijst van Judas stam voorkomen, doch daarna aan Simeon bedeeld, en vervolgens Priesterlijke steden geworden, *Jos.* 15, 19 en 21, 1 *Chron.* 6: 59.

Bezek. *Bezek*, bekend door ADONI BEZEK *Richt.* 1: 3—7, lag in den Stam Juda, niet verre van Jerusalem.

Aphek. *Aphek*, eene van Juda's steden, *Jos.* 15: 53, moet onderscheiden worden van een ander Aphek in den Stam Aser *Jos.* 19: 30, is merkwaardig door de nederlaag der Israëllers tegen de Philistijnen, 1 *Sam.* 4: 1, 2.

Zenan. *Zenan*, eene stad in Juda *Jos.* 15: 37, zij wordt *Micha* 1: 11, *Tzaänan* genaamd; dit woord betekent *uitgaan*, en wordt aldaar eene toespeling gemaakt op dien naam, bij gele-

legenheid van SANHERIBS heirleger, als hij een aanſlag maakte op Jeruſalem. 8,9 KAART.

Zorah, een ſtad van Juda, naderhand aan Dan afgeſtaan, *Joſ.* 15: 33. *Hoofdſt.* 19: 41. Zij is de geboorteplaats van SIMSON geweest *Richt.* 13: 2, 24. *Zorah.*

Esthaol, nabij Zorah, insgelijks van Juda aan Dan afgeſtaan *Joſ.* 15: 33 en *Hoofdſt.* 19: 41. *Esthaol.*

Thimnah, eene oude ſtad, die reeds voorkomt, *Gen.* 38: 12—24; al mede van Juda aan Dan gekomen, *Joſ.* 15: 57 en *Hoofdſt.* 19: 43, doch is meest onder de magt der Philiſtijnen geweest. Die ſtad moet onderſcheiden worden van *Thimnath Serah* in Ephraims Stam *Joſ.* 19: 50. *Thimnah.*

Bethſemes, in den Stam Juda, naderhand den Prieſteren gegeven *Joſ.* 21: 16, zij moet onderſcheiden worden van *Ihr Semes* in den Stam Dan *Joſ.* 19: 41. Zij is aanmerkelijk door de Arke des verbonds, en 't geval, 't geen wij lezen 1 *Sam.* 6, daar men 't 19 *vers* dus kan lezen: *Hij ſloeg van 't volk zeventig mannen, namelijk vijftig* [*uit*] *duizend.* Zie ook FL. JOSEPHUS *Ant. l.* 6. *Cap.* 2. *Bethſemes.*

Jamnia komt met dien naam in de H. S. niet voor, maar wel bij andere Schrijvers, zij is dezelfde die *Joſ.* 15: 11, *Jabneël* heet, en 2 *Chron.* 26: 6, *Jabne;* zij lag tusſchen Dioſpolis en Askelon. *Jamnia.*

Modin, zeer bekend in de boeken der Machabeën; zij lag nabij Dioſpolis of Lijdda. *Modin.*

Joppe, eene oude ſtad, welke met dien naam voorkomt *Hand.* 9, 10, *en* 11; in 't O. T. wordt dezelve genaamd *Japho Joſ.* 19: 46, welke benaming ſchijnt aftekomen van een *Hebr.* woord *Joppe.*

8,9 KAART. woord 't welk *ſchoon zijn* betekent, en met de ſchoone ligging, aan de groote zee, westwaards van Jeruſalem, zeer wel overeenkomt. In de verdeeling van Kanaan wordt *Japho* wel genoemd bij de grenzen van den Stam Dan, doch op de lijst dier ſteden niet geplaatst, waarſchijnlijk, om dat zij toen nog volkomen in de magt der Kanaaniten, of eene plaats van zeer weinig aanbelang geweest is. — De ſtad zelve is ook zo zeer niet berugt geweest, als wel derzelver haven, inzonderheid ten tijde van Salomo 1 *Kon.* 5: 9, en van Esra *Esr.* 3: 7, wanneer 't hout van den Libanon, 't welk ter zee tot *Japho* kwam, in die haven werdt ontladen, en naar Jeruſalem gevoerd. Ook is dezelve in 't geval van Jonas, die daar ſcheep ging, bekend. *Joppe* was in der Apostelen tijd de woonplaats van TABITHA, en van SIMON den leerbereider, die zijn huis buiten de ſtad aan de zee had. Thands is deze ſtad nog zeer bekend, meest onder den naam van *Jaffa*, de reizigers naar Paleſtina komen in die haven aan, waar van 't grootſte aantal uit bedevaartreizigers naar 't H. Land beſtaat.

Ramla. *Ramla*, niet zeer verre van Joppe moet onderſcheiden worden van *Rama* op Ephraims gebergte. Dit *Ramla* komt nergens in de H. S. voor, maar is eene ſtad van laater tijd.

Lijdda. *Lijdda* ligt nabij Joppe *Hand.* 9: 38, zij komt in 't O. T. voor met den naam van *Lod*, behoorende tot Benjamins Stam 1 *Chron.* 8: 12, *Neh.* 11: 35. Zij wordt bij de Griekſche Schrijvers *Diospolis* geheeten.

Aja-

Ajalon eene ſtad in den Stam Dan, doch aan de Leviten afgeſtaan, *Joſ.* 19: 42, *Hoofdſt.* 21: 24. Deze plaats is vermaard geworden door 't wonderwerk ten tijde van de overwinning op de Kanaaniten *Joſ.* 10: 12. Men plaatst dezelve een uur ten westen van Gibeon. Zij is naderhand door de Philiſtijnen ingenomen 2 *Chron.* 28: 18. Sommigen denken, dat er nog eene ſtad van dien naam geweest is, en brengen daartoe bij 1 *Chron.* 8: 13, en 2 *Chron.* 11: 10, doch de Heer BACHIENE tragt te bewijzen, dat deze gedachte geen grond heeft. 8,9 KAART. *Ajalon.*

Opper- en *Neder-BethHoron*, twee ſteden in Ephraims Stam, op deszelfs grenzen gelegen, doch eene derzelver is aan de Leviten gegeven, *Joſ.* 21: 22. Daar nu *Beth-Horon een plaats der holligheden* aanduidt, wil men, dat die benaming naar de ligging is ingericht, *Opper-Beth-Horon* lag op een berg en *Neder-Beth-Horon* in de vlakte, tusſchen beide liep een hollen weg, welke *Joſ.* 10: 11 *de afgang van Beth-Horon* wordt geheeten. Salomo heeft deze ſteden laten bouwen, dat is herbouwen, of verſterken 2 *Chron.* 8: 5. *Opper- en Neder-Beth-Horon.*

Gazer lag ook in den Stam Ephraim *Joſ.* 16: 3, en is den Leviten gegeven, doch de Kanaaniten zijn er niet geheel uitverdreven *Joſ.* 16: 10, *Richt.* 1: 29. In Salomo's tijd heeft Pharao, Koning van Egypte, die ſtad ingenomen, en ten geſchenke aan zijne dochter, Salomo's huisvrouw gegeven. 1 *Kon.* 9: 16. FL. JOSEPHUS beſchrijft die ſtad, als gelegen in 't land der Philiſtijnen, (*Ant. l.* 8. *c.* 11.) *Gazer.*

An-

8,9 KAART. *Antipatris.* *Antipatris*, eene ſtad, geſticht door Herodes den Groot, en ter eer van zijnen Vader *Antipater* dus genaamd. Zij lag op den weg van Jeruſalem naar Ceſarea *Hand.* 23: 31, 32.

Gilgal. *Gilgal*, eene ſtad, die onderſcheiden moet worden van een ander *Gilgal* bij Jericho. Dit *Gilgal* lag in de vlakte van Saron, *Deut.* 11: 30, *Joſ.* 12: 23. In deze laatſte plaats lezen wij van *een Koning der heidenen te Gilgal.* Waartoe het bijvoegſel *heidenen* of *volken* diene, heeft aan de geleerde veel bedenking gekost; de zwaarigheid verdwijnt, indien wij de woorden vertalen: *de Koning van Gojim bij Gilgal*, dan denke men hier aan eene ſtad *Gojim*, die dan naar de ligging zou onderſcheiden worden bij Gilgal, wegens eene andere ſtad *Gojim* in Aſſijrie *Gen.* 14: 1.

Apollonia. *Apollonia*, eene ſtad tusſchen Joppe en Ceſarea, gelegen aan de zee, komt in de H. S. niet voor, want de ſtad Apollonia *Hand.* 17: 1, lag niet in *Paleſtina*, maar in *Macedonia.*

Bether. *Bether*, eene ſtad, welke ſommigen voor de zelfde houden met *Beth-Horon.* Deze ſtad is in de kerkelijke geſchiedenis berugt wegens 't bedrijf van den valſchen Mesſias BARKOCHAB.

Sarona. *Sarona*, eene ſtad in de vlakte van dien zelfden naam gelegen, zij komt voor *Hand.* 9: 35, waarſchijnlijk is 't dezelfde ſtad, die *Joſ.* 12: 18 *Lasſaron* wordt genaamd. Men leest ook van eene ſtad *Saron* aan de overzijde van den Jordaan, die van deze moet onderſcheiden worden 1 *Chron.* 5: 16.

Ce-

Cesarea Palestina, er is meer dan eene stad, die *Cesarea* heette, zo buiten *Palestina*, als ook in 't zelve, daar men behalven deze stad nog van een *Cesarea Philippi* vindt gemeld, welke met dit niet moet verward worden. *Cesarea Palestina* wordt ook wel alleenlijk *Cesarea* genaamd, eertijds heette die stad *strato's tooren* of *burgt*, doch HERODES DE GROOT, die stad zeer verbeterd hebbende, heeft die *Cesarea* genaamd; en wordt na die verbetering door JOSEPHUS, als de grootste stad van *Judea*, beschreven; de meeste inwooners waren Grieken of heidenen, en weinige Jooden. Men zie van dezelve *Hand.* 10, 11, 18, 21, enz. 8,9 KAART. *Cesarea Palestina.*

Dor, eene stad, noordwaards van Cesarea, aan de zee gelegen; men vindt die stad *Jos.* 11: 2, en *Jos* 12: 23 lezen wij *Naphat Dor*, 't geen zo veel zegt, als *'t ommeland van Dor* zij is aan den halven Stam Manasse toegedeeld *Jos.* 17: 1. *Dor.*

Meer andere steden van *Judea*, die niet veel in opmerking komen, gaan wij voor bij en stappen over tot

SAMARIA.

Samaria, de hoofdstad van dit Landschap, zij is lang na de verdeeling van *Kanaan*, welke in Josua's tijd voorviel, gesticht, en wel door OMRI, Koning van Israël, in 't 57 jaar na de scheuring des rijks, die den eersten grondslag daartoe gelegd heeft, 1 *Kon.* 16: 23, 24. Den berg, op welken Omri de stad bouwde, had hij gekogt voor twee *Samaria.*

ta-

8,9 KAART. talenten zilvers, van den eigenaar, die SEMER, of, naar de Hebr. uitſpraak, SCHEMER heette; van daar, dat de Koning naar dezen Schemer de ſtad *Schomron* genaamd heeft, doch in onze Nederlandſche overzetting vinden wij *Samaria*, ontleend uit de griekſche vertaling des O. T. dewijl zij onder die benaming 't best bekend is. Zij is de hoofdſtad vnn 't Koningrijk van Israël geweest, daarom wordt dezelve *Jeſ.* 7: 9, *'t hoofd van Ephraim*, onder welke de tien Stammen voorkomen, genaamd. Het is eene aanzienlijke ſtad geweest, voorzien met een pragtig ſlot tot de Koninglijke hofhouding, doch zeer overgegeven aan de afgoderij; men had er een tempel voor den Baäl; die door eene menigte prieſters aldaar gediend werdt 1 *Kon.* 16. En daarom werden de inwooners door de propheeten ſcherpelijk beſtraft en bedreigd *Ezech.* 16 *en* 23, *Hoſ.* 7 en 10, *Mich.* 1, *Am.* 3 en 8. *Samaria* is tweemaal door BENHADAD, Koning van *Sijrie*, vrugteloos belegerd 1 *Kon.* 20, en 2 *Kon.* 6 *en* 7; doch werdt in laater tijd door SALMANESER, Koning van *Asſijrie*, veroverd 2 *Kon.* 17 en 18. Dat de ſtad in dien tijd verwoest is, lijdt geen twijfel; dit was voorſpeld *Mich.* 1: 6. Zij is naderhand door de *Chuteën* herbouwd, doch in volgende tijden weer verwoest, door JOHANNES HIJRKANUS, tot dat dezelve door GABINIUS, den *Romeinſchen* ſtadhouder van *Sijrie*, herbouwd, en door Koning HERODES DE GROOT vergroot en verſterkt is, die aan dezelve ter eere van Keizer AUGUSTUS, den naam van *Sebaste* gaf, doch blijft in de Schriften

ten van 't N. T. den naam van *Samaria* behouden. 8,9 KAART.

Sichem, eene ſtad, gelegen bij de bergen *Gerifim* en *Ebal*, is eene zeer oude ſtad; men vindt reeds dezelve *Gen.* 33: 18. Bij de verdeeling des lands is zij aan den Stam Ephraim te beurt gevallen, doch werdt vervolgens afgeſtaan aan de Leviten, en tevens eene vrijſtad *Joſ.* 20 *en* 21. *Sichem* is in de H. S. door meer dan een geval merkwaardig, als in 't geval van DINA, Jacobs dogter, met de gevolgen *Gen.* 34; als naderhand door JOSUA, die de hoofden van Israël daar deed vergaderen, en 't verbond met God vernieuwen *Joſ.* 24. Deze ſtad heeft eene groote verwoesting ondergaan door ABIMELECH *Richt.* 9. De ſtad is naderhand weer herbouwd, en eenigen tijd de hoofdſtad des Koningrijks der tien Stammen geweest 1 *Kon.* 12: 25. In 't N. T. wordt die ſtad *Sichar* geheeten *Joh.* 4: 5. Bij de ongeweide Schrijvers wordt zij *Neapolis*, dat is, naar 't grieksch, *de nieuwe ſtad*, genaamd, hoewel ſommigen twijfelen, of *Neapolis* wel volſtrektelijk op dezelfde plaats als *Sichem* gelegen hebbe. Men moet dezelve onderſcheiden van *Neapolis Hand.* 16: 11, 't welk eene ſtad was in *Macedonie.* — In de nabuurſchap van *Sichem* kan men nog eenige dingen aanmerken, als: Het *Eikenbosch Moreh Gen.* 12: 6. *Deut.* 11: 30. — *Jacobsveld*, een ſtuk lands, dat Jacob van HEMORS zoons had gekogt, en aan zijn zoon JOSEPH heeft geſchonken *Gen.* 33. *Hoofſt.* 48: 22, alwaar Joſeph is begraven, *Joſ.* 24: 32. — *De fontein Jacobs Joh.* 4: 6, welke eene waterput

8,9 KAART. was, die op 't veld van Jacob gevonden werd, en misschien door dien eerstvader zelven gegraven was.

Iskarioth. *Iskarioth*; de overlevering wil, dat dit een vlek geweest is, gelegen ten oosten van Samaria en Sichem, en de geboorteplaats, zo men wil, van *den verrader* JUDAS. (*)

Thebez. *Thebez Richt.* 9: 50—55. Sommigen plaatsen deze stad ver van Sichem, wel 13 Romeinsche mijlen; anderen willen, dat zij slegts eene stadie van daar gelegen hebbe.

Aruma. *Aruma*, eene stad, welker gelegenheid men niet zeker weet. *Richt.* 9.

Luz of Luza. *Luz* of *Luza Richt.* 1: 22—26.

Thirsa. *Thirsa*, eene stad, welker ligging niet naauwkeurig kan bepaald worden. Zij is een tijd lang de hoofdstad van 't rijk der tien Stammen geweest 1 *Kon.* 14: 12, 17; doch 't Koninglijk slot te *Thirsa* door ZIMRI vernield zijnde, is Samaria de hoofdstad geworden 1 *Kon.* 16: 15—18.

Michmethoth. *Michmethoth Jos.* 16: 6, *Hoofdst.* 17: 7.

Aser. *Aser Jos.* 17: 7, welker inwooners volgens BACHIENE *Aschuriten* genoemd worden 2 *Sam.* 2: 9. (†).

Atha-

(*) HAMELSVELD zegt (*Aardr.* 4 *D. bl.* 454.) „ Deze „ overlevering verwerpen wij met regt. *Iskarioth* is *een man* „ of *burger* van *Karioth* of *Kerioth* in *Juda*, *Jos.* 15." Met welk regt de Heer HAMELSVELD die overlevering verwerpt, wordt niet gezegd; ook is er nog verschil onder de uitleggers of ISKARIOTH wel *een man* of *burger van Karioth*, met opzicht tot den persoon van JUDAS *den verrader*, aanduidt. Vid. WOLFII *cur.* KOECHERI *anal. in Wolfii curas ad. h. l.*

(†) HAMELSVELD wil hier liever die van den Stam Aser, de *Aseriten*, verstaan hebben. *Aardr.* 4 *D. p.* 50.

Atharoth. Jos. 16: 2, 7; ook waren nog verscheiden andere steden van dien naam in 't Joodsche land. 8, 9 KAART. *Atharoth.*

Thappuach lag in 't erfdeel van Manasse, welker ommeland tot dien Stam behoorde, doch de stad zelve aan Ephraim *Jos.* 17: 7, 8. *Thappuach.*

Drusias, een stad, gelegen tusschen Neapolis en Antipatris, komt in de H. S. niet voor. *Drusias.*

Thimnath Serah Jos. 19: 50, deze stad is 't eigendom van Josua geworden, alwaar hij ook begraven is *Jos.* 24: 29, 30, *Richt.* 2: 8, 9. Zij moet onderscheiden worden van *Thimnath*, in den Stam Dan. *Thimnath Serah.*

Samir, in welke stad de richter THOLA heeft gewoond, *Richt.* 10: 1, moet onderscheiden worden van eene andere stad, op 't gebergte Juda *Jos* 15: 48. *Samir.*

Sehirath Richt. 3: 26. *Sehirath.*

Anuath een vlek bij FL. JOSEPHUS voorkomende. *Anuath.*

Ephraim 2 *Sam.* 13: 23; zij wordt 2 *Chron:* 13: 19, *Ephron* genaamd. *Ephraim.*

Korea, en *Akrabbin*; deze plaetsen komen in de H. S. niet voor. *Korea en Akrabbin.*

Siloh, eene stad ten noorden van Bethel *Richt.* 21: 19, alwaar onze overzetters in plaats van *Bethel* gesteld hebben *'t huis Gods*. Volgens *Jos.* 18: 1, werd er de tabernakel opgericht. Zie ook *Richt.* 21: 19, 1 *Sam.* 1: 3. Niet verre van *Siloh* heeft waarschijnlijk gelegen de plaats *Bochim Richt.* 2: 1 *en* 5, 't welk *eene plaats der weenenden* aanduidt. *Siloh.*

Lebona Richt. 21: 19. *Lebona.*

Doch, een slot in de vlakte van Jericho. *Doch.*

8,9 Kaart. *Phasaëlis.* *Phasaëlis*, eene stad door Koning HERODES in die vlakte gesticht.

Archelais. *Archelais*, eene stad digt bij de voorige, door ARCHELAUS, zoon van Herodes, gesticht.

Abelmehola. *Abelmehola*, eene stad In Issaschars erfdeel, de geboorteplaats van ELISA 1 *Kon.* 19: 16. Zij wordt ook gemeld *Richt.* 7: 22, 1 *Kon.* 4: 12.

Enon. *Enon* bij *Salim*, alwaar Johannes doopte *Joh.* 3: 23. *Salim* was een stad of vlek na bij den Jordaan, ten tijde van HIERONIJMUS *Salumias* genaamd. *Enon* is waarschijnlijk eene fontein geweest, digt bij dat *Salim*, ten westen van den Jordaan. (*)

Zarthan. *Zarthan Jos.* 3: 16, 1 *Kon.* 4: 12. Mogelijk moet deze stad onderscheiden worden van *Zarthana* 1 *Kon.* 7: 46.

Bethsean. *Bethsean*, eene stad aan den Stam Manasse toe bedeeld, *Jos.* 17: 11, doch niet vermeesterd; zelfs was zij in Sauls tijd nog niet in de magt van Israël 1 *Sam.* 31: 10—13, 2 *Sam.* 21: 12. In later tijd is die stad *Scijthopolis* geheeten.

Dothan. *Dothan*, eene zeer oude stad, die reeds gedacht wordt *Gen.* 37: 17. Men vindt van dezelve ook 2 *Kon.* 6: 13—23.

Jis-

(*) BACHIENE plaatst dit *Enon* en *Salim* agt mijlen ten zuiden van Scijthopolis volgens EUSEBIUS en HIERONIJMUS; doch HAMELSVELD meent, dat die twee plaatsen gelegen hebben twee uuren ten zuidwesten van Bethlehem, alwaar eene waterrijke bron is; zie deszelfs *Aardr.* 4 *D. Bladz.* 453 *en* 454, welk gevoelen waarschijnlijker is, en ook door BUSCHING, MICHAËLIS en anderen omhelsd is.

Jisreël, eene ſtad in den Stam van Isſa-ſchar; 't is eene voornaame ſtad geweest, gelijk blijkt uit 2 *Sam.* 2: 9; aldaar is ook ſomwijlen de hofhouding geweest van Israëls Koningen 1 *Kon.* 18: 44—46. *Hoofdſt.* 21: 1. Naderhand is die ſtad genaamd *Esdraëla* en *Esdrelon.* Verder kan men aanmerken, dat er nog een ander *Jisreël* in den Stam Juda voorkomt *Joſ.* 15: 56. **8,9 KAART. *Jisreël.***

Meroz, eene ſtad van welke wij lezen. *Richt.* 5: 23, alwaar DEBORA in haar lied zegt: *vloek Meroz (zegt de engel des Heeren,) vloek derzelver inwooners geduuriglijk, om dat zij niet gekomen zijn ter hulp des Heeren, ter hulp des Heeren, met de helden!* ***Meroz.***

GALILEA.

Wij hebben te vooren gezien, dat *Galilea* onderſcheiden wordt in een zuidelijk en noordelijk deel, 't eerſte wordt *Neder-* en 't laatſte *Opper-Galilea* genaamd. Wat de ſteden van ***Galilea.*** ***Steden van Neder-Galilea.***

Neder-Galilea

Betreft, daar in ontmoet men

Legio, eene ſtad, die in de H. S. niet voorkomt, maar dikwijls bij EUSEBIUS en HIERONIJMUS, die deze ſtad 5 uuren gaands westwaards van Nazareth plaatſen; men wil, dat 't dorp *Legune* nog een overblijfſel van die ſtad is, welke in vroeger tijd door de Romeinen geſticht is. ***Legio.***

Thaanach, eene ſtad, digt bij Legio, aan Manasſe toebedeeld, ſchoon binnen 't erfdeel ***Thaanach.***

8, 9 KAART. van Isfaschar liggende; zij werdt naderhand den Leviten gegeven, *Jos.* 17: 11, *Hoofdst.* 21: 25. Zij is in de H. S. vermaard door eene veldslag, *Richt.* 5.

Megiddo. *Megiddo;* waarschijnlijk lag die stad niet ver van de voorige, vermits dezelve dikwijls daar mede wordt samengevoegd, *Jos.* 12: 21, 17: 11, *Richt.* 1: 27, en elders. Zij is bekend door de geschiedenissen, die voorkomen 2 *Kon.* 9: 27 en 23: 29, 30, vergel. 2 *Chron.* 35: 20—25; zie ook *Zach.* 12: 11. HERODOTUS bedoelt waarschijnlijk die stad, onder den naam van *Magdolon*, 't welk meer grond heeft, dan dat hij *Migdol* in *Egypte* door dien naam zou verstaan.

Hadad Rimmon. *Hadad Rimmon*, die stad komt alleenlijk voor *Zach.* 12: 11, zo men denkt in den Stam Isfaschar gelegen. In de grieksche overzetting der 70 gen van *Zach.* 12: 11, komt ze voor met den naam ῥοῶνος Rhoönos, 't geen eene grieksche vertaaling is van 't Hebreeuwsche woord *Rimmon*, 't welk *een Granaatappelboom* betekent. HIERONIJMUS zegt, dat die stad in zijn tijd genoemd werdt *Maximanopolis*, 17 Romeinsche mijlen van Cesarea.

Kadmona. *Kadmona*, een vlek 6 mijlen ten noorden van Legio. *Judith.* 7: 3, wordt ze *Kijamon* genaamd, mogelijk wordt dezelve bedoeld *Richt.* 10: 5, daar men van eene stad *Kamon* leest.

Kisjon. *Kisjon*, eene stad, in Isfaschar *Jos.* 19: 20; doch aan de Leviten ingeruimd *Hoofdst.* 20: 28. In de grieksche overzetting wordt ze *Kesion* genaamd, vermoedelijk lag dezelve aan de beeke Kison.

Ap-

Aphek, eene ſtad in den Stam van Isſaſchar. Zij is door een veldſlag tegen de Philiſtijnen bekend, 1 *Sam.* 29: 1; ook tegen de Sijriers 1 *Kon.* 20: 26—34. — Er komen nog twee ſteden van dien naam voor, eene in Juda, *Apheka* genaamd *Joſ.* 15: 53, en eene in Aſer *Joſ.* 19: 30. (*) 8,9 KAART. *Aphek.*

Sunem, eene ſtad van Isſaſchar *Joſ.* 19: 18, zij lag in de vlakte van Jisreël of Esdrelon 5 mijlen ten zuiden van den berg Thabor. Men zie van deze ſtad, 1 *Sam.* 28: 4, 2 *Kon.* 4, de geboorte plaats van de ſchoone ABISAG 1 *Kon.* 1: 4, 5. EUSEBIUS en HIERONIJMUS zeggen, dat *Sunem* in hun tijd *Sulem* werdt genaamd, waarom ſommigen denken dat SULAMITH *Hoogl.* 6: 13, 't zelve is met SUNAMITH. *Sunem.*

Endor, eene ſtad van Manasſe, binnen de grenzen van Isſaſchar gelegen *Joſ.* 17: 11, 4 mijlen zuidwaars van den berg Thabor. (†) Zij wordt gedacht *Pſ.* 83: 10, 11, ziende op 't geval *Richt.* 4. Men zie ook van dezelve 1 *Sam.* 28: 7—25. *Endor.*

Bethlehem, eene ſtad in Zebulon, *Joſ.* 19: 15, onderſcheiden van Bethlehem in Juda. *Bethlehem.*

Nazareth komt in 't O. T. niet voor, maar wel in 't N. T. *Matth.* 2: 22, 23, en elders. Zij is vermaard, als de woonplaats van JOSEPH en MARIA, benevens de opvoeding van JESUS, met deszelfs langduurig verblijf aldaar; van hier dat JESUS werdt bijgenaamd de *Na-* *Nazareth.*

(*) Zie ook over *Aphek* HAMELSVELD *Aardr.* 4 *D. bl.* 203.
(†) Zie ook over *Endor* HAMELSVELD *Aardr.* 4 *D. bl.* 52.

8,9 KAART. *Nazarener*. Het was een gering ſtedeken of vlek, weinig in achting *Joh.* 1: 47. De inwooners dier ſtad waren ook zo ondeugend, dat zij Jeſus van den top des bergs, op welken de ſtad gebouwd was, wilden nederwerpen; doch Jeſus ontkwam, en ging vervolgens te *Kapernaum* woonen, zie *Luc.* 4: 16—31, vergel. *Matth.* 4: 13.

Nain. *Nain*, deze ſtad komt in 't O. T. niet voor, ten zij men door dezelve verſtaan wilde *Enganuim*, geteld onder Isſaſchars ſteden *Joſ.* 19: 21, en aan de Leviten gegeven, *Hoofdſt.* 21: 29. *Nain* is vermaard door een wonder van Christus *Luc.* 7: 11—17.

Kana. *Kana*, eene ſtad insgelijks vermaard door een wonderwerk van Jeſus *Joh.* 2: 1—11 en het geval *Joh.* 4: 45—54. Men leest ook van SIMON *Kananites Matth.* 10: 4; ook was er NATHANAEL van oorſprongelijk. Het wordt genaamd *Kana in Galilea*, ter onderſcheiding van eene andere ſtad van dien naam, gelegen buiten Galilea, digt bij groot Sidon, in *Sijro Phenicie*, en men zou haast gisſen, dat die vrouw uit de landpalen van Tijrus en Sidon van dit laatstgemelde *Kana* oorſpronglijk ware, was 't niet, dat zij *Matth.* 15: 22, genaamd wordt Χαναναια en niet Καναναια.

Sephoris. *Sephoris*, deze ſtad komt in de H. S. niet voor, of 't mogt onder een anderen naam zijn. Zo lang 't Joodſche land onder de Romeinen ſtond, werdt zij *Dioceſarea* geheeten. Zij is zeer vermaard geweest, nademaal HERODES ANTIPAS, eer dat Tiberias geſticht was, dezelve tot de hoofdſtad van Galilea maakte, en na de verwoeſting van Jeruſalem is zij eenigen tijd de zetel van 't Sanhedrin ge-

geweest, tot dat 't verplaatst is naar Tiberias. EUSEBIUS en HIERONIJMUS ſtellen *Sephoris* tien mijlen ten westen van den berg Thabor. 8,9 KAART.

Cath Hepher. *Gath Hepher*, eene ſtad van Zebulons Stam *Joſ.* 29: 13. De benaming *Hepher* is waarſchijnlijk er bijgevoegd, omdat er meer ſteden waren, die *Gath* heetten, mogelijk naar zekere landſtreek van dien naam, waar in dit *Gath* was gelegen; wij lezen van *een land Hepher* 1 *Kon.* 4: 10. Deze ſtad is de geboorte-plaats van JONAS 2 *Kon.* 14: 25. Volgens HIERONIJMUS lag *Gath Hepher* twee mijlen van Sephoris, op den weg naar Tiberias.

Bethulie of Saphet. *Bethulie* of *Saphet*; zij komt in 't boek *Judith* onder den eerſten naam voor *Hoofdſt.* 7: 16, alwaar men 't voorval met HOLOPHARNES verhaald vindt. Uit *Hoofdſt.* 4: 5, 6; blijkt, dat zij gelegen was in de vlakte van Esdrelon, op een hoogen berg. MAUNDREL dagt, dat de Zaligmaker deze ſtad in 't oog had, toen hij die zinſpeling maakte *Matth.* 5: 14, *eene ſtad, boven op een berg liggende, kan niet verborgen zijn.* Men houdt *Bethulie* voor die plaats, welke hedendaags *Saphet* heet.

Jotapata. *Jotapata*, eene der ſterkſte vestingen in Galilea ten tijde der Romeinen, op eene hooge en ſteile rots geſticht. FL. JOSEPHUS voerde, als bevelhebber aldaar 't gebied, toen die vesting door VESPASIAAN belegerd werdt.

Bij FL. JOSEPHUS komen nog verſcheidene ſteden in die landſtreek van Galilea voor, welken in de H. S. niet gemeld worden, als *Giskala*, *Bethmaus*, enz. Doch dezen voorbijgaande, ſtappen wij over naar een anderen kant

 van

8,9 KAART. van Galilea, namelijk naar de zee van Tiberias, ook 't meir van Genezareth genaamd, bij de welke eenige ſteden lagen, namelijk:

Tiberias. *Tiberias*, eene ſtad aan den westelijken oever van 't Galileeſche meir, 't welk naar die ſtad *de zee van Tiberias* genaamd werdt. De ſtad *Tiberias* is allereerst geſticht door den Viervorst HERODES ANTIPAS, en ter eere van Keizer TIBERIUS dus genoemd; hij bouwde aldaar een paleis, waar in hij woonde, en deze plaats tot de hoofdſtad maakte van Galilea. Deze HERODES ANTIPAS is dezelfde geweest, die *Luc.* 3: 1 *Vieryorst van Galilea* wordt genaamd, die Johannes den Dooper liet ombrengen, *Matth.* 14: 3—11, en Jeſus tragtte te dooden *Luc.* 13: 31, waarom men niet leest, dat Jeſus ooit in *Tiberias* geweest is, om 't gevaar te mijden, terwijl zijn uur nog niet gekomen was. En men kan nu gemakkelijk begrijpen, hoe HERODES Jeſus nooit gezien had, gelijk men kan opmaken uit *Luc.* 23: 8, niettegenſtaande de Heiland zo veel in geheel Galilea verkeerd had. Deze ſtad komt meer dan eens voor in 't N. T. *Joh.* 6 en 21. De Jooden hebben, na de verwoeſting van Jeruſalem, hun Sanhedrin, 't welk eenigen tijd te Sipphoris geweest was, derwaards verplaatst.

Chorazin. *Chorazin* (*) deze plaats komt voor *Matth.* 11:

(*) Ik begrijp niet, hoe BACHIENE (*H. Geographie* 2 *D. bl.* 1068) kan zeggen, dat *Chorazin* in onze Nederduitſche overzetting des Bijbels genoemd wordt *Chorazim*, daar ik in beide plaatſen *Matth.* 11: 21 en *Luc.* 10: 13 lees *Chorazin.* Het komt mij ook zeer waarſchijnlijk voor, dat 't eene ſtad geweest is, om

11: 21, *Luc.* 10: 13. *Wee u Chorazin.* Het is aanmerkelijk, dat deze plaats noch bij JOSEPHUS, noch bij Schrijvers van dien tijd voorkomt, ja zelfs nergens bij de Euangelisten, uitgezonderd in de bovenstaande versen van *Matth.* en *Lucas*, te meer, daar wij *Matth.* 11: 20 lezen: *toen begon hij de steden, in dewelke zijne kragten meest geschied waren, te verwijten*, enz. Dus mag men besluiten, dat Jesus te *Chorazin* veele wonderkragten betoond heeft, en daar toch lezen wij niets van. Sommigen hebben hier aan geene stad, maar aan een landschap gedagt, waar in de steden *Bethsaida* en *Kapernaum* gelegen waren, bekend door Jesus wonderen. Men wil dan hier in plaats van χοραζιν gelezen hebben χωρα ζιν 't geen betekent *'t land Zin*, welk laatste woord naar 't Hebr. betekent *slijk*, dus een land, wegens de grondsgesteldheid dus genaamd, aan de zee gelegen, waar in gemelde steden lagen. BACHIENE houdt 't liever daar voor, dat 't eene stad geweest zij bij 't Galileesche meir, gelijk ook EUSEBIUS en HIERONIJMUS spreken van een vlek *Chorasin* in Galilea. 8, 9 KAART.

Bet-

om dat met andere steden in zamenvoeging en in tegenoverstelling voorkomt; en wel eene stad in Galilea, alwaar EUSEBIUS en HIERONIJMUS 't ook plaatsen, omdat Jesus betuigt veele kragten in Chorasin gedaan te hebben. Dit komt niet zeer overeen met eene stad aan geene zijde van den Jordaan, alwaar de Heiland veel minder dan in Galilea verkeerd heeft. BACHIENE plaatst 't ook in zijne *H. Geographie* in Galilea, doch op zijne landkaart tekent hij die stad over den Jordaan; dit is eene ongelijkformigheid: 't verwondert mij, dat HAMELSVELD dit in zijn *Aardrijkskunde*, ter verbetering van BACHIENE, niet heeft aangetekend.

8,9 KAART. *Bethſaida.* *Bethſaida*, insgelijks aan die zee of 't meir gelegen, dus zeer geſchikt tot de vischvangst, gelijk ook de benaming dier ſtad aanduidt, welke naar 't Hebreeuwsch te kennen geeft *eene plaats der visſcherij.* Zij komt dikwijls bij de Euangelisten voor, en wordt *Joh.* 12: 21, *eene ſtad in Galilea* genaamd. JOSEPHUS ſpreekt van een *Bethſaida* in *Gaulonitis*, een landſchap beoosten den Jordaan; BACHIENE meent, dat men dus aan twee onderſcheidene ſteden te denken hebbe. *Bethſaida* in Galilea komt voor, als de geboorteplaats van PHILIPPUS, ANDREAS en PETRUS *Joh.* 1: 45. Jeſus heeft er veele wonderwerken verrigt *Mark.* 8: 22—26, *Matth.* 11: 21, vergel. *vers* 20. — Wat 't *Bethſaida* aan de oostzijde van den Jordaan betreſt, BACHIENE wil, dat 't zelve voorkomt, *Luc.* 9: 10. Dit *Bethſaida* in *Gaulonitis* is naderhand door den Viervorst PHILIPPUS tot eene ſtad gemaakt, en *Julias* genaamd. Het Galileeſche *Bethſaida* wordt, zo wel als *Chorazin*, door Jeſus, wegens de verhardheid der inwooners bedreigd, *Matth.* 11: 21. (*)

Kapernaum. *Kapernaum*, eene ſtad, die alleen in 't N. T. voorkomt, en wel als eene ſtad van Gali-

(*) Aangaande dit tweerlij *Beth-Saida* is de gedachte van den Heer R. SCHUTTE niet onaardig, dat 't namelijk maar ééne ſtad geweest is, gelegen aan 't noordeinde van 't meir Tiberias, alwaar de Jordaan in 't zelve uitwatert, doch ten deele gebouwd aan de westzijde, en gedeeltelijk aan de oostzijde van die rivier; zie deszelfs *H. Jaarboeken* 2 *D. bl.* 99 *en* 100, en de landkaart voor dit werk gevoegd. Het gedeelte der ſtad, aan de oostzijde gebouwd, is Julias genaamd. Dus opgevat ontgaa men veele zwarigheden.

lilea *Luc.* 4: 31, alwaar Jesus uit Nazareth 8,9 KAART.
ging woonen, *Matth.* 4: 13; derzelver ligplaats was aan de zee, namelijk 't meir Genezareth, in de landpalen van Zebulon en Nephtalim, dat is op de grenzen dier beide Stammen. Dit was dienstbaar tot vervulling der voorzeggingen *Jes.* 8: 23, en *Hoofdst.* 9: 1. De Heiland heeft aldaar veele wonderwerken verrigt *Luc.* 4: 23, 33—35, en elders. Doch 't grootste gros der inwooners namen Jesus leer niet aan, waarom hij een wee over die stad uitspreekt *Matth.* 11: 23. Deze stad wordt in de Latijnsche overzetting van PTOLEMEUS zijn *Aardrijkskunde* (*Geogr. l.* 7. *c.* 16) *Caparcotia* genaamd, doch in 't oorsprongelijk Grieks vinden wij Καπερναουμ. In derzelver nabuurschap had men, volgens JOSEPHUS, eene waterrijke bron. Dit *Kapernaum* moet onderscheiden worden van eene stad van gelijken naam, aan de groote zee, niet verre van Cesarea, van welke WILH. TIJRIUS, en de Jood BENJAMIN gewag maken.

Chinnereth, eene stad gelegen in 't erfdeel *Chinnereth.*
van den Stam Nephtali *Jos.* 19: 35, liggende aan 't zelve meir, 't welk daar van onder anderen ook den naam had van de zee Chinnereth *Num.* 34: 11, *Deut.* 3: 17. Sommigen houden die stad voor dezelfde met Tiberias, doch 't geen niet waarschijnlijk is.

Wat de steden in

OPPER-GALILEA

Betreft, hier komen ons voornamelijk voor:

Zabulon, deze stad komt bij JOSEPHUS *Zabulon.*
voor

8,9 KAART. voor, als eene ſterke ſtad, gelegen in de nabuurſchap van Ptolemais. Eenigen meenen, dat de richter ELON van die ſtad oorſprongelijk is *Richt.* 12: 11, 12.

Jakneam. *Jokneam*, eene ſtad in Zebulons erfdeel, bij den berg Karmel en de beeke Kiſon; zij is naderhand aan de Leviten gegeven. Men zie van dezelve *Joſ.* 11: 22, 19: 11, 21: 34.

Akko of Ptolemais. *Akko* of *Ptolemais*; den eerſten naam dezer ſtad vindt men in 't O. T. *Richt.* 1: 31, waar uit blijkt, dat zij Aſers Stam was aanbedeeld, doch niet veroverd. RELAND wil, dat die ſtad ook genoemd wordt *Mich.* 1: 10, dan moet men de woorden dus vertalen: *weent niet in Akko.* De latere naam is *Ptolemais*, naar een of ander Koning van Egypte, mogelijk wel naar PTOLEMEUS LATHURUS. Dus komt zij voor in 't N. T. *Hand.* 21: 7, gelijk ook bij JOSEPHUS, en in *de boeken der Machabeën*; zij ligt aan een zee-boezem der Middelandſche zee.

Achzib. *Achzib*, eene ſtad in Aſers erfdeel *Joſ.* 19: 29, doch niet veroverd *Richt.* 1: 31. Zij lag omtrent 3 uuren gaands noordwaards van Ptolemais, en is naderhand met den naam *Ekdippa* bekend geweest. Zij moet onderſcheiden worden van *Achſaph Joſ.* 19: 25, die aldaar ook tot Aſer wordt gerekend, als mede van eene ſtad in Juda *Joſ.* 15: 44. In de vierde kaart van PTOLEMEUS wordt die ſtad wat al te noordelijk geplaatst.

Alexandroſchene. *Alexandroſchene*, een ſterk ſlot, zo men wil, door ALEXANDER DEN GROOTEN geſticht, en dewijl ALEXANDER bij de Arabieren SCANDER wordt genoemd, zo worden de over-

overblijfzelen hedendaags *Scandalium* geheeten. 8,9 KAART.
Een klein half uur verder heeft men een merkwaardigen weg, die uit een rotsachtigen berg is gehakt, naar den zeekant, ter breedte van 6 voeten, en omtrent een kwartier uurs lang. Deze berg steekt met zijne witte kruin, als een voorgebergte, uit, en wordt in de kaart van D'ANVILLE. *Cap Blanc* genaamd.

Kedes, eene stad in den Stam Nephtali *Jos.* *Kedes.*
19: 37, *Richt.* 4: 6. Zij wordt omschreven *Jos.* 21: 32, als *Kedes in Galilea, op 't gebergte Naphtali*, en de rede is, om dat er nog meer steden van dien naam waren, zo in 't zuidelijk deel van Palestina, als ook in 't land der Edomiten. Het is eene der vrijsteden geweest, en de geboorte-plaats van BARAK *Jos.* 20: 7, *Richt.* 4: 6.

Berotha Ezech. 47: 16, eene stad gelegen *Berotha.*
tusschen Kedes en 't meir Samochonitis.

Thisbe, de geboorte-plaats van ELIAS 2 *Thisbe.*
Kon. 1: 8, komt als eene stad van Galilea, gelegen in den Stam Nephtali voor in 't *Apocrijphe* boek *Tob.* 1: 2, alwaar wij naar de beste vertaling lezen: *uit Thisbe, welke is ter regter zijde van Kudis* [namelijk Kedes] *des Stams Nephtali, in Galilea, boven Aser.*

Hazor, eene der magtigste onder alle Ko- *Hazor.*
ninglijke steden ten tijde der Kanaaniten *Jos.* 11: 10 en 12: 19. Zij werdt door Josua, na eene behaalde overwinning, verbrand, *Jos.* 11: 13. Het grondgebied kwam aan den Stam Nephtali *Jos.* 19: 36; waarschijnlijk door de Kanaaniten herbouwd, gelijk men mag besluiten uit *Richt.* 4: 1—3. Doch toen door Israël ingenomen *Richt.* 4: 3—16. Mogelijk wordt die

zel-

8,9 KAART. zelfde ſtad bedoeld door *Aſer Tob.* 1: 2. Zij moet onderſcheiden worden van *Hazor* in Benjamin *Neh.* 11: 33.

Harozeth der Heidenen. *Harozeth der Heidenen*, de zetel van SISERA, den Veldheer van Jabin; of 't eene ſtad dan ſlot geweest zij en waar gelegen, is onzeker, 't eerſte is egter waarſchijnlijk uit den bijnaam *der Heidenen*, of *der Volkeren*, ten zij men 't woord *Gojim* voor eene bijzondere ſoort van volk nemen wilde.

Rechob. *Rechob*, eene ſtad op de uiterſte grenzen van Kanaan ten noorden *Num.* 13: 21. Zij viel den Stam Aſer te beurt *Joſ.* 19: 28, alwaar wij in onze vertaling *Rehob* vinden; ook wordt aldaar *vers* 30 nog eens van eene ſtad van dienzelfden naam gemeld, waar uit veelen opmaken, dat er twee ſteden van dien naam in Aſer gelegen hebben. Die ſtad, of eene van die, wordt *Richt.* 18: 28 *Beth Rechob* genoemd, en lag nabij eene valleie. De Aſeriten hebben derzelver inwooners niet verdreven *Richt.* 1: 31.

Dan. *Dan*, eene ſtad, insgelijks op de uiterſte grenzen gelegen *Richt.* 20: 1, en elders. Van hier, dat 't gerugt van de nadering van 't heir des Konings NEBUKADNEZARS allereerst te *Dan* zou vernomen worden *Jer.* 4: 15 en 8: 16. Die ſtad was eertijds *Lais* en *Lezem* geheeten, doch, door eenige Daniten veroverd, noemden zij dezelve *Dan*, men zie *Richt.* 18, en een voorverhaal van die gebeurtenis *Joſ.* 19: 47. Mogelijk moet men die ſtad onderſcheiden van een ander *Dan Gen.* 14: 14, voorkomende. (*) De Daniten voerden daar den af-

(*) Men kan hier nazien MICHAËLIS in zijne aanmerkingen op *Gen.* 14: 14 van zijne *nieuwe vertaling des Bijbels.*

afgodsdienst in *Richt.* 18: 26—31, gelijk ook naderhand JEROBEAM I *Kon.* 12: 28—30. De inwooners van *Dan* hadden veel omgang met die van *Tijrus*, gelijk men mag opmaken uit *Ezech.* 27: 19. 8,9 KAART.

Chabul, eene landſtreek, waar in twintig ſteden lagen, voorheen tot Galilea behoord hebbende, doch door Koning SALOMO aan HIRAM den Koning van *Tijrus* geſchonken 1 *Kon.* 9: 11—13. Deze ſteden waren zeer gering, en Hiram had er geen behagen in, waarom hij dezelve *Chabul* noemde, 't welk in de Phoeniciſche taal betekent *iets*, *dat mishaagt*; en 't ſchijnt te blijken uit 2 *Chron.* 8: 4, dat de Koning van Tijrus die terug gegeven hebbe. De namen van die ſteden zijn ons onbekend. Nu gaan wij over tot *Chabul.*

PEREA, OF HET LAND OVER DEN JORDAAN.

Perea, of 't Land over den Jordaan.

Wij hebben in de zesde verhandeling gezien, dat deze *Over-jordaanſche landſtreek* weer geſmaldeeld was in eenige kleinere landſchappen, waar van 't zuidelijk gedeelte in een bepaalderen zin

Perea

't Eigenlijk Perea.

Werdt genaamd. Wij zullen daar in eenige voornaame en bekende ſteden in aanmerking nemen, en dan tot 't noordelijk deel overgaan. Dit *Perea* lag tusſchen de beeken *Arnon* en *Jabbok*, ten oosten der Jordaan, en maakte 't beste gedeelte van die Landſtreek uit. Wij ontmoeten volgens den Heer BACHIENE in de eerſte plaats

8, 9 KAART. *Bethabara.* *Bethabara*, eene ſtad of vlek aan den Jordaan, alwaar men de gewoonlijke overtogt dezer rivier had, zo als ook die benaming aanduidt, gelijk er aan den Jordaan meer dan een vlek was *Richt.* 3: 28. JOHANNES verrichtte aldaar den Doop *Joh.* 1: 28 en 10: 40, en men denkt, dat ook aldaar JESUS gedoopt is. (*) In 't O. T. wordt die plaats genaamd *Beth-Bara Richt.* 7: 24, 't welk eene verkorting is van *Beth-Habara* in 't Hebreeuwsch. Men moet dezelve niet verwarren met *Beth-Araba* in Judea *Joſ.* 15: 61.

Abel-ſittim. *Abel-Sittim*, eene legerplaats der Israëliten, eer zij den Jordaan overtrokken *Num.* 33: 48—50. De eigenlijke naam der ſtad ſchijnt *Abel* geweest te zijn, gelijk zij ook bij JOSEPHUS voorkomt, die haar Αβιλη *Abilê* noemt. Eene omſchrijving was echter nodig, om dezelve van andere ſteden te onderſcheiden, die ook *Abel* heetten. Niet onwaarſchijnlijk is *Sittim* de naam van de landſtreek, in welke die ſtad lag, en Israël gelegerd was; van hier, dat er dikwijls alleen van *Sittim* wordt gewag gemaakt *Num.* 25: 1, *Joſ.* 2: 1, *Mich.* 6: 5.

Beth-Jeſimoth. *Beth-Jeſimoth*, ook een der legerplaatſen der Israëllers, niet verre van de voorige, bij de

(*) Er is verſchil, waar aan den Jordaan dit *Bethabara* gelegen hebbe; BACHIENE ſtelt 't zuidelijk tegen over Jericho, SCHUTTE en HAMELSVELD noordelijk tegen over Tiberias. De redenen, die voor 't laatſte gevoelen worden bijgebragt, komen mij niet gewigtig genoeg voor, om 't als zeker te ſtellen, ſchoon hun gevoelen niet onwaarſchijnlijk is. Zie SCHUTTE *H. Jaarboeken* 2 *D. bl.* 16. HAMELSVELD *Aardr.* 4 *D. bl.* 447.

de zoutzee *Num.* 33: 49, *Jof.* 12: 3. Deze ſtad is den Stam Ruben aanbedeeld *Jof.* 13: 20. 8,9 KAART.

Bezer, 't geen men te onderſcheiden heeft van Bosra, in Idumea, viel den Stam van Ruben te beurt, doch werdt aan de Leviten gegeven, en tevens een der vrijſteden in 't Overjordaanſche, *Jof.* 20: 8, *Hoofdſt.* 21: 36. (*) *Bezer.*

Livias, bij PTOLEMEUS *Libios* genaamd, komt meermaal bij JOSEPHUS voor, en sommigen willen, dat 't dezelfde ſtad is, welke *Beth-Haran Num.* 32: 36, en *Beth-Haram Jof.* 13: 27 genaamd wordt. *Livias.*

Herodium, een ſlot door HERODES DE GROOT geſticht, aan de andere zijde van den Jordaan; nabij Thekoa lag ook een ſlot met eene ſtad van dien naam. *Herodium.*

Kalirhoë, eene ſtad digt bij de Doodezee, beroemd door haare warme baden, waar van JOSEPHUS melt. Men wil, dat deze ſtad in oude tijden *Laſa* werdt genaamd, voorkomende *Gen.* 10: 19. *Kalirhoë.*

Macherus een bergſlot met eene nabijgelegen ſtad van dien naam, gelegen op de zuidelijke grenzen van Perea. Dit ſlot is bekend als de gevangenis van JOHANNES *den Dooper*, die volgens FL. JOSEPHUS ook aldaar is ter dood gebragt op last van HERODES ANTIPAS. *Macherus.*

Aroër,

(*) Dit *Bezer* wordt in de Griekſche en Lat. vertaaling *Boſor* genaamd, en bij EUSEBIUS en HIERONIJMUS *Bosra* genaamd. BACHIENE merkt dit als een misſlag aan, en wil dat zij die verward hebben met *Bosra* in *Idumea*, doch dat is zo niet, alzo er meer dan eenerlij *Bosra* geweest is. Zie ook HAMELSVELD *Aardr.* 3 *D. bl.* 157.

8,9 KAART. *Aroër.* *Aroër*, twee steden in 't Overjordaansche, van welke de eene in Rubens Stam aan of in de beeke Arnon lag *Deut.* 2: 36, *Jos.* 13: 9, 16. 2 *Kon.* 10: 33; eene andere stad van dien naam in 't erfdeel van Gad aan de beek Jabbok *Num.* 32: 34, *Jos.* 13: 25, deze stad lag insgelijks in die beek op een eilandje 2 *Sam.* 24: 5. Deze beide steden moeten onderscheiden worden van een ander Aroër in Juda. 1 *Sam.* 30: 28.

Jahza. *Jahza*, eene stad in 't erfdeel Ruben, doch aan de Leviten gegeven, *Jos.* 21: 36.

Hesbon. *Hesbon* was eertijds de hoofdstad van SIHON, den Koning der *Amoriten Num.* 21. Bij de verovering viel zij den Rubeniten te beurt, *Jos.* 13: 17, vergel. *Num.* 32: 37. Bij eene nadere verandering is die stad aan den Stam Gad gekomen, want uit dien Stam is zij tot de Leviten gekomen *Jos.* 21: 39. Na de wegvoering der X Stammen is zij door Moabiten ingenomen, en omdat zij zich over 't onheil der Jooden verheugden, worden aan die inwooners oordeelen bedreigd *Jes.* 15: 4, vergel. *Jer.* 48: 34, *Jes.* 16: 8, *Jerem.* 48: 2. Men had te *Hesbon* buiten eene der poorten Bath-Rabbim eenige watervijvers, op welke gezien wordt *Hoogl.* 7: 4.

Eleale. *Eleale*, eene stad der Rubeniten *Num.* 32: 37, zij komt meermalen met Hesbon voor, lag zuidoostwaards van Hesbon. Men zie ook *Jes.* 15: 4, 16: 9, *Jer.* 48: 34.

Medeba. *Medeba*, eene stad noordwaards van Hesbon; digt bij die stad had men een vlak veld *Jos.* 13: 9. Men zie ook de prophetien omtrent dezelve *Jes.* 15: 2.

Ne-

Nebo, eene ſtad in Rubens erfdeel *Num.* 32: 8,9 **KAART.**
38, zij wordt *Jeſ.* 15: 2, *Jerem.* 48: 1, 22 ***Nebo.***
in 't zelfde geval met Hesbon gemeld. Men
moet die ſtad onderſcheiden van een ander
Nebo in Benjamin *Esra* 2: 29. Door *Nebo*
Jeſ. 46: 1, moet niet aan de ſtad, maar aan
een afgod gedacht worden.

Beth-Baal-Meon, *Bamoth-Baal*, en *Beth-* ***Beth-Baal***
Peor, ſteden, die even als Nebo, naar afgoden ***Meon, enz.***
haaren naam dragen.

Asdod Pisga, eene ſtad van Ruben *Joſ.* 13: ***Asdod Pis-***
20, zij moet van 't *Asdoth der Philiſtijnen* ***ga.***
onderſcheiden worden.

Kiriathajim, eene zeer oude ſtad *Gen.* 14: ***Kiriatha-***
5, doch daar wordt zij genoemd *Schave Ki-* ***jim.***
riathajim; dit was naar zeker dal, 't welk
daarna genoemd werdt *des Koningsdal Gen.* 14:
17. Zij is den Rubeniten ten deel gevallen
Num. 32: 37. Men zie de prophetie *Jerem.*
48: 23, *Ezech.* 25: 9. Deze ſtad moet on-
derſcheiden worden van eene Levitiſche ſtad
in Naphtali 1 *Chron.* 6: 76.

Kedemoth, eene ſtad van Ruben, die aan ***Kedemoth.***
de Leviten werdt gegeven *Joſ.* 21: 37.

Mephaath, eene ſtad als vooren, *Joſ.* 21: 37. ***Me-***

Jaëzer, eene Levitiſche ſtad, in Gad gelegen ***phaath.***
Joſ. 21: 39, (*) digt bij die plaats moet ze- ***Jaëzer.***
ker water of meir geweest zijn, 't welk *de*
Zee

(*) EUSEBIUS en HIERONIJMUS zeggen, dat uit deze ſtad eene groote rivier ontſpringt, die uitloopt in den Jordaan; hier door verſtaan zij buiten twijfel den Arnon, welke in de H. S. met 't Hebreeuwsch woord ***Nachal,*** dat is ***eene beek,*** voorkomt. De Heer HAMELSVELD zegt, dat ***de Arnon*** wel den naam

8, 9 KAART. *Zee van Jaëzer* wordt genoemd *Jes.* 16: 8, 9, *Jer.* 48: 32.

Sibma. *Sibma*, eene stad in Ruben *Jos.* 13: 19; in derzelver nabuurschap zullen schoone wijngaarden zijn geweest, gelijk men kan opmaken uit *Jes.* 16: 8, 9, en *Jer.* 48: 32.

Dibon. *Dibon*, eene stad, die eerst onder den Stam Gad, en vervolgens onder Ruben is gekomen *Num.* 32: 34, *Jos.* 13: 17. Het is onzeker, of zij dezelfde stad zij met *Dibon Gad Num.* 33: 45. (*) Er is eene stad van dien naam geweest in Juda *Neh.* 11: 25.

Debir. *Debir Jos.* 13: 26, sommigen houden die stad voor dezelfde, welke 2 *Sam.* 9: 4, 5 *Lodebar* genoemd wordt.

Beth-Haram. *Beth-Haram Jos.* 13: 27, zij wordt *Num.* 32: 36, *Beth-Haran* genaamd, lag in den Stam Gad, en omtrent bij den Jordaan; daarna is zij, volgens EUSEBIUS en HIERONIJMUS, *Betharamtha* geheeten, en in later tijd door HERODES *Livias* genaamd. Het getuigenis van JOSEPHUS is egter waarschijnlijker, dat zij door HERODES *Julias* is genaamd. Deze stad moet onderscheiden worden van een an-

naam mag voeren van eene vrij groote rivier, zie zijne *Aardrijkskunde* 3 *D.* *bl.* 145. Doch op wat grond dit steunt, weet ik niet; mij dunkt, was dit water zo groot geweest, dat 't dien naam van een groote rivier kon dragen, dan zou dezelve in den Bijbel wel *Nahar* genoemd worden.

(*) HAMELSVELD houdt 't voor onwaarschijnlijk, dat *Dibon* en *Dibon Gad* dezelfde plaats zouden zijn, dewijl er meer steden van dien naam geweest zijn. Ook zegt hij „ neigt de Heer „ BACHIENE zonder reden, om *Dibon* en *Debir Jos.* 13: 26 voor „ dezelfde plaats te houden." Zie den Heer HAMELSVELD in zijn *Aardrijkskunde des Bijbels* 3 *D.* *bl.* 141.

ander *Julias*, weleer *Bethſaida* geheeten, gelegen aan de Galileeſche Zee in Gaulonitis. 8,9 KAART.

Beth-Nimra, eene ſtad van den Stam Gad *Num*, 32: 36, *Joſ.* 13: 27, niet ver van de voorige gelegen. EUSEBIUS en HIERONIJMUS zeggen, dat 't in hunnen tijd een vlek was *Bethnobris* genoemd. *Beth-Nimra.*

Sukkoth, de plaats, waar op deze ſtad gebouwd is, had lang te vooren dien naam, welken JACOB aan dezelve gaf, wegens zijn verblijf aldaar in herders hutten, want 't woord *Sukkoth* betekent *tenten*. Moſes gaf bij de inneming des lands die ſtad aan den Stam Gad *Joſ.* 13: 27; zij komt meermaal in de H. S. voor *Richt.* 8: 13–16, 1 *Kon.* 7: 46. Men leest ook van *een Dal* bij *Sukkoth Pſ.* 60: 8, *Pſ.* 108: 8. *Sukkoth.*

Adam, eene ſtad, die alleenlijk voorkomt *Joſ.* 3: 16, daar wij lezen: *De wateren, die van boven afkwamen, ſtonden; zij rezen op eenen hoop, zeer verre van de ſtad Adam af, die ter zijde Zarthan* [*ligt*]: *en die naar de zee des vlakken velds afliepen, die vergingen, zij werden afgeſneeden.* De zin zal hier op uitkomen: de wateren van den Jordaan, die gewoon waren, van boven, van haaren oorſprong nederwaards te vloeijen in de Doode zee, werden door een Godlijk wonderwerk opgehouden, hoopten zich op van Zarthan, 't geen aan den Jordaan lag, tot Adam, daar tegen over, meer landwaards in; dus werdt de Jordaan als afgeſneden in zijn loop, ja ſcheen veel eer terug naar boven toe te wijken: men vergelijke *Pſ.* 114: 3, 5. Men *Adam.*

 moet

8,9 KAART. moet deze ſtad *Adam* onderſcheiden van *Adama*, eene der ſteden van 't Dal Siddim *Gen.* 10: 19, en van *Adama* in den Stam Naphtali *Joſ.* 19: 36.

Ramoth in Gilead. *Ramoth in Gilead*, dit bijvoegzel is zeer nodig, om deze ſtad te onderſcheiden van meer dan eene plaats van gelijken naam, aan de westzijde van den Jordaan in Kanaan gelègen. Dit *Rama* was eene Levitiſche vrijſtad in 't erfdeel van Gad *Joſ.* 20: 8 en 21: 33. Zij wordt ook *Ramoth Mispe* genaamd *Joſ.* 13: 26, waarſchijnlijk wegens haar ommeland, welk *Mispe*, *eene verhevene* of *hooge plaats* aanduidt, *welke men van verre zien kan.* Ook wordt die ſtad misſchien blootelijk *Mispah* genaamd *Richt.* 10: 17, of *Mispah in Gilead Richt.* 11: 29. (*) Dit *Ramoth* was de woonplaats van JEPHTA, alwaar hij ook zijne belofte aangaande zijn dochter volbragt, welke belofte *Richt.* 11: 31 men dus kan overzetten. *Het uitgaande, dat uit de deur mijnes huis mij te gemoet zal gaan, als ik met vrede van de kinderen Ammons wederkome, dat zal des Heeren zijn, en ik zal Hem,* (namelijk den Heere) *een brand offer offeren.* Dan is zijn belofte tweeledig, 't geen

(*) De Heer HAMELSVELD wil die liever voor eene onderſcheidene ſtad gehouden hebben, zie zijn *Aardrijksk.* 3 *D. bl.* 159. Doch ik zie geene zwarigheid, om met den Heer BACHIENE te denken, dat *Ramoth* en *Mispah* voor dezelfde ſtad is te houden. Het gebeurt toch meermaalen, dat de bijgevoegde benaaming alleen voorkomt: zo wordt de plaats van Jeſus geboorte genaamd *Bethlehem Ephrata*, maar komt ook wel voor alleenlijk onder den naam van *Ephrata*.

geen de deur van zijn huis zou uitgaan, om hem te ontmoeten, zou hij toewijden aan den dienst Gods, en daarenboven zou hij nog een brandoffer den Heere toebrengen. (*) Mogelijk wordt dit *Ramoth in Gilead* wel bedoeld door de ſtad *Gilead Hoſ.* 6: 8, alwaar zij voorkomt als eene ſtad van werkers der ongeregtigheid, enz. dewijl geene bijzondere ſtad, *Gilead* genaamd, ons bekend is. In de nabijheid dier ſtad lag *Ephraims woud* 2 *Sam.* 18: 6. 8,9 KAART.

De voornaamſte ſteden van 't zuidelijk deel van de Overjordaanſche Landſtreek beſchouwd hebbende, komen wij nu tot deszelfs noordelijk gedeelte. Het welk in eenige kleinere landſchappen geſmaldeeld was, namelijk

Batanea (†) *Gaulonitis*, *Iturea*, *Trachonitis*, *en Dekapolis.*

Batanea, enz.

Van deze bijzondere landſchappen, welke voor een groot deel tot 't oude Koningrijk *Baſan* behoord hebben, kunnen wij de bijzondere grenzen niet naauwkeurig aanwijzen; waarom wij die te ſamen nemen, en eenige ſteden in dezelve zullen opnoemen, namelijk.

Mahanajim, eene ſtad, die haar naam gekregen heeft van de gebeurtenis *Gen.* 32: 1, 2, op die plaats, alwaar Jakob dat gezicht der engelen had, is naderhand een ſtad gebouwd. Zij kwam bij de verdeeling aan den Stam Gad, en is aan de Leviten vervolgens ingeruimd *Joſ.* *Mahanajim.*

(*) Hæc verſio et ſententia est Celeb. VRIEMOET *ad Dicta Claſſica, Tom. I. pag.* 189

(†) Zie over *Batanea* HAMELSVELD *Aardr.* 4 *D. bl.* 407.

8,9 KAART. *Joſ.* 21: 38. Ook is die ſtad naderhand in de geſchiedenis meer bekend, en gemeld geworden, men zie 2 *Sam.* 2, 17, 19. 1 *Kon.* 2 *en* 4. (*)

Pniël. *Pniël*, bekend door JAKOBS worſteling *Gen.* 32, welke dien naam aan dezelve gaf; zij is eene ſtad der Gaditen geworden, en is verder bekend door 't geval van GIDEON *Richt.* 8.

Jabes. *Jabes*, eene ſtad 6 mijlen van Pella, op den weg naar Geraſa. Zij wordt doorgaans omſchreven als *Jabes in Gilead*, om dezelve te onderſcheiden van een *Jabez* in Juda. Deze ſtad is in de H. S. door meer dan een voorval bekend, zie *Richt.* 21: 8—14, 1 *Sam.* 11: 1—11, *Hoofdſt.* 31: 8—13 vergel. 2 *Sam.* 2: 5—7. Zij behoorde waarſchijnlijk den Stam Gad.

Magdala. *Magdala* wordt doorgaans in Galilea gezogt tusſchen Tiberias en Bethſaida; men mag even wel uit *Matth.* 15: 39, vergel. *vers* 29—38, beſluiten, dat die ſtad aan de andere zijde en dus in *Gaulonitis* hebbe gelegen. JOSEPHUS maakt van een ſlot *magdala* melding, niet verre van Gamala over den Jordaan. MARIA, bijgenaamd *Magdalena*, ſchijnt van die plaats oorſpronglijk geweest te zijn.

Dalmanutha. *Dalmanutha*, niet verre van de voorige, eene ſtad, die alleenlijk voorkomt *Mark.* 8: 10.

Gadara. *Gadara*, eene ſtad, die in de H. S. niet voorkomt, doch wel bij JOSEPHUS, die getuigt, dat zij door Grieken, dat is door heide-

(*) BACHIENE zegt (zie zijn *H. Geogr.* 2 *D. bl.* 1221,) dat ISBOSETH, toen hij vermoord werdt, nog te *Mahanaim* zijn verblijf had; HAMELSVELD houdt zulks voor onzeker, dewijl 't 2 *Sam.* 4: 5—8 niet gemeld wordt. Zie deszelfs *Aardrijkskunde* 3 *D. bl.* 109.

denen bewoond werdt. PLINIUS ſtelt ze onder de ſteden van *Dekapolis*, en zegt, dat ze beſpoeld wordt door de rivier *Hieromiax*, door welke LIGHTFOOT meent de *Jarmach* te moeten verſtaan. Derzelver ommeland komt voor *Mark.* 5: 1, *Luc.* 8: 26, alwaar wij lezen van *'t land der Gadareenen*, dit wordt *Matth.* 8: 28 genaamd 't land der *Gergeſeenen*, waarſchijnlijk, dat digt bij de ſtad *Gadara* ook eene ſtad *Gerges* gelegen hebbe. *Gadara* was oudtijds beroemd door haare warme baden. 8,9 KAART.

Hippos, *Dicum*, *Geraſa*, *Gamala*, *Pella*, alle ſteden van *Dekapolis;* zij komen niet in de H. S. voor, maar wel bij JOSEPHUS. *Pella* was de ſchuilplaats der Christenen, die voor de belegering van Jeruſalem derwaards gevlugt waren. *Hippos*, *enz.*

Astaroth, eene oude ſtad, die reeds voorkomt in Abrahams tijd *Gen.* 14: 5; daarna komt ze voor als de hoofdſtad van 't Koningrijk *Baſan Deut.* 1: 4. VITRINGA houdt dit *Astaroth* voor dezelfde ſtad met *Rabba*, daar men die ijzeren bedſtede van den Koning OG had, naar *Deut.* 3: 11. (Zie deszelfs *Comm. ad Jeſ. T.* 1 *fol.* 459.) *Astaroth.*

Edrei, ook tot Baſan, of 't rijk van OG behoorende, doch bij de verovering des lands door Moſes aan Manasſe gegeven *Joſ.* 13. Zij is vermaard door eene veldſlag *Num.* 19: 33—35. Men ſtelt ze nabij Astaroth zuidwaards. (*) Zij *Edrei.*

(*) Zo heeft ook Profr. BACHIENE die ſtad op deze agtſte landkaart geplaatst; maar op eenige voorige heeft hij die bij misſlag noordwaards van Astaroth getekend. Ik agte nodig, dit hier

8,9 KAART. Zij wordt door EUSEBIUS en HIERONYMUS *Adraä* genaamd, en moet van eene andere ſtad *Edrei*, in Naphtali gelegen, onderſcheiden worden *Joſ.* 19: 37.

Salcha. *Salcha*, eene ſtad in Baſan *Deut.* 3: 10.

Gaulan of Golan. *Gaulan*, ook *Golan* geheeten, mede tot 't oude Baſan behoord hebbende, is bij de overwinning aan Manaſſe gegeven, vervolgens aan de Leviten; zij is ook eene vrijſtad geworden 1 *Chron.* 6: 71, *Deut.* 4: 43, *Joſ.* 20: 8.

Kenath. *Kenath*, naderhand door een van de nakomelingen van Manaſſe naar zijn' naam *Nobak* genaamd, *Num.* 32: 42.

Beësthera. *Beësthera*, eene ſtad van Manaſſe, die aan de Leviten is ingeruimd *Joſ.* 21: 27. BONFRERIUS houdt ze voor dezelve met *Astaroth*, omdat 1 *Chron.* 6: 71 onder de Levitiſche ſteden uit den Stam Manaſſe wel Astaroth, maar niet *Beëstera* voorkomt. In de gemeene Latijnſche overzetting wordt *Beësthera* door *Bosra* overgezet. (*)

Ceſarea Philippi. *Ceſarea Philippi*, eertijds *Paneas* genaamd, ge-

hier aantemerken, opdat de Lezer weete, welke kaart hij heeft te volgen.

(*) De Heer BACHIENE houdt die overzetting zeer onvoegzaam, omdat de lezer daardoor in verwarring kan gebragt worden met een ander *Bosra* in *Idumea*, en men daar door de ſteden *Bosra* buiten noodzaaklijkheid vermenigvuldigt. De Heer HAMELSVELD merkt te regt aan, dat 't eerſte kan plaats hebben zonder 't laatſte, dewijl er een *Bosra* of *Besra* in die landſtreek geweest is, die de hoofdſtad was van 't landſchap *Hauran*, welke de Latijnſche overzetter kan verſtaan hebben. Zie zijne *Aardrijkskunde* 3 *D. bl.* 133, 134.

gelegen ver ten noorden bij een berg, die ook 8,9 KAART. *Paneas* of *Paneus* heet. Sommigen hebben gewild, dat zij dezelfde ſtad was, die in de H. S. *Dan* genaamdt wordt *Gen.* 14: 14, *Joſ.* 19: 41, doch dit is ongegrond. De Viervorst PHILIPPUS heeft *Paneas* aanmerkelijk verbeterd, en toen *Ceſarea Philippi* genaamd; zij komt voor *Matth.* 16: 13, vergel. *Mark.* 8: 27.

Baäl-Gad, welke ſtad, als de noordlijke *Baäl Gad.* grens des lands voorkomt *Joſ.* 11: 17, *van den kaalen berg, die opgaat naar Seir, tot aan Baal Gad.* Zij lag volgens dat zelfde vers *in 't dal Libanons, onder aan den berg Hermon*, dus lag zij in dat dal, 't welk 't gebergte Libanon en Hermon van malkander ſcheidt, vergelijk *Joſ.* 12: 7, en *Hoofdſt.* 13: 5.

Zie daar eene korte beſchrijving van de voornaamſte ſteden en vlekken, die in 't Joodſche land voorkomen, volgens de H. Schrift, JOSEPHUS, en andere oude Schrijvers. Wat de Hedendaagſche toeſtand betreft, men kan in 't algemeen aanmerken, dat verſcheidene aloude ſteden niet meer in wezen zijn, of thands in vlekken of dorpen veranderd, of ſlegts eenige overblijfſelen in ruinen en puinhopen. Daar en boven hebben ook ſommige plaatſen tegenwoordig namen, die van de voorige verſchillen; mijn beſtek laat niet toe, om mij daar omtrent breeder hier uittelaaten; ik heb daar over opzettelijk eene verhandeling geſchreven in mijne *Bijbelverklaring* betreklijk *Paleſtina*, daar men in het vijfde Hoofdſtuk eene beſchrijving

8,9 KAART. ving van de hedendaagſche geſteldheid van 't Joodſche land vindt, met eene op nieuw getekende Landkaart, welk ſtuk de Lezer daar over gebruiken kan, en tevens in dat zelfde werk onderricht vinden, aangaande veele aloude gewoonten en zeden der Jooden, en andere Oosterlingen, tot verklaaring van zeer veele Bijbelplaatſen.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

TIENDE KAART,

Vertoonende de van Ouds bekende waereld, met derzelver verdeeling onder NOACHS *Nakomelingen.*

In de voorige verhandelingen hebben wij ons alleen bepaald tot de beſchouwing van 'T JOODSCHE LAND, tegenwoordig PALESTINA genaamd. Nu zullen wij in deze en volgende landkaarten bezien *de landen, die buiten* PALESTINA *gelegen zijn*, voor zo verre die in den BIJBEL voorkomen. — Tot een grondſlag dient deze verhandeling tot opheldering van *'t tiende Hoofdſtuk* van MOSES *eerſte boek.*

Gelijk ADAM de Stamvader geweest is van 't geheele menschdom na de Schepping dezer aarde, zo is NOACH de tweede Stamvader geweest van de menſchen na den zondvloed. Hij had drie zoons JAPHET, CHAM en SEM, welker nakomelingen van tijd tot tijd een groot deel dezer bekende waereld naar *Gen.* 10 bevolkt hebben. Deze geographiſche geſlachtlijst is een zeer oud en tevens merkwaardig ſtuk, en verdient, met behulp van de zeer fraaij getekende Landkaart van den kundigen Hoog-

10 KAART. Hoogleeraar BAHIENE, onze uitlegging. In de eerste plaats komt ons voor

JAPHET, *deze had zeven zoons, namelijk.*

JAPHET.

Deze was de oudste zoon van Vader NOACH, welks nakomelingen over een groot deel der aarde zich hebben uitgebreid, namelijk in *Europa* en een groot deel van *Asia*, en, zo men niet zonder waarschijnlijkheid mag denken, ook *America*, aan 't welk Asia in 't noordoosten zeer nabij grenst. NOACH voorspelde ook die uitgebreidheid *Gen.* 9: 27, als hij zegt: *God breide Japhet uit*, of gelijk er in 't Hebreeuwsch staat: *God breide* VOOR *Japhet uit*, dat is God maake de woonplaatsen voor Japhets nageslacht wijduitgestrekt. JAPHET had zeven zoons te weeten: GOMER, MAGOG, MADAI, JAVAN, THUBAL, MESEG, THIRAS. Wat

GOMER, *de bevolker van klein Asia.*

GOMER

Betreft, deze had drie zoons ASKENAZ, RIPHAT en TOGARMA.

ASKENAZ, deszelfs nakomelingen hebben zich uitgebreid in een gedeelte van *Natolie*, namelijk in de landschappen *Bithijnie Mijsie*; de redenen voor die gedachten zijn, dat men aldaar een binnenlandsch meir vindt, 't *Askanische* meir genaamd, ook eene rivier *Askanius*, die door dit meir stroomt, als mede een klein eilandje *Askanie* geheeten: alle welke benamingen van ASKENAZ haaren oorsprong schijnen afteleiden. Men leest behalven *Gen.* 10:

3,

3, nergens meer van ASKENAZ in den Bijbel, dan *Jerem.* 51: 27. Eenige latere Joden en sommige Duitschers zijn van gedachten, dat ASKENAZ de Stamvader van de *Duitschers* zijn zou, 't welk echter minder grond heeft, dan 't vorige. 10 KAART.

RIPHAT een tweede zoon van Gomer; volgens FL. JOSEPHUS was hij de Stamvader van een volk, dat eertijds *Riphateërs* en naderhand *Paphlagoniers* is genaamd, welker land oostwaards van *Bithijnie* aan *de zwarte zee* lag. POMPONIUS MELA (*) leidt ook *de Paphlagoniers* van zekere natie af, die *Ripheërs* genaamd werden.

THOGARMA, deze zijn nageslacht wil men, dat *Kappadocie*, een vooraanliggend landschap van klein Azia, zal bevolkt hebben, oostwaards van 't voorige gelegen. *Ezech.* 38: 6, komt THOGARMA's woonplaats voor aan de zijde van 't noorden, namelijk van 't Joodsche land. En 't geen, dat men leest *Ezech.* 27: 14, komt zeer wel overeen met de gesteldheid der Kappadociërs; STRABO verhaalt, dat *Kappadocie* aan de *Persen* jaarlijks een tribuit van 15000 paarden, 2000 muilëzels, en 700 schapen opbragten. (†) Hier op volgt Japhets tweede zoon

MAGOG.

MAGOG, *deze heeft zich in Scijthie uitgebreid.*

Uit dezen wil men, dat *de Scijthen* hunnen oorsprong hebben, dit is de gedachte van FL. JOSEPHUS, welke door veele geleer-

(*) *De Situ orbis L. I. C.* 2.

(†) *Geogr. L.* II. *fol.* 797 *Edit.* CASAUBONI.

10 KAART. leerden is aangenomen. MAGOG komt *Ezech.* 38: 15, voor, als een volk ten noorden, dit nu is de oude woonplaats der *Scijten* geweest aan 't gebergte *Kaukasus*, tusschen de zwarte en Kasspische zee, ten noorden van 't Joodsche land, van waar zij zich verder hebben uitgebreid door 't noordelijk deel van Azia, dat thands *Tartarije* genaamd wordt. *De Scijthen* zijn een groot en magtig volk: daartoe behooren *de Tartaren*, *Kosakken*, *Siberiers*, *Kalmukken*, enz. Als zulk een groot volk komen zij voor in 't 9, 15 *en* 16 *vers*, vergel. *Openb.* 20: 8. *De Scijthen* zijn ook een strijdbaar volk, bestaande meest uit ruiterij, met rondasſen, schilden, zwaarden, enz. gewapend, dus wordt ook MOGOG beschreven *Ezech.* 38: 4, 15 en 39: 3. Bij MAGOG vindt men dikwijls ook van GOG gewag gemaakt, waar door misschien een Oppervorst van dat volk bedoeld wordt.

MADAI, *van welken de Mediers Afstammen.*

MADAI.

Een derde zoon van Japhet, uit welks nageslacht een volk is voordgesproten, dat men voor de *Meden* houdt, woonende oostwaards van den Tigrisstroom, tegenwoordig 't noordelijk deel van Persie. De *Meden* komen in 't O. T. voor in 't Hebreeuwsch met den naam *Madai* 2 *Kon.* 17: 6, *Jes.* 13: 17, en elders. Zij waren ook op 't Pinksterfeest *Hand.* 2: 9.

JAVAN, *de bevolker van Jonie en Griekenland.*

JAVAN.

Een vierde zoon van Japhet, wiens nakome-

melingen allereerst zich in 't landſchap *Jonie* 10 KAART.
hebben neergezet, zijnde 't westelijk deel van klein Azia. *Javan* in 't Hebr. en *Jon*, van waar *Jonie*, hebben in die taal groote overeenkomst; van daar zijn zij overgekomen naar Griekenland, 't welk (uitgezonderd Peloponneſus) oudtijds dien naam van *Jonie* droeg. Het Hebreeuwsch woord *Javan* wordt door de onzen overgezet door *Griekenland Dan.* 8: 21, en 11: 2, gelijk ook 't meervouwdig getal *Javanim* door *Grieken* vertaald is *Joël* 3: 6.— *Javan* had vier zoons ELISA, THARSIS, CHITTIM en DODANIM, welker geſlacht, als zo veele Volks-Stammen, zich verder hebben uitgebreid.

ELISA heeft *Peloponneſus* bevolkt, een ſchiereiland, zuidwaards gelegen, thans *Morea* genaamd; 't westelijk deel heeft nog lang daar na *Elis* geheeten, en had eene ſtad en voorgebergte van dien naam, ook eene rivier *Elisſa.* Men leest ook van Eilanden *Eliſa Ezech.* 27: 7, waarſchijnlijk de kleine eilanden voor de kust Elis, liggende in de Joniſche zee.

THARSIS, men leest meermalen dien naam in de H. S. als een land of ſtad van koophandel *Ezech.* 27: 12; ſchepen van *Tharſis Pſ.* 48: 8, *Jeſ.* 2: 16; Kooplieden van Tharſis *Ezech.* 38: 13. Men kan hier niet wel denken aan *Tarſus* in *Cicilie Hand.* 21: 39, want dat was geen zeeſtad, maar liever eene ſtad in Spanje, in oude tijden *Tartesſus* geheeten, op welke ſtad, en omgelegen landſtreek Salomo's ſchepen voeren 1 *Kon.* 10: 22, vergel. 2 *Chron.* 9: 21. Zie dit alles bewezen door BACHIENE *H. Geogr.* 3 *D. bl* 75—82.

10 KAART. CHITTIM, deze naam komt ook als een volk voor, daar wij lezen van *Chittiten Ezech.* 27: 6. Zij bewoonden een land aan zee gelegen *Num.* 23: 23, *Dan.* 11: 30, *Jer.* 2: 10, en elders. Wij verstaan er met FL. JOSEFHUS *Italie* door, met de daarbij gelegen eilanden. De *Arabische* overzetter heeft voor *Chittim* de *Romeinen* gesteld; ook heeft de gemeene *Latijnsche* overzetting 't woord *Chittim* veeltijds door *Italie* uitgebragt.

DODANIM komt ook als een volk voor *Gen.* 10: 4, 1 *Chron.* 1: 7, doch in deze laatste plaats vinden wij in den grondtekst *Rodanim*, hoewel onze *Nederd. vertaling* ook aldaar *Dodanim* heeft. Sommigen denken, dat derzelver woonplaats geweest is bij de stad *Dodan* of *Dodona* in Epirus; anderen, die de voorkeur geven aan *Rodanim*, denken of aan 't eiland *Rhodus*, of aan eene landstreek bij de rivier *de Rhone* in *Gallie*, tegenwoordig *Frankrijk*.

THUBAL, *van hem zijn misschien de Tibareenen.*

THUBAL.

Een vijfde zoon van Japhet; men kan niets met zekerheid aangaande de woonplaats van zijn nakomelingschap bepaalen; men denkt aan de *Tibarenen*, eene natie langs de kust der zwarte zee, niet verre van 't landschap *Colchis.*

MESECH, *waarschijnlijk de Stamvader der Moscheërs.*

MESECH.

Een zesde zoon van Japhet; deszelfs nakroost wordt waarschijnlijk bedoeld door de *Moscheërs*, welke gewoond hebben omtrent tusschen *de Kaspische* en *zwarte zee*, 't welk *Colchie*, *Iberie* en *Ar-*

Armenie wordt genaamd. HERODOTUS voegt *Tibarenen* en *Moscheërs* dikwijls samen; ook vindt men in die landstreek 't *Mosische gebergte* 't welk *Iberie* van *Armenie* scheidt. 10 KAART.

THIRAS.

THIRAS, *uit welke de Thraciers.*

De zevende, of laatste zoon van Japhet; men houdt hem in zijn nakomelingschap voor den bevolker van *Thracie*, gelijk er ook verscheiden oude namen van steden zijn, en een voorgebergte, die van den naam THIRAS kunnen worden afgeleid. *Thracie* is een landschap noordwaards van Griekenland. De zoons van Japhet in hunne woonplaatsen beschouwd hebbende komen wij nu tot

CHAM

CHAM *had vier zoons, te weten.*

Een anderen zoon van Noach, wiens geslachtlijst voorkomt *Gen.* 10: 6—20, waar men zijne kinderen, kindskinderen, en ook nog twee agter kindskinderen vindt geteld. Hij had vier zoons, namelijk: KUSCH, MITZRAIM, PUT en KANAAN.

KUSCH

KUSCH, *de bevolker van 't noordelijk deel van Arabie.*

Deze heeft een land door zijn nakomelingschap bevolkt, 't welk naar zijn' naam is genoemd. Onze overzetters hebben dien eigen naam niet behouden, maar door *Moorenland* vertaald, uitgezonderd 2 *Kon.* 19: 9, daar men den eigen naam *Chusch* aantreft. De *Grieksche* en *Latijnsche* overzetters hebben dit woord door *Æthiopie* vertaald, van daar, dat men ge-

10 KAART. dacht heeft aan een landschap in *Afrika*, zuidwaards van Egypte gelegen, wegens deze grieksche overzetting; zo dacht PHILO, JOSEPHUS, EUSEBIUS en HIERONYMUS. (*) Doch er zijn bewijzen genoeg, om met BOCHART te stellen, dat KUSCH *'t noordelijk deel* van *Arabie* bevolkt heeft. In de H. S. wordt *Kusan* met *Midian* te samen genoemd *Hab.* 3: 7. Zippora de dochter van Jethro, huisvrouw van Moses, die uit *Midian* was, wordt eene *Kuschitische* genaamd *Num.* 12: 1. Men zie ook 2 *Chron.* 21: 16, 2 *Kon.* 19: 9. BOCHART heeft nog meer andere bewijzen bijgebragt. *De Kuschiten* (die zich met eenige andere volkeren van woest Arabie vermengd hebben, als *Ismaëliten*, *Midiäniten*, *Amalekiten*, wier namen in 't vervolg verdweenen zijn) zijn dezelfden geweest, die in de middeneeuwen onder den naam van *Saraceenen* zijn bekend geweest. VITRINGA (*in Jes. Tom.* 1 *fol.* 585, *Seqq.*) is van gedachte, dat sommige volkplantingen der *Kuschiten* zich in *Ethiopie* hebben neergezet, en met de inwooners van dit gewest vereenigd; dit rust ook op 't getuigenis van PLINIUS. Hij wil, dat men aan dit *Ethiopie* in *Afrika* te denken hebbe *Esther* 1: 1, *Dan.* 11: 43. Men voege hier bij *Ezech.* 29: 10, en 30: 6 *en* 9. — *De Kuschiten*, onder

(*) Om de *Kuschiten*, als inwooners van *Ethiopie*, in *Afrika* te houden, brengt men bij *Jer.* 13: 23 *zal ook een moorman zijn huid veranderen.* Doch KOOTWIJK (*Itiner. Hierosf. p.* 391) beschrijft *de Saraceenen*, 't nakroost der *Arabische Kuschiten*, hoogbruin of bijna zwart van huid te zijn, zo dat men *Jer.* 13: 23 aan geene *Afrikanen* behoeft te denken.

der den naam van *Saraceenen* en naderhand 10 KAART. van *Mooren* uit *Arabie*, hebben zich verspreid langs de zuidelijke kust der Middelandsche zee door geheel *Barbarije* tot in *Marokko*, alsmede *'t zuidelijk deel* van *Spanje*. Aan dezen KUSCH worden 6 zoonen toegekend, namelijk: SEBA, HAVILAH, SABTA, RAËMA, SABTECHA, en NIMROD. Van RAEMA worden ook twee zoons vermeld, SCHEBA en DEDAN. Wij behooren die kinderen van Kusch aantemerken als Stamvaders van volkeren, dewijl ook van sommigen afzonderlijk in de H. S. wordt gewag gemaakt. Het is overal niet even gemakkelijk te bevatten, of van die zoons van Kusch, dan wel van anderen, welke een gelijken naam voeren, gesproken wordt, b. v. van SEBA lezen wij *Ps.* 72: 10, *Jes.* 43: 3, enz. en men is in twijfel, of men aan een dezer zoon van KUSCH, dan van ABRAHAM uit KETURA, hebbe te denken. HAVILA wil men, dat *'t noordelijk deel* van *Arabie*, omtrent den Persischen zeeboezem, bevolkt heeft. RAËMA had twee zoons SCHEBA en DEDAN: de eerste wordt gedacht *Ezech.* 27: 22, hij moet onderscheiden worden van een zoon van JOKTAN *Gen.* 10: 28. DEDAN vinden wij gemeld *Ezech.* 27: 15, 20. NIMROD heeft eerst *Babijlonie*, daarna *Assijrie* onder zijne heerschappij gebragt. Wij kunnen *Gen.* 10: 10, 11, dus vertaalen: *En 't beginsel zijns rijks was Babel, en Erech, en Akkad en Kalne in 't land Sinear. Uit dit zelfde land, is Hij* (te weten NIMROD) *uitgegaan naar Assur*, (dit is *Assijrie*) *en heeft gebouwd* (of liever versterkt) *Nineve*, *Rehoboth*, *Ir*, *en Kalah*, *en Resen*, *enz.*

10 KAART. MITZRAIM

MITZRAIM *heeft zich in Egypte uitgebreid: en andere landen.*

Is de tweede zoon van Cham, door wiens nakomelingen *Egypte* allereerst is bevolkt; van hier, dat voor *Egypte* in den Hebr. grondtekst des O. T. meest al gevonden wordt *Mitzraim;* en wegens zijn Vader lezen wij van *een land* CHAMS *Ps.* 105: 23, van *tenten* CHAMS *Ps.* 78: 51, omdat CHAM de Vader is geweest van dezen MITZRAIM. Deze MITZRAIM heeft zeven zoons gehad, die, omdat zij groote volksſtammen zijn geweest, genaamd worden LUDIM, ANAMIM, LECHABIM, NAPHTHUCHIM, PATHRUSIM, KASLUCHIM, en KAPHTHORIM. Deze volkeren zullen zich in en buiten *Egypte* door veele landen van *Afrika* hebben neergeſlagen, zo dat ook de *Negers* of *Zwarten*, die in veelerleie natien verdeeld zijn, gerekend worden van de 7 zoons van MITZRAIM hunnen oorſprong te hebben. Doch 't is niet mogelijk naauwkeurig te bepalen, waar men elken volksſtam te zoeken heeft. Men wil, dat *de Ludim* of *Ludiers* *Jeſ.* 66: 19 en *Jer.* 46: 9, in *Ethiopie* zich hebben neergeſlagen; *de Anamiers* in *Numidie*; *de Lechabiers* in *Lijbie*; de *Naphthuchiers* naast daar bij aan de Middelandſche zee; *de Pathruſiers in 't opperſte deel* van *Egypte*, 't welk den naam van *Pathros* heeft gedragen *Jerem.* 44: 1, en elders; *de Kasluchiers* waar uit *de Philiſtijnen* zijn geſproten *Gen.* 10: 14, in 't *benedenſte deel* van *Egypte*; *de Kaphthoriers* in 't eiland *Kaphtor*, 't welk door twee armen van den Nijl gevormd wordt, op 't welk zich ook de *Philiſtijnen* een tijd lang ont-

hou-

houden hebben, *Amos* 9: 7, vergel. *Jer.* 47: 4. 10 KAART.

PUT, *in Barbarije zich uitgebreid.*

PUT of PHUT

Een derde zoon van Cham; men leest van 't volk uit hem voordgesproten in samenvoeging met Mitzraim *Ezech.* 30: 4–6, en bij *Lijbie* wordt 't genoemd *Neh.* 3: 9. Men wil, dat zij *'t noordelijk deel* van *Afrika* ten *westen*, thands *Barbarije* genaamd, bewoond hebben.

KANAAN, *zijn geslacht heeft zich in 't land, naar zijn naam genoemd, neergezet.*

KANAAN

Een vierde zoon van Cham; men vindt elf kinderen, die Volksstammen zijn geworden, opgeteld *Gen.* 10: 15–18. Zij hebben zich *in 't land Kanaan* neergezet, waarvan wij te vooren in de beschrijving van de 2de Landkaart reeds gesproken hebben.

SEM, *had vijf zoons, namelijk.*

SEM,

Komt in de derde plaats als een zoon van Noach voor, met zijne vijf zoons, en van sommigen ook hunne kleinkinderen. De zoons van Sem waren ELAM, ASSUR, ARPHAKSAD, LUD, ARAM, zie *Gen.* 10: 21–30.

ELAM, *uit welken de Elamiten.*

ELAM.

't Land, dat door zijn nakroost is bevolkt, draagt denzelfden naam; 't lag oostwaards van *Sinear*, nabij *Medie*, met welk *Elam* in zamenvoeging voorkomt *Jes.* 21: 2, *Hand.* 2: 9.

10 KAART. Het maakte 't zuidelijk deel uit van 't landſchap, dat naderhand *Perſie* is genaamd, van waar de griekſche overzetters de woorden *Koningen van Elam Jerem.* 25: 25, hebben vertaald *Koningen der Perſen.* 1 *Machab.* 6: 1, vindt men de ſtad *Elimais*, waardoor gemeenlijk *Perſepolis* verſtaan wordt. Men vindt reeds van een Koning van Elam in Abrahams tijd, hij had vijf Koningen onder zich *Gen.* 14: 1—4.

ASSUR, *de bevolker van Asſijrie.*

ASSUR

De bevolker van *Asſijrie*, ten noordwesten van Elam; de hoofdſtad was *Nineve*, zo men meent, door ASSUR zelven geſticht, en naar zijn zoon NINUS genoemd. En zo dit grond heeft, moet men *Gen.* 10: 11 vertaalen: *uit dat zelfde land* [Sinear] *is hij* [Nimrod] *uitgegaan naar Asſur*, *en heeft gebouwd*, [dat is verſterkt of opgebouwd] *Nineve*, *enz.* Naderhand is *Asſijrie* eene heerſchappij, onderſcheiden van *Sinear* of *Babijlonie*, geworden.

ARPHAKSAD, *ſommigen uit hem zijn inwooners geweest van 't zuiderdeel van Arabie.*

ARPHAKSAD,

Een derde zoon van Sem; hij is de Voorvader van Abraham; deszelfs kinderen worden *Gen.* 10: 24—29 opgegeven tot in 't vierde lid, en zulks wordt verder voordgezet *Gen.* 11 tot op Abraham. Arphakſads kleinzoon heette HEBER, deze had, onder meer andere kinderen, een zoon, JOKTAN genaamd, aan welke dertien zoons worden toegekend en met naamen genoemd *Gen.* 10: 26—29; men wil, dat zij zich door *gelukkig Arabie* hebben uitgebreid.

Dit

Dit komt zeer wel overeen met 't geen men vindt *Gen.* 10: 30 *derzelver wooning was van Meſcha, daar gij gaat naar Sephar, 't gebergte van 't oosten.* Wij vinden in *de zesde Landkaart* van *Azia* bij PTOLEMEUS eene ſtad *Muſa*, die PLINIUS als eene voorname koopſtad beſchrijſt, en oostwaards van Muſa vinden wij in gemelde Landkaart de ſtad *Saphar* of *Sephar.* — Hier komt bij, dat de zuidelijke Arabieren hun oorſprong van JOKTAN afleiden, zij noemen hem KAHTAN of KACHTAN; en PTOLEMEUS plaatst in 't midden van gelukkig Arabie een volk, genaamd *Kataniten.* (*) Eenigen van JOKTANS dertien zoons, namelijk derzelver nakroost, hebben binnen, en anderen buiten *Arabie* zich verſpreid. Bijzonder komen hier twee derzelver in aanmerking, namelijk SCHEBA en OPHIR. 10 KAAR'T

SCHEBA, een van de zoons van Joktan; deszelfs Stam ſchijnt tot *'t zuidelijkſte deel* van *gelukkig Arabie* te zijn doorgedrongen tot aan de groote zee; deze landſtreek heeft lang daar na den naam van *Scheba* gedragen; men vindt 'er de ſtad *Sabe* in, die bij PTOLEMEUS *'t Koninglijk Sabe* heet. Dit *Scheba* komt dikwijls voor in de H. S. als een land, dat veel goud, zilver en wierook voordbragt

Jeſ.

(*) NIEBUHR in zijne *beſchrijving van Arabie* maakt ook gewag van een landſchap *Kachtan*, en in eene aantekening *bl.* 262 wordt gezegd: „ De naam van dit landſchap is wegens 1 boek „ Moſes X. 26 merkwaardig. De ſtad *Kachtan* is waarſchijnlijk „ ook 't *Baiſat Jaktan* van den Scherif Ed dris, en de in- „ wooners dezer ſtreek waren denkelijk *de Catanitæ*, van de- „ welke Ptolemeus in zijne beſchrijving van Arabie gewaagt."

10 KAART. *Jeſ.* 60: 8, *Pſ.* 72: 15, *Ezech.* 38: 13. Voor al is deze landſtreek beroemd door de Koningin van Scheba, die tot Salomo kwam 1 *Kon.* 10. Deze Koningin had bij gerugte veel van Salomo gehoord, en dit kon gemaklijk plaats hebben, alzo de ſchepen, die Salomo te *Ezeon-Geber* aan de Roode zee naar *Ophir* en *Tharſis* uitrustte, de zee engte van Babelmandel, bij dewelke Scheba lag, moeſten doorvaren, en waarſchijnlijk wel in eene of andere haven van dit gewest zullen aangeland hebben, om water en eenige levensmiddelen in te nemen. Dit Koningrijk lag wel 400 uuren van Jeruſalem, waarom de inwooners een ver gelegen volk genaamd worden, *Joël* 3: 8. En daar 't zelve meest zuidwaards van 't Joodſche land lag, wordt de Vorſtin, die tot Salomo kwam, *de Koningin van 't zuiden* genaamd, en vermits 't ver af aan de groote zee gelegen was, wordt zij gezegd gekomen te zijn *van de einden der aarde*, of, gelijk men 't vertaalen kan, *van 't einde des lands Luc.* 11: 31.

Andere tot in Afrika. OPHIR mede een zoon van Joktan, wiens nageſlacht eene zekere landſtreek bevolkt heeft, welke in de H. S. *Ophir* heet, naar 't welk Salomo zijne ſchepen zond, en verder naar *Tharſis* in *Spanje*, die drie jaaren uitbleven, welke medebragten goud, zilver, elpenbeen, aapen en paauwen, volgens 2 *Chron.* 9: 21, vergel. 1 *Kon.* 10: 11 en 22. Men verſchilt, waar men dit *Ophir* te zoeken heeft. De Chaldeeuwſche overzetter en uitbreider des O. T. noemt de ſchepen van Salomo *eene Afrikaanſche vloot.* BACHIENE ſtelt 't zelve op *de oostkust* van *Afrika*, in 't rijk *Monomatapa*; de

de Hoogleeraar dringt zulks met veele bewijsredenen aan in zijne *H. Geographie* 3 *D. bl.* 133—143. Gelijk wij ook op de linker zijde van deze tiende Landkaart de reize van Salomo's schepen van *Ezeon-Geber* naar *Ophir*, en verder naar *Tharsis*, vinden afgetekend. 10 KAART.

LUD

LUD, *bevolker van Lijdie.*

Was een vierde zoon van Sem naar *Gen.* 10: 22. Men moet zijn nakomelingschap onderscheiden van *Ludim Gen.* 10: 13 uit MITZRAIM voordgesproten, die men wil, dat zich in *Ethiopie* of *Moorenland* hebben neergezet. Deze *Ludiers* uit SEM houdt men voor bevolkers van 't landschap *Lijdie* in *Natolie*; men vindt dezelve gemeld *Jes.* 66: 19, doch *Jer.* 46: 9, diendt men de *Lijdiers* uit MITZRAIM te verstaan, omdat zij in samenvoeging met de *Mooren* en *Puteërs* voorkomen.

ARAM

ARAM, *welks geslacht in Sijrie en Mesopotamie gewoond heeft.*

De vijfde en jongste van zoon Sem, aan wien vier kinderen worden toegeschreven *Gen.* 10: 23, UZ, HUL, GETHER en MAS. Deze *Arameërs* zijn bevolkers geweest van *Mesopotamie* en *Sijrie.* De eerste landstreek lag tusschen twee rivieren den *Euphrat* en *Tigris*, en wordt in de grondtaal *Aram Naharaim* genaamd *Gen.* 24: 4, *Deut.* 23: 4. *Richt.* 3: 8, 't welk aanduidt *Aram der twee rivieren*, waarmede de grieksche benaming Mesopotamia, een landstreek *in 't midden der rivieren*, zeer wel overeenkomt. Daar na hebben zij zich

10 KAART. zich over den Euphrat begeven, waarom 't land ten westen van die rivier ook in 't Hebreeuwsch *Aram* heet, en vervolgens met den naam van *Sijrie* is bekend geworden, waarom de *Sijriers* bij STRABO (*Geogr. L.* 13 *en* 16) *Arimeërs* genoemd worden.

Aanleiding tot deze verstroojing van NOACHS *nakomelingen over de aarde.*

De Aanleiding tot de verstroojing.

De aanleiding tot de verspreiding van 't menschdom na den zondvloed verhaalt ons Mozes in 't elfde Hoofdst. van Genesis; dus wordt ons aldaar de oorzaak of rede opgegeven van 't voorgaande Hoofdstuk, waarom men de woorden van 't 1ste vers. *En de gantsche aarde was van eenerlei spraak*, *enz.* zou kunnen vertaalen met JUNIUS en TREMELLIUS: WANT *de gantsche aarde enz.* gelijk meer maalen de Hebreeuwsche letter *vav* dus vertaald wordt b. v. *Gen. 6:* 17; 20: 3, en elders. Noachs nakomelingen, welken hier voorkomen onder de benaming van *de gantsche aarde*,

Viel voor

trokken meer oostwaards heen, en kwamen in de vlakte *Sinear*, naderhand *Babijlonie* genaamd; hun oogmerk was, om daar als herders en landbouwers te samen te woonen, en omdat de herders wel eens met de kudden verre togten moeten doen, vonden zij een middel uit, om niet over de gantsche aarde

Bij 't bouwen eener stad en tooren.

verstrooid te worden: 't was 't bouwen van eene stad, met een tooren, die ongemeen hoog zou zijn, welks spits, ware 't moogelijk, den wolkenhemel bereikte, zulk een tooren konde zeer

zeer ver gezien worden, en zou dus de ver- 10 KAART. ſtrooijing of 't afdwaalen, hunnes oordeels, verhoeden. Dit was 't oogmerk der menſchen, doch niet 's Heeren oogmerk, 't welk was, dat de geheele aarde bewoond, en van tijd tot tijd bevolkt wierdt. En juist voerde God door 't bouwen van die ſtad en tooren zijn raad uit. God verwarde hunne ſpraaken, zij werden oneens, en zij verſpreidden zich over de aarde, en breidden zich langſamerhand uit. Wanneer deze verſpreiding der volkeren begonnen is, kan met geen zekerheid gezegd worden. Men brengt er toe *Gen.* 10: 25, daar wij lezen *En Heber werden twee zoonen gebooren, des eenen naam was Peleg, want in zijne dagen is de aarde verdeeld.* Nu weeten wij uit *Gen.* 11: 10—16, dat Peleg werdt gebooren ruim honderd jaaren na den zondvloed; doch wij weeten uit vers 18 en 19 dat Peleg geleefd heeft 239 jaaren, nu meldt ons Mozes niet, of die verdeeling der aarde bij zijne geboorte of in 't vervolg van zijn leven, ja zelfs in zijn ouderdom is voorgevallen. Het eerſte is waarſchijnlijker; die verdeeling begon plaats te grijpen toen Heber dien zoon verkreeg, en daarom noemde hij zijn naam Peleg, 't welk aanduidt: *klieven, of verdeelen.* Ook vinden wij bij Abrahams roeping uit Ur der Chaldeen, welke in 't jaar der wereld omtrent 2080 voorviel, reeds menſchen in Meſopotamie, Kanaan, Egypte en elders. Het is niet nodig, dat wij door die ſpraakverwarring eene vermenigvuldiging verſtaan van onderſcheidene taalen, die na verloop van eeuwen in onderſcheidene landen in ge-

Wanneer God hun ſpraak verwarde.

10 KAART. gebruik zijn, zo dat God, even als op 't Pinkterfeest, door een wonderwerk zo veele taalen den menſchen heeft ingeſtort; doch toen zij onderling in twist kwamen over 't bouwen, en dus de een naar de reden van den ander niet wilde luiſteren, en dus, gelijk men zegt, elkander niet verſtonden, ſcheidden zij zich van een, elke volksſtam ging met de zijnen naar eene verdere landſtreek. En geen wonder, dat na verloop van eeuwen de taalen zo veel verſchillen, niet alleen door verbastering, maar ook, dewijl de eerſte taal zeer arm in woorden zal geweest zijn, zo zijn van tijd tot tijd in onderſcheidene landen onderſcheidene woorden uitgevonden, om de voorwerpen mede te benoemen.

Eenige bijzondere landen, welke op deze tiende Landkaart voorkomen.

Eenige bijzondere plaatſen. Volgens deze van ouds bekende waereld moeten wij nu de overige landſchappen die in den Bijbel voorkomen beſchouwen. Het eerſte dat ons in de H. S. voorkomt, is

't Paradeis in Eden.

't Paradeis,

Zijnde een hof, gelegen in 't landſchap *Eden*, (*) Moſes geeft er eene beſchrijving van *Gen.*

(*) MICHAËLIS verſtaat door *Eden* de geheele landſtreek, die vooreerst tot eene woonplaats der menſchen beſtemd was, en waar van men den hof, daar ingelegen, als een gedeelte van 't geheel kan aanmerken. De landſtreek begreep verſcheidene groote landen van den Euphrat, Tiger, enz. Daar deze landſtreek nu te

Gen. 2: 8—14. Men vindt aldaar 't woord *Paradeis* niet, maar wel bij de griekſche overzetters des O. T. bij welken men de benaaming παραδεισος vindt. Wij zien ook 't Hebreeuwsch woord פַּרְדֵּס *Pardes* 't welk met de Griekſche uitdrukking overeenkomt van *een lusthof* gebezigd *Neh.* 2: 10, *Pred.* 2: 5, *Hoogl.* 4: 13, dus die benaming zeer gepast aan Edens hof wordt gegeven. Deze gezegende oord werdt door eene groote rivier bewaterd tot vrugtbaarheid en verkwikking, en verdeelde zich vervolgens in vier takken, bij Moſes *hoofden*, dat is *hoofdrivieren* of *groote rivieren* geheeten, welker naamen waren, *Piſon*, *Gihon*, *Hiddekel* en *Phrat.* Schoon nu 't Paradeis zelf voor lang verwoest is, 't zij door den zondvloed, 't zij reeds vroeger, men kan nogthans vragen, waar de plaats te zoeken is. Voorzeker bij deze rivieren of liever aan derzelver oorſprong, want ſchoon deze vier rivieren door den zondvloed en andere oorzaaken eene verandering in haaren loop mogten bekomen hebben, zullen zij evenwel nog in wezen zijn. Zeer bekend is immers de rivier *Phrat*, of *Euphrat*, deze ontſpringt in *Armenie* en loopt met verſcheiden bochten zuidwaards, en ontlast zich in den Perſiſchen zeeboezem. Daar blijft

10 KAART.

te groot was voor twee menſchen, zo was dees hof, welken God hun gaf als een bijzonder ſchoon gedeelte van dezelve, van zulk eene gepaste uitgeſtrektheid, dat zij geen gevaar liepen om van elkander aftedwaalen. Zie deszelfs *aanmerk. op Gen.* 2:8. VENEMA is van oordeel, dat 't paradeis geen werk is van de zesdaagſche Schepping maar na den zevenden dag op nieuw aangelegd. Vid. ejus *Hiſt. Eccl. v. T. tom.* 1. *pag.* 25.

10 KAART. *Is in Armenie gelegen.* blijft ook geen twijffel over, of men hebbe door *Pison* den *Phasis*, door *Gihon* den *Araxes*, en door *Hiddekel* den *Tigris* te verstaan: alle welke rivieren, zo wel als de Euphrat, in *Armenie* ontstaan.

De *Pison* is de rivier, die naderhand bij de Griekſche Schrijvers den naam *Phasis* draagt. Moſes zegt, dat deze rivier *'t gantsche land Havilah omloopt, daar 't goud is.* Dit *Havilah* past zeer wel op 't landſchap *Kolchis*, van 't welk STRABO getuigt, (L. 10,) dat de rivieren zeer veel ſtofgoud met zich voerden, 't welk de inwooners, door middel van ſchaapen vachten daar in te laten zinken, en waaraan dit goud hangen bleef, magtig werden. Daar nu dit *Kolchis* noordwaards van *Us* lag, doelt misſchien ELIHU daar op, als hij zegt: *Job* 37: 22 *als van 't noorden 't goud komt.* — De *Gihon* is de tweede rivier, die wij opgeteld vinden *Gen.* 2: 13, zij wordt gehouden voor die zelfde rivier, welke daarna *Araxes* en hedendaags *Aras* of *Arras* wordt geheeten. Schoon nu tusſchen de tweërlei naam *Gihon* en *Araxes* of *Aras* een groot onderſcheid gehoord wordt in den klank, komt dezelve in betekenis overeen, namelijk afkomende van een woord, dat *uitbreeken* beteekent, *Gihon* van 't Hebreeuwsch en *Aras* van 't Arabisch. Zij wordt gezegd *'t gantsche land van Kusch om te lopen*, waardoor men *Medie* kan verſtaan, dewijl verſcheiden oude Schrijvers POLIJBIUS, STRABO en andere gewag maken van een volk in of omtrent *Medie* woonende, *Kossiten* genaamd. — De *Hiddekel* is de derde Paradeis rivier, hier door moet men de *Tigris* verſtaan,

ſtaan, die mede haaren oorſprong neemt in *Armenie*; zij komt ook voor *Dan.* 10: 4, alwaar de Griekſche overzetters behalven den naam *Hiddekel*, die rivier *Tigris* noemen; ook blijkt zulks uit de omſchrijving, die Moſes van de *Hiddekel* geeft: *deze is gaande naar 't oosten van Asſur*, 't welk op geene rivier beter past, dan op de *Tigris*. — De vierde rivier is *de Phrat* of *Euphrat*, waarvan wij reeds geſproken hebben. Verder kan men de gelegenheid van 't Paradeis, naar 't gevoelen van BACHIENE op 't voetſpoor van groote mannen afgetekend, in deze Landkaart nazien. Wij gaan nu over tot 10 KAART.

Het Land Nod.

Het Land Nod, welks juiſte ligging onbekend is.

Dit was volgens *Gen.* 4: 16, gelegen ten oosten van Eden, doch hoe ver ten oosten, wordt niet gezegd, noch ook, of dit land zuidoostwaards of noordoostwaards gelegen hebbe, dus wij de nette ligging niet kunnen aantoonen. De benaming *Nod* (*) betekent *Ballingſchap*, en heeft dezelve gekregen wegens Kain, die als een balling in 't zelve heeft gewoond, en aldaar eene ſtad bouwde, *Hanoch* genaamd *Gen.* 4: 17.

Gelijk ook de woonplaats van NOACH *voor den zondvloed.*

Verder vinden wij van geen meer landen voor den zondvloed gewag gemaakt, dus wij met

(*) In deze tiende Landkaart, gelijk ook in de twaalfde, vinden wij een letterfout, namelijk NOB, in plaats van NOD. Het verwondert mij, dat SCHUTTE, welke de Landkaart van BACHIENE heeft laaten naſnijden, en in zijne verklaaring van den geſlachtboom van Christus geplaatst, die fout heeft laaten ſtaan.

10 Kaart. met geen zekerheid kunnen zeggen, waar de woonplaats van Noach toen geweest zij; de geleerde BOCHART denkt in *Asſijrie* of *Babijlonie*, doch brengt daar alleenlijk die rede voorbij, dat 't hout tot 't maken der ark, waardoor hij *Cijpresſen* hout verſtaat, nergens zo goed en overvloedig wast. Doch bij gelegenheid van den zondvloed lezen wij *Gen.* 8: 4 van de bergen, dat is 't gebergte *Ararat.* Hier uit denke men dan aan zekere landſtreek

Ararat,

Ararat, in Armenie.

In 't welk dit gebergte wordt aangetroffen; de Latijnſche overzetting van die plaats heeft: *op de bergen van Armenie.* Ook wordt Armenie meermaal *Ararat* geheeten, men zie *Jeſ.* 37: 38, daar de Griekſche taalsmannen *Armenie* hebben; men zie ook *Jerem.* 51: 27. Dit land is zeer bergachtig. Bijzonder heeft men twee voornaame gebergten, namelijk den *Taurus* en *Antitaurus*, welk laatſte ook 't Gordijisch gebergte bij oude Schrijvers wordt genoemd, en volgens overleveringen heeft op dat gebergte de ark gerust. Doch wij kunnen met geen zekerheid zeggen, waar de woonplaats van Noach met de zijnen na den watervloed geweest zij; BACHIENE denkt in *Armenie*, doch dit ligt bijna noordwaards van *Sinear*, daar de woonplaats van Noachs huisgezin westwaards van die landſtreek gelegen heeft, gelijk blijkt uit *Gen.* 11: 2, (*) dus wij veel eer mo-

(*) Het is waar, men kan 't Hebreeuwsch מִקֶּדֶם zeer wil vertaalen *van* of *uit 't oosten*, maar dit vooronderſtelt, dat *Ar-*

mogen denken aan 't landſchap Sijrie, of Arabie. Na eenigen tijd daar gewoond en vermenigvuldigd te zijn, toogen zij meer oostwaards en kwamen in 't land **10 Kaart.**

Sinear,

Sinear, naderhand Babijlonie geheeten.

Dit was dat landſchap, alwaar zij eene ſtad en tooren wilden bouwen, om niet over de aarde verſtrooid te worden *Gen.* 11: 4. Men vindt in Sinear, behalven *Babel*, nog drie andere ſteden opgeteld *Gen.* 10: 10, *Erech*, *Akkad* en *Kalne.* Toen in laater tijd *Babel* de hoofdſtad en zetel van een Koningrijk werdt, is dit landſchap *Babijlonie* geheeten; zo vinden wij Sinear door de Griekſche overzetters vertaald *Jeſ.* 11: 11, en *Zach.* 5: 11. Uit deze *landſtreek van Sinear* is na de ſpraakverwarring de geheele aarde in 't vervolg van tijd bevolkt, gelijk Mozes in 't 10 *Hoofdſt.* van zijn eerſte boek verhaalt. Het naaste land, zonder dat men eene rivier hebbe overtetrekken, is

Me-

Armenie, in onderſcheiding van andere landen, '*t oosten* heette, zonder dat kan men niet wel de ſtreek noemen, van waar men komt, maar wel werwaards men gaat. B. V. wanneer iemand van *Utrecht* naar *Zutphen* reist, kan hij zeggen; als ik naar 't oosten reisde, geſchiedde enz. Maar 't is zo naauwkeurig niet, als hij zeide: als ik van of uit 't westen kwam, omdat Utrecht met opzicht tot andere plaatſen, b. v. den Haag, oostwaards ligt. Dus is 't veel natuurlijker, dat de plaats, werwaards men gaat, benoemd wordt van de hemelſtreek, dan van waar men komt; en dus komt ook de voorzetting van de מ of ook מן meermaal voor om aanteduiden de plaats, waarheen, zie *Gen.* 2: 8, 13: 11 *Richt.* 7: 1. 1 *Sam.* 23: 1. Dan kan men vergezogte verklaaringen ontwijken, die BACHIENE opgeeft 3 *D. bl.* 33, 34.

10 Kaart. *Mesopotamie, gelegen tusschen den Tigris en Euphrat.*

Mesopotamie,

Dus genaamd, omdat 't tusschen twee rivieren lag, de *Tigris* en *Phrat*, welke Grieksche benaming in 't Hebreeuwsch wordt uitgedrukt door *Aram Naharaim*, dat is *'t Aram der twee rivieren.* (*) In deze landstreek is de stad *Ur*, zeer bekend, als de woonplaats van Abram voor zijne roeping, die met zijn huisgezin en maagschap in dat land woonde, zijnde een nakomeling van Sem. Zijne woonplaats *Ur* wordt omschreven door *Ur der Chaldeën Gen.* 11: 28; 15: 7; *Neh.* 9: 7, waarschijnlijk dus genaamd, omdat die stad in Moses tijd aan de *Chaldeën* behoorde. Ook kan die omschrijving wel gediend hebben, om dezelve te onderscheiden van eene andere stad *Ur*. Men vraagt, waar deze stad gelegen hebbe. Sommigen denken aan eene stad, die bij PTOLEMEUS *Orchoa* heet, in 't zuiderdeel van Babijlonie; anderen denken aan eene stad *Ura*; waarvan PLINIUS spreekt, welke hij aan den Euphrat stelt; waarschijnlijker kunnen wij er door verstaan dat *Ur*, van 't welk AMMIANUS MARCELLINUS gewaagt (*Hist. L.* 25. *C.* 26,) hij plaatst 't in 't noorderdeel van Mesopotamie, aan de oostzijde van den *Eu-*

(*) Men leest ook dikwijls van *Paddan Aram*, gelijk *Gen.* 25: 20; 28: 2 en elders; men zou kunnen vragen, of men daar geheel Mesopotamie door verstaan moet, of slegts een gedeelte? 't laatste komt mij 't waarschijnlijkst voor. Het schijnt eene landstreek geweest te zijn, in den omtrek van *Haran* gelegen. MICHAËLIS zet *Paddan Aram* over: *de vlakten van Mesopotamie*, zie zijne nieuwe overzetting op die plaatsen.

Euphrat. PERISONIUS (*orig. Bab. pag.* 366) 10 KAART.
wil, dat de Chaldeën, dit gedeelte der landſtreek in Moſes tijd bezittende, naderhand zuidelijk in Babijlonie verhuisd zijn. Dus kunnen wij ook begrijpen, hoe STEPHANUS *Hand.* 7: 2, van *Meſopotamie* ſpreekt, en in 't 4 vers, dit zelfde gewest *'t land der Chaldeën* noemt.

In dit Meſopotamie vondt men ook de ſtad *Haran*; deze was zuidwaards gelegen van Ur, gelijk men uit de reize van Abraham naar Kanaan kan opmaken *Gen.* 11: 31. Deze ſtad wordt *Hand.* 7: 2, *en* 4, *Charran* genoemd, en komt bij de Latijnen met den naam van *Charræ* voor. De Vader van Abraham was TERAH, welke, behalven Abraham, nog twee zoons had, NAHOR, en HARAN; de laatſte leefde niet lang, doch liet een zoon na, genaamd LOT, en twee dochters MILKA en JISKA. Abraham had ten huwelijk genomen SARAI, zijnde eene dochter zijns Vaders, bij eene andere huisvrouw, en dus Abrahams halve zuster; Nahor trouwde met MILKA, eene zuster van LOT. Terah verliet Ur der Chaldeën, en nam met zich Abraham en Lot met hunne huisvrouwen, met oogmerk, om naar *'t land Kanaan* te gaan, doch vertoefden eenigen tijd te Haran, alwaar Terah in den ouderdom van 205 jaaren ſtierf. Abraham zette toen met zijn gezelſchap de reize voord naar Kanaan. NAHOR, die bij Abrahams vertrek in *Ur* bleef woonen, is naderhand met zijne MILKA ook naar *Haran* vertrokken. Nahor kreeg bij zijne huisvrouw 8 zoons, en zijn geſlacht is te merk-

10 KAART. waardiger, alzo 't de huisvrouwen voor Izaak en Jakob heeft opgeleverd, want BETHUEL, een van Nahors zoonen, is de Vader geweest van REBEKKA en LABAN; Rebekka nu is de huisvrouw geworden van Izaak, en Labans beide dochters de huisvrouwen van Jakob. *Haran* is naderhand eene vermaarde Koopſtad geworden, die met *Tijrus* handel dreef *Ezech.* 37: 23. Van Haran mogen wij den Euphrat overgaan, en komen in 't

't Land Uz.

Land Uz.

'T Welk voorkomt, als 't Vaderland van JOB *Hoofdſt.* I: I, BACHIENE, in navolging van SPANHEIM is van gedachte, dat Jobs Vaderland zijn naam verkregen hebbe van UZ, den eerstgebooren zoon van Nahor *Gen.* 22: 21, ook wordt ELIHU *Job* 12: I de *Buziter* genaamd, waarſchijnlijk een afſtammeling van BUZ, Nahors tweeden zoon *Gen.* 22: 21. Hier bij komt nog, dat *de Chaldeën*, die van CHESED, Nahors vierden zoon *Gen.* 22: 22 afſtammen, in de nabijheid van Jobs woonplaats zich onthielden *Job* 1: 17. PTOLOMEUS ſtelt (*Geogr. L.* 5. *c.* 19) in dat gedeelte van *woest Arabie*, omtrent Babijlonie, een volk, genaamd *Auſiten* Αυσιται, en dit is juist de uitſpraak der 70 gr. vertaalers *Job* I: I, van den naam *Uz*, die bij *de Arabieren Aus* wordt uitgedrukt; ook wordt Job gerekend tot de Oosterlingen *Job.* I: 3, 't welk *Arabieren* aanduidt *Richt.* 6: 3, vergel. *Gen.* 25; 6. Dat *Uz*, gelijk meer andere nabuurige landen, te eeniger

tijd

tijd een Koning gehad heeft, blijkt uit *Jerem.* 25: 20. Dit landſchap moet onderſcheiden worden van een ander *Uz*, in Idumea gelegen *Klaagl.* 4: 21, dus genaamd naar UZ, eenen zoon van Diſan *Gen.* 36: 28. Nu zouden wij kunnen overſtappen naar *Egypte*, *Arabie*, enz. doch daar van in de volgende Landkaart. 10 KAART.

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

ELFDE KAART.

Verbeeldende Egypte en de woestijne der Schelfzee.

Egypte is in de H. S. vermaard.

Egypte is zeer merkwaardig in de H. S. zo wegens de inwooning van Israël in 't zelve, en de zonderlinge verlossing, als ook omdat Israël na hunne komst in Kanaan veel met Egypte heeft te doen gehad. Gij ziet op de Landkaart, dat 't noordwaards paalt aan de *Middelandsche zee*, die bij de oude Egyptenaars *de Noordzee* heette; ten oosten grenst *Egypte* aan *de Schelfzee* of *Roodezee*, thands de *Arabische Zeeboezem* genaamd; ten westen vindt men *Lijbie*; en ten zuiden *Ethiopie*. Men verdeelde 't oudtijds in *Opper-* en *Neder-Egypte*, ook wel in drie deelen, *Opper-*, *Midden-* en *Neder-Egypte*. De lengte rekent men van 't zuiden ten noorden op wel 180 uuren gaans, en de breedte van omtrent 60 uuren. Men heeft de geheele lengte van Egypte van de stad *Sijene* zuidwaards op deze Landkaart niet kunnen brengen, doch die kan men in de voorige tiende Kaart duidelijk beschouwen.

Het

Het draagt in 't O. T. volgens 't Hebreeuwsch den naam van *Mitzraim*, naar een zoon van Cham, welks nakomelingen *Egypte* eerst bevolkt hebben. Doch in de Griekſche overzetting vinden wij Αἴγυπτος, gelijk ook in 't N. T. 't welk de Latijnen door *Egyptus*, en wij door *Egypte* uitdrukken: een naam, die niet onwaarſchijnlijk is dat afkomt van de rivier *de Nijl*, die oudtijds bij de Griekſche Schrijvers zo genoemd werdt. 11 KAART. *Naamen van dit land.*

Egypte is alleen vrugtbaar in 't middenſte gedeelte, aan weerzijde van den Nijlſtroom, doch al, wat te ver daarvan afwijkt, bevat niet, dan dorre landen en zandige bergen. Het land is langs den Nijl vlak, doch beſlooten tusſchen twee reijen bergen, die op ſommige plaatſen vrij dicht aan de rivier, maar op andere wel eene dag-reize daarvan verwijderd zijn. Zij ſtrekken zich van 't zuiden ten noorden uit; doch aan beide zijden van de rivier, als mede aan den zeeboezem ten oosten is 't land vlak. *Is vrugtbaar.*

De gantſche vlakte aan weerskanten van den Nijl wordt 'sjaarlijks vrugtbaar gemaakt door de overſtrooming dier rivier, veroorzaakt door dien in Ethiopie (thands Abisſinie genaamd,) in welke landſtreek de Nijl ontſpringt, op 't gebergte aldaar zwaare plas-regens nederſtorten, deze aflopende vullen de bronnen van den Nijl, en doen die rivier zwellen; de overvloejing begint gemeenlijk half Junij, zij overſtroomt aan weerskanten van den oever 't land, welke overſtrooming 10 of 11 weeken aanhoudt tot 't begin van September, doch in Novemb. is de Nijl eerst weer binnen zijne oevers. Wanneer 't water boven den gewoonen pijl *Door overvloejing van den Nijl.*

van

II KAART. van 15 of 16 Kubiten of elleboogs lengte rijst(*) wordt zulks zeer wenschlijk gehouden; is de rijzing minder, worden landen, die wat hoog liggen, niet bevogtigd, en is dezelve veel meer, dan ſtaat men bloot, dat zij niet ſpoedig genoeg bij den zaaijtijd droog zullen zijn. Deze overſtrooming, behalven de vochtigheid, laat een ſlib na, waardoor 't land gemest en zeer vrugtbaar gemaakt wordt. Egypte ſtaat in de H. S. ook bekend, als een land van ongemeene vrugtbaarheid; men zie *Gen.* 13: 10; 't niet overſtroomen dier rivier brengt hongersnood aan, en men heeft de 7 jaaren van gebrek, die, door Gods hoog beſtel, in Joſephs tijd over Egypte kwamen, in 't middelijke daar aan toetekennen, men zie ook *Jeſ.* 19: 5–7.

Vooral zeer vrugtbaar in Koorn. Het is vooral vrugtbaar in koorn, Plinius getuigt (Hiſt. l. 17. c. 10) dat het ſomtijds honderd-vouwdige vrugten gaf, men vergelijk *Gen.*

(*) Zo ſpreekt BACHIENE, en dus was 't oudtijds volgens PLINIUS, doch thands zijn er wel 48 voeten, 't geen wel omtrent 24 Cubiten uitmaakt, nodig, indien de overſtroming voor algemeen nuttig wordt gehouden; mogelijk, dat de landerijen door de agterblijvende ſlib jaarlijks wat hooger worden. Als de aanwas des waters op zijn hoogst is, dan ſchijnt Egypte niet anders, dan eene volkomen zee, boven welke de ſteden en dorpen, die op hoogten zijn gebouwd, uitſteken. Men zie *Jeſ.* 18: 2, 7. 46: 8. *Am.* 8: 8. Behalven 't graven van Kanalen, heeft men ook nog zeker werktuig, om 't water op de landerijen te brengen, waar op men wil dat gezien wordt *Deut.* 11: 10. Zie MAILLET *beſchrijv. van Egypte bl.* 73. SHAW reize 2 *D. bl.* 51. De landerijen worden door ſcheidtekenen vóór de overſtroming afgebakend, opdat elk zijn eigendom zou weeten, misſchien dat daarom de Egyptenaars genaamd worden *een volk van regel en regel Jeſ.* 18: 2, 7.

Gen. 26: 12, en 42: 1—3. 43: 1. (*) Deze overſtrooming is in Egypte des te nodiger, dewijl er geen genoegzaame regen valt, tot voordbrenging van graangewasſen; dit blijkt uit de H. S. *Deut.* 11: 11, 12, *Zach.* 14: 18, en met dit getuigenis der H. S. ſtemmen ook ongewijde Schrijvers overeen, gelijk POMPONIUS MELA, LEO AFRICANUS en anderen. Deze overſtrooming, op dat zij verder komen zal, wordt ook door kunst bevorderd in 't maken van gragten, enz. welke waterleidingen men wil, dat *Jeſ.* 19: 6, verſtaan worden door *gedamde ſtroomen.* II KAART.

De Nijl ontſpringt in Abisſinie.

Men heeft in de voorige eeuw ontdekt, dat de Nijl ontſpringt in *Abisſinie*, in 't landſchap *Gojam*, nabij een groot meir, *Dambe* geheeten; van daar loopt zij noordwaards en ontlast zich door eenige armen in de Middelandſche zee. Oudtijds heeft deze rivier zich, door zeven takken, in gemelde zee ontlast, gelijk uit HERODOTUS en andere oude Schrijvers blijkt, waarop ook gezien wordt *Jeſ.* 11: 15; doch hedendaagſche reizigers zeggen ons, dat er

(*) *Num.* 11: 5, wordt in onze overzetting van *Look* geſproken, doch MAILLET ſtelt de Look niet onder de ſpijs der Egyptenaars, en HASSELQUIST zegt, dat zij in Egypte niet wast, misſchien moeten de wortels der *Colocasſia* daar door verſtaan worden. Doch HASSELQUIST merkt aan, dat de *ajuin* in Egypte aller best is, zij eeten die met brood geroost, en vinden er grooten ſmaak in, Egypte was ook van ouds beroemd door 't vlas, van waar 't linnen, 't welk tot kostbaare klederen, als mede pragtige ſcheepszeilen, gebezigd werdt. *Gen.* 41: 42, *Ezech.* 27: 7. Het was wel fijn linnen, in vergelijking van ander, doch grof, in vergelijking van ons fijn linnen, zie HARMAR *waarn. over 't oosten* 5 *D. bl.* 128—138.

II KAART. er thands maar twee voorname armen van den Nijl zijn, die men bevaarbaar acht, ten oosten bij *Damiate*, en ten westen bij *Rosette.*

In die rivier zijn Krokodillen. Onder de merkwaardigheden van den Nijlstroom kan men tellen de krokodillen, waar van sommigen zeer groot zijn, twintig of meer voeten lang, en zeer gevaarlijk voor menschen, door dien zij zich in de biesen aan den kant der rivier verschuilen, en van daar de menschen overvallen. PHARAO HOPHRA, Koning van Egypte, wordt er bij vergeleken *Ezech.* 29: 3, daar 't Hebr. woord van onze overzetters door *Zeedraak* is vertaald. (*)

Egypte van ouds door Koningen bestuurd. In de vroegste tijden is Egypte door Koningen bestuurd; deze allen komen in de H. S. geduurende eenige eeuwen voor met den naam PHARAO, dat in hunne taal *een Koning*, *Vorst* of *Opziener* betekent. In Salomo's tijd, en lang daarna komen de Egyptische Koningen ook met eigen bijzondere naamen voor, als SISAK, SOO, NECHO, HOPHRA, enz.

De

(*) Men kan ook nog van den Nijl aanmerken, dat hij zeer vischrijk is, gelijk MAILLET en SANDIJS getuigen, zie daar van *Num.* 11: 5. Ook zegt MAILLET, dat 't water van den Nijl troebel is, en men laat 't daarom in kannen en andere vaten bezinken; doch 't putwater is lelijk en ongezond; dit ter opheldering van *Exod.* 7: 19, 24. Ook wast bij den Nijlstroom, gelijk ook op moerassige plaatsen in Egypte, 't Papierriet; de inwooners gebruiken den wortel voor brandhout, en maken er allerleie vaten uit. Uit de schilferachtige bladeren maken zij vaartuigjes; deze plant wordt bedoeld *Exod.* 2: 3, daar men de woorden zou kunnen vertaalen *een bootje van biezen*; zie ook *Jes.* 19; 6, vergelijk Scheuchzer Bijbel der Natuur 2 D. 1ste st. bl. 4.

De hoofdſtad of zetel der Koningen ſchijnt altijd niet dezelfde geweest te zijn; meest komen in aanmerking de ſteden *Zoan* en *Noph*. II KAART. *De hoofdſtad des rijks.*

Zoan komt in de H. S. voor, als eene zeer oude ſtad *Num.* 13: 22, die naderhand *Tanis* is genoemd, en met dien naam bij ongewijde Schrijvers bekend, gelijk wij ook zien in de Griekſche overzetters van *Jeſ.* 19: 11, *Ezech.* 30: 14, en elders. Deze ſtad is nu en dan de reſidentie der Koningen geweest; dit blijkt, omdat de gezanten van Juda, afgezonden om bij den Koning van Egypte hulp te zoeken, gezegd worden te *Zoan* te zijn geweest, *Jeſ.* 30: 4. Ja toen Mozes zijne tekenen voor Pharao in Egypte deed, ſchijnt ook de hofhouding te *Zoan* zich bevonden te hebben, men zie *Pſ.* 78: 12, gelijk ook uit 't 23 *vers*, *Hoe hij zijne tekenen ſtelde in Egypte en zijne wonderheden in den velde Zoans.* Dit dunkt mij is waarſchijnlijker, dan dat men door *'t veld Zoans* geheel Egypte verſtaat; 't gebeurt ook meermaal, dat men, bij een parallelismus, in 't eerſte deel iets algemeens zegt, en in 't tweede deel eene nadere bepaling maakt, men zie 't 11 vers van dezen Pſalm, en elders. *Zoan of Tanis.*

Doch meesttijds ſchijnt 't Koninglijk verblijf of de vaste zetel des rijks geweest te zijn te *Noph*, of, gelijk ze *Hoſ.* 9: 6 genoemd wordt, *Moph*, doch anders wordt zij *Noph* geheeten *Jeſ.* 19: 13, *Jerem.* 2: 16, *Ezech.* 30: 16; en wij weeten uit de Griekſche overzetting des O. T. dat men hier aan *Memphis* hebbe te denken, 't welk digt bij den Nijl, ſchuins tegen *Noph, of Memphis.*

II KAART. gen over 't hedendaagſche *Kairo* lag. Daar heeft waarſchijnlijk Joſeph zijne wooning gehad, toen hij als Onder-Koning Egypte beſtuurde; vooreerst was *Noph* of *Memphis* geſchikter, zijnde meer midden in Egypte, dan *Zoan*, en dan kunnen wij gemakkelijker FL. JOSEPHUS (*Hiſt. l.* 2. *c.* 4) bevatten, als hij zegt: dat Joſeph zijn Vader tot bij *Heroöpolis* is te gemoet gegaan, 't geen wel met de ligging van *Memphis* betrekkelijk Kanaan, maar niet met *Zoan*, overeenkomt, dan had Joſeph zijn Vader te Heroöpolis niet afgehaald. Niet verre van Joſephs hofhouding en verblijf, moet men

't Land Goſen. *'t Landſchap Goſen* zoeken, dit blijkt *Gen.* 45: 10. Nogthans behoeven wij *Goſen* niet te plaatſen aan de westzijde van den Nijl, alwaar *Memphis* lag, maar aan de oostzijde, want wij lezen niet, dat Israël, Egypte verlatende, eene rivier heeft behoeven overtetrekken; dus moeten wij Goſen zoeken aan de oostzijde van den Nijl; waartoe ook BACHIENE nog bij brengt (*) de Griekſche overzetting van *Gen.* 45: 10, en 46: 34, die 't land Goſen vertaalt: *'t land Goſen van Arabie*, waarſchijnlijk, omdat 't aldaar aan *Arabie* paalt. De plaatſing van dit gewest, waar in de Israël-

(*) De Heer JABLONSKIJ heeft in 't jaar 1735 eenige verhandelingen uitgegeven over de ligging van *'t land Goſen*, wiens gevoelen door J. J. SCHMIDT is overgenomen in zijne *Bijbelſche Geographicus* 2 *D. bl.* 747; doch daar 't zelve veel te zuidelijk en gedeeltelijk aan de westzijde van den Nijl geſteld wordt, in den *Nomus Heracleopolis*, zo is die gedachte niet aannemelijk.

raëllers gewoond hebben, komt volgens de **II KAART.**
Landkaart zeer overeen met de H. S. *de Alexandrische Griekfche overzetters*, en FL. JOSEPHUS. — Het is nogthans aanmerkelijk, dat dit *Gofen* in de H. S. genaamd wordt *'t beste van Egypte:* waarfchijnlijk heeft men dit te verftaan betrekkelijk tot Jofephs broeders of zijns Vaders huisgezin, die veeherders waren, en dan zal 't aanduiden, dat Gofen eene landftreek was met grasrijke weilanden vervuld. Ook kon, door 't afftaan van dit gewest in de nabijheid van Jofephs hofhouding, Israël zonder vermenging met de Egyptenaren leven, en zo lang Jofeph in de tijd was, zijne befcherming en goede verzorging genieten.

Wij vinden ook, dat Gofen 't land *Ramefes* genaamd wordt *Gen.* 47: 11, waarfchijnlijk naar zekere ftad van dien naam. Wij lezen *Exod.* 1: 11, van de fteden *Pitom* en *Raamfes* aan welke de Israëllers moeften werken tot haaren opbouw. Indien dit *Raamfes* dezelfde ftad is geweest met *Ramefes*, gelijk 't weinige onderfcheid in 't Hebreeuwsch fchijnt aanteduiden, dan mag men denken, dat er in Jofephs tijd die ftad wel geweest is, doch zeer vervallen, en in 't vervolg tot eene der fchatfteden des Konings door de Israëliten herbouwd. Deze ftad *Ramefes* of *Raamfes* moet men met fommigen niet houden voor die ftad, welke bij de Grieken *Heliopolis* heet, want deze laatfte wordt in den Bijbel *On* genaamd zie *Gen.* 41: 45, 50, en 46: 20, en vergelijk de Griekfche overzetting. Daar nu *On* en *Aven*, in 't Hebr. gefchreven, weinig onderfcheidt

Wordt ook Ramefes genaamd.

Pitom en Raamfes twee fteden.

II KAART. heeft, kan men die ſtad verſtaan *Ezech.* 30: 17, alwaar de Griekſche vertaaling ook *Heliopolis* heeft, welke benaming aanduidt *eene zonneſtad*, welke benaming overeenkomt met 't Hebreeuwsch *Bethſemes*, weshalven men door *Bethſemes* eene ſtad in Egypte naar *Jerem.* 43: 13, zeer wel *Heliopolis* verſtaan kan. (*) Behalven deze gemelde ſteden vindt men nog andere in Egypte voorkomende, welke in de H. S. gedacht worden, gelijk

No of Alexandrie.

No, *Jerem.* 46: 25, *Ezech.* 30: 14—16. *De* 70 *Griekſche* overzetters vertaalen 't dan eens door *Memphis*, dan eens door *Diospolis*, voortijds *Thebe* genaamd; doch HIERONIJMUS en *de gemeene Latijnſche* overzetting hebben in alle plaatſen, alwaar *No* voorkomt, *Alexandria* vertaald, en dit in navolging van *de Chaldeeuwſche* uitbreider JONATHAN. En dit is ook waarſchijnlijker, alzo de beſchrijving der ſtad *No Neh.* 3: 8, beter op *Alexandrie* dan op *Thebe* past, want laatstgemelde ſtad lag ſlegts aan eene rivier en ver van zee, daar Alexandrie aan meer dan eene zijde water had, en ten noorden de Middelandſche zee. Het is waar, dat men de ſtichting van *Alex-*

(*) Kunnen wij dan door *Raämſes* of *Rameſes* niet verſtaan *Heliopolis*, 't is niet onwaarſchijnlijk, om met de 70 Gr. vertaalers en JOSEPHUS *Horoöpolis* er door te verſtaan, zo denkt ook HAMELSVELD *Bijb. Geogr.* 3 *D. bl.* 305. Misſchien zal *Pitom* gelegen hebben ter plaatſe daar 't *Thou* (door eene ſchrijffout voor *Thoum*) van ANTONINUS door POCOCKE geſteld wordt, dewijl *Pi* een Koptisch of Egyptisch voorzetzel is, en *Thoum* een *ſlot* of *vesting* betekent. Zo dat deze twee ſteden ſterkten en grensvestingen kunnen geweest zijn, ook om de Israëliten in toom te houden. Zie HAMELSVELD *ib. bl.* 306.

Alexandrie aan ALEXANDER DEN GROOT moet toekennen, en dus van te laaten herkomst, om bij JEREMIAS, EZECHIEL of NAHUM voortekomen; doch STRABO en anderen onderrigten ons, dat ALEXANDER die ſtad niet uit den grond opgebouwd, maar vernieuwd en verbeterd heeft. Zij is daar na de zetel der Koningen van Egypte geworden, ook van kunſten en wetenſchappen, vermaard door den Koophandel, als mede door de Griekſche vertaaling des O. T. of immers op 't nabijgelegen eiland *Pharus*, op bevel en kosten van PTOLEMEUS PHILADELPHUS, Koning van Egypte, welke overzetting tot ſtand is gekomen 277 jaaren voor Christus geboorte, en wordt *de Alexandrijnſche overzetting* genaamd. Deze ſtad komt meermaalen voor in 't N. T. *Hand.* 6: 9 wordt geſproken van *eene Sijnagoge der Alexandrijnen* te Jeruſalem, geſchikt voor Jooden, die van de ſtad *Alexandrie* op de hooge feesten kwamen. En daar deze plaats eene koopſtad was, zo vindt men ook in de Middelandſche zee Alexandrijner-ſchepen, *Hand.* 27: 6; 28: 11. II KAART.

Sin, deze ſtad komt voor *Ezech.* 30: 15, 16; de 70 Gr. overzetters noemen dezelve in 't 15 vers *Saïs* en vers 16 *Souëne*; en in de Latijnſche vertaaling wordt zij *Peluſium* genaamd, en men kan niet twijfelen, of zij hebben 't wel getroffen; zij lag aan den oostelijken arm van den Nijl. De inwooners dier plaats worden gedacht *Jeſ.* 49: 12. *Sin of Peluſium.*

Pi Beſeth, *Ezech.* 30: 17, bij de Griekſche overzetters *Bubastos*, eene voornaame ſtad in 't benedendeel van Egypte, aan den *Pi Beſeth of Bubaste.*

II KAART. regter oever van den oostenlijken arm der Nijl.

Migdol of Magdolum. *Migdol Jerem.* 44: 1 en 46: 14, alwaar men in de Gr. overzetting leest, *Magdolon*, vier uuren gaans van Pelusium. Deze ſtad wordt waarſchijnlijk ook bedoeld *Ezech.* 29: 10 en 30: 6, doch moet onderſcheiden worden van een Migdol aan de Roode zee *Exod.* 14: 2, *Num.* 33: 7.

Tachphanes of Daphne. *Tachphanes Jerem.* 2: 16 en elders, in de Griekſche overzetting *Taphnai*, naderhand met eenige verandering *Daphne* genoemd, ruim vijf uuren gaans van Pelusium; 't was wel eer geene der geringſte ſteden van Egypte, dewijl de Egyptiſche Koningen aldaar een paleis hadden *Jerem.* 43: 9.

Babijlon. *Babijlon*, eene ſtad door de Babijloniers geſticht, niet verre van Memphis. Petrus bedoelt waarſchijnlijk de gemeente van die ſtad 1 *Petr.* 5: 13.

't Landſchap Pathros. *Pathros*, een landſchap in Egypte, van 't welk gewaagd wordt *Ezech.* 29: 14, *Jeſ.* 11: 11, en elders. Men wil, dat 't zijnen naam ontleend hebbe van een zoon van Mitzrajim, welks nakomelingen PATHRUSIN heeten *Gen.* 10: 14. Het is niet volkomen duidelijk, waar men dit landſchap in Egypte te zoeken hebbe. BOCHART denkt aan Opper-Egypte, en wil dat *'t landſchap Thebais*, welks hoofdſtad *Thebe* ook Diospolis genoemd werdt, eertijds met den naam van *Pathros* zou zijn bekend geweest, waar voor hij eenige waarſchijnlijke redenen bijbrengt (vid. *Geogr. Sacr. fol.* 276: 277.)

Dit

Dit landschap, gelijk ook de voorgemelde ste- II KAART.
den, uitgezonderd *Babijlon*, welke later gebouwd is, zijn veele onheilen overgekomen door de Babijloniers, naar de Godspraken der Propheeten *Jes.* 19: 20, *Jerem.* 43: 44, 46. *Ezech.* 29: 32. Deze Godspraken zijn ook vervuld, gelijk men zien kan bij DRIEBERGEN *in zijne aantekeningen op* PRIDEAUX *bladz.* 101.

Geschiedenis van Egypte met opzicht tot Israël

Laat ons nu wederkeeren tot de geschiedenis van Egypte, met opzicht tot de H. S. FL. JOSEPHUS wil, dat de Israëllers geduurende hun verblijf in dit land gebouwd hebben aan de groote pijramiden, van welken omtrent Memphis nog 18 worden gevonden; ook dat zij zich bezig hielden met 't graven van Kanaalen of gragten: dit laatste brengt hij ook tot den dienst op 't veld, waar van men leest *Exod.* 1: 14. Na dat de Israëliten uit Egypte vertrokken waren, hebben zij eeuwen lang de gemeenschap met de Egyptenaars afgesneden, en leefden in onverschilligheid. Koning SALOMO verzwagerde zich aan Pharao den Koning van Egypte door deszelfs dochter ten huwelijk te nemen 1 *Kon.* 3: 1, en verkreeg daar bij de stad *Gezer*, niet verre van Joppe, tot nog toe door de Kanaaniten bezeten, welke stad PHARAO door zijne krijgsmagt deed veroveren, en aan zijne dochter, de huisvrouw van Salomo, schonk, 1 *Kon.* 9: 16. Dit huwelijk gaf evenwel geene bestendige vriendschap tusschen de Koningen van *Egypte* en van 't *Joodsche land*: een volgend Koning van Egypte, genaamd SISAK, viel REHABEAM een zoon van Salomo aan, om JEROBEAM, welke tot Koning

II KAART. der tien Stammen was verkooren, te helpen; SISAK veroverde verscheiden steden, rukte voor *Jerusalem*, drong door de belegering aan op de overgave, doch REHABEAM kogt dit met geld af 1 *Kon.* 14: 25, 26, 2 *Chron.* 12: 1—9. Toen *de Assijriers* 't rijk van Israël begonnen te overheerschen 2 *Kon.* 15: 19, 20, 29, en 1 *Chron.* 5: 26, waren de *Egyptische* Koningen op deszelfs bescherming bedacht, ten einde 't Joodsche land tot een voormuur tusschen hun eigen land, en 't Assijrisch rijk zou kunnen dienen. De Egyptische Koning SOO sloot een verbond met HOSEA, den laatsten Koning van Israël, om hem tegen SALMANESER, Koning van *Assijrie*, bijtestaan. Ondertusschen is die onderstand nooit gevolgd 2 *Kon.* 17: 1 — 6; hoe dwaas was 't dus voor de Jooden, om in 't vervolg op Egypte te vertrouwen *Jes.* 30 en 31. Ook heeft PHARAO NECHO, opvolger van SOO, 't Koningrijk van Juda naderhand met geweld vermeesterd 2 *Kon.* 23, 2 *Chron.* 36. PHARAO NECHO, 't rijk van Juda en meer andere landen zich onderworpen, en cijnsbaar gemaakt hebbende, konde dezelve tegen de magt der *Assijrische* Koningen, welke in dien tijd ook over *Babylonie* heerschten, niet beschermen, want wij lezen 2 *Kon.* 24: 7, *de Koning van Babel* (verstaa NEBUKADNEZAR) *heeft van de rivier van Egypte tot aan de rivier Phrat ingenomen al wat des Konings van Egypte was*, dat is, alles wat Pharao Necho in den voorigen veldtogt met de wapenen had te ondergebragt. Ook heeft PHARAO HOPHRA, de laatste Koning van Egypte, die in de H. S. voorkomt, zich tegen Koning

ZE-

ZEDEKIA, zijnen bondgenoot, trouwloos gedragen *Ezech.* 17: 15, 17. En wegens dit trouwloos beſtaan, omtrent Juda's rijk, gelijk te vooren tegen Israël, worden de Egyptenaars zeer bedreigd *Ezech.* 29: 6; *Jerem.* 44: 30, *en* 46: 25, 26.

II KAART.

Egypte is in 't vervolg aan de *Babijloniers*, daarna aan de *Perſiſche* heerſchappij onderhoorig geraakt, en ten tijde van ALEXANDER DEN GROOT aan de *Griekſche*, na welks dood de geheele Griekſche heerſchappij in vier Koningrijken werdt gedeeld, namelijk *Egypte*, *Sijrie*, *Aſie* en *Macedonie*.

Egypte aan veelerlij ſtaatsbeſtuur onderworpen.

PTOLEMEUS SOTER. was de eerſte Koning van Egypte na deze verdeeling; hij voerde meer dan honderd duizend Jooden derwaards, die te *Alexandrie*, en in dien omtrek, verblijf hielden. Dezen, hunne moedertaal door den tijd vergetende en Grieks ſprekende, zo zijn onder PTOLEMEUS den II den, bijgenaamd PHILADELPHUS de 5 boeken van Moſes uit 't Hebreeuwsch in 't Grieksch vertaald, gelijk ook omtrent 100 jaaren laater de overige boeken des O. T. welke vertaaling doorgaans die der zeventig overzetters heet. Ten tijde van PTOLEMEUS den VI, bijgenaamd PHILOMETOR, werdt er voor de Jooden een tempel gebouwd te *Heliopolis*, alwaar zekere ONIAS 't eerst 't hogepriesterſchap bediende, en tot billijking van zijn gedrag zich beriep op *Jeſ.* 19: 18, 19; aldaar is de Godsdienst naar de Joodſche wijs, even als te Jeruſalem, waargenomen omtrent den tijd van 224 jaaren, doch is even, als die te Jeruſalem, door de Romeinen verwoest. De latere lotgevallen van Egypte

Zeer veele Jooden in Egypte.

Het O. Testament wordt in 't Grieks vertaald.

II KAART. te hebben geen invloed op de H. Schrift, dus wij van dat land overſtappen naar 't daar aan grenzend

ARABIE,

Arabie. Welke benaming niet afkomt van zekeren perſoon, welke dit groote land zou bevolkt hebben, gelijk 't dus met veele andere gewesten is gelegen, maar van 't Hebreeuwsch עָרַב 't welk aanduidt *vermengen*, zie *Esra* 9: 2. Deze landſtreek was voornaamlijk in derzelver noordelijk deel, 't welk aan de Israëliten 't meest bekend was, door verſcheiden volkeren bewoond, namelijk de *Kuſchiten*, de *Nabateën*, de *Kedareenen*, de *Ismaëliten*, de *Midianiten*, de *Edomiten*, enz. die naderhand onder elkander zich vermengd hebben, en door 't gantſche land verſpreid zijn; daarom leest men *Jerem.* 25: 24 *van alle Koningen van* ARABIE, *en alle de Koningen* DES GEMENGDEN HOOPS (in 't Hebr. עֶרֶב) *die in de woeſtijne woonen.* (*)

Men

(*) De Arabiers geven zich uit voor *Mohammedaanen*, doch zeer veelen, die op 't land omzwerven en op roof uitgaan, zijn 't in de daad niet. Deze ontdekking zijn wij verſchuldigd aan S. SCHULTZ in zijne reizen onder den titel *Leitungen des Höchſten &c V Theil p.* 218, 249. Hier mede ſtemt C. NIEBUHR over een in zijne *beſchrijving van Arabie bl.* 256. Het is ook merkwaardig, dat men onder de nieuws tijdingen uit *'t Turkſche gebied* onlangs berigt heeft ontvangen, dat veele Arabieren *de Mohammedaanſche* leer verlaten, doordien zekeren Arabier, die voorleden jaar, in den ouderdom van ruim honderd jaaren, is geſtorven, genaamd IBN ABDUL VEHAB, zijn leer onder zijnen Stam heeft voordgeplant, en in een wetboek heeft nagelaten; deszelfs navolger ABDUL AZIZ IBN SUUD, die mede

te

Men verdeelt dit groote land, gelijk reeds van ouds, in drie deelen: GELUKKIG *Arabie*, WOEST *Arabie*, en STEENACHTIG of liever PETREISCH *Arabie*, dus genaamd naar de ſtad *Petra*. Men kan de grenzen van deze drie gedeelten niet naauwkeurig aanwijzen; alleenlijk weeten wij, dat *gelukkig Arabie* 't zuidelijkst en beste deel uit maakt, zijnde zeer vrugtbaar, voornamelijk in wierook, balſem en allerlij kostelijke ſpecerijen; *woest Arabie* ligt oostwaards en paalt aan Paleſtina en Sijrie, dit deel is veel minder vrugtbaar, en vervuld met verſcheidene woeſtenijen en plaatſen, die zandig zijn, of die niets dan gras voordbrengen, waarom de meeſte bewooners beſtaan uit herders, die met hunne kudden en tenten omzwerven, en zich neerzetten, daar men goede weiden vindt. *Petreisch Arabie* ligt meer westwaards naar den kant van Egypte, en zuidwaards van Paleſtina. (*) Met dit laatſte

II KAART. *Verdeeling van Arabie in drie deelen.*

te *Daraje* woont, zoekt met zijne vijf zoons die leer uittebreiden, en heeft gantsch *Nedsjed* reeds aan de leer van VEHAB onderworpen. Zij verwerpen de Godlijke zending van Mohammed en den Alkoran, als mede den Godsdienst in de Moskeën, men zegt, dat zij God in de open lucht aanbidden, en met eene Eerstvaderlijke eenvouwdigheid dienen. Van 't landſchap *Nedsjed* en van *Daraje* kan men lezen NIEBUHR *beſchrijv. van Arabie bl.* 325—331.

(*) Arabie wordt in de H. S. *'t oosten* genaamd, en derzelver bewooners *kinderen van 't oosten Gen.* 25: 6, *Richt.* 6: 3, *Job* 1: 3, 1 *Kon.* 4: 30, *Jeſ.* 11: 14, *Jerem.* 49: 28, en elders. De naam van Arab of Arabie is jonger en komt eerst voor 1 *Kon.* 10: 15, 2 *Chron.* 9: 14, *Jeſ.* 21: 13 en in meer andere plaatſen. De Heer BUSCHING wil ook, dat de benaaming *Saraceenen*, die een gedeelte der Arabiers zichzelven hebben gegeven, 't zelfde betekene als *oosterlingen*. Zie *Nieuwe Geographie* 5 *D. bl.* 453.

11 KAART. ſte deel van Arabie hebben wij thands voornamelijk met opzicht tot deze elfde landkaart te doen, omdat men in dezelve vindt

De Woeſtijne der Schelfzee,

Woeſtijne der Schelfzee. Door welke de Israëllers, na hunne verlosſing uit Egypte, 40 jaaren hebben omgezworven, bij gelegenheid van derzelver reize naar 't land Kanaan. Deze woeſtijne is gelegen tusſchen twee zeeboezems van de Roode zee, (*) welke laatſte benaming *Hand.* 7: 36 en *Hebr.* 11: 29 voorkomt, doch nergens in 't oude Testament volgens den Hebreeuwſchen grondtext; wij vinden daar de zee Suph, 't welk de onzen door de *Schelfzee* vertaald hebben, *Exod.* 10: 19. 13: 18, en elders. Door *Schelf* verſtaan ſommige *biezen*, die in deze zee aan de kanten, en zelfs in 't midden op den bodem onder 't water groeijen; anderen denken aan *wier* of *zeegras*, eene ſoort van groen kruid, 't welk op 't water drijft. Deze woeſtijne der Schelfzee bevatte in zich verſcheiden woeſtijnen, wier namen in Israëls reize voorkomen, als: *Ethan*, *Tzur*, *Sin*, *Sinai*, *Tzin*, *Paran*, en *Kadesch Barnea.*

Zij was de naaste weg niet naar Kanaan. De naaste weg uit *'t land Gozen* in Egypte, naar *Kanaan*, was zeker niet door de woeſtijn

(*) Men vindt de beide zeeboezems der Roode zee op onderſcheiden kaarten onderſcheiden afgetekend; bij BACHIENE zijn dezelve genoegzaam even lang; op andere kaarten wordt de oostelijke zeer veel korter geſteld. Men is nog in 't onzekere, uit gebrek van genoegzaame berigten, waarom het den reizigers naar die gewesten blijft aanbevolen naauwkeurig daarnaar onderzoek te doen.

ſtijn der Schelfzee, maar langs de Middeland- II KAART.
ſche zee, wanneer de Israëliten in weinige dagen in 't land Kanaan hadden kunnen wezen; doch 't ſtond te vreezen, dat de Philiſtijnen hun den doortogt zouden betwist hebben, en de Israëllers, uit Egypte trekkende, waren 't ſtrijden ongewoon, dus leidde God hen langs eenen anderen weg *Exod.* 13: 18. Ook wilde de Heer met dat volk, wier Godsdienst in Egypte zeer verbasterd was, een verbond maken op Sinai, hun zijne wetten geven, en in den waaren Godsdienst onderwijzen. Aldaar hebben zij zich omtrent een jaar opgehouden, en de Heere zou toen dat volk ſpoedig in Kanaan gebragt hebben, was niet hun ongeloof en ongehoorzaamheid oorzaak geweest, dat zij veertig jaaren in die woeſtijne moeſten omzwerven. Moſes verhaalt dit geval *Num.* 14. (*)

Om

(*) Na 't wederkeeren der verſpieders, die een kwaad gerucht medebragten, viel er onder Israël eene groote murmureering tegen Moſes en Aaron voor. De Heer ſprak daar op, van dat volk, 't welk hem zo dikwijls tergde, te verdelgen; doch op Moſes voorbede komt die ſtraf niet, maar God bepaalde nogthans, dat niemand, die boven de twintig jaar oud was, in *Kanaan* zou komen, maar ſterven zoude in de woeſtijne, behalven JOSUA en KALEB. Dus ſtierven geduurig in de woeſtijne een aantal menſchen, en 't is zeer waarſchijnlijk, dat Moſes op dat geval ziet, als hij eenigen tijd daar na den 90 Pſalm dichtte, dan kan men een duidelijk begrip maken van zijn gezegde in 't 10 vers: *Aangaande de dagen onzer jaaren, daar in zijn ſeventig jaar, of zo wij zeer ſterk zijn tachtig jaar, enz.* Dit is tog geene algemeene waarheid, verſcheiden menſchen worden ouder, maar zal waar geweest zijn in de woeſtijne, na 't bedreigde oordeel Gods.

II KAART. Maar moesten vier reistogten doen door de woestijn.

Om die reize der Israëliten ons in eene behoorlijke orde voorteſtellen, kunnen wij die tot vier onderſcheiden togten brengen. (*)

I. De eerſte reistogt was van *Rameſes* in *Goſen* naar den *berg Sinai*, in 't zuiderdeel van de woeſtijne der Schelfzee gelegen.

II: De tweede togt van den *berg Sinai* noordwaards, tot in de *woeſtijne Kadesch Barnea*, op de zuidelijke grenzen van Kanaan.

III. De derde togt van *Kadesch Barnea* weer terug naar *Ezeon Geber*, bij Eloth aan den oostelijken boezem der Schelfzee.

IV. De laatſte togt van *Ezeon Geber* weder noordwaards naar de zuidelijke grenzen van *Kanaan*, en van daar verder agter om de *landen der Edomiten* en *Moabiten* naar den *Jordaan.*

De I Reistogt van Rameſes naar Sinai.

De eerſte Reistogt,

Was ingericht van *Rameſes* naar den *berg Sinai Exod.* 12—19. Deze berg was niet meer, dan drie dagreizen van Egypte, zie *Exod.* 5: 3, en nogthans duurde die togt omtrent twee maanden, en de rede is, dat Israël hier en daar op de reize zich heeft opgehouden. De Israëliten vertrokken den 15 der maand Niſan 's nachts uit Egypte, na 't Paaschfeest alvorens gevierd te hebben, en begonden den togt van

't Volk verzamelt zich te Rameſes, en komen te

Rameſes, deze kan men aanmerken als de hoofdſtad van 't land Goſen, alwaar al 't volk ten

(*) Men moet bij deze reistogten de landkaart inzien, waarop die met eene lange ſtreep worden aangewezen; en bij 't begin en einde van elke reistogt vindt men een vierkant ruitje op deze wijs ▭ en bij de rustplaatſen een o.

ten getalle van 600000 ſtrijdbare mannen in de nabijgeleegen vlakte zich verzameld had. Van daar kwamen zij te II KAART.

Sukkoth, 't welk geene ſtad maar een veld was, ruim genoeg, om hunne tenten opteſlaan, waarvan 't ook den naam Sukkoth draagt. Van daar trokken zij naar *Sukkoth*,

Etham, eene ſtad of vlek aan 't einde der woeſtijne *Exod.* 13: 20, en dus kunnen wij die plaats 't best ſtellen aan 't uiterſte van den westelijken zeeboezem, alwaar vervolgens *Heroöpolis* en nu *Suëz* ligt. Moſes noemt Etham *'t einde van de woeſtijne der Schelfzee*, dewijl hij, dit ſchrijvende, zich in de velden der Moabiten bevond, en dan dit *Etham* 't uiterſte van de woeſtijne der Schelfzee, naar den kant van Egypte, was. Doch alhier kreeg Israël bevel van weer wat terug, en landwaards intekeeren, en toen legerden zij zich voor. *Etham*,

Pi Hachiroth, tusſchen *Migdol* en de zee voor *Baäl Zephon.* (*) Zo dra Pharao berigt kreeg van dezen terug togt, was hij van begrip, dat de Israëllers in 't land verward waren, jaagde hen met een groot heir na, en de Heere belaste Moſes zijn ſtaf over den zeeboe- *Pi Hachiroth*,

(*) De ingang van Israël in de zee wordt door ſommigen wat te zuidelijk geſteld, alwaar de zeeboezem zo breed is, dat 't niet wel mogelijk is, dat zulk een groot heir in een gedeelte van den nacht denzelven doortrekke. De Heer NIEBUHR heeft ons in die zaak een aanmerkelijken dienst gedaan, en de waarſchijnlijke plaats van den doortogt opgegeven, die veel noordelijker is, dan die van den Heer BACHIENE, namelijk bij *Sues* of *Kolzum*, zie NIEBUHR *beſchr. van Arabie bl.* 387, *enz.*

II KAART. boezem uittestrekken, en de wateren verdeelden zich, en baanden voor Israël een weg door de zee, zo dat zij droogvoets aan de andere zijde kwamen. Pharao wilde dit ook met zijne legermagt beproeven, doch in 't midden der zee zijnde vloeiden de wateren toe, en de Koning met alle die Egyptenaaren, welken hem verzeld hadden, verdronken *Exod.* 14: 21—31, *Ps.* 78: 13, 106: 9—11, 114: 3—6, *Hebr.* 11: 29. Toen kwamen zij aan geene zijde van dien zeeboezem in

De woestijne Sur of Etham. *De woestijne Sur Exod.* 15: 22, deze woestijne wordt ook *Etham* genaamd *Num.* 33: 8, waarschijnlijk naar de stad of 't vlek, 't geen wij zo even noemden. En na nog drie dagreizen kwam zij te

Mara, *Mara*, *Exod.* 15: 23, aldaar vonden zij eenig water, doch 't geen wegens deszelfs bitterheid onbruikbaar was; dan Mozes maakte, op Godlijk bevel, 't zelve zoet met 't inwerpen van een stuk houts *vers* 24 *en* 25. Deze was de eerste legerplaats der Israëliten na den doortogt der Schelfzee. Zij vertrokken van daar naar

Elim, *Elim*, zijnde de tweede legerplaats, die veel aangenamer was, dan de voorige, want zij vonden daar, naar *Exod.* 15: 27 twaalf waterfonteinen en zeventig palmboomen. (*) Het woord

(*) SHAW zegt „ Ik zag niet meer dan negen van de twaalf „ waterfonteinen, welke bij Mozes gemeld worden, zijnde de „ andere drie gestopt door de zandgolven, welke in Arabie „ gemeen zijn. Ondertusschen is dit verlies rijkelijk vergoed „ door den grooten aanwas der palmboomen, hebbende de „ zeventig wel meer dan tweeduizend voordgebragt." Zie deszelfs *Reize* 2 *D. bl.* 65.

woord *Elim* betekent *vlakten*, de onzen heb- ben dat woord vertaald door 'T EFFEN VELD *van Paran Gen.* 14: 6. Men denke hier aan eene vlakte bij *Korondel*; STRABO en anderen maken gewag van een *waterrijk Palmbosch* aldaar, gelijk ook latere reizigers 't zelve voor een zeer aangenaam dal houden. Van daar opbrekende kwamen zij in II KAART.

De woestijne Sin, al mede een gedeelte van de groote woestijn der Schelfzee *Exod.* 16: 1. Dewijl 't nu al de 15de dag der tweede maand was, dat zij Egypte hadden verlaten, en geen voedzel meer hadden noch vonden, gaf God hun elken dag (de Sabbath uitgezonderd) *Manna* tot spijs, ook geduurende de verdere reis in de 40 jaaren. Van daar reizende legerde Israël zich in *De woestijne Sin.*

Dophka, die legerplaats wordt *Exod.* 16 niet aangetekend, maar die vinden wij *Num.* 33: 12. En zij verreisden van Dophka en legerden zich in *Dophka*,

Alus, *Num.* 33: 13. En van daar kwamen zij in *Alus*,

Raphidim, *Num.* 33: 14. Deze legerplaats vinden wij ook *Exod.* 17: 1. Hier was geen water voor 't volk, om te drinken, waar op de Israëliten zeer murmureerden, en verzogten den Heere, welke Moses in last gaf, op de rots van Horeb met zijn staf te slaan, en toen kwam er overvloedig water uit, 't welk Israël in hunne reize is gevolgd, als eene riviere. (*) Zie ook *Ps.* 78: 16, 105: 41, 1 *Kor.* *Raphidim*,

(*) Paulus zegt 1 *Kor.* 10: 4, *want zij dronken uit de Geestelijke steenrots, die volgde.* Hoe volgde die steenrots? Zou men dit ook mogen nemen van een volgen in 't geschiedverhaal

II KAART. *Kor.* 10: 4. Deze legerplaats kreeg den dubbelen naam van *Masſa* en *Meriba*, 't geen betekent *twist* en *verzoeking*. Zie *Pſ.* 95: 8, 9. Veele geloofwaardige reizigers zeggen ons dien rotsſteen te hebben gezien, die uit eenen grooten granietſteen beſtaat, en is omtrent 18 voeten in 't vierkant. In een hoek dier rots ziet men eene goot van omtrent twee duimen diep, en twintig duimen breed; ook vertoonen zich op den grond dier rots eenige holligheden. De geleerde Heer SHAW, die dezelve bezichtigd heeft, zegt, dat noch de kunst, noch 't geval aan de holligheden eenig deel ſchijnen gehad te hebben. Deze legerplaats is ook vermaard door een veldſlag van Israël tegen de Amalekiten, en door een bezoek van JETHRO, den Schoonvader van Moſes, *Exod.* 17 *en* 18. Van dit Raphidim verreisde Israël naar

Sinai, *Sinai*, eene woeſtijne met een berg van dien naam *Exod.* 19, deze was de plaats alwaar God zich wel eer aan Moſes openbaarde in

haal van Moſes op deze wijs: dat ons *Exod.* 16 verhaald wordt, dat God Israël ſpijsde met Man, waarvan Paulus ſpreekt in 't voorige 3 *vers*; en *Exod.* 17 wordt ons, als eene daar op volgende gebeurtenis, verhaald 't geval van de ſteenrots, deze volgde op 't geven van 't Man. Doch liever denken wij aan een volgen van 't water der ſteenrots op Israëls reis, wegens *Pſ.* 105: 41. Evenwel behoeft men niet te denken, dat dit water overal Israël, geduurende de 40 jaaren, gevolgd is, neen, maar op deze wijs, dat er zo veel water uit de rots is gelopen, dat 't zelve eene beek heeft veroorzaakt, die haar loop een groot eind wegs door de dorre woeſtijne nam, want te Kades hadden zij weer gebrek aan water.

in den brandenden braambosch *Exod.* 3. Deze II KAART. berg Sinai wordt ook *Horeb* genaamd *Deut.* 1: 16, het geen men best dus kan begrijpen, dat *Horeb* een gebergte is geweest van veel uitgestrektheid, want in Raphidim had men reeds *de rots Horeb*, *Exod.* 17: 6, en Sinai lag eene dagreis van Raphidim af, naar *Exod.* 19: 2; maar Sinai is een top of kruin geweest van Horebs gebergte. Aangaande de ligging van den berg Sinai, was de Heer BACHIENE (3 *D. bl.* 314, 315) zeer begeerig naar de berigten der reizigers, die in 't jaar 1761, op bevel van den Koning van Deenemarken, naar Arabie waren gezonden. De Heer NIEBUHR, die van zijne reisgenooten alleen is overgebleven, meldt ons *Reize* 1 *D. bl.* 235, dat hij naauwkeurig den weg van *Suës* naar *Sinai* gemeten heeft, en stelt den berg *Dsjäbbel Musa*, (zo wordt thans die berg door de *Arabieren* genaamd) 27½ Duitsche mijlen van Suës, en 't klooster *St. Katharina* nog 1¼ mijl verder. Deze berg is beroemd geworden door 't geeven van verscheidene Godlijke wetten aan Israël, en 't oprichten van een verbond, en den tabernakel. Ook heeft de Propheet Elias zich aldaar eenigen tijd opgehouden 1 *Kon.* 19: 1—18. Verder denkt BACHIENE, dat Paulus vermoedelijk in zijne reis naar *Arabie* door Jesus Christus aldaar eene Godlijke openbaring heeft gehad *Gal.* 1: 12, 17, vergel. *Hoofdst.* 4 25. (*)

De

(*) Dat Paulus naar dezen berg gereisd hebbe, houdt HAMELSVELD voor onwaarschijnlijk; hij houdt *Arabie*, werwaards de Apostel van *Damaskus* heen reist voor *woest*, *Arabie*, niet om

II KAART. De Israëliten zijn bij *den berg Sinai* wel omtrent een jaar ſtil geweest, of liever hebben daar zulk een lang verblijf gehouden. 't Geen daar voor is gevallen beſchrijft ons Moſes in zijne boeken. Het verdient zeer onze opmerking, dat Moſes ons een optogt en reize van Israël vermeldt, in welke hij ſlegts vier plaatſen noemt *Deut.* 10: 6 *en* 7. Meest alle uitleggers houden die reis voor dezelfde, waar van geſproken wordt *Num.* 33: 30—33. Doch behalven, dat in deze laatſte plaats de reistogten anders voorkomen, want daar gaat *Moſeroth* voor *Bene-Jaäkan*, en *Deut.* 10: 6 vinden wij eerst *Beëroth Bene-Jaäkan*; zo komen die beide plaatſen ook in een verſchillend tijdperk voor. De Israëliten komen naar *Num.* 33: 31 te *Bene-Jaäkan*; na dat zij van Sinai eerst in een aantal andere plaatſen zich gelegerd hadden, men zie *Num.* 33: 16—30; doch volgens *Deut.* 10: 6 reizen zij van Sinai derwaards, want Moſes verhaalt dien togt bij gelegenheid, dat God voor de tweede maal de X geboden op Sinai had gegeven. Wij denken er eenvouwdig dus over: dat Israël, of een groot gedeelte des volks, wegens de zonden met 't gouden kalf, zich eenige dagen moest verwijderen van de plaats, alwaar God zich aan Moſes openbaarde, doch Moſes blijft bij Sinai, omdat hij niet gaarn optrok, zonder dat Gods aangezicht mede optrok, men vergelijke *Exod.* 33: 1—17. Miſchien

om aldaar eene Godlijke openbaring te ontvangen, maar om Jeſus, in wien hij nu geloofde, te verkondigen, zie zijne *Aardr. des Bijbels* 3 *D. bl.* 349, 350.

ſchien is Aaron medegetrokken, en dan is 't III KAART. aanmerkelijk, dat zij hun togt deden door *Bene-Jaäkan* naar *Moſera*, juist die plaats, daar Aaron omtrent 39 jaaren laater geſtorven en begraven is. Van daar zijn zij terug getrokken wederom door *Gudgod* naar *Jotbâth*, 't welk niet ver van *Sinai* lag. Deze reis heeft mogelijk maar een korten tijd geduurd; en daar hier 't oogmerk niet was, om in *Kanaan* te komen, want Moſes en 't hoofdkwartier bleef bij Sinai, zo komt dit reisje niet in aanmerking *Num.* 33. Men kan hier breeder over nazien SCHUTTE *Reize der Israëliten bl.* 151—167. HAMELSVELD is van gedagten, dat 't 6 en 7 vers van *Deut.* 10, van elders, of door eene laatere hand is ingelascht (*Aardrijksk. des Bijbels* 3 *D. bl.* 351.) Mij dunkt, zulk eene ſtelling is geheel onnodig, dewijl 't voor ieder onbevooroordeeld lezer gemakkelijker valt 't oogmerk dier reize intezien, dan wel 't oogmerk, waartoe die verſen daar ter plaatſe door eene laatere hand zouden ingevoegd zijn. Daar de Heere, om zijn misnoegen te toonen wegens de afgoderij, hen eenigen dagen deed verwijderen van de legerplaats, alwaar God zich in gunst openbaarde, en zijne wetten gaf. Men leest ook *Exod.* 33: 6. *De kinderen Israëls dan beroofden zichzelven van hunne verſierſelen* [*verre*] *van den berg Horeb.*

Nadat de Israëliten aldaar eenen geruimen tijd vertoefd hadden ondernamen zij

II KAART. *De tweede Reistogt.*

Tweede Reistogt van Sinai tot Kades Barnea.

Van den *berg Sinai* noordwaards tot in *de woestijn Kades Barnea*, op de zuidelijke grenzen van Kanaan. Laat ons derzelver legerplaatsen volgens den Bijbel en de Landkaart nagaan. De afstand tusschen die beide plaatsen was eigenlijk slegts elf dagreizen naar *Deut.* 1: 2, doch zij zijn er veel langer over bezig geweest, de eerste rustplaats die men gemeld vindt is

Zij komen te

Tabeëra,

Tabeëra, *Num.* 10: 12, vergel. *Hoofdst.* 11: 1, enz. Deze benaming komt af van een woord, dat *brandsteeken* aanduidt, en men ziet de reden dier benaming *Num.* 11: 3. Vervolgens te

Kibroth Taäva,

Kibroth Taäva (*) *Num.* 11: 34. Deze legerplaats, waarschijnlijk digt bij de voorige, moet van *Tabeëra* onderscheiden worden *Deut.* 9: 22. Het woord betekent *Lustgraven*, omdat aldaar eene groote menigte wegens murmureering omkwam. Zij waren op vleesch belust, en God gaf kwakkelen (†) waarvan zij met gulzigheid veel aten, en Gods toorn ontstak. Hier hebben zij zich ten minsten eene maand opgehouden, gelijk men kan opmaken uit *Num.* 11: 20, en kwamen toen te

Hazeroth,

Hazeroth, alwaar zij mede een tijd lang ver-

(*) BACHIENE spelt overal *Kibroth Taära*, en schrijft ook in 't Hebr. קברות התארה doch er staat in d Bijbel קברות התאוה *Kibroth Taäva*. Dit hebben wij in Bachiene 3 *D. bl.* 323 en 324 te verbeteren.

(†) Dit gevogelte wordt bij ons ook *kwartels* en *wagtels* genaamd.

vertoefd hebben *Num.* 11: 35: Hier werdt MIRJAM Moses zuster melaatsch *Num.* 12: 1—15. Hier op volgt II KAART.

Paran, zijnde eene woestijne, want dus lezen wij duidelijk *Num.* 12: 16, *Daarna vertreisde 't volk van Hazeroth, en zij legerden zich in de woestijne Paran.* (*) Deze woestijne nam zijn aanvang daar de woestijne van Sinai eindigde, gelijk men kan opmaken uit *Num.* 10: 12. (†) Dit was eene groote woestijne, ja Mozes noemt dezelve *eene groote en vreeslijke woestijne Deut.* 1: 19. Het noordelijkst deel van deze groote woestijn wordt genaamd *Paran*,

Kades Barnea, wij houden dit ook voor eene *Kades Barnea*,

(*) De Heer HAMELSVELD begaat hier een grooten misslag, als hij ons zegt „ *Num.* 12: 16 staat duidelijk, *het volk verreis-* „ *de van Rithma, en zij legerden zich in de woestijne Paran.*" Zie *Aardr. des Bijbels* 3 *D. bl.* 354. Een ieder, die den Bijbel opslaat, ziet duidelijk, dat er *Num.* 12: 16 geen *Rithma* maar *Hazeroth* staat. En dat 't geen drukfout in 't werk van HAMELSVELD is, blijkt, omdat hij te vooren van *Rithma* gesproken had, en zich vervolgens op *Num.* 12: 16 beroept, en dan zou Rithma tot de tweede reistogt behoord hebben, daar BACHIENE te regt dezelve tot de derde brengt.

(†) Dus wordt de anderzins moeijlijke plaats duidelijk *Deut.* 33: 2, daar Moses zegt: *De Heer is van Sinai gekomen, en is hun lieden opgegaan van Seir* (dat is naar den weg van Seir) *Hij is blinkende verscheenen van 't gebergte Paran.* Moses meldt hier, wat er voorviel, toen God het volk zou leiden van Sinai naar Seir, dat laatste is de zuidelijke grens van Kanaan bij Kades Barnea, toen gaf God alvorens zijne wetten, gelijk Moses in 't vervolg van dit vers spreekt. Deze wetgeeving geschiedde wel eigenlijk op den *berg Sinai*, doch de glans der heerlijkheid schitterde tegen *'t gebergte Paran*, dus een bewijs, dat 't daar niet ver van was afgelegen.

II KAART. eene woestijne, en wel voor een gedeelte van de groote woestijne Paran, omdat die benamingen somtijds onder elkander verwisseld worden, men zie *Num.* 13: 3, vergel. *Hoofdst.* 32: 8. Het is waar, men vindt die beide plaatsen onderscheidenlijk opgeteld *Num.* 13: 26, daar wij behalven *Paran* ook *Kades* vinden, doch dit strijdt niet, dewijl wij denken, dat in de woestijne Paran een stad zal geweest zijn *Kades* genaamd, welker ommeland *Kades Barnea* zal genaamd zijn, er wordt ook van eene stad van dien naam gewag gemaakt *Num.* 20: 16, welke wij van deze stad met BACHIENE niet behoeven te onderscheiden.

Hier was nu Israël gekomen aan de noordelijke grenzen van de woestijne der Schelfzee, zijnde de zuidelijke van 't land Kanaan, werwaards zij heen gingen; zij waren nu twee jaaren op de reis geweest, en dus, mag men denken, verlangden zij naar rust. De zaak tot bemagtiging des lands werdt ook werkstellig gemaakt, en men zondt 12 verspieders uit, om 't land te beschouwen, doch deze met geen gunstige tijding wederkeerende, behalven Josua en Kaleb, zo murmureerde 't volk, sloeg aan 't muiten, waarom God wilde, dat tot straf Israël nog 38 jaaren zou rond zwerven in die woestijne, tot dat alle, die boven de twintig jaaren oud waren, zouden gestorven zijn, en niemand zou in 't land Kanaan van dezelve komen, dan Josua en Kaleb. *Deut.* 2: 14. *Num.* 13 *en* 14. En dit gaf gelegenheid tot een

Derde Reistogt. II KAART.

Wij vinden *Num.* 33: 18—35 eenige legerplaatsen gemeld, die wij niet wel tot de tweede reistogt kunnen brengen, maar wel tot deze derde, die van *Kades Barnea* tot *Ezeon Geber* aan den noordlijken oever van den oostelijken boezem der Schelfzee loopt. De legerplaatsen zijn deze volgende zeventien: *Rithma*, *Rimmon Peres*, *Libna*, *Rissa*, *Kehelatha*, *'t gebergte Sapher*, *Harada*, *Makhelot*, *Tachat*, *Tharah*, *Mithka*, *Hasmona*, *Moseroth*, *Bene-Jaäkan*, (ook *Beëroth Bene-Jaäkan* genaamd *Deut.* 10: 6,) *Hor. Gidgad*, *Jotbatha*, *Abrona*, en *Ezeon Geber*. *Derde Reistogt, van Kadesch tot Ezeon Geber.*

Deze legerplaatsen hebben de Israëllers in 37 jaaren betrokken; of zij er nog meer gehad hebben, zegt ons Mozes niet; ook kunnen wij de juiste ligging van die allen niet aanwijzen, ook wordt ons van veelen niets merkwaardigs verhaald. Alleenlijk schijnt 't ons toe met BACHIENE, dat deze niet verre van den gemelden oostelijken of *Elanitischen* zeeboezem hebben afgelegen, en zij geduurende aldien tijd als zwervende Stammen in de woestijnen der Schelfzee verkeerd hebben. Wij zijn niet in staat, om de juiste ligging van die legerplaatsen optegeeven, ook vinden wij van verscheidene niets merkwaardigs aangetekend, 't zal dus genoeg voldoen, alleen van de merkwaardigsten gewag te maken.

Kehelatha, welk woord betekent eene *vergadering*. De Heer SCHUTTE bepaalt, volgens eene overlevering, die plaats op tien Ro- *Kehelatha.*

II KAART. meinsche mijlen ten noorden van Sinai, over de vallei *Melgah*, alwaar eene soort van eng bed is eener winterstort beek, welke de grieken *Dathan en Abiram* noemen, willende dat aldaar de vergadering van KORAH, DATHAN en ABIRAM tegen Moses opstonden. Zie zijne *verhand. over de reize der Israëliten bl.* 30.

Moseroth. *Moseroth* is waarschijnlijk 't *Moserah*, alwaar AÄRON gestorven en begraven is *Deut.* 10: 6. (*)

Jotbatha. *Jotbatha*, dit noemt Moses *Deut.* 10: 7 een land van waterbeeken. PROCOPIUS gewaagt van een eiland *Jotabe*, welke benaming genoeg met de voorige overeenkomt. Dit eiland wordt bij STRABO *Dia* en thands *Teran* of *Tiran* genaamd. Op 't vaste land daar tegen over niet verre van de zee, tusschen 't voorgebergte Paran en Horeb, had men eene vlakte, die als aangenaam en waterrijk beschreven wordt door DIODORUS *den Sicilier* en ARTEMIDORUS bij STRABO, en die dus 't *Jotbatha* der H. Schrift wezen moet. Zie HAMELSVELD *Aard.* 3 *D. bl.* 372.

Ezeon

(*) Men moet nogthans niet denken, dat Aaron nu op deze derde reistogt is gestorven, neen, 't was op 't laatst van den vierden togt in de vijfde maand van 't 40 jaar der reize uit Egypte, maar Israël heeft meer dan eens in hun omzwerven deze plaats aangedaan; dit blijkt ook daar uit, dat *Num.* 33: 31, staat *En zij verreisden van Moseroth, en legerden zich in Bene-Jaäkan,* doch *Deut.* 10: 6 staan deze beide plaatsen in eene omgekeerde orde, dus zijn zij meer dan eens te *Moseroth* of *Mosera* geweest, 't welk digt bij den berg of 't gebergte *Hor* zal gelegen hebben, alwaar Aaron gestorven is, *Num.* 33: 38.

II KAART. *Ezeon Geber.*

Ezeon Geber is die vermaarde haven, uit welke Salomo's vloten naderhand naar *Ophir* zeilden 1 *Kon.* 9: 26, zij lag aan den *Elanitischen* of oostelijken zeeboezem. Van deze plaats deeden de Israëliten eene

Vierde Reistogt.

Vierde reistogt van Ezeon Geber tot den Jordaan.

Deze is de laatste, welke liep naar *de zuidelijke grenzen van Kanaan*, en van daar verder agter om de landen der *Edomiten* en *Moabiten* naar den *Jordaanstroom.* De eerste plaats, van welke zij van daar aankwamen was

De woestijne Sin of liever Tzin.

De woestijne Sin, dat is *Kades.* (*) *Num.* 33: 36, vergel. *Num.* 20: 1. Deze woestijn moet onderscheiden worden van die men aantreft in hunnen eersten togt *Exod.* 16: 1, dit blijkt ook uit 't Hebreeuwschs, want *Exod.* 16: 1 vinden wij סִין, en *Num.* 33: 36 lezen wij צִין, dit laatste wordt door ons beter gespeld *Tzin.* In of bij deze woestijn lag *Kades*, hier door verstaat BACHIENE een geheel ander *Kades* dan *Kades Barnea*, alwaar zij ten einde van hunne tweede reistogt kwamen; doch HAMELSVELD houdt die plaats voor dezelfde. Het is zeker moeilijk, om hier eene keus te doen. Best komt ons voor, dat er eene woestijn geweest is, genaamd *Kadesch Barnea*, en in dezelve eene stad die ook *Kades* heette, gelegen vlak bij

(*) *De woestijne Tzin*, DAT IS *Kades*, deze uitdrukking *dat is*, duidt aan, dat *Kades* eene laatere benaming is van die woestijn, te vooren heette dezelve *Tzin*, niet onwaarschijnlijk is die naam tot deze woestijn overgegaan, zedert Israël te *Kades*, op de grenzen dier woestijn, zich gelegerd had, en dus door deze woestijn zich ook verspreidde.

II KAART. bij *de woeſtijne Tzin*, oostwaards van Kades Barnea. Legerde nu Israël in den omtrek dier ſtad ten oosten, dan bevonden zij zich in *de woeſtijne Tzin.* Dit komt zeer wel overeen met *Num.* 20: 1, daar *Tzin* en *Kades* als twee onderſcheidene plaatſen voorkomen. Hier hadden de Israëliten weer gebrek aan water, en murmureerden tegen Moſes en Aaron. Waar op Moſes last kreeg om tot den rotſteen te ſpreken, dit is bevelen, dat zij water uit gaf; de man Gods ſloeg tweemaal op die rots, en zij gaf wateren uit, welke wateren *Meriba* genaamd werden. Hier is ook MIRJAM, Mozes zuster, geſtorven. Het was in de eerſte maand namelijk van 't 40 jaar der reizen Israëls, toen zij te Kades kwamen, zie dit alles *Num.* 20. Hier zijnde ten zuiden van Kanaan, en op deszelfs grenzen, begon Moſes bedacht te worden om 't Land intenemen; de kortſte weg derwaards was door *'t land der Edomiten*, daarom zond hij boden tot den Koning van *Edom*, met verzoek, om door deszelfs land te trekken, belovende aan geene akkers noch wijngaarden, noch waterputten eenig nadeel met zijn volk toetebrengen. Toen dit verzoek zeer onheusch was afgeſlagen, liet Mozes dat zelfde voorſtel doen aan den Koning der *Moabiten*, die dit verzoek insgelijks van de hand wees, dus bleef Israël in Kades, *Num.* 20: 14—20, *Richt.* 11: 16, 17. En daar de *Edomiten* en *Midianiten* met de *Israëliten* in bloedverwandſchap ſtonden, zo mogten zij geen geweld gebruiken, men zie *Deut.* 2: 4—7. Dus was 't plan van Moſes, om nu 't land der Amoriten, 't geen westwaard van de

Edo-

Edomiten lag, doortedringen tot in Kanaan, van hier, dat hij zijn leger opbrak en verreisde naar den *Berg Hor Num.* 20: 22. Eigenlijk lezen wij in 't Hebreeuwsch הֹר הָהָר *Hor Hahar*, 't geen men zoude konnen vertaalen de berg *Hahar* of anders *een berg die berg*, als een berg bij uitnemendheid, welke in die landſtreek bekend en beroemd was. Hier ſtierf AARON de broeder van Moſes in de 5 maand van 't 40ſte jaar van Israëls uittogt uit Egypte, men zie *Num.* 20: 23—29, en *Hoofdſt.* 33: 37—39. Dit gebergte heeft zich waarſchijnlijk uitgeſtrekt tot *Moſera*, of niet verre daarvan af. Althans toen Israël zich op 't gebergte Hor gelegerd had, zo ſtierf Aaron te Moſera, want dus wordt de ſterfplaats genaamd *Deut.* 10: 6. Men leest ook *Num.* 20: 25, dat Moſes met Aaron en deszelfs zoon Eleazar den top des bergs beklimmen moest, in welks vallei, zo ik gisſen mag, *Moſera* zal gelegen hebben. Nadat Aarons dood dertig dagen was betreurd, wilde men 't ontwerp ter uitvoer brengen, en Israëls krijgsbenden togen den weg der verſpieders, waarſchijnlijk dien zelfden weg, welke voor 38 jaaren de verſpieders hadden genomen; doch de Koning van *Harad*, eene der zuidelijkſte ſteden, hier van kennis gekregen hebbende, bragt krijgsvolk in aantogt, ſtreed tegen Israël, en maakte veele krijgsgevangenen, zodat de Israëliten weer terug moeſten trekken naar de legerplaats bij den berg Hor. Hier op wendde Israël zich tot den Heer, deed eene belofte, en behaalde aanvangelijk eenig voordeel, vervulde toen hunne belofte; doch 't was in laater tijd, dat God hunne begeerte vol-

II KAART.

Berg Hor.

II KAART. volkomener vervulde, want Moses zag af, om van die zijde in 't land te dringen.

Israël trekt om 't land der Edomiten en komt te

Hij brak dan met zijn gantsche leger op, en zij verreisden van den berg Hor op den weg der Schelfzee, zo dat zij om der Edomiten land heen togen, naar *Num.* 21: 4, zo schrijft Moses ook *Deut.* 2: 1. *Daarna keerden wij ons, en reisden naar de woestijn, gelijk de Heer tot mij gesproken had, en wij togen om het gebergte Seir veele dagen.* (*) *Seir* was de naam van 't gebergte, door de Edomiten toen bewoond. De woorden veele dagen kunnen hier beteekenen, dat zij veele dagen nodig hadden met reizen, eer zij weer, van een anderen kant, zo digt bij Kanaan waren. Hun eerste legerplaats was naar *Num.* 33: 41.

Zalmona,

Zalmona, dit woord betekent *een beeld*, en men denkt, dat die benaming ontstaan is van het beeld eener slang, welke Moses oprichtte, toen Israël wegens hunne murmureering door vuurige, dat is venijnige slangen, gebeeten werdt, en een iegelijk, welke die koperen slang aanzag, genezen werdt *Num.* 21: 6—9, 't welk de Zaligmaker als een fraaij zinnebeeld van 't gelovig zien op Hem aan de Jooden voorstelt *Joh.* 3: 15. Van daar kwamen zij te

Phunon,

Phunon, *Num.* 33: 4, welke legerplaats, gelijk ook Zalmona, *Num.* 21: 10 wordt overgeslagen. Vervolgens trokken zij verder tot

Oboth,

(*) Eenige volgende legerplaatsen kunnen daarom wel tot 't gebied der Edomiten behoord hebben, gelijk *Zalmona*, *Phunon*, *Oboth* enz. De doortogt werdt hun niet belet, want 't waren steden aan de grenzen, maar de Edomiten wilden niet, dat Israël dwars door hun land trok.

Oboth, *Num.* 21: 10 en *Hoofdst.* 33: 43, misschien dezelfde plaats, die bij PTOLOMEUS genoemd wordt *Eboda*, en geplaatst wordt in *Petreësch Arabie*. Van daar hebben zij hunne reize noordwaards gericht naar de grenzen der Moabiten, ten oosten van de zoutzee, *Deut.* 2: 3 *en* 8. Van Oboth kwamen zij aan

II KAART. *Oboth*,

De heuvelen Abarim, in de woestijne, die tegen over Moab is *Num.* 21: 11, en *Hoofdst.* 33: 44. Deze heuvelen moet men onderscheiden van *de bergen Abarim Num.* 33: 47. De naaste weg naar den *Jordaan* was dwars door *'t land Moabs;* doch de Heer had hun gelast, ook *de Moabiten* niet te beangstigen, noch met hen in den strijd te komen *Deut.* 2: 9. dus moesten zij noordoostwaards zwenken, en alzo de beeke *Zered* naderen, aan de grenzen van 't Moabitisch land. En dus legerden zij zich al voordgaande van de heuvelen Abarim tot bij

De heuvelen Abarim,

De beeke Zered, *Num.* 21: 12. Deze beek overgetrokken zijnde, kwamen zij, en legerden zich te

De beek Zered,

Dibon-Gad, *Num.* 33: 45, vervolgens te *Almon Diblathaim Num.* 33: 46. Van daar verder trekkende kwamen zij bij

Dibon-Gad.
Almon Diblathaim.

De beeke Arnon, *Num.* 21: 13, alwaar gezegd wordt, *van daar* (namelijk van de beek Zered) *reisden zij*, *en legerden zich aan deze zijde van Arnon*, of, gelijk sommigen 't liever vertaalen, *aan geene zijde van den Arnon;* doch hoe 't zij, men moet waarschijnlijk hier aan de zuidzijde van die beek denken, eer zij er nog overgetogen waren. Deze Arnon was eene merkwaardige beek, alzo zij

De beek Arnon.

II KAART. zij de grensscheiding uitmaakte tusschen 't *land der Moabiten* zuidwaards, en *der Amoriten* noordwaards van die beek gelegen. Moses merkt dezelve ook zo merkwaardig aan *Num.* 21: 13, en haalt daar bij een aloud dichtstukje aan, uit een boek, dat bij Israël wel bekend was in 't 14 *en* 15 *vers*, waar in de loop van den Arnon, als eene Moabitische landpaal beschreven wordt; de woorden luiden naar onze vertaaling dus: *Tegen Vaheb in eenen wervelwind, en tegen de beeken Arnon, en den afloop der beeken, die zich naar de gelegenheid van Ar wendt, en leent aan de landpaalen Moabs.* Doch de vraag is, hoe moeten wij eenige volgende versen neemen van 't 16—20.

De Heer R. SCHUTTE is van gedachten, dat *Beër* in 't 16 vers daar niet voorkomt als eene plaats, naar welke de Israëliten reisden, want het woord reizen komt in den grondtext niet voor; maar dat 't behoort tot de beschrijving van den afloop der beeken Arnons, die naar *Beër* zich wendden, en dat dit *Beër* een put was, uit welken Israël gedronken had, zo noemt Moses eenige vlekken, dorpen en beeken, valleijen en bergen op, om mede optespringen over de voordeelen, die Israël uit den put *Beër* genooten had. De Heer SCHUTTE begrijpt de zaak aldus: dat uit 't gezangboek van *des Heeren oorlogen* drie zegenzangen *Num.* 21 voorkomen, welke hij verdeelt in zangen, tegenzangen en slotzangen. Het eerste zangstuk komt voor, vers 15 en 16; 't tweede vers 17—20; 't derde vers 27—31. Daar 't nu hier

hier voornamelijk aankomt op 't 17—20 vers, zo laat ons 't zelve, volgens den Heer SCHUTTE, opgeeven. (*) II KAART.

I. ZANG.

„ *Spring op, ô bornput, zinget daar van* „ *bij beurten.*

I TEGENZANG.

[„ *Spring op*] *ô Bornput, welken de Vorsten* „ *gegraven, welken de edelen des volks gedol-* „ *ven hebben,* [*spring op*] *over den wetge-* „ *ver, over hunne staven, ja,* [*spring op*] „ *meer dan de woestijn, gij ô Mattana.*

II ZANG.

„ *Ja* [*spring op*] *meer dan Mattana, gij* „ *ô Nahaliël, ja meer dan Nahaliël, gij ô* „ *Bamoth.*"

II TEGENZANG.

„ *Ja* [*spring op*] *meer dan Bamoth, gij* „ *ô dal, dat in Moabs veld is;* [*spring op*] „ *o kruin van Pisga.*"

SLOTZANG.

„ [*Spring op o Bornput,*] *die hellende af-* „ *loopt naar de verzengde wildernis.*"

Wij kunnen te regt met den Heer HAMELSVELD aanmerken, dat deze uitlegging aan verscheidene bedenkingen onderhevig is, en al

(*) Men vindt 't zelve in zijne *verhandeling over de reize der Israëliten bl.* 103, *en* 104. Doch had 't voorheen in zijne *stichtlijke gezangen* in *de voorrede* bl. 8, en 9 eenigzins anders opgegeven, daar had men, behalven den slotzang, maar éénen voorzang, en éénen tegenzang.

II KAART. al te kunstig. Zie *Aardr. des Bijb.* 3 *D. bl.* 387. De Heer BACHIENE houdt *Mattana*, *Nahaliël* en *Bamoth* voor drie steden of vlekken, die Israël heeft moeten doortrekken, om van den Arnon tot *de bergen Abarim* of *de vlakke velden der Moabiten* te komen, doch HAMELSVELD verwerpt die gedachten met SCHUTTE, omdat 't woord reizen in den grondtext niet staat, en er ook geene melding van gemaakt wordt *Num.* 33: 47, 48. De Heer HAMELSVELD is van oordeel, dat Moses *Num.* 21 opzettelijk den loop van den *Arnon* opgeeft van 't 13 tot 't 20 vers, eerst met zijne eigene woorden *vers* 13, dan door eene aanhaling uit 't boek van *de oorlogen des Heeren vers* 14, 15. Na 't einde van dat dichtstuk gaat hij voordt den loop der *Arnon* te beschrijven *vers* 16 „ *en van daar* (te weten „ waar de Arnon leunt of een krommen elle„ boog maakt) *naar Beër den put.*" Hier geeft Moses eene beschrijving van den put, en Israëls regt op denzelven, insgelijks uit een zangstukje vers 17, 18, waar na hij den loop van den Arnon vervolgt te beschrijven: *vers* 18*b*—20 „ *van de woestijne*" (HAMELSVELD zou liever lezen: van Beër van dezen put) „ *naar Mattana*, *van Mattana naar Nahaliël*, „ *van Nahaliël naar Bamoth*, *van Bamoth* „ *naar 't dal in de Moabitische velden*, *bij de* „ *hoogte van Pisga*, *aan de zijde*, *daar de*„ *ze naar de woestijn ziet.*" Zie zijne *Aardrkunde des Bijb.* 3 *D. bl.* 387, 388.

Het gevoelen van den Heer HAMELSVELD komt ons zo min aannemelijk voor, als van den Heer SCHUTTE. Vooreerst komt 't beden-

denkelijk voor, dat Moses zulk eene breedvoerige beschrijving zou geven van den loop der beek Arnon, waartoe dat? Ten tweeden is 't niet te denken, dat *Beër* of die put gegraven is op eene plaats, langs welke die beek heenen stroomde, dan had immers Israël geen gebrek gehad aan water. Het is waar, de text is niet gemakkelijk in de uitlegkunde, maar wat zwaarigheid, dat wij alles eenvoudig dus begrijpen: dat *Beër* in eene woestijn lag, daar geen water was, *Mattana*, *Nahaliël* en *Bamoth* plaatsen zijn geweest, die Israël op hunne reize van de beek Arnon tot de velden der Moabiten hebben aangetroffen. Moses zegt wel niet in 't 16 vers en vervolgens, *zij verreisden*, gelijk in 't voorgaande, doch de reden kan daar in gelegen zijn, dat zij in die gemelde plaatsen zich niet gelegerd hebben, of eenigen tijd zich opgehouden, maar slegts doorgetogen zijn. De voorgaande plaats, daar Israël zich legerde of eenigen tijd vertoefde, hebben wij gezien naar *Num.* 33: 46, dat *Almon Diblathaim* was. Verder zegt Moses in 't 47 vers: En zij verreisden van Almon Diblathaim en legerden zich in II KAART.

De bergen Abarim tegen Nebo. De bergen Abarim moeten onderscheiden worden van *de heuvelen* Abarim *vers* 44, die ten zuiden van de beek Zered lagen. *De bergen Abarim*, of 't gebergte was eene bergstreek, noordwaards van den beek Arnon, van welk *Nebo* een uitstekende top was, van welks kruin *Pisga* genaamd, Moses een gezicht van *Kanaan* en *Gilead* nam, *Num.* 27: 12, *Deut.* 32: 49 en 34: 1. Het geschied-verhaal van *De bergen Abarim tegen Nebo.*

II KAART. Israëls reize wordt aldus vervolgd *Num.* 33: 48, 49. *En zij verreisden van de bergen Abarim, en legerden zich in*

De vlakke velden der Moabiten. *De vlakke velden der Moabiten, aan de Jordaan van Jericho. En zij legerden zich aan de Jordaan van Beth Jesimot tot aan Abel Sittim, in de vlakke velden der Moabiten.* Deze landstreek wordt *'t land Moabs* en *de vlakke velden der Moabiten* genaamd, omdat dit land te vooren aan de Moabiten had behoord, doch door de Amoriten hun ontweldigd was.

Hier kunnen wij nu de reize der Israëliten eindigen, dewijl Moses, *'t land Gileads* en *Basan* veroverd hebbende, en aan 2½ stam uitdeelde, en Moses gestorven zijnde, den Jordaan met Israël overtoog, en 't land *Kanaan* innam, gelijk wij voorheen gezien hebben.

VER-

VERKLAARING

DER

LANDKAARTEN.

TWAALFDE KAART,

Vertoonende de Landen der Asſijriſche, Babijloniſche, Perſiſche, Griekſche, en daarna Romeinſche Heerſchappij, ter opheldering der Prophetien en geſchiedenisſen der H. Schrift.

Dus komen wij tot de laatſte Landkaart, welke in zich bevat alle de landen, die in de H. Schrift voorkomen, waar van reeds eenige volgens voorige Landkaarten beſchouwd zijn. Wij moeten nu nog deze navolgende bezien: PHOENICIE; SIJRIE; DE RIJKEN DER ASSIJRIERS, BABIJLONIERS EN PERSEN; vervolgens KLEIN AZIE; GRIEKENLAND; DE EILANDEN DER ZEE; ITALIE; en SPANJE.

PHOENICIE.

Phoenicie, of naar een gemakkelijker uitſpraak van onze taal *Phenicie*, ook wel *Fenicie*, is van een duisteren of onzekeren naams oorſprong. Dit land komt in een ruimere en bepaaldere uitgeſtrektheid voor: ſomwijl wordt *Phoenicie.*

12 KAART. er geheel Paleſtina mede onder begrepen; ook wordt 't wel als een deel van Sijrie aangemerkt, waarom men van *Sijro-Phenicie* leest *Mark.* 7: 26; doch allermeest de ſtreek langs de Middelandſche zee tot Egypte toe. In de H. Schrift wordt 't zelve in een meer bepaalden zin genomen voor eene ſmalle landſtreek ten noorden van Paleſtina, langs de zee, waar in de ſteden Tijrus en Sidon lagen. Men leest daarom van *de Deelen* en *Landpalen van Tijrus en Sidon Matth.* 17: 21, *Mark.* 7: 24. Men kan de ligging van dit landſchap op de vierde Landkaart zeer goed zien.

Een land van koophandel en zeevaart. Daar uit ziet men, dat 't geene groote ſtrook lands beſlaat, en evenwel is *Phenicie* zeer beroemd geworden, bijzonder door den Koophandel, Zeevaart en Volkplantingen. Zij dreeven Koophandel op ver afgelegene gewesten door middel van de Scheepvaart, waar in zij zeer beroemd waren, en in de H. S. als kenners der zee voorkomen 1 *Kon.* 9: 27. De ligging van hun land aan zee, de nabijheid van den Libanon, die overvloedig hout tot den aanbouw van Schepen opleverde, de bekwaame havens in hun land, gepaard met 't vernuft en den vlijt der inwooners, bragt hier zeer veel toe.

Hunne afkomst. De inwooners dalen af van Chams zoon KANAAN, die elf zoons had, waar van wel de meeſten in Paleſtina, maar ook ſommigen noordelijker in dit gedeelte des lands zich begeven hebben, en naderhand, toen Israël 't land Kanaan innam, nog zeer veelen derwaards gevlugt zijn.

Het

Het grootste gedeelte behoorde tot 't land, dat God aan Israël beloofd had, vermits 't zelve noordwaards tot den Libanon reikte en westwaards aan de zee, en bij de uitdeeling des lands viel 't bij 't lot aan den Stam Aser te beurt *Jos.* 19: 24 tot 30, maar hebben 't zelve niet overwonnen, maar in de handen der oude bewooners gelaaten *Richt.* 1: 31.

12 KAART. *Phenicie behoorde voor een groot deel tot Israëls land.*

En daar de inwooners zeer talrijk waren, zo zogten sommigen, gelijk dit doorgaans gaat, hun geluk elders, als naar *Spanje*, *Frankrijk*, *Italie*, *Griekenland*, en op de kusten van *Afrika.*

De inwooners maken volkplantingen.

De steden, die bij ons meest in aanmerking komen, zijn *Tijrus*, *Zidon*, en *Sarepta.*

Steden zijn

Tijrus, sommigen houden TIRAS, een zoon van Japhet *Gen.* 10: 2, voor den stichter en naam geever, doch zonder grond, omdat die stad in 't Hebreeuwsch geheel anders gespeld wordt, 't is צור *Tzor.* In de grieksche overzetting wordt zij ook Σορ geheeten *Ezech.* 27: 3, 8. Anders wordt zij bij de Grieken *Turos* genaamd, naar de Latijnsche uitspraak *Tijrus.* De naams-oorsprong kan wel ligt van 't Hebreeuwsch afkomen, dewijl 't woord *Tzor* een *rotsteen* aanduidt, en dus de stad op een rotzigen grond gebouwd was, waar op ook gezien wordt *Ezech.* 26: 4; en van daar *Tijrus* eene *vaste* stad of *sterke* stad was naar *Jos.* 19: 29. — Tijrus vindt men op de Landkaarten onderscheiden geplaatst, in sommigen op 't vaste land, in anderen op een eilandje daar tegen over gelegen, wederom in anderen op een schier-eilandje, of een uithoek lands, in zee, met 't vaste land vereenigd.

Tijrus.

18 KAART. Wat mag daar van de reden zijn? Allereerst is de ſtad geſticht op 't vaste land, doch daarna hebben derzelver inwooners ook 't eiland, volgens STRABO 30 ſtadiën van daar gelegen, bebouwd, toen had men een tweeërlij *Tijrus* 't *oude* en *nieuwe*. Vervolgens werdt Tijrus op 't vaste land door NEBUKADNEZAR verwoest. Eenige jaaren laater ALEXANDER DE GROOT de ſtad Tijrus, op 't eiland liggende, willende vermeesteren, heeft met de puinhoopen van 't oude Tijrus een dam in zee gemaakt, waar door de zee-engte veranderd werdt in eene land-engte, en dus wordt Tijrus, na de verovering door Alexander de Groot, te regt op een ſchier-eiland in de Landkaarten geplaatst. — Wie de ſtichter van *Tijrus* is, kan met geene zekerheid gezegd worden; ſommigen hebben gewild, dat zij door inwooners van Zidon zoude gebouwd zijn, en dat daarom *Tijrus eene dochter van Zidon* zou heeten *Jeſ.* 23: 12, doch zeer verkeerd; door die dochter wordt niet *Tijrus*, maar *de inwooners van Zidon* zelven verſtaan, gelijk men in dat Hoofdſt. ook van de *dochter van Tharſis* vindt gewaagd vers 10. *Tijrus* is eene zeer oude ſtad geweest *Jeſ.* 23: 7. Deze ſtad viel, bij verdeeling des lands, aan den Stam Aſer te beurt *Joſ.* 19: 29, doch zij hebben die nimmer in bezitting gehad. De inwooners waren afgodisch, voornamelijk hadden zij een tempel opgericht voor HERKULES. Zij leefden in vriendſchap met Israël 2 *Sam.* 5: 11, 1 *Chron.* 14: 1. 1 *Kon.* 5. Uit die plaatſen blijkt, dat zij bouwſtoffen tot den tempel geleverd hebben, gelijk ook in 't ver-

volg

volg tot den tweeden tempel *Esra* 3: 7. De *Tijriers* bragten ook visch en andere koopwaaren op de markt te Jeruſalem *Neh.* 13: 16. Ook hadden zij eenen wijduitgeſtrekten Koophandel met andere volkeren; men zie *Ezech.* 27: 3, alwaar Tijrus *de markt der heidenen* wordt genaamd. Men ſchrijft aan de Tijriers toe de uitvinding der purperkleur, met welke zij de lakenen en zijden ſtoffen verwden, 't welk in oude tijden eene Koninglijke dragt was. (*) Door dezen Koophandel werden de inwooners rijk, maar ook weeldrig en trots; daar op wordt in veele Bijbelplaatſen gedoeld, men zie *Pſ.* 115: 13, *Jeſ.* 23: 7—9, *Ezech.* 27: 3, *Hoſ.* 9: 13, *Zach.* 9: 3. Deswegens worden bij de propheeten veele oordeelen aangekondigd *Jeſ.* 23, *Ezech.* 27 en 28. En deze verwoeſting betrof niet alleen *'t oude Tijrus*, op 't vaste land, maar ook *op 't eiland*, want 't wordt uitdrukkelijk *een eiland* genaamd *Jeſ.* 23: 2, 6, en gezegd *te liggen in 't midden der zee Ezech.* 27: 4 en 34. Wanneer Jeſaias vooronderſtelt, dat die ſtad niet zou herbouwd worden in 't 15 *vers*, zo bedoelt hij *Tijrus op 't eiland*, en *Ezech.* 26: 14, 21, dat zij *niet meer zou gebouwd worden*, *noch men haar meer vinden zou*, *tot in eeuwigheid*, zo kan men daar den-

12 KAART.

(*) Deze purper-verw, kwam van flekken die in de zee bij Tijrus werden gevonden; deze fraaije roode kleur werdt *purper* ook wel *ſcharlaken* genaamd. Men zie LUNDIUS *Joodſche oudheden* 1 *D. bl.* 16, 17 en dat dient tot opheldering van *Matth.* 27: 28 vergel. *Mark.* 15: 17, op de eerſte plaats vinden wij naar 't Grieks *ſcharlaken*, en op de andere plaats *purper*.

12 KAART. denken aan *Tijrus op 't vaste land*: zo dat die Godſpraken onderling niet ſtrijden. Toen de leere der genade door de verkondiging des Euangeliums tot de heidenen overging, zijn de *Tijriers* onder de eerſten geweest, die 't zelve aangenomen hebben; men vindt zeer vroeg Christenen te Tijrus *Hand.* 21: 3, 4, tot vervulling der Godſpraken, *Pſ.* 45: 13, 87: 1, *Jeſ.* 23: 18. DE BRUIN, in deszelfs *reize bl.* 319, vond op 't gantſche ſchier-eiland niet meer, dan 12 of 14 ſlegte huizen, door Turken en Arabieren bewoond, die hun beſtaan van de vischvangst hebben, en 't zelve alleenlijk dient *tot uitſpreiding der netten*, volgens *Ezech.* 26: 14. Ook zag hij er nog 't overblijffel van eenen ouden tempel of kerk. Digt bij Tijrus ziet men 3 of 4 putten met water, die men houdt voor een werk van Koning SALOMO, en wil, dat die bedoeld worden *Hoogl.* 4: 15. Een derzelve is zeer diep, en heeft een verbazende toevloed van water, wordt door een Kanaal afgeleid door de vlakte van Tijrus, en ſtort vervolgens in de zee. Men kan hier over ook zien MAUNDREL *reize van Aleppo naar Jeruſalem bl.* 65—67 en anderen.

Zidon. *Zidon*, deze ſtad lag noordwaards van de voorige, aan dezelfde zee. Deze ſtad ſchijnt ouder dan Tijrus geweest te zijn, en komt in de H. S. al vroeg voor, gelijk men ziet *Gen.* 10: 19, 49: 13, waarſchijnlijk door ZIDON, den eerstgebooren zoon van Kanaan, of door deszelfs kinderen gebouwd, waar naar zij den naam voert. Het was eene groote ſtad, daarom *Groot Zidon* genaamd *Joſ.* 11:

8

8 en 19: 28, gelijk wij nu nog ſpreken van *Groot Kairo*, zonder dat er nog een kleine ſtad van dien zelfden naam is. Men leest, dat 't grondgebied van Aſers Stam reikte tot Zidon *Joſ.* 19: 28, doch zij is nimmer door hen vermeesterd *Richt.* 1: 31. Zij is een geruimen tijd als eene vrije en onafhangelijke ſtad, even als Tijrus, door haare eigen Koningen geregeerd, daarom lezen wij van *Koningen van Tijrus en Zidon Jerem.* 22: 25; *en* 27: 3. Een der Koningen van Zidon, genaamd ETH BAAL, is in de H. S. bekend door dien deszelfs dochter JESABEL gehuwd was aan ACHAB, Koning van Israël, en daar de *Zidoniërs* afgodendienaars waren, den *Baäl* en *Asthoroth* eerden, zo heeft zij niet weinig toegebragt tot vermeerdering van den afgodsdienst onder Israël 1 *Kon.* 16 *en* 18. Verder waren de inwooners ook vermaard door den koophandel en zeevaart, doch ook trots, en daar bij zeer zorgeloos *Richt.* 18: 7. Zij zouden ook, naar luid der propheeten, daarom veele rampen ondervinden *Ezech.* 26, 27 *en* 28. *Joël* 3: 4. DIODORUS SICULUS beſchrijft de verwoeſting van *Zidon*, geſchied door den *Perſiſchen* Koning OCHUS. Naderhand is de ſtad weder herſteld, en 't Christendom heeft er na 's Heilands hemelvaart gebloeid *Hand.* 27: 3. Thands is die ſtad met den naam van *Saide* bekend, bevindt zich nog in eenen redelijken ſtaat, is tamelijk bevolkt, de meeste handel wordt aldaar gedreven door de *Franſche* natie. 12 KAART.

Sarepta, eene ſtad, gelegen tusſchen Tijrus en Zidon, doch nader bij de laatſte; zij draagt in *Sarepta.*

12 KAART. in 't O. T. den naam van *Zarphat*, en er wordt 1 *Kon.* 17: 9 bijgevoegd *die bij Zidon is*, gelijk ook in 't N. T. die ſtad *Sarepta van Zidon* heet *Luc.* 4: 26. Zij is bekend door 't geval van ELIAS met eene weduwe 1 *Kon.* 18. Er is thans ſlegts een klein getal huizen, doch veele puinhopen te zien.

In Phenicie nog meer ſteden. In *Phenicie* vond men meer ſteden, namelijk *Berijtus*, *Bijblus*, *Tripoli*, enz. Doch deze komen in de H. S. niet voor, waarom wij overſtappen naar

SIJRIE.

Sijrie. Deze landſtreek ligt noordwaards van Paleſtina, en oostwaards van Phenicie, wordt in 't Hebreeuwsch volgens 't O. T. beſtendig *Aram* genaamd, waarſchijnlijk naar den jongſten zoon van Sem, die *Gen.* 10: 22 voorkomt en ARAM heette, welks geſlacht dit land zal bevolkt hebben, ſchoon ook ſommigen van Kanaans kinderen zich in 't vooraanliggend gedeelte omtrent den Libanon en Antilibanon zich begeven hebben. De Grieken noemen dit landſchap *Sijria*, met welk woord 't bij de LXX, en in 't N. T. voorkomt; niet onwaarſchijnlijk moet die benaming afgeleid worden van *Tzor* of *Tzur*, den Hebreeuwſchen naam van Tijrus, een der hoofdſteden van Phenicie, zo dat misſchien eerst die naam over dat gewest, en naderhand over geheel Sijrie zal gekomen zijn. In den Bijbel wordt van een tweeërlij Aram geſproken, alzo die benaming zich ook aan geene zijde van den Euphrat uitſtrekte, omdat aldaar ook nakome-

melingen van Aram woonden. Het geen aan de overzijde van den Euphrat lag wordt in 't O. T. genaamd *Aram Naharajim*, en in 't Grieksch *Mesopotamie*, welke Hebreeuwsche benaming uitdrukt *Aram der twee rivieren*, en volgens 't Grieksch *tusschen twee rivieren*, omdat 't zelve tusschen de rivieren de Euphrat en Tigris was gelegen. 12 KAART.

Sijrie is eene zeer schoone en vrugtbaare landstreek, hebbende eene gezonde lucht, waterrijke rivieren, ook is 't land op veele plaatsen doorsneden met rivieren en beeken, die van den Libanon en Antilibanon vloeijen, onder welken zijn de *Abana* en *Pharphar*, rivieren van Damaskus 2 *Kon.* 5: 12. *Is eene vrugtbare landstreek.*

Dewijl in de allervroegste tijden bijna elke voornaame stad in een landschap haar eigen en bijzonderen Koning had, zo was 't ook in den eersten tijd met Sijrie. Men leest daarom in de H. S. met opzicht tot dit land van *Hamath*, van *Sijrie Tzoba*, van *Sijrie van Damaskus*, van *Sijrie Rechob*, van *Sijrie Maacha*, enz. Koningrijken, die onderscheiden waren naar de hoofdsteden, alwaar de hofhouding was. Dus vinden wij Sijrie in den tijd van David en Salomo; eenige jaaren na de scheuring van Israëls Koningrijk vindt men zodanige Koningen, die over dit geheele land de heerschappij hadden. Daarna is geheel Sijrie onder de magt van 't Assijrische rijk gebragt, als een wingewest; en vervolgens onder de heerschappij der Babijloniers, Persen, Grieken, enz. *Had eertijds haar eigen Koningen.*

In de oorlogen tegen Israëls rijk zijn de Sijriers, zo lang zij nog verdeeld waren, altijd

12 KAART. tijd te kort gefchooten, 1 *Sam.* 14: 47. 2 *Sam.* 8 *en* 10 en elders. Doch zedert Israëls rijk in tweeën is gefcheurd, werdt Sijrie des te magtiger, en heeft onder drie opvolgende Koningen aan Israël grooten afbreuk gedaan, namelijk onder BENHADAD DEN I 1 *Kon.* 15: 16—22, 2 *Chron.* 16: 1—10. Onder BENHADAD DEN II 1 *Kon.* 20 *en* 22, 2 *Chron.* 18. Onder HAZAËL, die, Benhadad omgebragt hebbende, zich zelven op den throon geplaatst, en door vijandelijke invallen de beide rijken van Israël en Juda zeer gekrenkt heeft 2 *Kon.* 10: 32, 33, *Hoofdſt.* 12: 17, 18, 2 *Chron.* 24: 23—25. Naderhand is dit eertijds zo bloeijend Koningrijk Sijrie door den Asſijriſchen Koning TIGLAT PILEZER tot een wingewest der Asſijrifche heerſchappij gemaakt, en dus gebleven, zo lang de Asſijriſche alleenheerſching geduurd heeft, onder de Koningen van *Asſijrie* SALMANESER, SANHERIB, en EZAR HADDON. Doch toen NABOPOLASSER, een *Babijlonier*, ondernam de geheele Asſijriſche heerſchappij ondertebrengen, en daarmede bezig was, heeft PHARAO NECHO, Koning van *Egypte*, een groot deel van *Sijrie* veroverd; doch kort daarna verloor hij dit zijn wingewest, wanneer NEBUKADNEZAR, zoon van Nabopolasſer, hem 't zelve afhandig maakte 2 *Kon.* 24: 7, *Jerem.* 46: 2. Geduurende de jaaren, dat de Babijloniſche heerſchappij in ſtand bleef, is 't onder die heerſchappij geweest, en toen door CIJRUS onder *de Perſiſche*, en ten tijde van ALEXANDER DE GROOT onder *de Griekſche* heerſchappij gekomen. Doch Alexander geſtorven zijn-

zijnde, werdt de Griekſche Monarchie verdeeld in vier bijzondere Koningrijken, namelijk: *Sijrie*, *Griekenland*, *Aſia* en *Egypte*. *Sijrie* was geen van 't minſte en heeft langen tijd als een bijzonder Koningrijk gebloeid. Daar nu zekere veldheer in Alexanders leger, genaamd SELEUKUS NIKANOR, dit afzonderlijk rijk 't eerst aanvaarde; zo wierden de Koningen van Sijrie vervolgens na dezen SELEUKUS *Seleuciden* genaamd; zij hadden hunnen ſetel te *Antiochie* en voerden ſchier onophoudelijke oorlogen met de Koningen van *Egypte*, die *Lagiden* genaamd werden. Ook hebben de Jooden veele verdrukkingen van de *Sijriſche* Koningen, bijzonder van ANTIOCHUS EPIPHANES ondergaan, waar van men in de boeken der *Machabeën* overvloedig verſlag vindt. 12 KAART.

Sijrie door de Romeinen veroverd.

Dit *Sijrisch* rijk, na omtrent $2\frac{1}{2}$ eeuw geſtaan te hebben, is omtrent 63 jaaren voor des Heilands geboorte door den *Romeinſchen* veldheer POMPEJUS DEN GROOT als een wingewest aan *de Romeinſche* heerſchappij gehegt, en door landvoogden, die te *Antiochie* woonden, beſtuurd, waar van QUIRINUS naar de Griekſche uitſpraak *Kurenios*, en volgens 't Latijn CIJRENIUS, *Luc.* 2: 2 genoemd wordt. Toen Jeſus op aarde verkeerde in 't Joodſche land, ging nogthans zijn gerucht door *geheel Sijrie Matth.* 4: 24; en na zijne hemelvaart was *Sijrie*, als naast aan *Paleſtina* liggende, met *Phenicien* 't eerſte landſchap, alwaar 't Euangelie verkondigd werdt, zijnde Paulus, benevens Barnabas en Silas deszelfs medgezellen, de voornaamſte werktuigen daartoe geweest

12 KAART. weest *Hand.* 11, 15 en 18, men zie ook *Gal.* 1: 21.

Steden van Sijrie. Onder de steden van *Sijrie*, die in de H. S. voorkomen, verdienen de volgende geteld te worden.

Damaskus. *Damaskus*, welke naar 't Hebr. wordt uitgedrukt door Dammasek, uitgezonderd 2 *Chron.* 16: 2, en 24: 23, daar wij lezen *Darmesek* en *Darmasek*, welk laatste VITRINGA (*in Jes. P.* 1. *fol.* 496) wil, dat de regte naam is, en naar 't Chaldeuwsch *eene waterrijke plaats* betekent, 't geen met de gesteldheid van Damaskus zeer wel overeenkomt, zij is zeer oud, en komt reeds voor *Gen.* 14: 15, en ligt niet verre van den Libanon *Hoogl.* 7: 4 in eene vrugtbaare vlakte, welke door twee stroomen wordt bewaterd, die 2 *Kon.* 5: 12, met de naamen van *Abana* en *Pharphar* voorkomen, als rivieren van Damaskus. De Jood BENJAMIN, die in de twaalfde eeuw derwaards kwam, zegt, die beide nog gezien te hebben; dan daar de tijd in veele dingen verandering maakt, zo vond MAUNDREL in de 17de eeuw maar eene rivier genaamd *Barvadj*, die door en om Damaskus loopt. (*)

De-

(*) BUSCHING in zijne *Nieuwe Geographie* 5 D. *bl.* 298, 299, geeft er deze beschrijving van. „ De rivier *Baradij*, voor „ dezen *Chrijsorrhoas*, in de H. S. waarschijnlijk *Abana* ge- „ naamd, die van den Antilibanon komt, en eene andere, in „ dit gebergte mede ontstaane rivier, die POCOK *Fege* noemt, „ mede neemt, verdeelt zich, zo dra zij in de vlakte komt, „ in drie armen, waar van zich de voornaamste, nadat hij de „ beroemde vlakte *Gota* of *Guta*, die voor de fraaijste onder „ de vier paradeizen in Asie gehouden wordt, heeft doorgelo- „ pen, naar de stad begeeft, en in dezelve in veele Kanalen

„ ver-

Deze ſtad is eene verblijfplaats der Koningen 12 KAART.
geweest, men had er Koninglijke huizen *Jeſ.* 7: 8, 9; *Jerem.* 49: 27, *Am.* 1: 4. En omdat REZIN, Koning van *Sijrie*, met *Israëls* Koning PEKAH had ſaamgeſpannen, om *Jeruſalem* te overmeeſteren, en ACHAS benevens DAVIDS huis uitteroeijen, zo vindt men eene merkwaardige Godſpraak *Jeſ.* 7: 8, 9 en *Hoofdſt.* 8: 4. Men zie de oordeelen over die ſtad *Jeſ.* 17: 1, *Am.* 1: 3—5, welk oordeel door TIGLATH PILEZER, Koning van *Asſijrie*, is uitgevoerd. En hoewel zij naderhand eene beroemde koopſtad is geworden, werdt zij andermaal door den *Babijloniſchen* Koning NEBUKADNEZAR verwoest, naar *Jerem.* 49. Vervolgens is zij niet alleen onder de heerſchappij der *Grieken* en *Romeinen* gekomen, maar ook zekere ARETAS, Koning van 't nabuurig *Arabie*, heeft er eenig gebied gehad, gelijk men kan opmaken uit 1 *Kor.* 11: 32. JOSEPHUS meldt ook (*Ant. l.* 13. *c.* 23) dat ARE-

„ verdeelt, die de ſtad rijkelijk van water voorzien: (hoewel „ POCOK berigt, dat men niet dit rivier-water, maar bron- „ water drinke,) maar de twee andere omvangen de gemelde „ fraaije vlakte ter regte en linke hand, bewaterende door „ ontelbaare kanalen de daar in zijnde aangenaame boomgaar- „ den, wier roode grond niets zo goed als vrugtboomen „ draagt. Ten laatſten vereenigen zich bijna alle deze kanaalen „ weer tot een eenige rivier, die eenige Geographiſche mijlen „ van de ſtad naar 't oosten eene zee maakt, waar in zij ein- „ digt, en wier omliggende grond moerasſig is." De aftekening, die BACHIENE in zijne landkaarten geeft, komt met die beſchrijving niet overeen; doch ik heb dezelve, vermits zij op geloofwaardige berigten ſteunt, gevolgd in mijne twee landkaarten, die men vindt in 't *Bijbels huisboek*, uitgegeeven in 't jaar 1786.

12 KAART. ARETAS, Koning van *Arabie*, zich meester maakte van *Damaskus*, doch dit is buiten twijfel een voorzaat van dien geweest, van welken Paulus ſpreekt, alzo Joſephus meldt van een ARETAS, die wel honderd jaaren vroeger regeerde.

De Jooden hadden binnen deze ſtad verſcheidene Sijnagogen *Hand.* 9: 1, 20; ook is zij beroemd, alzo de bekeering van Paulus op den weg naar Damaskus is voorgevallen, *Hand.* 9. Van de hedendaagſche geſteldheid van Damaskus kan men nazien BUSCHING *Nieuwe Geographie* 5 *Deel bl.* 299 *en* 300.

Tzoba. *Tzoba*, insgelijks van ouds een Koninglijke ſtad, ten oosten van Damaskus naar den Euphrat gelegen, gelijk blijkt uit 2 *Sam.* 8: 3. Sommigen verſtaan er 't hedendaagsch *Aleppo* door, omdat er te Aleppo zoutgroeven zijn, grondende zich op *Pſ.* 60: 2; doch dit is geen veldſlag met der *Sijriers*, maar met de *Edomiten*, welke daar beſchreven wordt.

Hamath. *Hamath*, almede eene zetelſtad der Koningen. Men wil, dat dezelve haar naam zou ontvangen hebben van Kanaans jongſten zoon *Gen.* 10: 18, wiens nageſlacht zich aldaar neergezet en die ſtad zou gebouwd hebben. Dit aangenomen zijnde, zou zulks de reden kunnen wezen, waarom men nooit leest *Sijrie Hamath*, gelijk men leest *Sijrie Tzoba*, en *Sijrie Damaskus*, dewijl dezelve niet door *Sijriërs* of *Arameërs* is gebouwd. Veelen houden *Hamath* voor die ſtad, welke naderhand *Antiochie* is genaamd; doch die te ver afgelegen zijnde, mag men eer denken aan *Epiphanië*, welke bij de inwooners (nadien de *Ara-*

Arabieren de gewoonte hebben van de oude naamen te herſtellen) nog *Haman* of *Hama* heet. (*) 12 KAART.

Maacha, 2 *Sam.* 10: 6, 8 ſchijnt gelegen te hebben over den Jordaan in Gilead, dewijl de halve Stam Manasſe zich tot die landpalen uitſtrekte *Joſ.* 12: 5. *Maacha.*

Tob, eene landſtreek in 't overjordaanſche bij 't gebergte Gileads 2 *Sam.* 10: 6, werwaards JEPHTA vlugtte *Richt.* 11: 3, 5. *Tob.*

Tadmor komt 1 *Kon.* 9: 18 (†) en 2 *Chron.* 8: 4 voor onder Salomo's ſchatſteden in Sijrie, dat is zulk eene plaats, in welke oorlogstuig bewaard werdt, en te gelijk eene vesting, om zijne wingewesten te bewaaren. Zij behoorde tot *Hamath Tzoba* 2 *Chron.* 8: 3, dat is *Sijrie Tzoba.* Zij wordt 1 *Kon.* 9: 18 genaamd *Ta-* *Tadmor.*

(*) Thands is deze ſtad in een bloeijenden ſtaat, omdat zij de eenige ſtad is, waarheen de Arabiers der oostelijke woeſtijn rondom Tadmor komen, en 't geen zij nodig hebben mogen inkoopen. De Arabiſche historie en aardrijksbeſchrijver ABULFEDA is in 't jaar 1345 Vorst van *Hama* geweest, en voerde den titel van *Sultan.* Zie BUSCHING *N. Geographie* 5 *D. bl.* 287 *en* 288.

(†) 1 *Kon.* 9: 18 lezen wij: *Tamor in de woeſtijne, in dat land.* MICHAËLIS in zijne aanmerking op *de nieuwe overzetting des Bijbels* zegt, „ Hier moet zeker de naam van 't land „ uitgelaten zijn, in 't welk *Palmijra* gelegen is." Doch de Heer J. TJEENK in zijne *bijdragen tot de H. Aardrijkskunde* merkt aan, dat 't Hebreeuwsch woord ארץ veeltijds aanduidt eene zandige vlakte, zo dat die ſpreekwijs te kennen geeft, dat *Tadmor* op de boord lag van een zand en bergachtig land, en dat *Tadmor* naderhand *Palmijra*, niet van rondom door dorre woeſtijnen omringd is, gelijk BACHIENE wil, maar in 't gulle zand gebouwd is, bevestigen laatere reizigers, zie 't 2 *deel van 't Zeeuwschgenootſchap bl.* 482, *enz.*

12 Kaart. *Tamor*, 't welk een *palmboom* betekent; van daar is zij naderhand *Palmijra* geheeten, wegens de veele palmboomen in derzelver omtrek; ABULFEDA getuigt, dat, hoewel die ſtad in de woeſtijne van Sijrie lag, aldaar veele palmboomen en olijfboomen gevonden werden, gelijk ook waterrijke bronnen, die dezen oord zeer vrugtbaar maakten. Zij was in oude tijden eene der voornaamſte ſteden van 't oosten met opzicht tot den koophandel, dewijl alle de waaren van *Perſie* en *Indie*, door Karavanen aangebragt, aldaar ontladen, en verder naar de nabijgelegene havens van Sijrie vervoerd werden. Men vindt er nog veele gedenkſtukken der oudheid. (*) Het land in den omtrek wordt *Palmijrena* geheeten.

Baalbek. *Baalbek*, wordt bij de Grieken *Heliopolis*, dat is *zonneſtad* geheeten, en thands *Balbeek* of wel *Baghal beik*. Sommigen houden die ſtad voor dezelfde, welke 1 *Kon.* 9: 18 *Baalath* wordt genaamd; dit is, volgens BACHIENE, niet waarſchijnlijk, omdat *Baalath* bij *Gezer* en *Beth-Horon* wordt gevoegd, welke beide ſteden des Joodſchen lands zijn. Dus zou *Baalbek* niet in de H. Schrift voorkomen;

(*) *Palmijra* heeft haaren ouden naam *Tadmor* bij de inlanders nog behouden. Haare bij uitſtek pragtige bouwvalligheden heeft WOOD, een Engelsman, in zijne *Ruins of Palmijra* in 't koper laaten brengen; doch deze zijn niet van Salomons, maar van jonger tijden. Deze ſtad wordt, door 't algemeen gerucht, onder de hier omſtreeks woonende Arabieren aan Salomo toegeſchreven. Zie MICHAËLIS *op* 1 *Kon.* 9: 11.

men; doch MICHAËLIS verstaat er *Baalath* door. (*) 12 KAART.

Tiphsah, bij de LXX *Thapsa*, eene stad aan den Euphrat 1 *Kon.* 4: 24. PLINIUS en STEPHANUS zeggen ons, dat zij in laater tijd *Amphipolis* genaamd werdt, en bij de Sijriers *Turmeda* heette. Zij komt voor 2 *Kon.* 15: 16. Sommigen hebben daar aan een *Tiphsah* in 't land Israëls gedacht, omdat 't bij *Thirsa* aldaar wordt gevoegd, eene stad in 't Joodsche land, en de landpaalen van Tiphsa schijnen gereikt te hebben tot *Thirsa*, doch men kan dit 16 *vers* dus verstaan, dat Koning Menahem was opgetogen *van* of *uit* Thirsa even als wij zulks vinden in 't 14 vers. Zo begrijpt 't MICHAËLIS op 2 *Kon.* 15: 16. *Tiphsah.*

Antiochie, welke eenige houden voor *Ribla*, doch verkeerd, alzo Ribla eene bijzondere stad was, gelegen in *Hamath* *Jer.* 39: 5, 6. De naam *Antiochie* is er aangegeven door SELEUKUS NIKANOR, die dezelve omtrent 300 jaaren voor Christus komst stichtte, en naar zijn Vader ANTIOCHUS dus noemde. Zij *Antiochie.*

(*) Zie zijne aanmerking op 1 *Kon.* 9: 18. *Baalbek* heeft naar de opgave van DE LA ROQUE zes of zeven duizend inwooners, die meest al Mahomedanen zijn, doch hier woonen mede Grieksche en Maronitische Christenen, en weinig Jooden, die daar eene Sijnagoge hebben. Ten zuidoosten van de stad ontspringt een water, dat door de stad en vervolgens door de tuinen en velden loopt. Ook is de steengroeve buiten de stad aanmerkelijk, waar in men een steen ziet, welke 68 voeten lang, 17 voeten en 8 duimen breed, en 13 voeten en 6 duimen dik is. In 't jaar 1759 werdt de stad door eene aardbeving zeer beschadigd. Zie BUSCHING *Nieuwe Geographie* 5 *D.* *bl.* 304—306.

12 KAART. Zij wordt ook *Epidaphnes* genaamd, naar zeker vlek en groot bosch in derzelver nabuurſchap. Zij is langen tijd de zetel der Sijriſche Koningen geweest, en ten tijde der Romeinſche heerſchappij, die der landvoogden, welken in 's Keizers naam 't gebied voerden. De discipelen van Jeſus werden aldaar 't eerst *Christenen* genaamd *Hand.* 11: 26.

Ribla. *Ribla*, eene ſtad, die naar 2 *Kon.* 25: 20, 21, *Jerem.* 39: 5, 6 in 't landſchapje *Hamath* lag.

Seleucie. *Seleucie*, eene ſtad, die voorkomt *Hand.* 13: 4, zij wordt, ter onderſcheiding van andere van dien zelfden naam, *Seleucie in Sijrie* genaamd, ook wel *Seleucia Piëria*, naar 't digtbijliggend gebergte *Pierius*, (*)

Van Sijrie gaan wij over tot

DE RIJKEN DER ASSIJRIERS, BABIJLONIERS EN PERSEN.

Rijken der Asſijriers, Babijloniers, en Perſen. Deze drie landſchappen zijn wel onderſcheiden, en te eeniger tijd door bijzondere Koningen beſtierd, maar egter doorgaans, vooral in den tijd, dat 't Joodſche volk 't meest er mede te doen had, aan eene en dezelfde heerſchappij onderworpen, welke onder den naam

(*) Deze ſtad is thands een Armenisch vlek, en wegens haare ligging en door kunst eene vaste plaats, heeft bij de haven eene zeer ſterke voorſtad, waar in men om 't gemak markten houdt. *Seleucia* komt met onderſcheiden namen bij de reizigers voor, als: *Kepſe*, *Suwaida*, *Suadik*. Ten noorden van deze plaats is een kleine vuurſpuwende berg. Zie BUSCHING *N. Geogr.* 5 *D. bl.* 255, 256.

naam van *Monarchie* of *alleenheerſching*, zich over nog meer aangrenzende landen, ja genoegzaam over een groot deel van geheel Aſie, was uitgebreid, en dan eens *de Asſijriſche*, dan eens *de Babijloniſche*, dan weder *de Perſiſche* monarchie heette, naar maate de zetel der regeering was gevestigd. Indien wij dan in de H. S. leezen onder de Koningen, met welken Israël te doen had, eerst van *Asſijrie*, dan van *Babel*, vervolgens van *Perſie*, is 't in den grond der zaak 't zelfde gebied. Wij maaken een begin met 12 KAART.

De Asſijriſche heerſchappij.

Asſijrie draagt buiten twijfel den naam van ASSUR *Gen.* 10: 22. Volgens de Chaldeeuwſche uitſpraak wordt dit land bij STRABO en andere *Aturia* genaamd, en wordt door de rivier Tigris van Meſopotamie afgeſcheiden; ten noorden raakt 't aan Armenie, ten oosten aan Medie, ten zuiden aan Elam of 't land der Elamiten, naderhand Perſie genaamd. Het wordt als zeer vrugtbaar geroemd 2 *Kon.* 18: 32. Wie de oprichter dezer Monarchie geweest is, verſchillen de ſchrijvers. Sommigen zeggen NIMROD, anderen BELUS, anderen NINUS, een zoon van Belus; eenigen houden Belus voor Asſur zelven. Ninus had ter vrouwe de berugte Semiramis, en men verhaalt, dat hij de Baktrianen, een Scijtisch volk, heeft ondergebragt, en aan zijne heerſchappij gehegt. Hij werdt door zijne vrouw vermoord, die men zegt, dat haare heerſchappij over *Indie* en *Ethiopie* zou hebben uitgebreid. Zij *Asſijriſche heerſchappij.*

12 KAART. werdt door haaren zoon NINIJAS, dien zij tot bloedſchande aanzogt, uit den weg geruimd; naar welken NINIJAS de geſchiedſchrijvers nog 32 Koningen tellen, welker zetel binnen *Ninive* gevestigd was; de laatſte wordt genaamd SARDANAPALUS, en wordt voor een tijdgenoot van UZIA Koning van Juda gehouden.

De Koningen van *Asſijrie* heerschten, volgens HERODOTUS en andere ſchrijvers, ook over nabuurige gewesten, namelijk *Armenie*, *Medie*, *Babijlonie*, *Chaldeä*, en een groot deel van *Arabie*. Deze 32 Koningen bragten veel al hun tijd in wellust door, lieten de beſtiering der bijzondere gewesten aan landvoogden over, en dit deed hen 't rijk verliezen. Twee landvoogden, ARBACES, die in *Medie*, en BELOSIS, die in *Babijlonie* 't beſtuur had, hebben 't Asſijrisch rijk overweldigd, waardoor twee bijzondere heerſchappijen ontſtonden, namelijk der *Meden*, en *Babijloniers*, welke gebeurtenis PETAVIUS 876, doch USSERIUS 747 jaaren voor Christus geboorte ſtelt.

Het eigenlijk landſchap Asſijrie.

Tot de Mediſche heerſchappij moet men brengen *'t eigenlijk landſchap Asſijrie.* (*) Dit As-

(*) Pſ. 87: 4 lezen wij van *Rahab* en *Babel*. Door *Rahab* verſtaan de meeste uitleggers *Egypte*, doch op wat grond, weet ik niet. Michaëlis zet Rahab over door *Asſijrie*, en zegt in eene aanmerking onder den text. „ Ik had voor iemand, die „ in de oude aardrijkskunde ervaren was, beter *Adiabene* of „ *Chadjab* kunnen zetten, maar ik vreesde, dat mijne mee- „ ſte lezers dit niet verſtaan zouden. Daar wordt hier niet „ van geheel Asſijrie geſproken, maar van een klein gedeelte „ dezes lands, 't welk tusſchen den *Tiger* en de daar inval- „ lende ſtroomen, den grooten en kleinen *Zab*, ligt, en bij „ de Hebreeuwen *Racheb*, bij de Sijriers *Chadjab*, en bij de „ Latijnen *Adiabene* genoemd wordt."

Asſijrisch rijk heeft zeer gebloeid onder vijf Koningen, te weten PUL, TIGLAT PILESER, SALMANESER, SANHERIB, en ESAR HADDON: de drie eerstgemelden hebben 't rijk van Israël zeer verzwakt, en eindelijk te ondergebragt. 12 KAART.

Ninive, was de hoofdſtad des rijks, zo men wil, gebouwd door NINUS, zoon van Asſur. Schijnt de bouwing dier ſtad *Gen.* 10: 11 aan Nimrod te worden toegekend, wij kunnen daar aan eene herbouwing denken, gelijk dat woord meermaalen in dien zin voorkomt. Het is volkomen zeker, volgens HERODOTUS, PTOLEMEUS, PLINIUS en anderen, dat deze ſtad aan den *Tigris* hebbe gelegen; melden nu andere ſchrijvers van den *Euphrat*, men kan dit, volgens den geleerden BOCHART, niet beter vereffenen, dan door te ſtellen, dat er nog eene ſtad van dienzelfden naam geweest is, welke aan den Euphrat lag. Het *Ninive*, dat wij hier bedoelen en dat in de H. S. voorkomt, lag aan den Tigris, waarſchijnlijk aan den oostenlijken oever (*) dier rivier, tegen over die ſtad, welke tegenwoordig

Nineve, de hoofdſtad.

(*) BACHIENE ſpreekt van den *oostelijken* oever van den Tigris. Doch bij BUSCHING *N. Geographie* 5 *D. bl.* 235, 236 lees ik „ *Eski Moſul*, dat is *oud Moſul*, een puinhoop op de „ *westzijde* van den Tiger, zeven of agt Franſche mijlen hoger op, dan de tegenwoordige ſtad *Moſul*. Naar alle gedagten heeft de *oude ſtad Moſul*, van wier verwoeſting ik in 't „ 1ſte artikel heb geſproken, hier geſtaan. De bewooners dezer landſtreek beweeren, dat hier *Ninive*, de hoofdſtad van „ Asſijrie, geſtaan heeft, en PLINIUS in zijne *natuurl. Historie B. 6. H.* 13 plaetst *Ninive* aan de *westzijde* van den „ Tiger."

12 KAART. dig *Mosoul* heet. Ninive is zo verwoest, dat er geene voetstappen van overgebleven zijn, en zulks tot vervulling der Godspraak *Nah.* 1: 8; 3: 17. Zij is ook in den Bijbel vermaard door 't geval van JONAS, welke niet onwaarschijnlijk daar is geweest, toen PUL er Koning was, zijnde een tijdgenoot van MENAHEM, den Koning Israëls, 2 *Kon.* 15: 16—20. Van JONA nu wordt gewag gemaakt 2 *Kon.* 14: 25 onder JEROBEAM den II, die niet lang voor Menahem geregeerd heeft. Het is aanmerkelijk, dat *Nineve Jon.* 3: 3, genaamd wordt *eene groote stad Gods van drie dagreizen*, DIODORUS SICULUS (*Lib. II*) tekent aan, dat *Ninive* 150 stadien lang, 90 stadien breed, en in den omtrek van 480 stadien was, welk laatste getal 20 uuren gaans uitmaakt. Dit komt zeer wel overeen met de H. S. die Ninive eene stad van drie dagreizens noemt, dewijl omtrent zeven uuren gaans op eene dagreize konne gerekend worden. En daar DIODORUS SICULUS de lengte dier stad op 150 stadien bepaalt, dat is 6¼ uur gaans, zo kan men opmaken, dat Jonas, die gezegd wordt eene dagreis in de stad gegaan te hebben *Jon.* 3: 4, die groote plaats van 't begin tot 't einde kan doorgewandeld hebben. Men behoeft dan met BACHIENE die drie dagreizen, noch ook die eene dagreis, niet te bepaalen tot den tijd, dien Jonas besteedde, maar tot de stad zelve, en den weg, dien Jonas in de stad afleidde; hij zal buiten twijfel, in zijne prediking, over den weg van eenen dag, welke de lengte der stad uitmaakte, meer dagen hebben doorgebragt. En daar in den

text

text gezegd wordt, *Jonas* BEGON *in de ſtad* 12 KAART.
te gaan eene dagreize, zo wordt daarmede aangeduid, dat zijn oogmerk was, niet alleen in de lengte, maar ook in de breedte, die groote ſtad te doorwandelen, doch denkelijk is 't laatſte niet uitgevoerd, door de ſpoedige bekeering der Nineviten. Naar de grootte der ſtad was zij niet zeer volkrijk, gelijk men kan opmaken uit de 120,000 kleine kinderen *Jon.* 4: 11 want indien men de overige inwooners op viermaal meer ſtelt, dan heeft men ſlegts een getal van 600,000 menſchen, welke men rekent, dat er in Londen zijn. Wij weeten ook uit DIODORUS SICULUS, dat 't eene ſterke ſtad was, hebbende de muuren zo dik, dat er drie wagens naast elkander op rijden konden, 'welke muuren voorzien waren met 150 toorens, elk ter hoogte van 200 voeten. In laater tijd is dezelve verwoest volgens de voorzegging *Nah.* 2: 13—15, welke Godſpraak men wil, dat vervuld is in 't 29 jaar van JOSIA, Koning van *Juda*, en volbragt door NABOPOLASSER, weleer een Asſijrisch landvoogd van Babel, en door CIJAXARES den II, Koning der Meden.

Vervolg der Asſijriſche geſchiedenis.

Laat ons nu van die groote ſtad afſtappen en tot de geſchiedenis wederkeeren. Zedert den dood van Sardanapalus is 't Asſijrisch rijk eerst regt in de geſchiedenis bekend geworden, onder vijf agtereenvolgende Koningen, die wij ſtraks hebben opgeteld. Voor dien tijd had Israëls volk weinig met 't Asſijrisch rijk te doen gehad, en dit werdt veroorzaakt door dien *Meſopotamie*, 't welk toen zijne eigene Koningen had, daar tusſchen beide lag; doch

12 KAART. de Asſijriers hebben van tijd tot tijd hun gebied uitgebreid over Meſopotamie, en daarna over den Euphrat in Sijrie, en toen werdt 't Asſijrisch rijk voor Israël, wegens de nabijheid, gevaarlijk. Hier bij komt, dat de Koningen van Sijrie en van Israël, benevens die van Juda, door geduurige wederzijdſche oorlogen elkander verzwakten, 't welk ten gevolg had, dat de Asſijriſche Koning TIGLAT PILESER behalven *Sijrie*, ook een gedeelte van *Israël*, en kort daarna SALMANESER *'t geheele Koningrijk van Israël* veroverde *Jeſ.* 8: 4, 17: 11, *Am.* 1: 3—5, 1 *Chron.* 5: 25, 26 en 2 *Kon.* 17 *en* 18. De *Sijriers* zijn weggevoerd naar *Kir*, 2 *Kon.* 16: 9, *Am.* 1: 5. Dit Kir is waarſchijnlijk een landſchap geweest, digt bij *Elam*, of misſchien *Elam* zelf, zie *Jeſ.* 22: 6, van waar zij naderhand zijn te rug gekeerd.

Landen en ſteden van Israëls ballingſchap

De *Israëliten* zijn niet ſlegts weggevoerd naar 't eigenlijk *Asſijrie*, maar ook naar de overheerde landen of wingewesten; zie zulks 1 *Chron.* 5: 26, en 2 *Kon.* 17: 6, daar wij vinden opgeteld *Halach*, *Habor*, *Haran*, *de rivier Gozan*, *en de ſteden der Meden.*

Halach. *Halach*, zeer waarſchijnlijk een landſchap in 't eigenlijk Asſijrie, waar in de ſtad Kalach lag.

Habor. *Habor*, of naar 't Hebreeuwsch *Chabor*, een landſchap in Meſopotamie, bij de rivier Chaboras, waar in de ſtad Chabora gevonden werdt.

Gozan. *De rivier Gozan.* Men vindt bij PTOLEMEUS (*Tab. V. Aziæ*) eene ſtad *Gozan*, of *Gauzania*, in 't landſchap Anthropatia, liggende

de in 't noorderdeel van Medie, en daarbij de rivier Cijrus, die niet onwaarſchijnlijk te voren Gozan heette, thands Keſil Ouzan genaamd. 12 KAART.

De ſteden der Meden zullen ſteden zijn geweest, dieper landwaards in gelegen. *Medie* draagt den naam van *Madai*, een derden zoon van Japhet *Gen.* 10: 2; 't lag oost en noordwaards van Asſijrie, en was in dien tijd aan den Koning van Asſijrie, onderworpen, welk Medie door *Hara* ſchijnt bedoeld 1 *Chron.* 5: 26. **Steden der Meden.**

Dus werden de Israëliten wijd van elkander verſtrooid, volgens de voorzegging *Lev.* 26: 33, *Deut.* 28: 64, *Hoſ.* 9: 17. Van welke tien Stammen bij de vergunning door Cijrus maar weinige naar hun vaderland zijn te rug gekeerd. Er waren ten tijde der Apostelen nog in de verſtrooijing, gelijk blijkt uit *Hand.* 2: 9, *Jac.* 1: 1. **Vervolg der geſchiedenis.**

Aan Salmanasſer is opgevolgd SANHERIB of SANNACHERIB, onder wiens regeering de Asſijriſche heerſchappij is uitgebreid, en daarom wordt hij een GROOT *Koning* genaamd 2 *Kon.* 18: 19, *Jeſ.* 36: 4. Van hier die trotſche taal, welke hij voert *Jeſ.* 10: 13, 14. *Door de kragt mijner hand heb ik 't gedaan, en door mijne wijsheid, want ik ben verſtandig; en ik heb de landpaalen der volkeren weggenomen, enz.* Hij zogt, ten tijde van Hiskia, Jeruſalem te overweldigen, doch God deed 185000 krijgsknegten van zijn leger omkomen, en t'huis komende, werdt hij door zijne zoons omgebragt, 2 *Kon.* 19.

Des-

12 KAART. Deszelfs opvolger was ESAR HADDON, en deze heerfte niet alleen over *Asſijrie*, maar ook over *Babijlonie*, doch hoe hij aan dit gebied is gekomen, kan niet zeker gezegd worden. Hij heeft MANASSE, Koning van *Juda*, gevangelijk weggevoerd naar *Babel* 2 *Chron.* 33: 11; als mede 't land Israëls vervuld met nieuwe volkplantingen 2 *Kon.* 17: 24, (*) volkplantingen uit *Babel Kuttha*, *Ava*, *Hamath*, *Sepharvaim*, en deed ze woonen in *de ſteden van Samarie*, vergel. *Esra* 4: 2, 9 10.

Babel. *Babel*, is alhier 't Koningrijk Babijlonie.

Kutheën. *Kutheën*, of Chuteën, waarſchijnlijk een volk voor aan in *Perſie*, oostwaards van Babijlonie, welk landſchap nog heden *Chuſiſtan* heet.

Ava. *Ava*, waar men dit landſchap of ſtad zal zoeken, is duiſter, GROTIUS (*Comm. ad h. l.*) denkt aan een landſchap *Avadia*, ten oosten der Kaspiſche zee, de inwooners worden *Esra* 4: 9 *Dehaviten* geheeten.

Hamath. *Hamath*, was 't zuidelijk deel van Sijrie.

Sepharvaim. *Sepharvaim*, dit wordt eene ſtad genaamd 2 *Kon.* 19: 13, zij lag in *Meſopotamie* bij den Euphrat, en wordt bij PTOLEMEUS *Sipphara* genaamd.

Vervolg der Asſijriſche historie. Om tot de geſchiedenis weer te keeren, merken wij nog aan, dat aan Eſar Haddon nog twee *Asſijriſche* Koningen zijn opgevolgd, doch die in de H. S. niet voorkomen, waarna

(*) Men moet 2 *Kon.* 17: 24 als een voorverhaal neemen, anders zou 't op SALMANASSER ſlaan, want dat 't ESAR HADDON was, blijkt uit *Esra* 4: 2.

na de Asſijriſche heerſchappij door de *Babij-* 12 KAART.
loniers en *Mediers* is te ondergebragt. De Stadhouder van *Babijlonie*, genaamd NABOPOLASSER, ſpande te ſamen met ASTIJAGES, Koning van *Medie*, en aan den eerſten viel 't *eigenlijk Asſijrie* met *de wingewesten* aan de westzijde van den Tigris en Euphrat te beurt, namelijk *Meſopotamie*, *Sijrie* en *'t rijk der X Stammen Israëls.* Dus komen wij tot

De Babijloniſche heerſchappij.

Babijloniſche heerſchappij.

Deze ontleent haar naam van *'t Koningrijk Babel* of *Babijlonie*, gelegen ten zuiden van Asſijrie. Deze *Babijloniſche* heerſchappij was reeds eenige jaaren na den zondvloed door NIMROD geſticht, en na een tijd lang door de *Asſijriers* overheerd te zijn geweest, zo had BELESIS, die Stadhouder des Konings van Asſijrie in Babijlonie was, die heerſchappij weer herſteld. USSERIUS houdt deze BELESIS voor denzelfden, die bij PTOLEMEUS NABONASSAR wordt geheeten. Na hem zijn er 9 Koningen geweest, die afzonderlijk over 't Babijlonisch rijk 't gebied hebben gevoerd, waar van de vierde en vijfde alleen in de H. Schrift voorkomt, namelijk BALADAN en deszelfs zoon MERODACH BALADAN; deze laatſte was een tijdgenoot van Hiskia, aan wien hij geſchenken zond 2 *Kon.* 20, *Jeſ.* 39. Ter eere van dezen Koning wordt 't geheele rijk *Babel Merodach* genaamd *Jerem.* 50: 2. De tiende der Koningen van Babel was *Mesſesſimordachus*, na wiens dood een tusſchen regeering volgde van agt jaaren, na ver-

12 KAART. verloop van welken ESAR-HADDON zich van *Babijlonie* meester maakte, en dat aan zijne eigen *Asſijriſche* heerſchappij hegte. Hij bleef zijn zetel te *Ninive* behouden, en liet *Babijlonie* door Stadhouders beſtieren, onder welke NABOPOLASSAR, die dit rijk niet alleen van de *Asſijriſche* heerſchappij verlost heeft, maar zelfs met CIJAXARES, Koning der *Meden*, de *Asſijriſche* heerſchappij veroverd, en onder malkander verdeeld hebben. Dus werdt *de Asſijriſche* alleenheerſching vernietigd, en de *Babijloniſche* ingevoerd met betrekking der landen, die westwaards van den Tigris lagen. De Koningen, die de een aan den ander zijn opgevolgd, geduurende een tijdperk van 87 jaaren, zijn NABOPOLASSAR, NEBUKADNEZAR, EVILMERODACH, NERIGLISSOR, LABOROSOARDOCHUS, en eindelijk NABONNEDUS, anders ook BELSAZAR genaamd. Zij hadden allen hunnen rijkszetel te

Babel. *Babel*, deze ſtad heeft haar naams oorſprong van de ſpraakverwarring *Gen.* 10: 8, 9, en wordt naar de Griekſche uitſpraak ook *Babijlon* en *Babijlonia* geheeten. Zij lag aan den Euphrat, en wel aan beide zijden, zo dat er die rivier midden doorvloeide, en beide deelen der ſtad door een brug gemeenſchap hadden. HERODOTUS en PLINIUS ſtellen die ſtad zo groot als Ninive in den omtrek, namelijk van 60 Romeinſche mijlen, liggende net vierkant, aan ieder der 4 zijden 120 ſtadien. De ſtad Babel wordt daarom *groot* genaamd *Dan.* 4: 30; ook kan men zulks opmaaken uit *Jerem.* 51: 31. Zij was niet

niet digt bebouwd, en dus niet volkrijk. 12 KAART.
NEBUKADNEZAR heeft die ſtad tot die grootheid en pragt gebragt, waarvan wij in de geſchiedenisſen vinden; men zie ook *Dan.* 4: 30. De ſtad had een zeer breede muur *Jerem.* 15: 58. STRABO zegt, dat twee wagens op denzelven malkander konden ontmoeten, hebbende de breedte van 50 en de hoogte van 200 ellen of elleboogen. Zij ſcheen dus, wegens de hoogte, wel een berg te zijn *Jer.* 15: 25. Zij had honderd poorten, alle met kopere deuren *Jeſ.* 45: 2. Voords was zij zeer regelmatig gebouwd, hebbende aan ieder zijde 25 ſtraaten, te ſamen 50, die dus de ſtad in 625 vierkante blokken afdeelden. Ook melden de oude Schrijvers van eenen afgodstempel, ter eere van JUPITER BELUS; van hangende tuinen, de een hooger dan den ander, welke op boogen rustten, en eene genoegzaame aarde hadden, om boomen en planten voordtebrengen. De brug over de rivier was eene ſtadie in de lengte. Op deze pragt der ſtad wordt gezien *Jeſ.* 13: 19, *Jerem.* 51: 41. Koning NEBUKADNEZAR heeft in den loop des Euphrats eenige verandering gemaakt, om de ſtad van overtollig water te bevrijden: onder anderen maakte hij eene door kunstgemaakte zee, ten westen der ſtad, waar in 't water door een kanaal liep, welke zee 420 ſtadien in haaren omtrek had; deze zee wordt bedoeld *Jerem.* 51: 36. — Over dit *Babel* worden bij de Propheeten veele onheilen voorſpeld, als: *Jeſ.* 18: 17 *Hoofdſt.* 14 *en* 21. *Jerem.* 25: 12, *Hoofdſt.* 50 *en* 51 *Pſ.* 137: 6 en 7. Deze Godſpra-

12 KAART. ſpraaken zijn op onderſcheidene tijden vervuld. Vooreerst door CIJRUS, welke 't water der rivier in de belegering naar de gemelde zee afleidde, waar door de rivier bij de ſtad droog werdt, en door dit middel zijn troepen deed overtrekken, en in de ſtad komen, juist in een nacht, dat men in de ſtad een vrolijk feest had; de troepen, de waterpoorten open vindende, overrompelden de wagten, vermeesterden de ſtad, en dus werdt *Babel* bij verrasſing ingenomen, waar door vervuld werdt *Jerem.* 51: 37. Naderhand is de ſtad veroverd door DARIUS HIJSTASPES, die dezelve zeer verwoestte. Eindelijk is dezelve, door 't bouwen van *Seleucia* in derzelver nabuurſchap, geheel in verval geraakt, en niet dan eenige puinhopen daar van over. (*) Zulk eene verwoesting was ook voorzegd *Jeſ.* 13: 20, 21, *Daar zal geene woonplaatſe zijn in eeuwigheid, noch zij zal niet bewoond worden van geſlachte tot geſlachte, noch de Arabier zal daar eene tente ſpannen, en de herders zullen daar niet legeren. Maar daar zul-*

(*) *Babel* is thands zodanig vervallen, dat men naauwlijks derzelver ligging kan bepaalen. Naar ſommiger gevoelen heeft zij niet verre van de ſtad *Hella* ten noorden geſtaan. Men vind daar midden in eene woeſte vlakte, niet verre van den Euphrat, een vierkanten hoogen ſteenhoop, die naar de afmeting van DELLA VALLE omtrent 1134 van zijne ſchreden in den omtrek heeft, deels uit in de zon gedroogde ſteenen, deels uit gewoone bakſteenen beſtaat. Dezen hoop, welke van een ingeſtorten toren ſchijnt te wezen, noemt men *Eski Nimrod*, dat is *oud Nimrod*, in gedachten, dat hij 't overblijfſel van den toren Babel is. Zie BUSCHING *N. Geographie* 5 *D. bl.* 198.

zullen nederliggen de wilde dieren der woestijnen, en haare huizen zullen vervuld worden met schriklijke gedierten, en daar zullen de jonge struisſen woonen, en de duivelen (*) *zullen daar huppelen.* Zie ook *Jerem.* 51: 37. 12 KAART.

In 't rijk van *Babel* worden nog andere steden genoemd *Gen.* 10: 10, namelijk: *Erech*, *Akkad* en *Kalne*, doch waar van de juiste ligging niet zeker is. De laatste komt ook voor *Jeſ.* 10: 19, *Amos* 6: 2.

Nog andere steden in Babijlonie, als Erech, Akkad, Kalne.

De *Babijloniers* worden in de H. S. ook genoemd *Chaldeën*, en hun land *Chaldea Jerem.* 21 *en* 22, *Ezech.* 11 *en* 16. Men vindt ook die beide naamen verwisſeld *Jeſ.* 48: 20, *Jerem.* 50: 1. Somwijlen wordt bij ongewijde Schrijvers *Chaldea* van *Babijlonie* onderſcheiden, doch evenwel niet anders, dan een gedeelte van 't geheel. PTOLEMEUS en STRABO zeggen, dat *Babijlonie* gedeeltelijk door de *Chaldeën* bewoond wordt. Die *Chaldeën* waren oorſprongelijk uit *Meſopotamie*, afstammende van CHESED, den zoon van Nahor, die Abrams broeder was *Gen.* 22: 20, 21. In Abrahams tijd woonden de *Chaldeën* in *Meſopotamie*, waarom wij lezen van *Ur der Chal-*

Babijlonia ook Chaldea genaamd.

(*) Door 't woord *duivelen* moet men hier aan geene afgevallen engelen of booze geesten denken, maar een zeker gedierte of ſoort van hairige bokken, die van de heidenen met offerhanden gediend werden *Lev.* 17: 7. Zie ook van dezelve *Jeſ.* 34: 14. ROUWOLF verhaalt, dat men bij 't overblijfſel van Babels toren zo veel ongedierte heeft, dat men, uit vrees daar voor, op geen halve mijl daar durft bijkomen, dan als in eene maand of twee des winters, wanneer deze dieren in de holen zijn. *Reize Hoofdſt.* 16. *bl.* 163, 164.

12 KAART. *Chaldeen Gen.* 11: 28; 15: 7. Ook wordt *Mesopotamie* en *'t land der Chaldeen* onderling verwisseld *Hand.* 7: 2, 4. Misschien zijn door eene of ander Koning van Assijrie, die Mesopotamie en Babijlonie bezat, de *Chaldeen* derwaards overgebragt; hier op kan zien *Jes.* 23: 13; mogelijk om 't land tegen den aanval der stropende Arabieren te beschermen, daar de *Chaldeen* zelven als een roofzuchtig volk bekend staan *Job* 1: 17. Zij waren ook wegens hunne krijgsdapperheid beroemd *Jer.* 5: 15. Zij hebben ook op de wetenschappen, bijzonder op den loop der sterren, zich toegelegd, doch misbruikten die wetenschap tot waarzeggerij; STRABO meldt (*l. 66. pag.* 501) dat er gevonden werden, die voorgaven de *Genethlialogie* te kennen, waar door 't zelfde wordt verstaan, 't geen men nu noemt *Astrologie*; van hier, dat doorgaans *Sterrekijkers*, *Waarzeggers*, *Tovenaars*, en *Chaldeen* bij elkander voorkomen *Dan.* 2: 2, 4: 7. 5: 11, 17.

Lotgevallen der Babijlonische heerschappij.

Wat de lotgevallen der *Babijlonische heerschappij* betreft, geduurende 87 jaaren, tot op de Persische Monarchie. Hier dient aangemerkt, dat de Koning van Egypte PHARAO NECHO, zich tegen de aanwassende magt der Koningen van Assijrie willende verzetten, volgens 2 *Kon.* 23: 29 *optoog naar de rivier Phrat*, *tegen den Koning van Assijrie*, waardoor NABOPOLASSER moet verstaan worden. In dezen oorlog was *Juda's* Koning JOSIA ook ongelukkig ingewikkeld, die, uit hoofde eener verbintenis door zijne voorzaten met de Koningen van *Assijrie* aangegaan, zich verpligt achtte, NABOPOLASSER bijtestaan, doch

doch kwam in den krijg om 2 *Kon.* 23: 29, 12 KAART.
32. Toen ſpeelde PHARAO NECHO in Judas rijk den meester, onttroonde JOÄHAS den zoon van Joſia, en ſtelde zijn broeder ELIAKIM of JOJAKIM in 't gebied 2 *Kon.* 23: 30—37, 2 *Chron.* 36: 1—5. NABOPOLASSER ſtelde zijn zoon NEBUKADNEZAR tot mede regent aan, en herwon alle de wingewesten des Konings van Egypte aan de westzijde des Euphrats, en dus ook 't Joodſche land 2 *Kon.* 24: 7. — NEBUKADNEZAR *Jeruſalem* veroverd hebbende, zou JOJAKIM, die nu ruim 3 jaaren, als een Vaſal des Konings van Egijpte, op Juda's troon gezeten had, naar *Babel* gevoerd hebben, doch op zijne nederige onderwerping verſchoonde NEBUKADNEZAR hem, en vergenoegde zich met de voornaamſte inwooners des lands in gevangenis medetevoeren. 2 *Kon.* 24: 1, 2 *Chron.* 36: 6, 7. Onder dezen werdt ook Daniel medegevoerd. Van dit derde jaar van JOJAKIM moet men de 70 jaarige gevangenis tellen, door JEREMIAS voorzegd *Hoofdſt.* 25: 8—11. JOJAKIM, na verloop van drie jaaren, tegen NEBUKADNEZAR rebelleerende, gaf de laatstgemelde aan de Stadhouders der nabuurige landen bevel om *Jeruſalem* te belegeren, bij welke gelegenheid 't Joodſche land veroverd, en Jojakim is omgekomen 2 *Kon.* 24: 1—6. Hij werdt wel door zijn zoon JOJACHIN opgevolgd, doch ſlegts voor drie maanden, want NEBUKADNEZAR, nu na zijns Vaders dood 't beſtuur alleen in handen krijgende, ondernam een tweeden togt naar Judea; *Jeruſalem* bemagtigd zijnde, werdt JO-

12 KAART. JACHIM, die ook JECHONIA genaamd wordt, met ketenen geboeid, en met eene groote menigte volks naar Babel in ſlavernij weggevoerd: onder dezen was de propheet EZECHIEL: dit is de tweede wegvoering 2 *Kon.* 24: 8—16; dezelve viel voor in 't agtſte jaar van NEBUKADNEZARS regeering. Jeruſalem werdt op dien tijd niet verwoest, zelfs de Koninglijke waardigheid werdt niet afgeſchaft, want NEBUKADNEZAR ſtelde Jojachims oom, genaamd ZEDEKIA, tot Koning aan; deze, 6 jaar aan Nebukadnezar onderworpen geweest zijnde, begon in 't 7 de jaar een opſtand tegen NEBUKADNEZAR, op aanraaden van PHARAO HOPHRA, Koning van *Egypte*, waarop *Jeruſalem*, ten derden maal door NEBUKADNEZAR belegerd zijnde, werdt ingenomen en verwoest, benevens eene menigte volks, met alle de ſchatten des tempels naar *Babel* gevoerd, die nu van dit geheele Koningrijk een einde maakte, volgens EZECHIELS voorſpelling, *Hoofdſt.* 21: 27. In alle drie deze wegvoeringen wordt gezegd, dat de Jooden naar *Babel* zijn gebragt, en daar door wordt waarſchijnlijk de hoofdſtad verſtaan, werwaards zij regtſtreeks zijn heen gevoerd in triumph, als tekenen van groote overwinning; doch zijn daar alle niet gebleven, maar zijn geleid in *Meſopotamie*, aan de rivier *Tigris* of *Hiddekel*, en aan de rivier *Phrat* of *Euphrat*, en aan de rivier *Chebar*, *Dan.* 10, *Ezech.* 3. Deze rivieren, worden *de rivieren Babels* genoemd *Pſ.* 137: 1, 2. Ook worden er 5 ſteden opgeteld *Esra* 2: 59, waar in de Jooden geplaatst zijn, welke alle waarſchijnlijk

lijk in *Mesopotamie* gelegen waren. — Na 12 KAART. deze overwon NEBUKADNEZAR *Tijrus*, welke stad verdelgd, en toen *'t nieuwe Tijrus* is ontstaan. Vervolgens veroverde hij *Egypte*, bij welke gelegenheid de meeste Jooden, voorheen derwaards gevlugt, jammerlijk zijn omgekomen. Toen heeft hij gearbeid aan de vergrooting der stad *Babel*, tot op zijne krankzinnigheid *Dan.* 4, welke hij niet lang overleefd heeft, stervende na eene regeering van 43 of, volgens sommigen, van 45 jaaren. Hij werdt opgevolgd door zijn zoon EVILMERODACH, die JOJACHIN, na eene 37 jaarige gevangenis, uit den kerker verloste 2 *Kon.* 25: 27—30, *Jerem.* 52: 31—34. EVILMERODACH hield een slegt gedrag, werdt gedood in eene samenzweering, aan welker hoofd zijn eigen zwager NERIGLISSOR was, die hem ook opvolgde, doch sneuvelde in 't 4 de jaar, in een gevegt, tegen ASTIJAGES, Koning der *Meden*. Toen is opgevolgd zijn zoon LABOROSOARCHOD, doch slegts 9 maanden, waarom hij bij PTOLEMEUS op de lijst der Koningen niet wordt gesteld. Deze, door 't volk omgebragt zijnde, volgde NABONNEDUS, waarschijnlijk een zoon van Evilmerodach, die *een zoons zoon* van Nebukadnezar wordt genoemd *Jerem.* 27: 7. En dewijl NABONNEDUS de laatste Koning van *Babel* was, zo kan men opmaken, dat hij onder den naam van BELSAZAR *Dan.* 5 voorkomt, en schoon hij daar wel schijnt voortekomen in 't 2 en 11 vers, als *een zoon* van NEBUKADNEZAR, moet men nogthans aan een kleinzoon denken, gelijk meermaal plaats

 heeft.

12 KAART. heeft. Onder zijne regeering werdt door CIJAXARES, den II, Koning der *Meden*, de oorlog tegen *de Babijloniers* voordgezet, met een aanzienlijk heir der *Perſen*, onder aanvoering van zijn neef CIJRUS, aan wien alle overwinningen worden toegekend. *Babel* werdt ingenomen, BELSAZAR gedood *Dan.* 5: 30, en toen werdt *de Babijloniſche heerſchappij*, die 87 jaaren geſtaan had, verwisſeld met

de Perſiſche heerſchappij.

De Perſiſche heerſchappij. Deze groote ſtaatverwisſeling viel voor na de ſchepping in 't jaar 3468. CIJRUS bezat *de Babijloniſche heerſchappij* in gemeenſchap met zijn oom CIJAXARES, den II Koning der *Meden*, welke laatſte *Dan.* 6: 1 DARIUS *de Meder* wordt geheeten. Deze gemeenſchaplijke regeering was voorzegd *Dan.* 4: 28. Dewijl nu CIJRUS in de twee eerſte jaaren veel uitlandig was, nam zijn oom DARIUS, die nu door huwelijk zijn Schoonvader was geworden, en bij welken DANIEL een eerſte ſtaatsdienaar was, al 't beſtier der zaaken in de wingewesten waar, die hij door 120 ſtadhouders deed regeeren *Dan.* 6: 2; dit is ook de reden, dat men tot dien tijd nog van CIJRUS in de H. S. geen gewag gemaakt vindt. In 't derde jaar, DARIUS overleden zijnde, kwam nu CIJRUS alleen aan 't geheele gebied, en dit wordt *'t eerſte jaar* van CIJRUS genaamd *Esra* 1: 1, en hij heeft vervolgens *de Perſiſche heerſchappij* nog 7 jaaren beſtierd.

Deze heerſchappij draagt dien naam naar 't landſchap.

Per-

Persie, en wel omdat CIJRUS van geboorte *een Perser* was, en had zijn zetel te *Susan*, de hoofdstad van *Persie*. De naam *Persie* was toen zo uitgebreid niet, als naderhand, en werdt van *Parthie* onderscheiden. — Voor CIJRUS tijd werdt Persie *Elam* genaamd, naar Sems oudsten zoon *Gen.* 10: 22, dus komt 't voor *Jes.* 21: 22, *Jerem.* 25 *en* 49. Doch in laatere schriften b. v. bij *Ezechiel*, *Daniel*, *de Chroniken*, *Esra*, *Nehemia*, en *Esther* treft men den naam *Persie* aan, in 't Hebreeuwsch פרש *Paras*, 't welk een *paardrijder* betekent, omdat zij liefhebbers van 't paardrijden waren *Jerem.* 4: 29, *Ezech.* 26: 10. Het landschap *Elam* wordt *Jes.* 11: 11 mede gerekend onder de landen, werwaards SALMANEZER, Koning van *Assijrie* de X Stammen Israëls gevangelijk had weggevoerd. Het stond voor Cijrus tijd onder de *Babijlonische* heerschappij, doch hij heeft dit zijn vaderland van dat vreemde jok verlost, en daar door den grondslag gelegd, welke zeer uitgestrekt was, volgens *Esther* 1: 1, *en* 8: 9 *van Indië tot Moorenland toe.* Deze uitgebreidheid werdt aan Daniel in een gezicht vertoond *Hoofdst.* 8: 6. Door *Indië* moet men denken aan dat land bij de rivier *Indus*; en indien men door *Ethiopie* een landschap in Afrika verstaan mag, gelijk niet onwaarschijnlijk is, dan komen hier verscheiden groote landen in aanmerking, als: *Persie*, *Medie*, *Assijrie*, *Babijlonie*, *Mesopotamie*, *Armenie*, *klein Azië*, *Sijrie*, *Palestina*, *Arabie*, *Egypte*, *Lijbie*, enz. ja ook *de eilanden der zee Esther* 10: 1. Zij werden in 127 landschappen verdeeld, dus zeven meer, dan onder DARIUS *Dan.* 6: 2. Hier ziet ook

12 KAART. *Persie.*

12 KAART. op 't zeggen van CIJRUS *Esra* 1: 2. *De Heere, de God des hemels, heeft mij alle Koningrijken der aarde gegeven.* Dit maakte de Koningen zeer rijk en pragtig, *Esra* 6: 8 *Neh.* 5: 4, *Esther* 1: 4.

Verblijfplaatſen der Perſiſche Vorſten. De verblijfplaats der Koningen, of daar men de hofhouding had, was

Suſan. *Suſan.* Men vindt in den *Bijbel* gewaagd van *een burg Suſan Dan.* 8: 2, waardoor wij een Koninglijk ſlot verſtaan moeten, waarom 't woord *Birah* in 't Hebreeuwsch ook wel eens door *paleis* wordt overgezet 1 *Chron.* 29: 1; maar dat 't ook eene ſtad is geweest, blijkt uit *Esther* 3: 15. Zij lag in 't landſchap *Elam*, aan den vloed *Ulai Dan.* 8: 2, welk water bij PTOLEMEUS *Euleus heet. Suſan* was de hoofdſtad van *'t Perſischrijk Neh.* 1: 1, 11, *Esther* 1: 2, en had, volgens STRABO, 120 ſtadiën, dat is 5 uuren gaans, in den omtrek, hij vergelijkt de muuren der ſtad bij die van Babel, zij waren van gebakken ſteen en joodenlijm opgebouwd. De Koningen van Perſie hadden ook ſomtijds hun verblijf te

Ekbatana. *Ekbatana*, deze ſtad komt voor *Esra* 6: 2, en wordt daar *Achmeta* genaamd, doch in de Latijnſche overzetting vinden wij *Ekbatana*; zij lag in *Medie.* Naar 't berigt van HERODOTUS (*l.* 1. *c.* 98) was de ſtad gebouwd op eenen heuvel, en omringd met 7 onderſcheiden muuren, die de een den anderen inſlooten, en telkens naar de rijzing des heuvels hooger en hooger waren, en van welke buiten af van ieder muur ſlegts de tinnen of omgang kon gezien worden, die onderſcheiden

den kleuren hadden, 't welk een fraai gezicht gaf. Men vindt meermaal van die ſtad geſproken in 't boek van TOBIAS. CELLARIUS (*geogr. ant. Tom.* 2. *p.* 669) meent, dat er nog een ander *Ekbatana* in *Sijrie* gelegen hebbe, 't geen zou bedoeld worden 2 *Mach.* 9: 3. Genoegzaam alle latere Aardrijkskundige denken, dat *Ekbatana* 't hedendaagsch *Tauris* is, doch de Heer DE L' ISLE (*) wil, dat 't tegenwoordig *Amadan* of *Hamadan*, zijnde een ſtad van *Perſie*, tusſchen Ispahan en Tauris gelegen, 't oude *Ekbatana* zij; en 't hedendaagsch *Tauris* die zelfde plaats is, welke bij PTOLEMEUS *Gabris*, en bij de Arabieren *Tabris* heet. In volgende tijden is ook **12 KAART.**

Perſepolis de hoofdſtad der Perſiſche Koningen geweest; men vindt die gemeld 2 *Mach.* 9: 2, alwaar veele Perſiſche Koningen begraven zijn. Doch daar die ſtad in de H. S. niet voorkomt, behoeven wij er niets meer van te melden. (†) ***Perſepolis.***

Dit weinige achtten wij nodig van de ſtaatsomwenteling te zeggen, dewijl 't anders vreemd voorkomt, hoe de inwooners van 't Koningrijk der X Stammen naar *Asſijrie* weggevoerd, en ***'t Oogmerk van 't voorig geſchiedverhaal.***

(*) *Memorien van de Akademie der wetenſchappen van Parijs in* 1721 *bl.* 88.

(†) De plaats is verwoest en wordt thands *Tſchilminar* of *Estakar* geheeten. Daar bij zijn op een berg, aan de noordoostzijde der vlakte, nog heden te zien de overblijfſels van 't paleis der Koningen, 't welk zo pragtig ſchijnt geweest te zijn, dat geen gebouwen van den ouden tijd daar bij kunnen haalen.

12 KAART. en, ruim 130 jaaren laater, die van 't rijk van Juda naar *Babijlonie* in ballingſchap zijn overgebragt, en vervolgens CIJRUS, een *Perſisch* Vorst, hun vrijheid geven kon, om naar hun land wedertekeeren. Dit was nogthans door de propheeten voorzegd; zelfs de naam CIJRUS of naar 't Hebreeuwsch KORES, vindt men genoemd *Jeſ.* 44: 28, en door de vervulling is die, en andere Godſpraken bevestigd. Koning CIJRUS gaf allen den Jooden der XII Stammen vrijheid, om naar hun Vaderland terugtetrekken *Esra* 1: 1—5, waarvan ſommige, en wel ten getalle van 50,000, zich bediend hebben, onder 't geleide van ZERUBBABEL, JOSUA en andere opperhoofden des volks *Esra* 2; maar veele andere bleven aldaar, gelijk men ook kan opmaken uit *Esther* 3: 6, 8. Omtrent 66 jaaren laater is een andere troep onder ESRA den Schriftgeleerden naar 't Joodſche land vertrokken, wanneer ARTAXERXES de I Koning van *Perſie* was, en na dien tijd is de tempel begonnen herbouwd te worden.

Verdere lotgevallen dier Rijken. In 't vervolg van tijd is deze heerſchappij overweldigd door ALEXANDER DEN GROOT, en werdt toen *de Griekſche alleenheerſching* genaamd.

Omtrent 20 jaaren na ALEXANDERS dood, werden alle zijne wingewesten in 4 heerſchappijën verdeeld, welken onafhanglijke Koningrijken werden, namelijk *Macedonie*, *Aſie*, *Sijrie* en *Egypte*. Dit was aan DANIEL duidelijk in een gezicht afgebeeld *Dan.* 8: 8. *Sijrie* lag in 't oosten, *Macedonie* in 't westen, *Aſie* in 't noorden, *Egypte* in 't zuiden:

den: vergelijk 't zo evengemelde hoofdstuk 12 KAART. *Dan.* 8: 8. Onder *Sijrie* behoorde *Mesopotamie*, *Babijlonie*, *Assijrie*, *Medie*, en *'t eigenlijk Persie*, welke landen aan SELEUKUS ten deel vielen, welks opvolgers *Seleuciden* werden genaamd. Doch omtrent 100 jaaren na ALEXANDERS dood kwamen alle deze landen, 't een na 't ander, onder de magt der *Parthen*, die aldaar een bijzonder Koningrijk stichtten, dat eenige eeuwen stand hield, van 't welk de rivier *Ganges* de oostelijke en *de Euphrat* de westelijke grens uitmaakte. Een Koningrijk, dat zich bij nabuuren heeft geducht gemaakt, zelfs bij *de Romeinen*, zedert die hunne wingewesten hebben uitgebreid, en door gemelde *Parthers* zo verre gestuit zijn, dat zij nooit aan de overzijde van den Euphrat zich hebben kunnen vestigen.

ASIA, of gemeenlijk KLEIN ASIA en NATOLIA genaamd.

Wanneer wij in dezen tegenwoordigen tijd *Asia of Natolia.* van *Asia* hooren spreken, zijn wij gewoon te denken aan dat groote waerelddeel, 't welk thands dien naam draagt. Wij zouden ons zeer bedriegen, wanneer wij in de H. S. 't woord *Asia* vindende, 't zelve in dien uitgestrekten zin namen. BUSCHING (*Nieuwe Geographie* 5 *d.bl.* 5.) zegt, dat het geen thands den naam *Asia* draagt, daarvan is naauwlijks een vierde deel aan de *Grieken* en *Romeinen* bekend geweest. Wij hebben te vooren gezien, hoe een der vier Koningrijken, die na Alexander den Groot zijn dood ontstonden, ook

't

12 KAART. *'t Koningrijk Asia* was, eene landstreek, die ten westen van den Euphrat, bij wijze van een half eiland, tusschen de zwarte en Middelandsche zee is gelegen, en naderhand met den naam van *Natolie* is bekend geworden. Men noemt dit land ook *klein Asia* (*) in vergelijking van 't geheele waerelddeel, als dan *groot Asia* geheeten, 't welk onderscheiden benamingen zijn geworden in de middeneeuwen des Christendoms, gelijk CELLARIUS (*Geogr. Ant. T.* 2 *p.* 2) bewezen heeft. Men vindt in de H. S. dikwijls 't woord *Asia*, doch zonder bijvoegsel van *klein* en *groot*, dewijl die benamingen nog niet in wezen waren. Het spreekt van zelf, dat wij hier met groot Asia, of in die uitgestrektheid des naams, zo als 't thands gebezigd wordt, niets te doen hebben, dewijl wij in 't voorige reeds de meeste landschappen van 't zelve hebben beschouwd, maar *klein Asia*, 't welk men *Natolie*, of ook de *Levant*, dat is *'t oosten* noemt. Doch in de Bijbelplaatsen, alwaar 't woord *Asia* voorkomt, moeten wij nog aan veel kleiner district denken, slegts aan *'t westelijk deel* van Natolie; men zie dit duidelijk *Hand.* 2: 9, en 1 *Petr.* 1: 1, daar onder de landschappen van *Natolie* nog in 't bijzonder van een *Asia* wordt gewag gemaakt. Hier uit merkt men, dat de benaaming *Asia* eerst aan een klein land-

(*) In de kaart van PTOLEMEUS wordt Natolie geen *klein Asia* genaamd, maar alleen een gedeelte van 't zelve in 't zuidwesten, anders ook genaamd *Asia propria*, ook *Asia proconsularis*.

landſchap, vervolgens aan eene grootere uit- 12 KAART.
geſtrektheid, namelijk aan 't geheele half eiland, en eindelijk in de middeneeuwen tot 't gantſche waerelddeel is overgegaan. Het landſchap, waarvan wij thands ſpreeken, behoorde voor 't grootſte gedeelte wel eer onder de Koningen van *Perſen.* ALEXANDER DE GROOT hegtte 't zelve vervolgens aan de Griekſche heerſchappij, en toen, na Alexanders dood, deszelfs wingewesten in vier Koningrijken verdeeld werden, viel dit landſchap aan deszelfs veldheer ANTIGONUS te beurt, welke dit onder den naam van een Koningrijk regeerde; hij bezat 't ſlegts tien jaaren, en ſneuvelde in een veldſlag tegen SELEUKUS NIKANOR, Koning van Sijrie, welk terſtond 't Aſiatisch Koningrijk met 't Sijriſche vereenigde. Deze SELEUKUS NIKANOR had ook *Macedonie* bemagtigd, doch verraderlijk omgebragt zijnde, werdt zijne heerſchappij wederom verdeeld; *Aſia* en *Macedonie* vielen af, hebbende zijn zoon ANTIOCHUS SOTER werks genoeg, om *Sijrie* te behouden.

Wat Aſia betreft, 't werdt in eenige kleine heerſchappijën, meest onder den titel van Koningrijken, verdeeld, onder welken de voornaamſte waren *Pergamus*, *Bithijnie*, *Pontus*, *Kappadocie*, enz: Doch zij zijn onder 't beſtier hunner eigen Koningen niet lang ſtaande gebleven, maar van tijd tot tijd onder 't gebied der Romeinen gekomen, waartoe de eerſte gelegenheid zich voordeed, ruim 130 jaaren voor Christus geboorte, gelijk men zien kan bij BACHIENE *H. Geographie* 3 *D. bl.* 649, enz.

't Werdt in eenige kleine heerſchappijen verdeeld.

De

12 KAART. *De inwooners heidenen en Jooden.*

De inwooners waren heidenen en Jooden: de eerstgemelden afgodendienaars *Hand.* 14: 12, 13, 19: 28, *Eph.* 2: 12. Van oorſprong waren veelen uit *Griekenland*, die in vroege tijden zich op de westkust hadden neergezet, en vervolgens door andere ſtreeken zich hadden uitgebreid. De Griekſche taal, vooral na ALEXANDERS tijd, werdt er algemeen geſproken, doch genoegzaam in elk bijzonder landſchap met een bijzonder dialect of tongval. *Hand.* 2: 9, 10 wordt daarom van *Kappadocia*, *Pontus*, *Aſia*, *Phrijgia* en *Pamphijlia* gewag gemaakt. De inwooners dier landſchappen, hoewel door de Romeinen overheerd, worden in 't N. T. *Grieken* genaamd *Hand.* 14: 1, 5. 19: 10, enz. welke ook Godsdienst-plegtigheden onderſcheiden van de Romeinen hadden; ook hadden de Jooden, aldaar woonende, in verſcheidene ſteden hunne Sijnagogen, gelijk blijkt uit *Hand.* 13: 14, 15. 14: 1. 18: 19, enz. FL. JOSEPHUS (*ant. l.* 12: *c.* 3) meldt ons, dat SELEUKUS NIKANOR in alle door hem nieuwlings geſtichte ſteden van *Aſia* en *Sijrie* Jooden deed woonen, dien hij gelijke voorregten gaf, als aan de Macedoniers. En een weinig verder zegt hij: dat Antiochus de Groot 2000 Joodſche huisgezinnen uit Babijlonie en Meſopotamie naar *Phrijgie* deed overvoeren en in bezetting leggen, om zijne aldaar oproerige onderdaanen in toom te houden, welken zich vervolgens verder zullen verſpreid hebben. Dus zien wij, hoe er in alle die landſchappen Jooden kwamen naar *Hand.* 2: 9, 10, 1 *Petr.* 1: 1. *Jak.* 1: 1. De Jooden van dit gewest de

Grie-

Griekſche taal ſprekende, benevens de Christenen uit die Jooden, werden, ter onderſcheiding van andere, *Hellenisten* dat is *Griekſche* genaamd *Hand.* 6: 1. *Hoofdſt.* 9: 29. 12 KAART.

De meeste landſchappen van dit *Aſia*, thands *Natolie* genaamd, komen in de H. S. voor als: *Cilicie*, *Pamphijlie*, *Piſidie*, *Lijkaonie*. *Lijcie*, *Kappadocie*. *Pontus*, *Bithijnie*, *Galatie*, *Phrijgie*, *Mijſie*, *Aſië*. *Landſchappen daar in gelegen.*

Cilicie.

Was 't eerſte voor aanliggend landſchap van dit gewest, naast bij Sijrie gelegen, waarom 't meer dan eens wordt ſamengevoegd; 't was een wingewest der Romeinen, zie *Hand.* 23: 34. De voornaamſte ſtad dezer Provincie, en de eenige, die in de H. S. voorkomt, is *Cilicie, waar in de ſtad*

Tarſus, dit was eene groote en volkrijke ſtad, aan de rivier *Kijdnus*, die daar midden doorſtroomde. STRABO (*Lib.* 14) meldt, dat ze 5 ſtadien van zee aflag, doch misſchien moeten wij, wegens misſlag der affchrijvers, lezen vijftig ſtadien, alzo PLINIUS en PTOLEMEUS berigten, dat zij verre van de zee is afgelegen. Zij is de geboorteſtad van den Apostel PAULUS *Hand.* 22: 3. die in zijne vroege jeugd zich aldaar in de wetenſchappen konde oeffenen, dewijl STRABO getuigt, dat de inwooners zo zeer geoeffend waren in de wijsbegeerte en andere takken van wetenſchappen, dat zij die van Atheene en Alexandrie overtroffen, in welke Paulus zich zal hebben bevlijtigd, eer hij naar *Jeruſalem* ging om zijne letteroeffeningen onder GAMALIËL voord- *Tarſus.*

12 KAART. voordtezetten. Paulus, ſchoon te *Tarſus* geboren, beroept zich ook op zijn *Romeinsch burgerregt*, en wel door geboorte *Hand.* 22: 24—29. Het welk men best dus kan begrijpen, dat Paulus Ouders of Voorouders dit burgerregt erffelijk zullen bekomen hebben. (*)

Pamphijlie.

Pamphijlie, waar in de ſteden Eene provincie, die aan Cilicie paalt; men vindt 't gedacht *Hand.* 2: 10. Tweemaal is dit landſchap door PAULUS en BARNABAS op de reizen aangedaan *Hand.* 13. De ſteden, die in de H. S. gemeld worden, zijn twee, namelijk *Pergen en Attalie.*

Pergen. *Pergen* eene ſtad, aan de rivier *Ceſtrus* 2 uur van de zee. In de nabuurſchap der ſtad had men een tempel van Diana, die daar, even als te Epheſe, werdt gediend. Het Euangelie is aldaar verkondigd *Hand.* 14: 25. Heden wordt die ſtad *Pergi* bij de Turken geheeten.

Attalie. *Attalie* eene ſtad, met eene bekwaame zeehaven, waar dus PAULUS en SIJLAS gevoeglijk konden ſcheepgaan, als zij naar *Antiochie* in *Sijrie* wederkeerden *Hand.* 14: 25, 26. In onzen tijd wordt deze ſtad *Satalie* genaamd.

Piſidie.

Piſidie in welke lag de ſtad. Was een binnenlandſche Provincie vervuld met

(*) Het is thands eene arme ſtad, die van Turken, Grieken en Armeniers wordt bewoond. Zie Buſching N. Geogr. 5 D. bl. 97.

met bergen; de voornaamste stad, en de eenigste, die in de H. S. voorkomt, is 12 KAART.

Antiochie, welke, ter onderscheiding van andere steden van dienzelfden naam, *Antiochie in Pisidie* wordt genaamd *Hand.* 13: 14. Veele Jooden hielden zich daar op, 't welk PAULUS en BARNABAS heeft uitgelokt, om naar deze stad zich vroegtijdig te wenden, en 't Euangelie te verkondigen, waardoor niet alleen eenige Jooden, maar nog meerdere heidenen in Christus geloofden. Hier door ondergingen die bedienaars des Euangeliums door de booze en nijdige Jooden vervolging, waardoor zij genoodzaakt werden de stad te ruimen *Hand.* 13: 15—52. 2. *Tim.* 3: 11. Echter hebben zij andermaal *Antiochie* bezogt, om de nieuwe Christenen optebouwen en ouderlingen aantestellen, men zie *Hand.* 14: 19—23. Thands wordt deze stad *Tachia*, ook wel *Versakgeli*, geheeten. (*) *Antiochie.*

Lijkaonie

Oostwaards van de voorige provincie gelegen, dit gewest is ook van PAULUS en BARNABAS doorreisd. Zij hadden veel vrugt op 't woord onder de heidenen, bijzonder in drie steden, welke *Hand.* 14 voorkomen, naamelijk *Ikonie*, *Lijstre* en *Derbe*. *Lijkaonie waar in drie steden voorkomen.*

Iko-

(*) Bij HUBNER *Algemeene Geographie*, die door BACHIENE en CRAMERUS is vermeerderd en verbeterd, leest men in 't 5 *D. bl.* 35, dat *Antiochie in Pisidie* nu bij de Turken *Antikia* wordt genaamd; doch dit is eene aanmerkelijke misflag, want zo wordt niet dat *Antiochie*, maar zo wordt een ander *Antiochie*, eene stad in *Sijrie*, geheeten.

12 KAART. *Ikonie.* *Ikonie*, op de landscheiding van *Lijkaonie* en *Phrijgie* gelegen, eene volkrijke stad, wier inwooners Jooden en Heidenen waren *Hand.* 14: 1. PAULUS en BARNABAS deeden veel vrugt met de prediking des Euangeliums onder de Jooden en Heidenen; maar de Jooden, die ongelovig bleeven, maakte 't Paulus en Barnabas zo moeilijk, dat zij naar andere steden moesten vlugten *Hand.* 14: 1—6, 2 *Tim.* 3: 11. Vervolgens zijn zij aldaar andermaal geweest *Hand.* 14: 21—23. De stad wordt nu *Cogni* geheeten. (*)

Lijstre. *Lijstre.* Hier is PAULUS zeer mishandeld *Hand.* 14: 7—20, doch de Euangeliedienst van den Apostel is van veel nut geweest, en TIMOTHEUS is aldaar geboren *Hand.* 16: 1—5.

Derbe. *Derbe*, in welke stad PAULUS en BARNABAS in rust en met veel vrugt 't woord Gods verkondigden *Hand.* 14: 20, 21. PAULUS heeft met SILAS dezelve andermaal bezogt *Hand.* 16: 1. GAJUS is er geboren *Hand.* 20: 4.

Lijcie.

Lijcie, waar in de steden. Eene provincie, liggende aan de Middelandsche zee, naast Pamphijlie; twee steden in dezelve worden bij gelegenheid van PAULUS reize genoemd: *Patara* en *Mijra.*

Pa-

(*) *Cogni* is tegenwoordig groot en wel bewoond, met een muur en gragt omvangen; zij ligt in eene groote vlakte, die rijk in tuinen en wijngaarden is. Ook kweekt men hier eene plant, die eene blaauwe bloem draagt, met welker korrels 't *Corduaansch* leer blaauw geverwd wordt. De Armeniers en Grieken hebben er elk eene kerk. Zie BUSCHING *N. Geogr.* 5 *D. bl.* 90.

Patara, eene ſtad, vermaârd in de oudheid door den tempel van Apollo, zij komt voor *Hand.* 21: 1, in de ſcheepsreize, die PAULUS deed uit *Griekenland*, en laatst uit *Milete* naar *Jeruſalem*. Zij wordt tegenwoordig *Patera* geheeten. 12 KAART. *Patara.*

Mijra, eene ſtad, in eene andere reize van PAULUS genoemd *Hand*, 27: 5. Zij ligt thands verwoest, de overblijfzelen vertoondt men 10 uuren oostwaards van *Patara*. *Mijra.*

Kappadocie.

Deze provincie lag op de uiterſte grenzen van klein Azie, aan den Euphrat, waardoor zij ten oosten van Armenie werdt afgezonderd. Hier woonden ook veele Jooden, gelijk blijkt uit *Hand.* 2: 9. 1 *Petr.* 1: 1. Er worden in de H. S. geene ſteden van gemeld. *Kappadocie.*

Pontus,

Lag noordwaards van de voorige provincie aan den *Pontus Euxinus*, nu gewoonlijk *de zwarte zee* genaamd. Men vindt insgelijks melding van Jooden in dit gewest *Hand.* 2: 9, en 1 *Petr.* 1: 1. En onder die, welken tot 't Christendom bekeerd waren, AQUILA en PRISCILLA zijne huisvrouw, die door PAULUS te *Korinthe* ontmoet werden *Hand.* 18: 2. Er komen in den Bijbel geene ſteden in dit landſchap voor. Westwaards van daar lag *Paphlagonie*, van welke ook de H. S. zwijgt, dus komen wij tot *Pontus.*

12 KAART.

Bithijnie.

Bithijnie. Dit landſchap lag westwaards van Paphlagonie; er woonden ook Christenen uit de Jooden, die PETRUS gedenkt 1 *Petr.* 1: 1. Ook leest men, dat PAULUS en SILAS die gemeente begeerden te bezoeken, maar de H. geest liet 't hun niet toe *Hand.* 16: 7. De reden daar van ſchijnt van agteren te blijken, omdat de H. Geest den arbeid dier leeraaren thands wilde gebruiken in *Macedonie* en *Griekenland.* Er worden ons ook in 't N. T. geene ſteden gemeld.

Galatie.

Galatie. Eene binnelandſche provincie, die wel eer aan Phrijgie had behoord, doch was daarna door de *Galli* of *Gaulen*, een volk uit 't land, dat thands *Frankrijk* heet, bevolkt, die naar 't Grieksch *Galaten* genoemd worden. Paulus had aldaar 't eerst 't Euangelie gepredikt *Gal.* 4: 13, vergelijk *Hand.* 16: 6, en 18: 23. In dit *Galatie* was niet eene maar veele Christen gemeenten, gelijk uit 't meervouwdig getal blijkt *Gal.* 1: 2. Uit zijn brief blijkt, dat ja ſommige Christenen uit de Jooden waren, maar de meeste uit de Heidenen (*) volgens *Gal.* 4: 8, *en* 5: 2. Er bevon-

(*) BACHIENE, op 't voetſpoor van andere uitleggers, is van gedachten, dat de meeste Christenen uit de Jooden waren, doch dan kwam 't niet te pas, dat de Apostel hun afraadde om zich te laaten beſnijden. Het is waar, 't ſchijnt uit *Gal.* 3: 23, dat hij *aangaande* de Jooden ſpreekt; doch dit duidt niet aan, dat hij *tot* de Jooden ſpreekt, 't woordje *wij* ziet hier op PAULUS en zijne natie, want dat de Apostel daar tot heidenen ſpreekt, blijkt duidelijk uit *vers* 27 *tot* 29.

vonden zich in 't afwezen van den Apostel 12 KAART.
valſche leeraars, die wilden, dat men door de onderhouding der wet van Moſes konde geregtvaardigd worden, en daarom aandrongen op de beſnijdenis; PAULUS gaat in zijn brief dit wangevoelen te keer. In welke ſteden van Galatie die gemeenten geſticht zijn, kan niet zeker gezegd worden, zij komen in 't N. T. niet voor.

Phrijgie,

Dit lag westwaards van Galatie, en dat *Phrijgie.*
er ook Jooden zijn geweest, blijkt, om dat *Phrijgie* ook op 't pinkſterfeest wordt genoemd *Hand.* 2: 10. Het zuidelijk gedeelte werdt *Phrijgia pacatiana* geheeten, in welke men Christen gemeenten had, namelijk *Kolosſe*, *Laodicea* en *Hierapolis*, *Kol.* 4: 13; en daar de Apostel betuigt *Kol.* 2: 1, dat de Christenen zijn aangezicht niet gezien hadden, zo mag men denken, dat hij, in zijne reizen door die gewesten, ſlegts *'t noordelijk deel* van Phrijgie zal doorgetogen zijn, en 't Euangelium gepredikt hebben, en niet in *'t zuidelijke;* dit laatſte werdt gerekend tot 't *Aſia propria* of *eigenlijk Aſia* te behooren, alwaar wij van die ſteden ſpreken zullen.

Mijſie.

Westwaards van 't voorige gelegen, na bij *Mijſie.*
de zee, 't komt voor *Hand.* 16: 8, daar wij lezen: *en zij Mijſie voorbij gereisd zijnde, kwamen af tot Troas.* Men is 't niet eens,

 waar-

12 KAART. *In welks nabuurschap lag 't landschap Troas, waar in de stad*

waartoe men *Troas* hebbe te brengen; sommigen denken, dat 't tot *Phrijgie*, anderen dat 't tot *Mijsie* behoord hebbe, doch LUCAS *Hand.* 16: 6—8 onderscheidt 't zelve van beiden. Men kan 't als een landschapje op zichzelve nemen met eene stad van dien naam. Doch hoe kunnen wij lezen, dat Paulus met zijne reisgenooten Mijsie voorbijreizende te *Troas* kwamen, daar *Mijsie* juist in den weg ligt, als men uit *Phrijgie* naar *Troas* gaat. Er zijn handschriften in 't Grieksch, gelijk ook oude vertalingen, die lezen: *als zij Mijsie doorgereisd hadden, kwamen zij te Troas.* Doch al houden wij onze overzetting, baart de uitdrukking *Hand.* 16: 8 zo veel zwarigheid niet, de Apostel kan reden gehad hebben, om niet *door*, maar *om* of *langs* Mijsie heen, zijn weg te bevorderen. In dit landschapje *Troas* vindt men onder meer andere steden ook

Troas.

Troas, eigenlijk heette zij *Alexandrie*, en voorheen *Antigonia*, doch *Troas* was een toenaam; de reden is, omdat er meer steden waren, die den naam van *Alexandrie* droegen, dus ter onderscheiding werdt deze stad *Alexandrie Troas* of naar 't Latijn *Alexandria Troadis* geheeten, en van daar ook blootelijk *Troas*, gelijk in de H. S. PAULUS had aldaar een nachtgezicht en last om naar *Macedonie* overtesteken *Hand.* 16: 9, 10. Paulus heeft in een tweeden togt naar Macedonie *Troas* bezogt, welke reize voorkomt *Hand.* 20: 1, en deszelfs komst te *Troas* 2 *Kor.* 2: 12; 13. Als toen heeft hij er 't Euangelie gepredikt; gelijk ook in zijne terugkomst uit Macedonie, toen Paulus ten derdemaal te *Troas* kwam;

en

en 't geval met EUTICHUS gebeurde *Hand.* 20: 7—12. De Apostel van daar vertrekkende had zijn reismantel, benevens eenige boeken en pargamenten, aan 't huis van zekeren KARPUS gelaten, waarom PAULUS aan TIMOTHEUS verzoekt, wanneer hij te *Rome* kwam, die dingen medetebrengen 2 *Tim.* 4: 13. 12 KAART.

Asſus, eene ſtad in *Mijſie* 6 of 7 uuren zuidoostwaards van Troas, zij wordt ook *Apollonia* genaamd, lag aan eene baai der *Egeiſche zee*, voorzien met eene bekwaame haven. PAULUS van *Troas* naar *Milete* zullende vertrekken, had vooraf zijn gezelſchap van daar naar *Asſus* doen gaan, om vervolgens de reize van *Asſus* ter zee aantenemen *Hand.* 20: 13, 14. *Asſus eene ſtad in Mijſie, gelijk ook*

Adramijtte, eene ſtad in *Mijſie* aan dienzelfden zeeboezem, ten oosten van Asſus gelegen. Wij lezen van een *Adramijttenisch* ſchip *Hand.* 27: 2, dit was een ſchip, dat te *Adramijtte* t'huis hoorde, met 't welk PAULUS van *Ceſarea* was afgevaren tot *Mijra* in *Lijcie*, om vervolgens naar *Rome* te vaaren. *Adramijtte.*

Aſia Propria, of *'t eigenlijk gezegd Aſië.*

Wij hebben reeds verſcheidene landſchappen tot *klein Aſie*, 't welk hedendaags *Natolie* heet, gebragt, doch 't westelijk gedeelte van die landſtreek, welke door de Middelandſche, Egeeſche, en zwarte zee een half eiland uitmaakt, gelijk reeds gezegd is, werdt in 't bijzonder *Aſia* genaamd. De naams oorſprong is daar in gelegen, dat dit gedeelte van klein *Aſia Propria.*

 Aſie,

12 KAART. Asie, 't eerste wingewest was, dat de Romeinen verkregen; 't wordt bij ongewijde schrijvers dikwijls geheeten *Asia proprie dicta*, dat is *Asie bijzonder* of *eigenlijk zo genoemd*; ook wordt 't zelve genaamd *Asia Proconsularis*, (*) omdat 't zelve door een persoon, met een burgemeesterlijk gezag voorzien, bestierd werdt. Dit Asia is niet altoos van even groote uitgestrektheid geweest, gemeenlijk nogthans brengt men daar toe *een gedeelte* van *Phrijgie*, benevens de landschapjes *Lijdie*, *Eolie*, *Jonie*, en *Karie*. Verder kan men aanmerken, dat wanneer in de H. S. van *Asia* gesproken wordt, meest overal dit *Asia proconsularis* bedoeld wordt, ten zij men daarvan uitzondere *Hand.* 27: 2, vergel. *vers* 5, en misschien ook *Hoofdst.* 19: 26, 27. Men leest aldaar in 't 31 *vers* van Ασιαρχαι, bij ons vertaald door *oversten van Asie*, die te *Ephese* zich bevonden. De Heer R. REIJNEN (*in Diss. Philol. de Asiarchis, Traj.* 1753) heeft aangetoond, dat men daar door heidensche priesters verstaan moet, die de bestelling hadden over den Godsdienst, en de openbaare strijdspelen, welken ter eere der zogenaamde Goden werden gehouden. In dit Asia lagen die zeven steden, aan welker Christen gemeentens Johannes moest schrijven *Openb.* 1: 11. En 't is

Hier lagen de 7 gemeenten Openb. 1. 11, *namelijk*

(*) Men zet deze woorden doorgaans over 't *voorburgemeesterlijk Asie*, doch dit geeft in onze taal geen duidelijk denkbeeld, wat is tog *voorburgemeesterlijk?* Veel beter kan men 't woord *Proconsularis* vertalen door *Stadhouderlijk*, indien zin komt dit woord meer maalen voor. Zie CICERO, *D.* 2 36. TACITUS, *An.* 12. 41. 2. PLINIUS, *H.* 35. 4. Dus moet men zeggen *'t Stadhouderlijk Asie.*

is aanmerkelijk, dat de orde, in die optelling gehouden, juist zo met de ligging dier plaatsen overeenkomt, dat men dezelve als in een cirkel konde rondgaan, en dus ook die brieven des te gemaklijker circulaire of rondgaande brieven konden worden. Laat ons die 7 steden beschouwen. 12 KAART.

Ephese, gelegen in *Jonie*, van ouds eene zeer schoone stad, vermaard door den koophandel, en haaren pragtigen tempel ter eere van de Godinne Diana, die alomme zeer beroemd was *Hand.* 19: 27. (*) Ook had men aldaar een schouwburg, ingericht voor de kampvegten *Hand.* 19: 31. Dan, hoe afgodisch deze stad was, men had er evenwel eene Christelijke gemeente, en Paulus heeft in dezelve drie jaar zijn verblijf gehouden *Hand.* 20: 31; stelde aldaar TIMOTHEUS tot opziener aan 1 *Tim.* 1: 3, aan wien hij vervolgens twee brieven heeft geschreven, en naderhand nog een aan de gemeente zelve. En dewijl er in Ep- *Ephese.*

(*) Men leest in de geschiedenissen, dat HEROSTRATUS den tempel van *Ephese* heeft in brand gestoken, doch dat is die tempel niet geweest, welke *Hand.* 19 voorkomt, maar een vorige tempel, dewijl HEROSTRATUS voor Christus geboorte heeft geleefd. Naderhand is dezelve veel pragtiger herbouwd op gemeene kosten van alle steden van *Asie*, en in 220 jaaren voltooid, en deze laatste wordt bedoeld *Hand.* 19. 14. Ik merk dit aan, omdat hier meermaalen eene misvatting plaats heeft, onder anderen bij HUBNER *Algemeene Geographie* vermeerderd en verbeterd door BACHIENE en CRAMERUS 5 *Deel bl.* 27, waar men leest, dat die tempel door HEROSTRATUS is in brand gestoken, over welke 220 jaaren gebouwd is, 't welk eene misslag is, over welken men zich hebbe te verwonderen, dat dezelve door een der laatstgemelde verbeteraars van HUBNERS werk niet is veranderd.

12 KAART. Ephese veele inwooners zich bezig hielden met 't maken van oorlogstuig of geweer, zo maakt de Apostel daar op eene fraaije zinspeling, als hij in *'t 6 Hoofdst.* van dien brief eene geestelijke wapenrusting beschrijft. Eindelijk heeft Johannes uit 't eiland *Patmos*, op bevel van Jesus, een brief aan de Ephesiers geschreven, dien wij vinden *Openb.* 2: 1-7. Uit dezen brief blijkt, dat er in die gemeente menschen waren, die men *Nikolaiten* noemden, niet onwaarschijnlijk dus genaamd naar zekeren NIKOLAAS, doch wie deze is geweest, en waar in de verkeerde leeringen en zeden dier Nikolaiten bestaan hebben, kan met geene zekerheid gezegd worden. Ook wil men, dat de Apostel Johannes, na dat hij van Patmos was terug gekomen, aldaar zijne overige levensdagen heeft doorgebragt. Tegenwoordig is die stad zeer vervallen, en slegts de puinhopen en overblijfselen der oude pragtige gebouwen zijn er te zien. De Turken noemen die stad thands *Aja suluk*. Er zijn nog eenige weinige inwooners, die, naar de aantekening van sommige reizigers, alle Turken zijn, en geen een Christen onder dezelve te vinden, waar door de bedreiging aan die gemeente letterlijk is vervuld geworden *Openb.* 2: 5. (*)

Smijr-

(*) Dus schrijft EGMOND VAN DER NIJENBURG *Reize* I *D. bl.* 118. BUSCHING in deszelfs *nieuwe Geographie* 5 *D. bl.* 75 zegt aangaande Ephese „ voor 't tegenwoordige is er in „ dit dorp, ja eene Geographische mijl rondom 't zelve, geen „ een Christen, en dus niemand meer, die den brief van „ Apostel Paulus aan de Ephesiers verstaat, dat eene merk-

„ waar-

Smijrna, mede eene ſtad in *Jonie.* Men maakt onderſcheid tusſchen *'t oude Smijrna*, 't welk door de *Lijdiers* is verwoest, en 't *nieuwe Smijrna*, van 't voorige een klein uur zuidwaards gelegen. Dit laatſte Smijrna wordt bedoeld *Openb.* 2: 8. Het hedendaags Smijrna wordt bij de Turken *Ismijr* genaamd, en ſchijnt te liggen, waar 't oude Smijrna geſtaan heeft; zij is thans eene zeer groote en beroemde koopſtad; POCOK rekent 't getal der inwooners wel op 100,000 menſchen; waar onder men wel 60000 *Turken*, 15000 *Grieken*, 8000 *Armeniers* en 7000 *Jooden* rekent. Vervolgens *Engelſche*, *Nederlanders*, enz. verſcheiden Europiſche mogenheden hebben er hunne conſuls. De ſtad is veel aan pest en aardbevingen onderworpen. In 't jaar 1763 werdt door een zwaaren brand een gedeelte der ſtad, en wel daar de *Europeërs* woonden, in de asſche gelegd. Schoon deze ſtad zedert 1428 in de magt der Turken is, wordt er ook de Christen Godsdienst geoeffend. Behalven zeer veele Roomschgezinden, hebben de Engelſche en Hollanders hunne kapellen en predikanten, en thands is er mede eene Euangelisch Lutherſche gemeente die haaren eigen predikant heeft.

12 KARAT. *Smijrna.*

Per-

„ waardige vervulling is van de bedreiging *Openb.* 2: 5." CHANDLER in zijne *reize door klein Aſia bl.* 207 ſpreekt dit berigt tegen, alzo hij meldt, dat er nog eenig overblijfſel van een Christen gemeente gevonden wordt. Het gering overblijfſel van eenige onkundige en verbasterde Christenen toont egter de vervulling van *Openb.* 2: 5 genoegſaam aan.

12 KAART. *Pergamus.* *Pergamus* is na ALEXANDERS dood de hoofdstad geweest van een bijzonder Koningrijk, waar toe *Mijsie*, *Lijdie*, *Phrijgie*, enz. behoorden, en dat den naam had van 't *Pergamenisch Koningrijk*; zij was vermaard door haare voortreflijke Bibliotheek, wordende 200,000 boeken daar in geteld van de geleerdste schrijvers. Men schreef toen op de binnenschors van zeker gewas, genaamd *Papijrus*, 't welk in Egypte groeide, waar van heden de bladen, die bij ons uit linnen worden gemaakt, nog den naam van *papier* dragen. PTOLEMEUS, Koning van *Egypte*, niet willende, dat deze bibliotheek de zijne te *Alexandrie* zou overtreffen, verbood den uitvoer van 't papier gewas; toen heeft men te *Pergamus* beestenvellen bereid, om op te schrijven, welken na deze stad den naam van *pergament* dragen. Men had er eene Christengemeente, gelijk blijkt *Openb.* 2: 12—17, waar in men een brief aantreft, waar uit blijkt, dat er in die gemeente verleidende leeraars waren, die, even als BILEAM Israël aanraadden tot zondigen, ook die gemeente tot 't eeten van afgodenoffer en hoererij aanspoorden. Ook waren er *Nikolaiten.* De stad wordt door de Turken, welke de meeste inwoonders uitmaken, thans *Bergamo* genaamd. Men heeft er nog eenige Christen huisgezinnen, die daar in armoede leven, en hunnen Godsdienst oeffenen.

Thijatiren. *Thijatiren*, eene stad in *Lijdie*, op de grenzen van Mijsie gelegen. Zij is de geboorteplaats van LIJDIA, de purperverkoopster, welke te *Philippi* woonde *Hand.* 16: 14. Den brief

brief van Johannes, aan de Christenen aldaar geschreven, vinden wij *Openb.* 2: 18—29. De ſtad is tegenwoordig vervallen, wordt door Christenen bewoond, doch die aldaar geen plaats tot Godsdienstoeffeningen hebben. 12 KAART.

Sardes, eene ſtad in *Lijdie*, alwaar Koning KRESUS, door zijnen rijkdom vermaard, zijn verblijf hield in een wel verſterkt ſlot, tot verzekering zijner ſchatten. Hij is door CIJRUS overwonnen, en werdt veroordeeld, om verbrand te worden, doch CIJRUS, door medelijden bewogen, ſchonk hem 't leven. Men had er eene Christen gemeente *Openb.* 3: 1—6. De plaats is ellendig vervallen, wordt door weinige Christenen, die arme veehoeders zijn, bewoond, die daar geene plaats van Godsdienst hebben. *Sardes.*

Philadelphia, eene ſtad in *Lijdie*, men had er eene Christen gemeente naar *Openb.* 3: 7—13. De ſtad droeg dien naam, naar derzelver ſtichter ATTALUS, Koning van *Pergamus*, die bijgenoemd was PHILADELPHUS. Zij heeft naar de grootte niet veel inwooners; er woonen nog veele Christenen, doch in ſlegte huizen. Men toont er nog een muur, zijnde 1800 voeten lang, die men wil, dat enkel gebouwd is van beenderen van Christenen, die omgebragt zijn, toen Sultan BAJAZETH die ſtad in 't jaar 1322 veroverde. Thands wordt zij door de Turken *Allah Chabir*, of volgens BUSCHING, *Allah Scheher* genaamd. *Philadelphia.*

Laodicea, eene ſtad in *'t zuidelijk deel* van *Phrijgie*, zijnde *Phrijgia Pacatiana*, gelegen. Zij werdt te vooren *Diospolis* en *Rhoas* genaamd. Men had er eene Christengemeente, *Laodicea.*

12 KAART. te, die niet onwaarſchijnlijk door EPAPHRAS aldaar geſticht was; men vergelijke *Kol.* 4: 12, 13 *en* 16. Den brief van Johannes aan dezelve leest men *Openb.* 3: 14—22. Uit welken blijkt, dat die gemeente in 't Godsdienſtige ſlegter was, dan alle de voorige, want er wordt niets goeds van getuigd, en daarom opgewekt tot bekeering onder bedreiging van groote ſtraf. Hedendaags wordt deze plaats bij ſommigen *Novo Lefke*, bij anderen *Eskih'sſor* genaamd; zij was eertijds eene fraaije ſtad, maar tegenwoordig ziet men van dezelve niets meer, dan vervallen muuren en puinhoopen, en geene Christenen.

Nog andere ſteden in dit Aſia. Nu moeten wij nog andere ſteden van dit gedeelte van Aſie beſchouwen, welken in de H. S. voorkomen, namelijk *Kolosſe*, *Hierapolis*, *Milete*, en *Kniaus*.

Kolosſe of Kolasſe. *Kolosſe*, of eigenlijk *Kolasſe*, zo als men ook in ſommige handſchriften des N. T. leest, eene ſtad in *Phrijgia Pacatiana*. Zij lag niet, gelijk die ſtad in ſommige landkaarten wordt geſteld, aan de rivier *Meander*, maar ten zuiden van de rivier *Lijkus*. Men had daar eene Christen gemeente door EPAPHRAS geſticht, die een *Kolasſer* van geboorte, en een leerling van Paulus was *Kol.* 1: 7. *en* 4: 12, 13. De brief, aan die gemeente, door Paulus geſchreven, moest ook door de gemeente te Laodicea gelezen worden, zie *Kol.* 4: 16. Hier woonde PHILEMON en zijne huisvrouw APPIA, benevens de leeraar ARCHIPPUS, aan welke drie perſoonen Paulus zijn brief door ONESIMUS zendt. Zij wordt hedendaags *Chonos*, of *Konus* genaamd, zijnde een vlek met

met een kasteel op een rots gebouwd. Men heeft er thands eenige weinige en arme Grieksche Christenen, die geene kerk hebben. 12 KAART.

Hierapolis, mede in *Phrijgie* gelegen, doch tot dit Asie behoorende. De naam betekent eene *heilige stad*, dus waarschijnlijk genaamd wegens de menigte tempelen en heiligdommen. Zij was van ouds beroemd, zo ten aanzien der warme baden, welker wateren een steenmakende eigenschap hadden, als mede wegens een hol, waar uit eene schadelijke damp kwam, waar door menschen en beesten, welke daar nabij kwamen, stierven. Men had er eene Christengemeente, waarschijnlijk door EPAPHRAS gesticht *Kol.* 4: 13. Zij wordt thands *Pambukkalesi* genaamd, doch is ten eenmaal verwoest en onbewoond, maar men kan er nog veele schoone oudheden zien. Daar zijn ook warme zeer heldere bronnen, die als 't Pijrmontswater smaken, maar zo kragtig niet zijn. *Hierapolis.*

Milete, eertijds eene der aanzienlijke steden van *Jonie* op de grenzen van Karie gelegen. Paulus is aldaar tweemaal geweest: eens in zijne reize van Macedonie naar Jerusalem, toen hij aldaar eene aanspraak deed aan de ouderlingen, die hij van *Ephese*, omtrent 15 uuren van daar gelegen, ontboden had, *Hand.* 20: 18—35; andermaal is hij er geweest, toen hij TROPHIMUS, een zijner leerlingen, die een *Ephesier* was, aldaar had krank gelaten, gelijk men ziet 2 *Timoth.* 4: 20. Dus waarschijnlijk door Paulus aldaar 't Euangelie zal verkondigd zijn, en eene gemeente voor Christus gesticht. Zij wordt thands door de Turken *Milete.*

II KAART. ken *Millesz*, en door de Grieken *Melasso* geheeten, is eene geringe plaats of dorp, doch waar van nog veele overblijffelen der oude ſtad te zien zijn, onder welken een tempel van AUGUSTUS is, die eene ongemeene bouworde heeft. Er woonen veehoeders, en er wordt tabak geteeld, die men onder de besten van Turkijën rekendt, met dewelke, als mede met boomwol en was, hier handel wordt gedreven.

Knidus. *Knidus*, eene ſtad in 't landſchap *Karie*, en wel in dat gedeelte, 't welk in 't bijzonder *Doris* werdt geheeten, zijnde een ſchiereiland in den zuidwesterhoek van klein Aſie. Zij wordt gemeldt *Hand.* 27: 7, bij gelegenheid van den Scheepstogt van *Paulus* van Ceſarea naar Rome.

Hier mede de landſchappen en ſteden van *Aſie* (thans *Natolie* geheeten) afgehandeld hebbende, voor zo ver die in de H. Schrift voorkomen, zo gaan wij over tot een ander gewest, niet minder beroemd, genaamd

GRIEKENLAND.

Griekenland. Dit land wordt in 't O. T. beſtendig *Javan* geheeten, en de inwooners *Javanim*, *Dan.* 8: 21; 9: 2; *Joël* 3: 6. En dit geſchiedt naar JAVAN, den vierden zoon van Japhet, welks nakomelingen eerst in 't westelijk deel van Aſie, vervolgens op de nabijgelegene eilanden der Egeëſche zee, en eindelijk op de vaste kusten van Griekenland zich hebben neergezet. In de Griekſche overzetting des O. T. draagt 't den naam van *Hellas*, en de in-

inwooners worden *Hellenes* geheeten. Bij de Latijnen *Græcia*, en daar van komt de benaming *Griekenland*. 12 KAART.

Al wat van ouds met den naam Griekenland voorkomt, maakt een ſchier-eiland uit, dat door zeeën is omringd, uitgezonderd in 't noorden, daar 't paalde aan *Illijricum*, *Dardanie* en *Tracie*. Het was in bijzondere landſchappen afgedeeld, waar van de voornaamſte geweest zijn: *Macedonie*, *Thesſalie*, *Albanie*, *Epirus*, *Achaje*, (anders ook genaamd 't *eigenlijk Griekenland*) en *'t ſchier-eiland Peloponneſus*. En deze waren alle weder geſmaldeeld in bijzondere landſtreeken, welker naamen menigmaalen veranderd zijn.

Het land is bergachtig, en onder de bergen worden bij de dichters veele genoemd, als: de berg *Athos*, (*) *Olijmpus*, *Pindus*,

(*) De berg *Athos* wordt thands *monte ſanto* genaamd, dat is *de heilige berg*. Zij is ongemeen hoog, en heeft in den omtrek eenige dagreizen; men heeft op denzelven 22 kloosters en zeer veele cellen en holen, in welke zich tot 6000 Griekſche monniken en kluizenaars bevinden; dezen zijn geen lediglopers, maar doen veele handwerken, hebben olijf en wijngaarden. De prieſters en ſtuderende lieden zijn van den arbeid bevrijd. Zij hebben hunne bibliotheeken, in welke ſommigen zeggen, dat eenige duizende handſchriften zijn, Deze monniken oeffenen eene ſtrenge levenswijs, ſtaan in een groot aanzien, zelfs bij de Turken. Op dien berg wordt geen gevogelte noch vee gehouden, omdat de monniken geen vleesch eeten. Midden op den berg ligt eene ſtad of ſchans, met naame *Kareis*, waar in alle Saturdagen eene markt wordt gehouden. Op dezen berg, noch ook in de ſtad, worden eenige vrouwsperſoonen geduld. Zie ELSNER *beſchrijv. der Griekſche Christenen bl.* 116, *enz.* HUBNERS *algemeene Geographie* door BACHIENE en CRAMERUS 4 *D. bl.* 545, 546.

12 KAART. *dus*, *Parnasſus*, *Helikon*, enz. Het land is vrugtbaar in graanen, druiven, olijven, citroenen, oranje en granaatappels enz. De inwooners waren zeer beſchaafd in kunſten en wetenſchappen, inzonderheid in de wiskunde, natuur- ſterre- zede- en dichtkunde. De nabuurige volkeren deeden hunne kinderen al vroeg de Griekſche taal leeren en zonden die derwaards, om zich in wetenſchappen te oeffenen. Trots zijnde op hunne eigene wijsheid, onderſcheidden zij zich van andere volkeren, welken zij *Barbaren* noemden; Paulus ſchikt zich naar dien ſpreektrant, als hij de heidenſche volkeren verdeelt in *Grieken* en *Barbaren*, in *wijzen* en *onwijzen Rom.* 1: 14. CICERO beſchrijft de Grieken als twistgierig, trouwloos en bedriegelijk. Zij waren zeer genegen tot den koophandel, leidden zich op de ſcheepvaart toe, en kwamen te *Tijrus* hunne waaren aanveilen, *Ezech.* 27: 13, 19. Tot uitbreiding van den koophandel leidden zij in andere oorden der waereld volkplantingen van Grieken aan. Zij hebben meer dan duizend jaaren voor Christus geboorte de eilanden ten oosten in de Egeiſche zee, benevens een groot gedeelte van 't tegenoverliggend Aſie verder bevolkt, en veele ſteden gebouwd. Zelfs werdt 't benedenst deel van Italie *Græcia magna*, dat is *Groot Griekenland* genaamd, om geene andere reden, dan omdat die landſtreek genoegzaam van Grieken in dien tijd bewoond werdt. Door al 't boven verhaalde is de Griekſche taal zeer algemeen geworden. Voeg hier bij de overwinningen van ALEXANDER DEN

GROOT

GROOT in alle landen der *Persische heerschappij*, die alomme met Griekſche inwooners vervuld werden, waarom de Euangelisten en Apostelen de ſchriften des N. T. in de Griekſche taal geſchreven hebben. 12 KAART.

Voor zo verre men uit de oude gedenkſchriften kan opmaken, was geheel Griekenland in de eerſte tijden verdeeld in bijna zo veele onafhanglijke heerſchappijen, als er ſteden in gevonden werden, welke ſommige door Koningen, doch meerendeels op de wijs van een gemeenbest beſtierd, werden. De ſteden van *'t eigenlijk gezegd Griekenland* en *Peloponneſus*, en dus 't zuidelijk deel, hadden een onderling bondgenootſchap, 't welk hen in ſtaat ſtelde om geſamenlijk de groote magt der Perſiſche Koningen te wederſtaan; doch binnenlandſche twisten tusſchen de *Atheeners* en *Lacedemoniers*, benevens derzelver wederzijdſche bondgenooten, welke onder den naam van den *Peloponneſiſchen oorlog* best bekend is, heeft hen zo zeer verzwakt, dat zij door PHILIPPUS, Koning van *Macedonie*, allen overheerd zijn, die zedert dien tijd een aanſlag maakte, om de geheele *Perſiſche heerſchappij* te overweldigen; doch dit mislukkende, is zulks door zijn zoon ALEXANDER DEN GROOT uitgevoerd; waar door in plaats der Perſiſche *de Griekſche Monarchie* te voorſchijn kwam. Na wiens dood vier Koningrijken ontſtonden, welker een was *Macedonie*, met 't daartoe behoorende *Griekenland*. Dit Koningrijk heeft omtrent $1\frac{1}{2}$ eeuw geduurd, en is in al dien tijd door 17 Koningen van meer dan een geſlacht en landaart beſtuurd geworden; waar na 't zelve in 't 168 jaar

12 KAART. voor Christus geboorte door de Romeinen overweldigd is. Hier door nam *'t Koningrijk Macedonie* een einde, en werdt een wingewest der Romeinen, die 't zelve in twee voornaame landſchappen deelden, namelijk *'t Eigenlijk Macedonie* en *Achaje*, welke door bijzondere Stadhouders beſtuurd werden. Daarom worden die beide deelen van Griekenland, *Macedonie* en *Achaje*, dikwijls bij elkander gevoegd, gelijk *Hand.* 19: 21, *Rom.* 15: 26, 2 *Kor.* 9: 2, 1 *Theſſ.* 1: 7, 8.

Laat ons die twee landſchappen afzonderlijk beſchouwen.

Macedonie,

Macedonie. Zijnde 't noordelijkst deel van Griekenland, waar toe behoorden, behalven *Macedonie in 't bijzonder*, ook *Theſſalie* en *Albanie*, te ſamen uitmakende een wingewest, bij de Grieken *Macedonie* genaamd. Men vindt er dikwijls gewag van in 't N. T. *Hand.* 16: 10, 1 *Kor.* 16: 5. Het is door Paulus en zijne reisgenooten verſcheidene maalen bezogt, waar door veele gemeenten aldaar geſticht zijn, welke in prijswaardige deugden, bijzonder in mededeelzaamheid, boven veele andere uitblonken 2 *Kor.* 8: 1—5, *Rom.* 15: 26.

In 't zelve eenige ſteden, namelijk: In dit *Macedonie* komen ons eenige ſteden in de H. S. voor, als: *Neapolis*, *Philippi*, *Amphipolis*, *Apollonia*, *Theſſalonika*, *Bereën*.

Neapolis. *Neapolis*. 't welk aanduidt eene *nieuwe ſtad*, gelegen aan de zee; zij was de eerſte ſtad, waar Paulus met zijne drie reisgenooten SILAS, TIMOTHEUS en LUKAS aan-

aanlandde, als hij van *Troas* naar *Macedonie* voer *Hand.* 16: 11. Zonder daar zich opte- houden dezelve ſlegts doortrekkende naar 12 KAART.

Philippi, deze wordt *Hand.* 16: 12 genaamd *de eerſte ſtad dezes deels van Macedonie.* Het welk niet aanduidt eene vooraanliggende ſtad, maar *de eerſte*, dat is de *voornaamſte* ſtad, niet van *geheel* Macedonie, maar van dat *gedeelte;* Macedonie werdt in bijzondere deelen onderſcheiden. Dit gedeelte nu behoorde oudstijds tot *Tracie;* naderhand door Koning PHILIPPUS overheerd, en vervolgens aan dit landſchap gehegt, werdt 't genoemd *Macedonie Adjecta*, dat is 't *bijgevoegde Macedonie.* Na dat die plaats door de Romeinen overheerd was, is zij met eene Romeinſche volkplanting voorzien *Hand.* 16: 12, 21. Ook waren er eenige Jooden, die buiten de ſtad aan de voorbijvloeijende rivier *Zijgaſtes* eene προσευχη, dat is bidplaats, hadden *Hand.* 16: 13, 16. Binnen deze ſtad is LIJDIA aan den Heer Jeſus gelovig geworden, en kort daarna de ſtokbewaarder der gevangenis, in welke Paulus en Silas waren opgeſlooten *Hand.* 16. Toen Paulus te Rome, ten tijde van Keizer NERO, gevangen was, ſchreef hij aan deze gemeente eenen brief, bij gelegenheid, dat *de Philippiers* eenige liefde-gaven voor den Apostel met EPAPHRODITUS gezonden hadden, zie *Philipp.* 4: 18; deze, te *Rome* komende en Paulus geſproken hebbende, werdt gevaarlijk krank, 't geen de Philippiſche gemeente als ook Paulus bedroefde, doch toen hij weer gezond was, zond Paulus hem met dezen brief aan de gemeente te rug, vergelijk *Philippi.*

12 KAART. *Hoofdſt.* 2: 25—28. Tegenwoordig is *Philippi* ſlegts een dorp nevens de puinhopen der oude ſtad; echter heeft er een Eerstbisſchop van den Griekſchen Godsdienst zijn verblijf.

Amphipolis. *Amphipolis*, *Hand.* 17: 1, eene ſtad, niet onvermaard in de ongewijde geſchiedenisſen, doch ligt nu zeer vervallen of verwoest, en wordt door de Turken *Emboli* genaamd.

Apollonia. *Apollonia*, *Hand.* 17: 1, eene ſtad die thands, mede zeer verwoest is.

Thesſalonika. *Thesſalonika*, eene der grootſte, rijkſte en vermaardſte ſteden, niet alleen van Macedonie, maar ook van geheel Griekenland. Men had daar eene Joodſche Sijnagoge *Hand.* 17: 1. Paulus begaf zich derwaards en heeft 'er 't Euangelie verkondigd, doch zo 't *ſchijnt* meer heidenen dan Jooden bekeerd, zie 1 *Thesſ.* 1: 9; en onder die heidenen veele aanzienlijke vrouwen *Hand.* 17: 4. De Apostel roemt die gemeente zeer 1 *Thesſ.* 1: 2—7 en elders. Zij is als eene Moederkerk van geheel Griekenland geworden 1 *Thesſ.* 1: 8. Paulus heeft er twee brieven aan geſchreven. Hedendaags wordt zij bij de Turken *Salonichi* genaamd, en is nog eene groote volkrijke handelſtad, waar in veele Jooden en Griekſche Christenen zijn. In 't jaar 1759 is deze ſtad door een zwaaren brand zeer beſchadigd.

Bereën. *Bereën*, in welke ſtad ook een Christen gemeente is geſticht, welke boven die van *Thesſalonika*, wegens 't onderzoek der H. Schrift, door Paulus geprezen wordt *Hand.* 17: 11. De ongelovige Jooden van Thesſalonika, bij gerugt verneemende den goeden uit-

ſlag

ſlag van Paulus prediking te *Bereën*, kwamen derwaards, verwekten een oproer tegen den Apostel onder 't volk. Dit deed Paulus, die zijn leven niet zeker achtte, de ſtad verlaaten, en, eenige broeders hem geleidende, *ging hij* ALS *naar de zee*, zegt Lukas *Hand.* 14: 14, waar uit men denken mag, dat zij eerst oostwaards den weg hebben ingeſlagen naar den *Thermaiſchen zeeboezem*, in den ſchijn, als of zij daar meenden ſcheep te gaan, ten einde door de vijanden niet vervolgd te worden; doch zo dra zij buiten 't gezicht van de ſtad waren, zwenkten zij zuidwaards, gaande door Theſſalie naar Atheene. Van dit *Bereën* is niets meer overgebleven, dan een gering vlek, 't welk bij de Christenen *Verea*, en bij de Turken *Boroë* wordt geheeten. Het ander deel van Griekenland, volgens de voorige verdeeling was 12 KAART.

Achaje,

'T Welk 't zuidelijk deel uitmaakte. Wel eer werdt die benaming gegeven aan *een gedeelte van 't Schier eiland Peloponneſus*, naderhand aan dat geheele Schier-eiland, en eindelijk aan *'t zuidelijk deel van Griekenland*, en zo zal men 't zelve hier beſchouwen. Dit gewest wordt in 't N. T. in 't bijzonder *Griekenland* genaamd *Hand.* 20: 1—3 verg. *Hoofdſt.* 19: 21, *Rom.* 15: 26, en elders. *Achaje.*

Dit *Achaje* was in verſcheidene landſchappen verdeeld als: *'t Eigenlijk Achaje*, *Attika*, *Beotie*, *Lokris*, *Doris*, *Etholie*, *Epirus*, enz.

12 KAART. enz. Wij lezen daarom van *gewesten van Achaja 2 Kor.* 11: 10. Paulus heeft in deze gewesten 't Euangelie gepredikt. De steden, welke wij in aanmerking behooren te nemen zijn: *Atheene, Korinthe* en *Nikopolis*.

De steden, die hier in aanmerking komen zijn Atheene.

Atheene, eene stad in *Attika* gelegen. Er waren meer steden van dien naam in Griekenland, doch deze was de allervoornaamste, en zeer vermaard door den bloei der geleerdheid en wetenschappen, welke aldaar onderwezen werden, waar door veele vreemdelingen die stad bezogten; 't welk, gevoegd bij den sterken Koophandel, de stad veel voordeel aanbragt. Men had er de leerschoolen van verscheidene Philosophen, die in de Godgeleerdheid, in de natuur-reden- en zedenkunde lessen gaven, als *Epikurische, Stoische, Peripathetische, Cijnische, Sceptische* en andere wijsgeeren. Met de twee eerstgemelden raakte Paulus in een redentwist over de Opstanding der dooden *Hand.* 17: 18. Nabij Atheenen had men eene plaats, welke den naam van *Akademie* droeg, naar zeker iemand AKADEMUS geheeten, zijnde een *Atheener*. Deze plaats diende tot eene *Platonische* leerschool, en in vervolg van tijd heeft men de hooge schoolen, op welke allerleie wetenschappen worden onderwezen, *Akademien* geheeten. — De inwooners waren zeer afgodisch, dienden onder anderen eenen onbekenden God *Hand.* 17: 22, 23. (*) Paulus 't Euangelium verkondigen.

(*) WITSIUS vermoedt, dat zij daar door Israëls God hebben willen bedoelen. Vid. ejus *Meletem. Leid. pag.* 84—86.

gende wordt van eenige Philofophen befpot; ja hij wordt gegrepen, en naar de plaats *Areopagus*, zijnde 't Oppergerichtshof der ftad, gebragt, om voor deszelfs richters, die *Areopagiten* genaamd werden, zich te verantwoorden, gelijk ook de Apostel zich wel wist te verdedigen. Zijne prediking was te Atheene egter niet zonder vrugt; onder de geenen die tot 't Christelijk geloof gebragt werden, bevonden zich ook DIONIJSIUS AREOPAGITA, dus bijgenaamd, omdat hij een medelid van 't bovengenoemde Gerichtshof was, en zekere vrouw DAMARIS, zie *Hand.* 17. De ftad wordt thands *Attines* ook *Setines* of *Satena* genaamd, is nog tamelijk groot; men rekent derzelver inwooners op wel agt of negen duizend, van welken maar een vierde deel Turken zijn, de overigen Grieken. De Jooden worden daar volgens SPON en WEHLER (zie zijne *reize bl.* 259) niet geduld; mogelijk zouden zij met die van de ftad niet kunnen accordeeren, want die van Atheene zijn niet minder listig, dan zij, en men heeft in dat land een fpreekwoord, „ God bewaare „ ons van de Jooden van Selonika, van de „ Grieken van Atheene, en van de Turken „ van Negropont." Voords kunnen de kenners der oudheden zich hier verlustigen met de befchouwing der overblijffelen van tempels, fchouwburgen, toorens, enz. 12 KAART.

Korinthe, liggende aan de landengte van 't Schier-eiland *Peloponnefus*. De ftad was aan weerskanten naar den zeeboezem van eene haven voorzien, van welke de eene den naam van *Cenchreë* droeg *Hand.* 18: 18. De ftad *Korinthe.*

12 KAART. lag dus zeer voordeelig tot den Koophandel; de inwooners waren rijk, waar uit pragt en overdaad voordvloeide. Men had er Romeinen, Grieken en Jooden, welke laatſten aldaar eene Sijnagoge hadden *Hand.* 18: 4. Paulus, te *Korinthe* komende, ging bij AQUILA en PRISCILLA inwoonen, daar hij zijn handwerk van tenten- maaken oeffende, en de Christenleer in de Sijnagogen predikte, eerst alleen, daar na met SILAS en TIMOTHEUS. En hoe zeer de Jooden hen ſterk tegenſtonden, werden egter veele ingezetenen tot 't Christendom bekeerd. Ook bleef Paulus naar de belofte van Christus *Hand.* 16: 9, 10 tegen alle vervolgingen beſchermd. Na 't vertrek van Paulus werdt die gemeente zeer bedorven door ſommige valſche leeraars, 't geen hem meer dan eenen brief deed ſchrijven; waar na hij andermaal naar Korinthe overkwam, deels om door zijne tegenwoordigheid te herſtellen, 't geen hij door zijn brieven niet kon uitwerken; deels om eenige liefde gaven te verzamelen voor de Christenen te Jeruſalem. En in dit oogmerk is hij niet kwalijk geſlaagd, gelijk blijkt uit den brief, dien hij uit *Korinthe* naar *Romen* ſchreef, zie *Rom.* 15: 25—27. Bij de brieven van Paulus heeft KLEMENS nog twee andere gevoegd. Daar ſtond in oude tijden een tempel, aan Venus gewijd, waar in de ſchandelijkſte hoererij genoegzaam in 't openbaar gepleegd werdt, (zie STRABO *Geogr. Lib.* 8.) Tegenwoordig is de plaats maar klein, zonder muuren, en heeft ook zeer weinig inwooners, doch eenen Griekſchen Eerstbiſſchop.

Ni-

Nikopolis, wordt ſlegts eenmaal gemeld te weten *Tit.* 3: 12. Er zijn verſcheidene ſteden van dien naam geweest. Hier wordt waarſchijnlijk gezien op eene ſtad in dat gedeelte van Achaje, 't welk *Epirus* heette. In onzen tijd wordt die ſtad *Prevesa* genaamd. 12 KAART. *Nikopolis.*

Als een Aanhangſel tot Griekenland kunnen wij hier ter plaatſe gevoeglijkst melden van

Illijricum.

Noordwestwaards van *Griekenland* gelegen, 't wordt door Paulus gemeld *Rom.* 15: 19. Dus verre had de Apostel 't Euangelie verkondigd, toen hij zijn brief uit Korinthe naar Rome zond; doch was voornemens, om verder te reizen, zelfs tot in *Spanje Rom.* 15—22—24. *Illijricum* werdt in twee deelen verdeeld: 't noordelijk deel werdt *Liburnie*, en 't zuidelijk deel *Dalmatie* genaamd, dit laatſte komt voor 2 *Tim.* 4: 10.

DE EILANDEN DER ZEE.

Door de zee heeft men hier *de Middelandſche zee* te verſtaan, te gelijk met de *Egeëſche* en *Adriatiſche zee*. Daar in liggen veele eilanden, die voornamelijk door JAPHETS nakomelingen zijn bevolkt *Gen.* 10: 5, zij worden aldaar *eilanden der volkeren* genaamd, waar door men in Moſes tijd, in tegenſtelling der Israëliten, *de heidenen* verſtond; en derzelver inwooners hadden ook de belofte, dat zij in Mesſias tijd tot den waaren God zouden bekeerd worden, als *Pſ.* 72: 10, *Jeſ.* 42: 4, *Eilanden der zee.*

en

12 KAART. en 12, *Hoofdst.* 51: 5, 59: 18, 60: 9. *Zeph.* 2: 11. Het welk ten tijde der Apostelen is bewaarheid geworden, dewijl op eenige dier eilanden ook gemeenten zijn gesticht, en de eilanden behoorden in dien tijd onder de heerschappij der Romeinen.

Men kan dezelve onderscheiden in eilanden der *Egeësche zee*, en eilanden der *Middelandsche zee*. Wat de eilanden

In de Egeische zee

In de Egeësche zee zijn

Betreft, deze zijn ten minste wel 80 in getal, en werden bij de Grieken onderscheiden in *Cijklades* en *Sporades*; de eerste werden dus geheeten, om dat zij als in een *cirkel* of *kring* liggen, en de *Sporades* of *verstrooide* eilanden, om dat zij hier en daar *verspreid zijn*. Van *de Cijklades* eilanden wordt in de H. S. geen gewag gemaakt, maar van de andere worden eenige genoemd in de reize van Paulus, namelijk

Samotrace. *Samotrace*, *Hand.* 16: 11.

Lesbus, waar op de stad Mijtijlene. *Lesbus*, hoewel dit eiland zelf in den Bijbel niet genoemd wordt, nogthans deszelfs voornaamste stad op dat eiland, genaamd *Mitijlene Hand.* 20: 14. Dit eiland, gelijk ook de stad wordt thands *Metelino* genaamd.

Chios. *Chios*, een eiland en stad van denzelfden naam *Hand.* 20: 15. Hedendaags *Skio* geheeten.

Samos. *Samos Hand.* 20: 15.

Trogijllion. *Trogijllion*, beide een eiland en voorgebergte van dien naam, liggende digt bij *Ephese Hand.* 20: 16.

Koös,

Koös, hebbende eene ſtad van dienzelfden naam *Hand.* 21: 1. zijnde de geboorte-plaats van HIPPOCRATES, een zeer beroemd geneesheer, en van APPELLES, die zich in de ſchilderkunst heeft beroemd gemaakt. 12 KAART. *Koös.*

Rhodos Hand. 21: 2, een groot eiland van omtrent 40 uuren gaans in den omtrek, zeer vrugtbaar, ook ſteden- en volkrijk, vermaard door een groot beeld, 't geen aan den ingang der haven voor de ſtad *Kolosſe* ſtond, en volgens PLINIUS 70 ellen hoog was, doch na 66 jaaren geſtaan te hebben, door een aardbeeving is neergeſtort. Die ſtad *Kolosſe* moet men onderſcheiden van eene andere, aan welke Paulus een brief heeft geſchreven. *Rhodos.*

Patmos, *Openb.* 1: 9, alwaar de Euangelist en Apostel Johannes is geweest, naar zijne eigene uitdrukking *om 't woord Gods en 't getuigenis van Jeſus Christus.* EUSEBIUS en anderen willen, dat de Apostel ten tijde van DOMITIAAN aldaar zou gebannen zijn; doch J. D. V. Den HONERT (*in part. Disſ.*) wil, dat die uitdrukking dit niet te kennen geeft, en heeft tragten aantetoonen, dat Johannes met andere Christenen in verdrukking zijnde, aldaar vrijwillig 't Euangelie heeft verkondigd, en wel veel vroeger, ten tijde van VESPASIAAN, en bepaaldelijk in de verwoeſting van Jeruſalem door zijn zoon TITUS, gelijk hij 't ook daar voor houdt, dat de woorden *Openb.* 1: 10, *ik was op den dag des Heeren*, de dag van Jeruſalems verwoeſting te kennen geeven. De tegenwoordige naam van dit eiland is *Palmoſa.* *Patmos.*

De

12 KAART. De Apostel Paulus is deze eilanden der Egeësche zee voorbij gevaren, en heeft eenige bij die gelegenheid ook wel bezogt, maar slegts voor een zeer korten tijd, die hem niet toeliet, om aan de inwooners 't Euangelie te verkondigen, waar uit men besluiten mag, dat die eilanders minder vroeg, dan die van 't vaste land, tot 't Christendom zijn overgebragt. Egter weten wij, dat naderhand ook op die eilanden Christen-gemeenten zijn geweest, die door Opzieners en leeraars zijn bestierd geworden. Zij staan tegenwoordig onder 't gebied des Turkschen Keizers, doch worden echter voor 't meerderdeel door Grieksche Christenen bewoond, die ten aanzien van 't geestelijk rechts gebied aan den patriarch van *Konstantinopolen* onderworpen zijn. Nu gaan wij over tot de eilanden

Paulus heeft eenige van die eilanden bezogt.

In de Middelandsche zee.

En daar in moeten wij deze volgende beschouwen.

Eilanden in de Middelandsche zee, als: Cijprus, waar op Salamis en Paphos.

Cijprus, een der grootste eilanden van deze zee, 't welk omtrent 50 uuren gaans in de lengte, en 30 in de grootste breedte heeft. Men wil, dat 't koper in de mijnen aldaar eerst ontdekt zou zijn, en daar van in 't Latijn *Cuprum* heet. Volgens PLINIUS lagen er 15 steden in. Paulus heeft er de stad *Salamis* bezogt *Hand.* 13: 5, welke stad thans verwoest is; ook is hij te *Paphos* geweest, alwaar Joodsche Sijnagogen waren, daar de Apostel 't Euangelie verkondigd en SERGIUS PAULUS, een Romeinsch stadhouder, tot 't Chris-

Christendom heeft bekeerd *Hand.* 13: 6 en 12. 12 KAART.
Thands wordt die plaats *Baffa* of *Baffos* genaamd, en is een gering dorp.

Kreta, HOMERUS, PLINIUS en anderen zeggen, dat er honderd ſteden in waren, en daar van *Hekatompolis* genaamd is. RADZIVIL, die op dit eiland is geweest, zegt, dat de overgeblevene puinhopen van verwoeſte ſteden dit getuigenis ſchijnen te bevestigen. Deszelfs inwooners waren van een ſlegt gedrag volgens *Tit.* 1: 12, daar Paulus een gezegde uit EPIMENIDES bijbrengt. Men is 't niet eens, of de *Kretenſers*, die *Hand.* 2: 11 voorkomen, inwooners van dit eiland, dan die van 't eiland *Kaphtor* zijn geweest, die *Ezech.* 25: 16 en *Zeph.* 2: 5, 6 *Cheretim* worden genaamd, welk woord de LXX Griekſche overzetters door Κρῆτες dat is *Kretenſers* vertaalen; ook worden zij *Hand.* 2: 11 met de *Arabiers*, die digt bij 't eiland *Kaphtor* woonden, ſaamgevoegd. Dit is de gedachte van LIGHTFOOT (*Chor. Joh. proem. C.* 4. *fol.* 585.) Deze gedachte egter vindt weinig ingang, dewijl indien tijd de inwooners van *Kaphtor*, 't welk de *Philiſtijnen* waren, als geen bijzonder volk meer bekend ſtonden, maar gedeeltelijk ondergebragt, en gedeeltelijk verſtrooid, en onder andere volkeren vermengd zijn. Ook ſchijnt LIGHTFOOT dit gevoelen te hebben laten vaaren in zijn *Comm. in Act. Ap. ad Cap.* 2: 11, alwaar hij ſpreekt van de *Kretenſen*, die ter gelegenheid van 't Pinksterfeest tegenwoordig waren, en zegt: „ Het is zeker, dat „ 't eiland Kreta, hoewel van verre uitge- „ ſtrektheid, zijne taal door geheel Grieken- „ land, *Kreta.*

12 KAART. „ land, zo niet verder, verſpreid hebbe." Ten blijke, dat hij 't daar alleen op de inwooners van 't eiland *Kreta* wil toegepast hebben. Misſchien hebben eenige Philiſtijnen van Kaphtor zich op dit eiland begeeven, van waar 't *Kreta* is genoemd. Paulus ſchijnt met Titus op dit eiland geweest te zijn, en deze laatſte is tot opziener en leeraar aldaar gebleven, welke waaken moest tegen de Joodſche wet- leeraaren, zie *Tit.* 1: 5.

Op 't welk de ſteden Salmone Schoone havens, en Phenix. In de beſchrijving van Paulus reize naar *Róme* worden eenige ſteden gemeld namelijk: *Salmone Hand.* 27: 7 zijnde geen ſtad maar een Kaap of voorgebergte, thands *Kaap Salomo* geheeten. Verder *ſchoone havens*, digt bij de ſtad *Laſéa Hand.* 27: 8 omſtreeks Kaap Salome zullen meer dan eene haven zijn geweest, en deze zal wegens haare goede gelegenheid den naam van *ſchoone havens* gekregen hebben, liggende nabij Laſéa, eene ſtad die bij PLINIUS *Laſos* heet. Ook wordt nog op dit eiland gewag gemaakt van *Phenix Hand.* 27: 12. eene ſtad en haven, die ten zuidwesten en noordwesten ſtrekte, en dus twee monden, of uitgangen had, wij vinden deze plaats bij PTOLEMEUS op de zuidkust van dat eiland.

Klauda. *Klauda*, een klein eilandje thands *Gozo*, genaamd.

Melite, *Melite*, *Hand.* 28: 1, hedendaags *Malta* geheeten, vermaard door Paulus ſchipbreuk. Sommige denken aan een ander eiland Melite, tegenwoordig Meleda genaamd, bij de kust van *Illijrie* gelegen. En zulks geſchiedt, omdat wij lezen *Hand.* 27: 27, *dat 't ſchip in*

de Adriatische zee her en derwaards gedreven 12 KAART.
werdt, en men bepaaldt die *Adriatische zee* flegts alleen tot dien boezem, welke thands *de golf van Venetie* wordt genaamd. Doch wij denken liever aan *Malta*, want Lukas noemt de ftormwind, met welke zij derwaards zijn gedreven *Euroklijdon*, die men voor een noordoosten wind houdt, gelijk ook de gemeene Latijnfche overzetting heeft *Euroaquilo*, deze nu was wel gefchikt om 't fchip naar *Malta*, maar niet om 't zelve naar *Meleda* te drijven, dan zou 't een zuiden wind moeten zijn geweest. Dat zij ook door die wind niet van 't zuiden ten noorden, maar wel ten zuidwesten zijn afgedreven, zien wij ook uit 't 17 vers, daar zij bevreest waren op de *Sijrtis* te vervallen, zijnde eene droogte die zuidwestwaards van *Kreta* ligt. Eindelijk bewijst zulks 't vertrek van Paulus uit dit eiland *Hand.* 28: 11—13, want hij is van daar gereist naar *Puteole* in *Italie*, en wel met een fchip, dat te *Alexandrie* t'huis hoorde, en op dit eiland overwinterd had: nu ligt *Malta* in den weg van Alexandrie (eene ftad in Egypte) naar Puteole; maar zo is 't niet met 't ander eiland *Meleda* genaamd, wat nu de zwarigheid betreft aangaande de *Adriatische zee*, BOCHART heeft uit JUVENALIS, OVIDIUS, PTOLEMEUS en andere fchrijvers duidelijk bewezen, dat die benaming zich oudtijds veel zuidelijker uitftrekte dan hedendaags de golf van Venetie.

Sicilie, op dit eiland komt ons in de H. S. voor *Sijrakuse* eene zeer groote ftad, die volgens STRABO meer dan 7 uuren gaans in

Sicilie, waar op de ftad Sijrakuse.

12 KAART. den omtrek had. Sommige zeggen dat zij uit vijf ſteden beſtond, zij is door Paulus op zijne reize bezogt *Hand.* 28: 11, 12. Ook is zij beroemd wegens den grooten wiskunſtenaar ARCHIMEDES, zij is tegenwoordig nog eene aanzienlijke ſtad, hebbende eene haven, ook is er een Bisſchop, ſtaande onder 't Eerstbisdom van *Montreale*. In den omtrek der ſtad groeit de heerlijke Sijrakuſer wijn. Indien men van dit eiland noordoostwaards vaart, komt men in

ITALIE.

Italie deszelfs oude namen. 't Welk door eene zee-engte daarvan is afgeſcheiden. Deze landſtreek is in de ſchriften van 't O. T. meest bekend onder den naam van *Chittim*, dat is *'t land Chittiten*, nakomelingen van CHITH, een zoon van Javan, die *Griekenland* 't eerst bewoond heeft. Daarna heeft dit land andere namen gekregen, waar mede 't bij de oude dichters voorkomt, als: *Hesperie*, *Auſonie*, *Saturnie*, en *Oenotrie*; en nadat die namen wat in onbruik zijn geraakt, eindelijk *Italie*, gelijk 't tot heden toe genaamd wordt, en met dien naam in 't N. T. voorkomt, men zie *Hand.* 18: 2. 27: 1, 6. *Hebr.* 13: 24. Ook leest men *Hand.* 10: 1, van eene *Italiaanſche* bende, waarſchijnlijk, omdat die manſchappen in Italie meest waren aangeworven. Men wil dat *Italie* oorſpronglijk is van zekeren ITALUS Koning der *Sikulen*, die 't landſchap *Latium* bewoonden, eer zij naar Sicilie zijn gekomen, en daar uit maakt men op, dat die naam eerst alleen aan 't landſchap Latium aan de westzijde van den Tiber

ber gelegen, en in vervolg van tijd tot dat geheele gewest is overgegaan, zo als wij 't tegenwoordig Italie noemen. 12 KAART.

De *Chittiten*, door welke dit land allereerst bevolkt en bebouwd is, hadden zich reeds in vroege tijden in verscheiden volkeren verdeeld, waar bij kwamen veele volkplantingen uit vreemde gewesten die naar Italie verhuist, en in sommige van deszelfs deelen zich hadden neergezet, doch onder die de meeste Grieken, welke de benedenste deele des lands naast bij hun eigen Vaderland hadden ingenomen, en om die reden den naam kreeg van *Groot Griekenland*. Ook gewaagd de oudheid van zekeren EUANDER, die 60 jaaren voor den ondergang van *Troje* uit *Arkadie* met eene geheele volkplanting in 't middendeel van Italie, waar de stad *Rome* ligt, zich zou hebben neergeslagen. Daar door was *Italie* 't volkrijkste land der geheele waereld geworden, vervuld met groote en pragtige steden.

De inwooners, en uitgestrektheid van Italie.

De inwooners, die ten aanzien van den Godsdienst heidenen waren, stonden bekend voor een zeer beschaafd volk, ervaren in kunsten en wetenschappen, welke zij van de Grieken hadden overgenomen. Onder deze was de krijgskunde geenzins de geringste, en dit heeft veel toegebragt, dat de inwooners der bijzondere steden onderling oorlog tegen elkander voerden, en daar van is 't gevolg geweest, dat door overwinningen van kleinere, grootere en nog al grootere Staaten zijn geworden. En deze werden daarna alle overheerd door *de Romeinen*, inwooners der stad *Rome*,

12 KAART. die door langheid des tijds niet alleen over geheel Italie, maar zelfs over de meest bekende landen en volkeren van den gantschen aardboden hunne heerschappij hebben uitgebreid. Men kan hier over lezen de oude schriften van TITUS LIVIUS, EUTROPIUS, FLORUS, enz.

De landstreek uit welke 't Romeinsche volk zijn oorsprong trekt, werdt reeds van ouds, en lang voor dat de stad Rome gesticht was, *Latium* geheeten, welke oostwaards van de rivier den Tiber lag, en volgens STRABO niet verder reikte, als tot aan 't *Circeisch voorgebergte*, eene landstreek slegts ruim twaalf uuren in de lengte. Deze naam *Latium* wordt door veele afgeleid van hunnen Koning LATINUS, die in den tijd van den *Trojaanschen* oorlog geregeerd heeft. De inwooners werden *Latijnen* genaamd, die uit verscheiden volken bestonden, die alle beroemd werden, elk naar zijn eigen hoofdstad. En onder deze waren *de Romeinen* of inwooners der stad *Rome* met derzelver ommeland als de voornaamste te rekenen. Zo dra de stad *Rome* kort na haare stichting in magt merkelijk begon aan te wassen, hadden de andere volkeren van Latium te zamen een bondgenootschap aangegaan tot derzelver onderlinge bescherming, tegen de gevaarlijke ondernemingen der Romeinen. Ook hadden de Koningen van Rome dikwijls tegen dezelve oorlogen gevoerd, doch met verschillenden uitslag. Dan, eindelijk toen TARQUINUS SUPERBUS 't daartoe had gebragt, dat alle de Latijnen hem gezamenlijk voor hun opperhoofd erkenden, met verbindnis

nis, om in geval van oorlog hem met volk bij te ſtaan, is daar door de eerſte grondſlag gelegd van die grootheid, waartoe dit volk in 't vervolg van tijd opgeklommen, en de beheerſchers der bekende waereld zijn geworden, ſtichtende de laatſte of vierde zogenaamde Alleenheerſching, genaamd *de Romeinſche Monarchie*. Zedert dien tijd heeft dat volk den naam van *Romeinen* aangenomen, ſchoon de taal naar 't Landſchap *Latium* den naam van de *Latijnſche* taal behouden heeft tot op den tegenwoordigen dag. 12 KAART.

Steden van Italie in de H. S. voorkomende.

Er komen ons maar weinige ſteden van dit groote landſchap in de H. S. voor, wij vinden ze alle bij elkander in de reis van PAULUS naar *Rome Hand.* 28: 13—16. Na dat Paulus drie dagen te *Sijrakuſe*, eene ſtad op 't eiland *Sicilie* was gebleven, voer hij van daar noordwaards de zee-engte tusſchen *Sicilie* en *Italie* door, en daar men op 't vaste land van Italie 't eerst *Rhegium* had, zo kwam hij ſpoedig, alzo de wind zuid was, te *Puteole*, aldaar eenige Christenen vindende, bleef Paulus daar zeven dagen, en ging toen den naasten weg, zijnde door *Appiimarkt* en *de drie Tabernen* naar *Rome*. Men kan de geheele ſcheepsvaart van den Apostel van *Ceſarea* in *Paleſtina* af, tot *Puteole* in *Italie* toe, nazien in deze twaalfde landkaart, zo als die door eenige........ ſtippen is afgetekend. Laat ons deze opgenoemde ſteden en plaatſen kortelijk beſchouwen. Allereerst komt hier in aanmerking.

Rome, de hoofdſtad en zetel der regeering van dat volk, zij ligt ruim 5 uuren gaans *Rome.*

12 KAART. van zee, en is daarmede vereenigd door de rivier den Tiber, die bij zijne uitwatering twee monden heeft, welke altijd tot bekwaame havens voor die ſtad verſtrekten. Doch thans is de ligging aan die rivier minder voordeelig dan oudtijds, omdat 't water van den Tiber meesttijds zeer troebel is, zo dat geen paard daar uit wil drinken, 't bedde der rivier door de vuiligheid uit de nabijgelegen huizen in die mate verhoogd is, dat bij aanhoudende zuidewinden overſtromingen zo binnen als buiten de ſtad veroorzaakt worden, en dit water op de binnenlanden ſtil ſtaande, veroorzaakt ſchadelijke dampen, die kwaadaartige ziekten te weegbrengen. Ook zijn door de menigvuldige ſlib, welke de Tiber afvoerd, deszelfs monden geſtopt, zo dat de in en uitvaart moeilijk wordt. — De ſtichting dier ſtad wordt gerekend 753 jaar voor Christus geboorte, ten tijd der regeering van Achas Koning van Juda. De geheele oudheid erkent eenpaarig de ſtichting toe aan ROMULUS en REMUS; doch 't geen de lotgevallen dier beide broeders betreft, welke tweelingen waren, zijn veele inmengſelen van fabelen. Dat de naams oorſprong niet zeer duidelijk aan ons is, blijkt uit de verſchillende gevoelens, ſommige willen, dat *Rome* genoemd is naar ROMULUS, een der bouwers van die ſtad, VITRINGA leidt die af van 't Hebreeuwsch woord רום 't welk *hoog* of *verheven zijn* aanduidt 't welk met de bergachtige ligging overeenkomt; GRONOVIUS wil dien naam ontleend hebben van REMALIA de Vader van Koning Pekah 2 *Kon.* 16.

An-

Andere leiden die af van zekere vrouwe RO- 12 KAART.
MA genaamd, volgens ſommige de huisvrouw van ENEAS, of volgens andere de dogter van ASKANIUS zoon van Eneas. Doch alles is onzeker.

De ſtad is meer dan eens vergroot, bij derzelver ſtichting was zij op eenen berg gebouwd genaamd *Palatinus*, doch naderhand zijn er meer nabijgelegen bergen binnen derzelver muuren getrokken. Dus heeft TULLUS den berg *Celius*; ANKUS de bergen *Janiculus* en *Aventinus*; SERVIUS de bergen *Viminalis*, *Quirinalis*, en *Esquilinus* aan de ſtad gevoegd, waar door dezelve zeven bergen of liever heuvelen in zich bevangen heeft. Daarom wordt zij door PRUDENTIUS *Septicollis*, dat is *de zevenheuvelige* ſtad genaamd; zoortgelijke benamingen ontleend van die 7 bergen vindt men ook bij PROPERTIUS en MARTIALIS. Zie op de bouwing, van dat Rome eene zinſpeeling *Openb.* 17: 9. Bij deze 7 worden door ſommige nog andere bergen gevoegd, als *Capitolinus* ook genaamd *Tarpejus*; *Vaticanus*; *Collis hortulorum*, enz. die alle in later tijd binnen den ringmuur van Rome gebragt zijn.

Het grondgebied, over 't welk de ſtad 't gebied voerde is trapsgewijs uitgebreid. Nadat de Koninglijke regeering in 't 247ſte jaar na de ſtichting van Rome door toedoen van BRUTUS afgeſchaſt, en 't bewind van zaken in handen van twee burgemeesteren geſteld was, die alle jaar vernieuwd, en door 't volk verkoren werden, zijn de Romeinen bedacht geweest op de verdere uitzetting van hun gebied,

12 KAART. bied, zo over de landen van *Italie* als buiten dit gewest, van *Britanje* tot aan den *Euphrat*, hoedanig een uitgestrekt gebied dit volk bezeten heeft ten tijde van 's Heilands geboorte. De *Karthagers*, die de kust van Afrika bewoonden, waren genoegzaam 't eenig volk, 't welk aan de Romeinsche wapenen, zo ter zee als ter land tegenstand konden bieden: deze begaven zich in bondgenootschap met de volken van *Europa* ook van *Asia*, met welke de Romeinen zich in den oorlog hadden ingewikkeld, en maakten, dat de Romeinen in den voordgang der overwinningen zeer vertraagd werden. Doch 146 jaar voor Christus geboorte, na dat door een drierlij oorlog, de *Punische* oorlog genaamd, de stad *Karthago* door SCIPIO den *Afrikaner* verdelgd was, moest alles voor de Romeinen zwigten. De Republieksche regeeringstaat was onder 't burgemeesterlijk bewind, te Rome vijf eeuwen in stand gebleven, maar werdt niet lang voor Christus komst, na eenige binnenlandsche onlusten, geduurende de bekende *Driemanschappen* (Triumviratus) in *eene Monarchale* regeering verwisseld, welker gezachvoerders alle ter eere van den nieuwen oprichter, welke was KAJUS JULIUS CAESAR den titel van *Cæsar* in 't Grieksch Καισαρ, naar onze uitspraak *Keizer* hebben aangenomen, dien zij voegden bij hun eigen naam. En geduurende 't bewind dezer Keizers, onder welk 't Roomsche rijk meer dan vier eeuwen is gebleven, was deszelfs gebied aller uitgestrekst, zo dat de Keizers zich plagten te noemen *Imperatores totius orbis terrarum*, dat is *gebieders der* ge-

geheele waereld, vermits de meest bekende landen dezer aarde aan hen onderworpen waren. Dit was dat vierde rijk, door DANIEL voorſpelde *Hoofdſt.* 2: 40—43. 12 KAART.

De Romeinen behandelden de inwooners der overwonnen landen vrij wel, en lieten dezelve, zo zij zulks door weerſpannigheid niet onwaardig maakten, bij veele voorregten, zo in 't burgerlijke, als voor al ten aanzien van den Godsdienst. Ook werden perſoonen en geſlachten met *'t Romeinsch burgerregt* begunſtigd, en waren daar door geregtigd om binnen *Rome* allerlije aanzienlijke bedieningen te bekleeden. Dus was de Apostel PAULUS, (vermits deszelfs Voorouders met dat voorregt begiftigd waren) een *Roomsch burger* gebooren *Hand.* 22: 25—29. *Rome* was groot en zeer volkrijk, behalven de Inboorlingen, had men daar ook veele vreemdelingen van allerlij volken. Onder de Inwooners waren ook veel Jooden en Joodengenooten, waar van eenige op 't Pinksterfeest te Jeruſalem zich bevonden *Hand.* 2: 10 (*) JOSEPHUS meldt, (*Ant. l.* 17. *C.* 12.) dat onder de regeering van KLAUDIUS 8000 Jooden te Rome woonden. JOSEPHUS verhaalt ook (*Ant. l.* 18. *C.* 5) zeker geval, dat invloed heeft op de verkla-

(*) *Hand.* 2: 10 worden zij genaamd UITLANDSCHE *Romeine*, BACHIENE merkt aan, dat 't Grieksch woord Επιδημοῦντες zegt *bij een volk zich vervoegende*, of *bij en onder een volk verkeerende*, en die beſchrijving kan verſtaan worden met een weerſlag tot het Joodſche volk te Jeruſalem, bij welken de Joden en Jodegenooten, in Rome oorſpronglijk, zich vervoegden, als zij waren overeengekomen tot viering van 't Pinxterfeest. Zie des-

12 KAART. klaring der H. S. Onder de Joodengenooten bevond zich eene edele Roomfche vrouw FULVIA genaamd, de gemalin van zekeren SATURNINUS; doch dewijl deze van vier Jooden, die zich bedriegelijk voor wetgeleerden hadden uitgegeven (zijnde groote deugdnieten) kwalijk behandeld was, in zo verre deze een fchat van goed, en van purpere kleederen, welke die vrouw aan hen betrouwd had, om ze naar den tempel te Jerufalem te verzenden, voor zich zelven genomen, en ten eigen gebruik befteed hadden, was dit oorzaak, dat om deze vier deugdnieten, alle de Jooden uit Rome door KAUDIUS gebannen werden, aan welken Keizer SATURNINUS, wegens 't ongelijk aan zijne vrouwe aangedaan zich beklaagd had. En daar onder de Jooden ook de Christenen werden gerekend, zo deelden in dat bannisfement ook AQUILA en PRISCILLA *Hand.* 18: 1, 2. Deze verbanning heeft niet lang geduurd, want JOSEPHUS verhaalt (*Ant. l.* 19, *C.* 4,) dat dezelve Keizer KLAUDIUS door de voorfpraak van AGRIPPA, en HERODES bewogen werdt de Jooden door 't geheel Romeinsch gebied in alle hunne voorregten te herftellen.

Tweërlij zoort van werktuigen heeft God gebruikt tot ftichting der Christen-gemeente te Ro-

deszelfs *H. Geogr.* 3. *D bl.* 989. Doch men kan hier aanmerken, dat wanneer dit de reden is, dit Griekfche woord niet alleen op de *Romeinen*, maar ook op de *Joden uit andere landen* pasten. Ik heb eene andere en waarfchijnlijker reden opgegeven in mijn *Bijbel verklaring betrekkelijk Paleftina bl.* 141, 142, welke aldaar kan worden nagezien.

Rome. Vooreerst de Jooden, die van Rome 12 Kaart.
kwamen, en op 't Pinksterfeest onder die 3000 bekeerd werden, deze zullen 't Christendom zo veel mogelijk te Rome hebben zoeken uittebreiden.

De tweede zoort van werktuigen zullen eenige van die zoort van Christenen zijn geweest, welke geduurende de vervolgingen te *Jerusalem*, ter gelegenheid van den marteldood van STEPHANUS, van daar geweken, en door verscheiden landen zijn verstrooid geworden *Hand.* 11: 19.

De Apostel Paulus had aangaande den toestand dier gemeente een uitvoerig naricht ontvangen uit den mond van Aquila en Priscilla, toen deze ter gelegenheid van 't bevel van Keizer Klaudius, welke aan de Jooden *Rome* ontzegd had, kwamen vlugten naar *Korinthe Hand.* 18: 2. doch dit bericht was niet gunstig, alzo in die gemeente Joodsgezinde Leeraars waren, die de leer der regtvaerdiging, uit genade door 't geloof zonder de werken, bestreeden. Hier door kreeg Paulus lust om zelve naar Rome te reizen, doch moest alvorens nog eenige landen doorreizen *Hand.* 19: 21. Hij zendt haar voor af een brief, waarschijnlijk uit *Korinthe*, dien hij haar toezond van *Chenchreë* de zeehaven van gemelde stad, door de hand van PHEBE, die eene dienaresse der gemeente te *Cenchreë* was, zie *Rom.* 16: 1 en 2. Deze brief bevat eenen korten inhoud der geheele Christelijke Godgeleerdheid. Hij toont aan, dat Jood en Heiden, en dus de geheele waereld voor God wegens de zonde verdoemelijk is,

en

11 KAART. en niemand derhalven door eene eigen geregtigheid kan behouden worden; dat er nogthands eene geregtigheid is, waarmede men tegen alle befchuldiging beftaan kan, namelijk de geregtigheid van Jefus Christus, wanneer een zondaar die door 't geloof omhelst, en dat dit geloof in Christus van dien aard behoort te zijn, dat 't werkzaam is in de liefde, dat is in de uitoeffening van die pligten, welke men God, zichzelven en onzen naasten fchuldig is. Paulus verklaart in dezen brief ook zijn verlangen om de gemeente te zien, en tevens zijn voornemen, om, wanneer hij zijn reis naar *Spanje* deed, den weg door *Rome* te nemen, en haar te komen bezoeken, zie *Rom.* 1: 11 en *Hoofdft.* 15: 23, 24. Eenigen tijd daar na, volgens fommige $2\frac{1}{2}$ jaar, na 't afzenden van dezen brief, kreeg de Apostel gelegenheid om *Rome* te zien, doch niet, volgens zijn gemaakt plan, 't gefchiedde op die wijs: Paulus te *Jerufalem* komende, wordt in een oproer door de Jooden gevangen, doch dewijl hij een Romeinsch burger was, beroept hij zich op den Keizer, te dier tijd NERO, welke aan Klaudius was opgevolgd, hier op werdt de Apostel in handen der Romeinen gefteld, die hem eerst na *Cefarea* overbragten, van waar hij, na eene tweejaarige gevangenis aldaar, met andere gevangenen ter zee is overgevoerd naar *Rome*, na op zee fchipbreuk geleden, en op 't eiland *Melite* overwinterd te hebben. Te *Rome* komende werdt er tusfchen Paulus en de andere gevangenen een groot onderfcheid gemaakt: daar de andere in verzekering ge-

bragt

bragt werden, was 't aan den Apostel ge- 12 KAART.
oorloofd op zichzelven te woonen, alleenlijk bij zich hebbende een krijgsknegt, die hem bewaarde, men zie *Hand.* 28: 16. Dan schoon Paulus te Rome, een eigen gehuurd huis had, hij werdt nogthans door een krijgsknegt bewaard, aan wiens arm hij waarschijnlijk, volgens gewoonte van dien tijd (zie *Hand.* 12: 6) met een keten was vast gemaakt, immers Paulus spreekt van met een keten omvangen te zijn *Hand.* 28: 20, *Eph.* 6: 20. Hier heeft de Apostel twee jaaren 't Euangelie gepredikt, en dacht tevens ook aan andere gemeentens, onder welke hij voortijds met vrugt gearbeid had, aan deze schreef hij brieven uit Rome, namelijk aan de *Galatiers*, *Ephesiers*, *Philippiers*, *Kolossers*, en misschien ook zijn brief aan de *Hebreën.* Ook heeft hij uit Rome nog een brief geschreven aan een bijzonder persoon, namelijk aan PHILÉMON, die een voornaam voorganger in de *Kolossische* gemeente was. Paulus is na die tweejaarige gevangenis te Rome weder in vrijheid gesteld, en heeft toen nog eenige reizen gedaan, doch waar van wij de bijzonderheden in de H. S. niet vinden aangetekend, alzo LUKAS *de Handelingen der Apostelen* eindigd met de straks gemelde gevangenis van Paulus. Misschien heeft hij nu zijne voorgenomen reis naar *Spanje* volbragt. Doch hoe dit zij, de Apostel is twee jaaren later weer te *Rome* geweest, aldaar gevangen genomen, en onder Keizer NERO onthoofd, uit oorzaake gelijk CHRIJSOSTOMUS verhaalt, dat Paulus eene van des Keizers bij-

12 KAART. bijzitten van haare ontuchtige levenswijs afgetrokken, en tot 't Christendom bekeerd had: uit deze laatste gevangenis schreef de Apostel den tweede brief aan TIMOTHEUS, in welken hij zijnen marteldood duidelijk te kennen geeft 2 *Tim.* 4: 6—8, en verzoekt dat TIMOTHEUS bij hem te *Rome* mogte komen, en MARKUS medebrengen, *vers* 9 *en* 11. gelijk men niet mag twijfelen, of Timotheus heeft aan dit verzoek voldaan.

Men vraagt of ook PETRUS te *Rome* is geweest, dit wordt voor en tegengesproken, mij dunkt er zijn geen gegronde bewijzen voor, althans niet 't geen men bijbrengt uit 1 *Petr.* 5: 13, want daar kan men door *Babijlon* niet *Rome* verstaan, maar eene *stad in Egypte.*

Rome is thands nog eene *zeer groote stad*, ruim vier uuren gaans in den omtrek, doch niet digt bebouwd, men ziet er veele ledige plaatsen in tot hoven en weilanden. Het getal der inwooners wordt begroot op 150,000. Men heeft er veele pragtige gebouwen, waar onder ook groote en waereld beroemde kerken, gelijk de St. Pieters kerk en andere. Zij is de hoofdstad van zeker landschap in Italie genaamd *de kerkelijke staat*, waar over de *Paus te Rome* 't waereldlijk gebied heeft, doch zij is in 't geestelijk bestuur de hoofdstad van dat gedeelte der Christenen, die de leer der Roomsche kerk belijden zo als die in 't Concilie van Trenten wordt voorgedragen. Doch die geestelijke opperheerschappij over de waereld begint van tijd tot tijd zo te verminderen, dat er thands slegts eene scha-

ſchaduwe van is overgebleven, en naar haaren geheelen ondergang ſchijnt overtehellen. Nu moeten wij nog de andere plaatſen van *Italie* beſchouwen, die in de reize van PAULUS voorkomen, en daar in komt ons voor 12 KAART.

Rhegium, zijnde de uiterſte ſtad van *Italie* aan de zee-engte, die dat gewest van 't eiland *Sicilie* ſcheidt. Deze ſtad lag aan de regterhand, toen de Apostel door die zee-engte uit *Sijrakuſe* voer *Hand.* 28: 13, alwaar wij vinden die woorden: *wij kwamen aan te Rhegium*, waar uit men mag opmaken, dat hij met 't ſcheepsvolk aldaar aangeland is. De oorzaak dat zij deze zee-engte doorvoeren, was gelegen in den wind, welke zuidelijk werdt, anders zouden zij 't mogelijk niet gewaagd hebben, alzo zulks gevaarlijk was, want aldaar vond men de *Scijlla* en *Charibdis*, bij de ouden zeer vermaard, zijnde de eerſte een ſteenklip, en de tweede een draaijkolk, die dus tot malkander waren gelegen, dat men den draaijkolk te veel willende mijden tegen den ſteenklip ſtooten konde. Deze ſtad wordt hedendaags *Reggio* geheeten, met den toenaam in *Kalabrië*, om te onderſcheiden van eene andere ſtad in 't *Hertogdom Modena*. Van daar voeren zij verder noordwaards en kwamen te *Rhegium.*

Puteolen, eene ſtad met eene bekwaame zeehaven. Zij lag wel 70 zeemijlen of uuren van *Rhegium*, nogthans vermits de wind gunſtig was, kwamen zij den tweeden dag reeds daar aan. Hier ontmoette PAULUS eenige Christenen, die hem verzogten daar zeven dagen te blijven *Hand.* 28: 14, 't welk *Puteolen.*

door

12 KAART. door den hoofdman JULIUS zekerlijk is toegestaan. Deze stad wordt hedendaags *Pozzuoli* genoemd. Met dit *Puteole* eindigde de zeetogt, en de reize naar *Rome* werdt nu te land voordgezet, zijnde nog een afstand van 34 of 35 uuren gaans. Men had zeker veel digter bij Rome kunnen vaaren, doch 't schip zal denkelijk zijne laading te *Puteole* hebben moeten lossen, waarom de hoofdman nu met de gevangenen te voet dien weg moest afleggen. Hier moesten zij eenige steden doorreizen, onder andere *Kapua*, doch van deze en andere plaatsen wordt *Hand.* 28 geen gewag gemaakt, waarschijnlijk, omdat er niets bijzonders voorviel, of omdat zij die steden niet hebben door, maar buiten om gereist. LUKAS meldt alleenlijk nog van twee plaatsen, namelijk

Appius markt en drie Tabernen.

Appius markt en *de drie Tabernen.* Van Kapua tot aan Rome was een zeer berugten straatweg, de oudste van allen der met keisteenen bevloerde wegen, die van Rome naar elders heen liepen, en die overal van duizend tot duizend schreden met steenen merkpaalen was voorzien, op welke de afstand van Rome was aangetekend. Zij werdt dus genaamd ter eere van APPIUS KLAUDIUS Romeinschen schatmeester, welke denzelven had aangelegd. Op dezen weg had men eene stad genaamd *Appii Forum*, 't geen in 't Nederduitsch betekent de *markt van* APPIUS, mogelijk al mede gesticht door bovengemelden APPIUS KLAUDIUS tot een groote markt-plaats. De benaming *Taberna* betekent eene *herberg*, dus *drie herbergen* tusschen Appii en Rome, om op den

den weg eenige verfrisfching door de reizigers te ontvangen; 't waren dus rust of pleisterplaatfen op den weg van en naar Rome. *Appius markt* lag 14 uuren gaans van *Rome*, en Paulus ontmoette daar eenige broederen, gelijk ook aan de *drie Tabernen*, en op 't gezicht van die Cristenen, welken uit Rome derwaards kwamen, om Paulus, fchoon een gevangenen, aftehaalen, verblijdde zich de Apostel, zo dra hij deze broeders zag, en greep moed. Men heeft meer plaatfen gehad, die den naam van *drie Tabernen* droegen, als eene digt bij *Ravenna* in *Italie*, en eene in *Epirus*, welke men van deze heeft te onderfcheiden. Men vindt er nog eenige overblijffelen of muurwerken van, welken *Tre Taverne* geheeten worden. (*) 12 Kaart

Van *Italie* gaan wij eindelijk over tot

SPANJE.

Dit landfchap ligt in 't zuiderdeel van *Europa*, 't allerwestelijkst, en komt op deze *twaalfde Landkaart* niet voor, om dat dezelve dan te groot zou zijn geworden, maar men kan dit landfchap zien in *de tiende Kaart*, alwaar 't voorkomt met den naam *Tharfis*, zijnde die benaaming naar een kleinzoon van Japhet, gelijk wij reeds voorheen gezien hebben. Men vindt dezen naam 1 *Kon.* 10: 22, en 2 *Chron.* 9: 21. In laater tijd zien wij deze landftreek met andere naamen voorkomen, *Ibe-*

(*) Zie KEISLERS *Reizen 2 Stuk bl.* 358.

12 KAART. *Iberië* en *Hesperië*, bij de Grieken *Spania*, en bij de Latijnen *Hispania*. BOCHART (*Geogr. Sacr. L.* 3. *c.* 7.) wil den naam *Spanje* afgeleid hebben uit de Phenicifche taal, die met de Hebr. veel overeenkomst heeft, en dan betekent dezelve *'t Land der Konijnen.* Het is zeker, dat de *Pheniciers* fterken koophandel op *Spanje* oudtijds plagten te drijven, en aldaar meer Konijnen dan elders werden gevonden.

Allereerst verkreeg *Spanje* een naam in de oude gefchiedenisfen; geduurende de *Punifche* oorlogen, die tusfchen de *Romeinen* en *Karthagers* een geruimen tijd, en wel driemaal na elkander, gevoerd zijn. In den tweeden *Punifchen* oorlog, en omtrent 200 jaaren voor CHRISTUS geboorte geraakte geheel *Spanje* onder de gehoorzaamheid der *Romeinen*, die *de Karthagers* over de zee naar *Afrika* te rug gedreven hadden. Toen werdt dit land, gelijk alle andere wingewesten, door Romeinfche ftadhouders beftierd, en bloeiden in dit gewest allerleie fraaije wetenfchappen, en heeft veele groote mannen uitgeleverd, als: de beide SENEKA's (vader en zoon) LUKANUS, QUINTILIANUS, MARTIALIS, POMPONIUS MELA, enz.

Doch voornamelijk was 't een voorregt voor dit gewest, dat 't zelve ook begunftigd werdt met de verkondiging van 't Euangelie, naar de voorzeggingen *Pf.* 72: 10, en *Jef.* 60: 9. Sommigen houden PETRUS, anderen JAKOBUS voor den Apostel, die 't eerst aldaar 't Euangelie zou hebben verkondigd, doch zonder grond. Veelen denken aan PAU-

LUS,

LUS, en dit is niet zonder waarſchijnlijkheid, 12 KAART.
alzo 't zijn voornemen was naar *Spanje* te reizen *Rom.* 15: 24, en dan zou zulks moeten geweest zijn, nadat hij uit zijne eerſte gevangenis te Rome was ontſlagen, na welke eerſte gevangenis LUKAS in *de Handelingen der Apostelen* niets meer van Paulus meldt. Sommigen voegen er bij, dat PAULUS, deze reize van *Rome* naar *Spanje* ondernemende, onder weg aan de *Waldenſen*, die *de valijen van Piemont* bewoonen, 't Euangelie verkondigd en veelen tot 't Christendom gebragt heeft. (*)

Hier eindigt nu onze *H. Aardrijkskunde* met *Spanje*, als 't afgelegenſte gewest van 't vaste land; zo zien wij dan uit 't N. T. dat de Euangelie leer door de Apostelen is uitgebreid, eerst in *Sijrie*, toen in *Cijprus*, vervolgens in *klein Aſie*, daarna in *Macedonie*, *Griekenland* en *'t eiland Kreta*, toen in *Illijrikum*, naderhand in *Melite*, *Sicilie* en *Italie*, en eindelijk in *Spanje*. Alle welke landſchappen en eilanden, in die zelfde orde van 't oosten naar 't westen liggen. Dus moest van *den opgang der zon tot derzelver nedergang*, dat is van 't oosten tot 't westen, *des Heeren naam groot worden onder de Heidenen*, enz. *Mal.* 1: 11 vergel. *Pſ.* 50: 1, 113: 3

(*) Zie MARTINET *Kerkelijke geſchiedenis der Waldenſen.*

Eenige drukfouten en verbeteringen.

Bladz.	regel	staat	lees
25	34	de zeven	der zeven
47	8	eilend	eiland
133	28	*Luciut*	*Lucius*
151	2	rede	reden
155	4	die toorens	drie toorens
166	16	Ptolomais	Ptolemais
206	5	Jakneam	Jokneam
—	8	*Jos.* 11: 22	*Jos.* 12: 22.
211	11	B th Ha an	Beth Haran
—	14	gesticht aan de andere zijde van den Jordaan ; nabij	gesticht. Aan de andere re zijde van den Jordaan, nabij
220	31	*Bosra* of *Bosra*	*Bosra* of *Betsra*
224	24	Bithijnie Mijsie	Bithijnie en Mijsie
282	34	Dus was 't plan van Moses om nu 't land der Amoriten, 't geen westwaards van de Edomiten lag door te dringen.	dus was 't plan van Moses om nu om de landen der Edomiten en Moabiten door 't land der Amoriten, 't welk van 't laatstgemelde noordwaards lag, doortedringen.
295	24	niet zou herbouwd worden	zou herbouwd worden.

De overige gelieve de Lezer zelve te verbeteren.

HEILIGE GEOGRAPHIE

OF

AARDRYKSKUNDIGE BESCHRYVING

Van alle de Landen, enz. in de H. S. voorkomende.

Behelzende dit IVde Deel eene Verklaaring

DER

LANDKAARTEN.

Bevattende niet alleen in 't kort, 't geen in de voorige drie Deelen voorkomt, namelijk eene beſchrijving van 't LAND KANAAN in deszelfs NATUURLIJKE GESTELDHEID, oude INWOONERS, VERDEELING, STEDEN, VLEKKEN, enz. als mede van andere Landen, die in den BIJBEL voorkomen; maar ook tevens veele Aanmerkingen, Ophelderingen, en nodige verbeteringen,

DOOR

S. VAN EMDRE,

Predikant te *Wageningen*, Lid van 't *Zeeuwsch* Genootſchap te *Vlisſingen*, en Correspondeerend Lid van 't Godgeleerd Genootſchap in *'s Hage*.

Strekkende tot een nodig en nuttig vervolg van 't geacht Werk van

WILLEM ALBERT BACHIENE,

In leven Hoogleeraar in de Sterre- en Aardrijkskunde en Predikant te Maaſtricht.

VIERDE DEEL.

Te UTRECHT, Bij G. T. v. PADDENBURG, EN ZOON.

EN

Te AMSTERDAM, Bij GERRIT WARNARS.

MDCCXCVI.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
1ste deel 1ste ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
1de deel 2de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
2de deel 1ste ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
2de deel 2de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
2de deel 3de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
3de deel 1ste ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
3de deel 2de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
3de deel 3de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
3de deel 4de ſtuk.

BACHIENE
HEILIGE
GEOGRAPHIE
4de DEEL
DOOR
S. VAN EMDRE.

S. v. EMDRE,
HEILIGE
GEOGRAPHIE
gemakkelijk gemaakt.

De Binder gelieve deze Rugtitels bij het Innaje niet weg te ſnijden.

Bayerische Staatsbibliothek München

2509

ALOIS SCH
Buchbin
Schreib-
MÜNCHE

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Bachiene, Willem Albert,

De geographie der heilige schrift

Utrecht u.a. 1796

Exeg. 63 q
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10409844-5
VD18 15341003-001